

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

รูปแบบการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน
กรณีศึกษาพื้นที่ป่าดงมัน อำเภอมือง จังหวัดยโสธร

วิธิ ตียะบุตร และคณะ

กันยายน 2552

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

รูปแบบการจัดการทรัพยากร โดยความร่วมมือของเด็กเยาวชนและชุมชน
กรณีศึกษาพื้นที่ป่าดงมัน อำเภอมือง จังหวัดยโสธร

ทีมวิจัย

1. นายวิธิ	ดิยะบุตร	หัวหน้าโครงการ
2. นายสมบูรณ์	เศิกสิริ	ทีมวิจัย
3. นายประสิทธิ์	สิริโสม	ทีมวิจัย
4. นายสุบิน	แสนสุข	ทีมวิจัย
5. นายสงกา	กองคำ	ทีมวิจัย
6. นายบุญเพ็ง	เศษสุวรรณ	ทีมวิจัย
7. นายสมชาย	เศษสุวรรณ	ทีมวิจัย
8. นายบุญโฮม	สุขสำราญ	ทีมวิจัย
9. นายทองดี	กองศรี	ทีมวิจัย
10. นายสมเพชร	สมนึก	ทีมวิจัย
11. นาย สถิต	สิริโสม	ทีมวิจัย
12. นายบัวผัน	เศษสุวรรณ	ทีมวิจัย
13. นายอาคม	นิลไชย	ทีมวิจัย

สนับสนุนโดย

สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

บทคัดย่อ

โครงการวิจัยรูปแบบการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน กรณีศึกษาพื้นที่ป่าดงมัน ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ป่าดงมันเป็นพื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์ที่มีความหลากหลายทางทรัพยากรเป็นอย่างมากเนื่องจากเป็นป่าเบญจพรรณที่ติดกับพื้นที่ป่าทาม มีลักษณะพิเศษคือพื้นดินเป็นดินทรายทั้งหมดผิวดินจากป่าทั่วไปที่พบเห็น ติดกับพื้นที่ที่มีน้ำท่วมถึงและมีน้ำหลากเป็นระยะเวลานาน ๆ ประมาณ 4-5 เดือนใน 1 ปี มีแม่น้ำลำคูลำค้อของภาคอีสาน 2 สายขนาน คือ แม่น้ำชี และแม่น้ำยัง เหตุที่ได้ชื่อว่า ป่าดงมันนั้นเนื่องมาจากเมื่อประมาณ พ.ศ. 2440 มีราษฎรกลุ่มหนึ่งมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ป่าแห่งนี้ และเห็นห้วยมันธรรมชาติในป่าแห่งนี้เป็นจำนวนมากจึงเรียกป่าแห่งนี้ว่า “ป่าดงมัน” ในอดีตพื้นที่ป่าแห่งนี้เคยอุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้ใหญ่สมบูรณ์มาก เช่น ไม้ยาง พะยอม แดง ประดู่ ตะเคียน พะยูง ตะแบกเปลือกบาง แด้ พอก หว้าเลือด ดูกหิน ฯลฯ ป่าดงมันมีพื้นที่ประมาณ 3,000 ไร่ ซึ่งถือป่าที่ราบที่มีพื้นที่มากที่สุดแห่งหนึ่งในจังหวัดยโสธร ชุมชนที่อยู่รอบป่าดงมันครั้งนี้พื้นที่เป็นลักษณะเกาะ มีน้ำล้อมทุกด้านในฤดูน้ำหลาก

ป่าดงมันถือเป็นป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์เป็นที่ขึ้นชื่อ ในเรื่องของอาหารที่มีในป่า เช่น เห็ด ผักป่า สมุนไพร สัตว์ป่า แมงแมลง แมงจิ้งจก ไข่มดแดง เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เห็ดป่า ที่มีแทบทุกชนิด ตั้งแต่เห็ดจากป่าทาม ได้แก่ เห็ดผึ้ง ทาม ซึ่งจะออกขายเป็นลำดับแรกของปี พบได้ที่ตลาดสดเมืองยโสธร ซึ่งแทบทุกแผงจะบอกว่า เป็นเห็ดที่มาจากที่แห่งนี้ นอกจากนี้ยังมีเห็ดที่ถือว่า เป็นเห็ดที่ได้ราคาดีที่สุด คือเห็ดปลวก ที่มีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 250 บาท และมีปริมาณมาก สามารถเก็บได้ทั่วไปในบริเวณป่าดงมัน วันที่เห็ดออกมากอาจเก็บรวมกันได้ถึงครึ่งตัน และเห็ดที่ยังพบอีกมาก ได้แก่ เห็ดไค เห็ดระโงก เห็ดมันปู เห็ดก่อ เห็ดหน้าแหล่น้ำแดง เห็ดผึ้ง เห็ดยาง เห็ดข่า เห็ดไส้เดือน เห็ดปลวกไก่อ้น้อย ปลวกแดง ปลวกตาบ ปลวกจิก เห็ดชัน เห็ดบด ฯลฯ ซึ่งเห็ดเหล่านี้ล้วนนำมาซึ่งรายได้แก่ชุมชนโดยรอบอย่างเป็นล่ำเป็นสัน ทุก ๆ ปี นอกจากนี้ชุมชนในละแวกนี้ยังมีแม่น้ำทั้งสองแห่งเป็นแหล่งอาหาร และใช้ประกอบอาชีพจับปลา กุ้ง หอย และสัตว์น้ำอื่นๆ ขายตลอดปี โดยเฉพาะปลาเนื้ออ่อน ปลาแคด ปลาเค็ง ปลาข้าว ปลาขบ ซึ่งเป็นปลาที่นิยมรับประทานกันมากและมีราคาสูง โดยเห็ด และปลาในพื้นที่นี้ จะนำไปขายตามฤดูกาลที่ตลาดต่างๆ เช่น ตลาดสดเมืองยโสธร , อำนาจเจริญ , มุกดาหาร , และอำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ตลอดทั้งปี

หมู่บ้านที่อยู่รอบป่าดงมัน ถือว่าเป็นหมู่บ้านเสี่ยงภัยน้ำท่วมเนื่องจากเกิดน้ำท่วมทุกปี โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในรอบ 8 ปี ค่อนึ่งที่ผ่านมา เกิดปรากฏการณ์น้ำท่วมขังอยู่นานประมาณ 4-5 เดือนต่อเนื่องกัน คือระหว่างเดือนสิงหาคม ถึง ธันวาคม นับเป็นฝันร้ายของชาวบ้านหลายหมู่บ้านที่

มีพื้นที่นาอยู่ในบริเวณดังกล่าวนับหมื่นไร่ ที่นาข้าวทั้งหมดต้องเน่าตายในผืนน้ำที่ท่วมขัง สาเหตุของน้ำท่วมขังซ้ำซากดังกล่าวไม่มีผู้ใดให้คำตอบได้ เป็นแต่เพียงข้อสงสัยของชาวบ้านว่า อาจเป็นเพราะเขื่อนต่าง ๆ ที่กั้นแม่น้ำชี หรือเป็นเพราะเขื่อนใหญ่ที่กั้นปากแม่น้ำมูล การที่น้ำท่วมขังดังกล่าวทำให้หลายหมู่บ้านในพื้นที่รอบ ๆ ป่าดงมัน ต้องมีสภาพเป็นเกาะ ต้องใช้เรือในการเดินทางเข้าหมู่บ้านนานหลายเดือน

ทรัพยากรในพื้นที่ป่าดงมันมีหมู่บ้านที่เข้ามาใช้ประโยชน์ร่วมกันหลายหมู่บ้าน เช่น บ้านค่าน้ำสร้าง บ้านท่าเยี่ยม และบ้านแจ้งน้อย นอกจากนี้ยังมีหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงอีกจำนวน 3 หมู่บ้าน เมื่อมีผู้คนเพิ่มมากขึ้นการหักล้างถางพงเพื่อทำประโยชน์ จึงมีมากขึ้นตามลำดับ มีการทำไร่ฝ้าย ไร่แตงโม โดยใช้พื้นที่ป่าดงมันจนทำให้เป็นป่าเสื่อมโทรม เกิดความบอบช้ำแก่ทรัพยากรสัตว์ป่าที่เคยชุกชุมกลับหายจนแทบไม่หลงเหลืออยู่เลย และที่สำคัญ เหยี่ยว และผดป่า เช่น มัน ใบย่านาง ที่เคยเก็บได้ในปริมาณมาก ๆ กลับได้น้อยลงเนื่องจากมีคนเข้ามาเก็บจำนวนมากและต่างก็เก็บเพื่อขาย โดยมีพ่อค้าจากภายนอกเข้ามาจ่อครรถรับซื้อ และยังมีพ่อค้าในชุมชนเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อของป่า โดยเฉพาะเห็ด ไปส่งให้กับพ่อค้าแม่ค้าจากภายนอกอีกทอดหนึ่ง

เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2543 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรที่บ้านค่าน้ำสร้าง ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ได้มีราษฎรกราบบังคมทูลเพื่อขอรับพระราชทานความช่วยเหลือในการขุดลอกหนองอึ่ง ซึ่งเป็นแหล่งสาธารณะประโยชน์ที่อยู่พื้นที่ เนื่องจากมีสภาพตื้นเขินและขาดน้ำในฤดูแล้งเพื่อเป็นแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรต่อไป จึงได้มีโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าและการพัฒนาอาชีพให้พออยู่พอกิน การดำเนินงานตามโครงการมีมาเป็นลำดับ ส่งผลให้ราษฎรในพื้นที่ลดการตัดไม้ทำลายป่าได้ในบางส่วน และมีการปลูกป่าเสริมป่าธรรมชาติ ทำให้เกิดความสมบูรณ์ของพื้นที่ป่ามากขึ้น และประชากรที่มีจำนวนมากขึ้น ตลอดจนมีชาวบ้านในพื้นที่อื่นเข้ามาเก็บของป่ามากขึ้น และที่สำคัญความต้องการในการใช้ประโยชน์มีใช่เพียงการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น แต่เป็นการหาเพื่อจำหน่าย ทำให้ชาวบ้านเก็บทุกอย่างที่ขายได้ เช่น ดอกเห็ดที่ แม้ยังไม่โผล่พื้นดิน ก็จะมีการขุดหา ดอกเห็ดที่บานเต็มทีปกติจะไม่เก็บกัน เนื่องจากรสชาติไม่อร่อย แต่ในปัจจุบันกลับมีการเก็บเนื่องจากขายได้ ทำให้แทบไม่หลงเหลือดอกแก่ไว้ให้ขยายพันธุ์ในปีต่อไป หรือแม้กระทั่งการหา แมงแคง ชาวบ้านบางคนจะใช้วิธีตัดต้นไม้ ต้นที่แมงแคงเกาะอยู่ โดยตัดทั้งต้นเพื่อเอาแมงแคง ทำให้ต้นไม้ถูกตัดโค่นวิธีการดังกล่าวทำให้ได้จำนวนมากในแต่ละปี

จากปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของวิถีการทำกินของชุมชนดังกล่าว ทำให้ผู้นำชุมชนและเยาวชนที่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านอนุรักษ์ได้รวมหารือกันเกี่ยวกับอนาคตของป่าดงมัน ทำให้เกิดคำถามถึงความยั่งยืนของทรัพยากรในพื้นที่ว่าจะสามารถเป็นแหล่งหล่อเลี้ยงชุมชนให้สามารถ

ดำรงความปกติในการทำมาหากินได้หรือไม่ กลุ่มผู้นำชาวบ้าน เยาวชนในพื้นที่และเจ้าหน้าที่จากโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่มีแนวคิดร่วมกันในการค้นหาคำตอบเกี่ยวกับแนวทางการจัดการทรัพยากรของตน จึงได้จัดทำโครงการวิจัยการศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าดงมัน โดยจะเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน การศึกษานี้จะทำให้ได้องค์ความรู้ที่จะนำมาสร้างความยั่งยืนของทรัพยากร และที่สำคัญกระบวนการในการศึกษานี้จะเป็นเครื่องมือให้เด็กเยาวชน และคนในชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้ เพื่อการรู้จักตนเอง และพัฒนาศักยภาพของตนเอง อันจะส่งผลต่อความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งถือเป็นแนวทางที่จะเป็น การสนองตามพระราชดำริอย่างแท้จริง คำถามวิจัย ความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านพรรณพืช พันธุ์สัตว์ ระบบนิเวศน์ต่าง ๆ เป็นอย่างไรและรูปแบบการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าดงมัน โดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชนเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์ เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านพรรณพืช พันธุ์สัตว์ระบบนิเวศน์ต่าง ๆ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคน / ชุมชน คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันทั้งในอดีตและปัจจุบัน เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนและชุมชนในพื้นที่ป่าดงมัน พื้นที่วิจัย พื้นที่ป่าดงมัน ตำบลคือเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร และชุมชนในหมู่บ้าน 7 หมู่บ้านรอบป่าดงมัน ได้แก่ บ้านค่าน้ำสร้าง หมู่ที่ 11 และ หมู่ที่ 15 บ้านแจ้งน้อย บ้านท่าเยี่ยม บ้านโนนหัน บ้านหนองหว้า และบ้านดอนกลอย

ผลจากการวิจัยสิ่งที่ได้จากงานวิจัย ข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันแต่อดีตจนถึงปัจจุบันการใช้ประโยชน์ความสัมพันธ์ในเชิงจิตวิญญาณการอาศัยการดำรงชีวิตแบบพึ่งพาอาศัย ทรัพยากรที่มีอยู่และบ่มเพาะองค์ความรู้ที่ได้อาศัยความชำนาญจนเกิดเป็นบทเรียนการดำรงชีวิตหรือที่เรียกว่าภูมิปัญญาที่สามารถจับต้องและสามารถส่งต่อองค์ความรู้หรือ ภูมิปัญญาให้แก่เด็ก ๆ ที่ร่วมกระบวนการ การใช้แนวทางในการดำรงชีพแบบพึ่งพาอาศัย การใช้ทรัพยากรในป่าดงมันสามารถแบ่งออกได้ตามชนิดต่างๆได้ดังนี้ การใช้ไม้พืชนึ่งเป็นไม้ที่ตายแล้วหรือกิ่งไม้แห้งโดยใช้ไม้ที่ยาวแล้วสอยเอาจากการเก็บข้อมูลในการทำการศึกษา พบว่าส่วนมากที่ใช้ไม้พืชนึ่งจากป่าดงมันจะเป็นชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ใกล้กับป่าดงมันเช่น บ้านค่าน้ำสร้างหมู่ที่ 11 และหมู่ 15 บ้านท่าเยี่ยมหมู่ที่ 10 และบ้านแจ้งน้อยหมู่ที่ 12 การเก็บหาของป่าอาทิเช่นเห็ดต่าง ที่มีอยู่ในป่าดงมันเห็ดที่ พบเห็นมากที่สุด ในป่าดงมันคือเห็ดโคนหรือ เห็ดปลวก รายได้จากการเก็บหาเห็ดในช่วงที่เห็ดออกมากที่สุดคิดออกมาเป็นจำนวนคนที่เข้าไปเก็บหาเห็ดต่อวัน วันหนึ่งสามารถที่จะหาได้ประมาณคนละ 2,000 บาทต่อวัน ต่อคน การใช้ประโยชน์จากป่าในด้านการใช้สมุนไพรในการรักษาคนที่เจ็บป่วยและสัตว์เป็นการรักษาภูมิปัญญาที่มีมาแต่เก่าก่อนให้คงอยู่ จากกระบวนการที่ได้ทำการศึกษาวิจัยกระบวนการทำงานเป็นกลุ่มและช่วยกันระดมความคิดและนำมาสังเคราะห์ให้เกิดองค์ความรู้ที่จะนำไปปฏิบัติการ ได้จริง โดยสามารถแก้ไขและสร้างความเป็นหนึ่งเดียวกัน

รูปแบบการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน กรณีศึกษาป่าดงมัน รูปแบบการจัดการทรัพยากรหลังจากการศึกษาวิจัย มีรูปแบบของการจัดการสามารถแบ่งออกเป็นสองรูปแบบดังนี้

รูปแบบในการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน

- การดำเนินงานเป็นทีมและการจัดการแบบหัวน้ำค้ำซึ่งสามารถที่จะดูแลการจัดการในระบบหน่วยย่อยที่เล็กลงสามารถบริหารจัดการได้ง่าย
- การทำงานเป็นส่วนร่วมมากขึ้นการเสียสละที่จะทำงานชุมชนโดยที่ไม่เกี่ยงกัน
- การจัดการป่าแบบบูรณาการการแบ่งโซนแนวเขตในการอนุรักษ์สัตว์ป่าและเพื่อที่จะเพิ่มความอุดมสมบูรณ์โดยการแบ่งพื้นที่เขตให้สลั้หมุนเวียนใช้พื้นที่เพื่อให้พื้นที่ป่าได้ฟื้นตัว
- การฟื้นฟูและสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรป่าชุมชนและเพิ่มมาตรการในการจัดปรับกับผู้ที่ใช้ประโยชน์อย่างไม่รู้คุณค่าและใช้ประโยชน์เกินความจำเป็น
- การลาดตระเวนป่าเพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า
- การประชาสัมพันธ์เพื่อทำความเข้าใจให้กับชุมชนใกล้เคียงเพื่อที่รับทราบและปฏิบัติตามหากไม่ปฏิบัติตามกฎสามารถที่จะเทียบปรับได้
- การสร้างแนวร่วมที่เป็นกลุ่มเยาวชนให้เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ
- การส่งเสริมความรู้ให้เด็กที่เคยผ่านกิจกรรมให้เป็นกลุ่มเด็กรักป่า
- ดำเนินการปลูกต้นไม้ในพื้นที่ว่างและให้จัดทำเป็นงานประจำปีโดยอาศัยกล้าไม้จากโครงการพัฒนาพื้นที่หนองอึ่ง
- จัดทำแนวกันไฟ
- จัดทำแปลงธนาคารอาหารชุมชนเพื่อเป็นแนวกันชนและลดการใช้ประโยชน์จากป่า
- จัดทำชุดองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรจากป่า การจัดเก็บองค์ความรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้
- สร้างองค์กรเครือข่ายกลุ่มเด็กรักป่าดงมัน ให้ครอบคลุมทั้ง7ชุมชน
- ดำเนินกิจกรรมที่วางไว้กิจกรรมที่คิดต่อยอดไว้ ทำการศึกษาและสำรวจต้นไม้ในพื้นที่ที่แบ่งโซนในการเก็บหาผลประโยชน์ ว่าในการหยุดเก็บหาและการสงวนพื้นที่ไว้ป่าสามารถที่จะฟื้นตัวและส่งผลอย่างไรต่อทรัพยากร (ใช้การสำรวจแบบกระบวนการการศึกษาพันธุ์ไม้)
- ดำเนินการ ประชาสัมพันธ์ในโรงเรียนเพื่อทำความเข้าใจและหาภาคีเพิ่ม

เพื่อสร้างความตระหนักในทรัพยากรที่มีอยู่ คุณค่า ความหมาย และองค์ความรู้ที่ได้ เพื่อให้สถานการณ์ปัญหาที่กำลังจะเกิด เพื่อให้ป้าชุมชนที่อยู่ในระแวกใกล้เคียงและรับทราบ และขยายแนวความคิดในการจัดการทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วมในการจัดการทรัพยากรเอให้ เป็นประโยชน์ต่อไป

กิตติกรรมประกาศ

งานวิจัยชาวบ้าน หรืองานวิจัยเพื่อท้องถิ่น โครงการวิจัยรูปแบบการจัดการทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน กรณีศึกษา พื้นที่ป่าดงมัน ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เป็นงานวิจัยที่เกิดจากการเล็งเห็นปัญหาที่จะเกิดขึ้นในอนาคต เป็นการเตรียมการที่พร้อมที่จะเรียนรู้และทำความเข้าใจ กับสถานการณ์หรือแม้ปัญหา ที่ชุมชนไม่อาจคาดเดาได้ว่าปัญหาในอนาคตจะมีรูปแบบอย่างไร หรือร้ายแรงเพียงใด แต่เพียงสิ่งเดียวที่สามารถพร้อมรับกับเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้นได้คือองค์ความรู้ ภูมิปัญญาที่สั่งสมมาจากชุมชนเอง การทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่นชิ้นนี้ไม่สามารถ ที่จะเกิดขึ้นได้ โดยสมบูรณ์หากขาดผู้ประสานงานของ สกว. จังหวัดยโสธรที่คอย ประคับประคองและให้คำชี้แนะในการทำงานวิจัยนี้

ขอขอบคุณชุมชนทั้ง 7 ชุมชนที่ให้ความร่วมมือในการทำกิจกรรมและให้ข้อมูลรวมทั้งการถ่ายทอดภูมิปัญญาในการอาศัยป่าดงมันได้เป็นอย่างดี ขอขอบคุณอาจารย์พินิจ คุณพนมวรรณ คาคพันโน คุณอิษฎ์ ปักกันต์ธร คุณสาชล เลิกภูเขียว คุณวสุธิดา ไชยสำแดง พี่เลี้ยงที่ให้การหนุนเสริมงานวิจัยนี้สำเร็จด้วยดี ขอขอบคุณผู้นำชุมชนทุกท่านที่เป็นกำลังสำคัญในการดำเนินงานตลอดมา ขอขอบคุณคณะครูอาจารย์ที่เกี่ยวข้องและเปิดโอกาสให้เด็กที่อยู่ในการดูแลในการให้การศึกษา ได้มาศึกษาในรูปแบบการเรียนรู้ธรรมชาติโดยที่ทำการเรียนรู้ไปพร้อมกันแต่ที่ขาดไม่ได้ งานวิจัยชิ้นนี้ไม่อาจสำเร็จได้หากขาด ความร่วมแรงร่วมใจของชุมชนที่มีใจรักและห่วงใยในทรัพยากรและองค์ความรู้ที่มีให้คงอยู่ต่อไปตราบนานเท่า

ขอขอบพระคุณเป็นอย่างยิ่ง

วิธิ ดิยะบุตร

คำนำ

เอกสารงานวิจัย เรื่องการจัดการทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน โดย การมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน กรณีศึกษาป่าดงมัน เป็นรายงานวิจัยที่ใช้กระบวนการในการ ค้นหารูปแบบและแนวทางที่เป็นการเตรียมพร้อมที่จะรับมือในผลกระทบที่จะเกิดขึ้นในอนาคตและ จาการพัฒนาที่รวดเร็วหากไม่มีรูปแบบที่ชัดเจนจะทำให้เกิดปัญหาตามในภายหลัง การจัดการ ทรัพยากร โดยรูปแบบในการจัดการทรัพยากรที่มีเด็กมีส่วนร่วมในการคิดและมีส่วนร่วมในการ จัดการทรัพยากรที่ได้มีเอกสารฉบับนี้อาจเห็นผลได้อย่างเป็นรูปธรรม ผ่านกระบวนการการเรียนรู้ที่ ให้เด็กเกิดความรักต่อสิ่งที่อยู่อย่างละเอียดอ่อน

หวังว่าเอกสารงานวิจัยชิ้นนี้จะเป็นรูปแบบในการจัดการทรัพยากรที่มีคุณค่าอยู่ในป่าดงมัน และอยู่ในจิตใจที่ชาวบุรีรัมย์ของเด็กและผู้ใหญ่ทั้ง 7 ชุมชน และยังคงหวังว่าเอกสารฉบับนี้จะ สามารถขยายสู่พื้นที่ใกล้เคียงเพื่อเป็นการแบ่งปันและเป็นแนวทางเพื่อให้ชุมชนอื่น ได้นำไปพัฒนา ต่อไป

ทีมวิจัย

สารบัญ

	หน้า
บทคัดย่อ.....	ก
กิตติกรรมประกาศ.....	ฉ
คำนำ.....	ช
สารบัญ.....	๗
บทที่ 1 ทบทวน โครงการ.....	1
บทที่ 2 เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง.....	7
-ข้อมูลเกี่ยวกับป่าดงมัน.....	8
-ข้อมูลพื้นฐานชุมชนรอบป่าดงมัน.....	13
-การจัดการป่า.....	18
บทที่ 3 การดำเนินการวิจัย.....	34
ระยะที่ 1 กระบวนการพัฒนาโครงการ.....	35
1.1 การพัฒนาโครงการ.....	35
1.2 การพัฒนาทีมวิจัย.....	36
ระยะที่ 2 กระบวนการดำเนินการศึกษาวิจัย.....	40
2.1 การศึกษาข้อมูลชุมชนรอบป่าดงมัน.....	40
2.2 การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในป่าดงมัน.....	43
2.3 การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคน/ชุมชนและการ ใช้ประโยชน์จากป่า.....	45
2.4 นำเสนอแลกเปลี่ยนข้อมูลการศึกษา ความสัมพันธ์ระหว่าง คนชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันในอดีตและปัจจุบัน.....	47
ระยะที่ 3 กระบวนการแนวทางในการจัดการทรัพยากร.....	48
3.1 การศึกษาดูงาน.....	49
3.2 ถ่ายदे็กรักป่า.....	50
3.3 วิเคราะห์แนวทางในการจัดการทรัพยากร.....	58

สารบัญ (ต่อ)

	หน้า
บทที่ 4 ผลการศึกษา.....	60
4.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ.....	61
4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับชุมชน.....	95
4.3 รูปแบบการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน	
โดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนและชุมชนในพื้นที่ป่าดงมัน..	105
บทที่ 5 สรุปผลการดำเนินงาน	
-สรุปผลตามวัตถุประสงค์.....	111
-สรุปผลที่เกิดด้านเนื้อหาวิจัย.....	115
บทที่ 6 สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล ข้อเสนอแนะ.....	118
-วัตถุประสงค์ ขอบเขตงานวิจัย.....	118
- สรุปบทเรียนจากการวิจัย.....	119
-อภิปรายผลการวิจัย.....	121
- ปัญหาและอุปสรรคการวิจัย.....	122
-ข้อเสนอแนะ.....	122
บรรณานุกรม.....	124
ภาคผนวก.....	125

บทที่ 1

บททวนโครงการ

ความเป็นมา

ป่าดงมันเป็นพื้นที่ป่าสาธารณะประโยชน์ที่มีความหลากหลายทางทรัพยากรเป็นอย่างมาก เนื่องจากเป็นป่าเบญจพรรณที่ติดกับพื้นที่ป่าทาม มีลักษณะพิเศษคือพื้นดินเป็นดินทรายทั้งหมดผิวดินจากป่าทั่วไปที่พบเห็น ติดกับพื้นที่ที่มีน้ำท่วมถึงและมีน้ำหลากเป็นระยะเวลา นาน ๆ ประมาณ 4-5 เดือนใน 1 ปี มีแม่น้ำสำคัญของภาคอีสาน 2 สายขนาน คือ แม่น้ำชี และแม่น้ำยัง เหตุที่ได้ชื่อว่า ป่าดงมันนั้นเนื่องมาจากเมื่อประมาณ พ.ศ. 2440 มีราษฎรกลุ่มหนึ่งมาตั้งบ้านเรือนอยู่ที่ป่าแห่งนี้ และเห็นหัวมันธรรมชาติในป่าแห่งนี้เป็นจำนวนมากจึงเรียกป่าแห่งนี้ว่า “ป่าดงมัน” ในอดีตพื้นที่ป่าแห่งนี้เคยอุดมสมบูรณ์ มีต้นไม้ใหญ่สมบูรณ์มาก เช่น ไม้ยาง พะยอม แดง ประดู่ ตะเคียน พะยูง ตะแบกเปลือกบาง เต็ง พอก หว้าเลือด ลูกหิน ฯลฯ ป่าดงมันมีพื้นที่ประมาณ 3,000 ไร่ ซึ่งถือเป็นป่าที่ราบที่มีพื้นที่มากที่สุดแห่งหนึ่งในจังหวัดยโสธร ชุมชนที่อยู่รอบป่าดงมันครั้งนี้พื้นที่เป็นลักษณะเกาะ มีน้ำล้อมทุกด้านในฤดูน้ำหลาก

ป่าดงมันถือเป็นป่าที่มีความหลากหลายทางชีวภาพเป็นอย่างมาก เนื่องจากมีความอุดมสมบูรณ์เป็นที่ขึ้นชื่อ ในเรื่องของอาหารที่มีในป่า เช่น เห็ด ผักป่า สมุนไพร สัตว์ป่า แมงแมงมุม แมงจิ้งจก ไข่มดแดง เป็นต้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เห็ดป่า ที่มีแทบทุกชนิด ตั้งแต่เห็ดจากป่าทาม ได้แก่ เห็ดผึ้งทาม ซึ่งจะออกขายเป็นลำดับแรกของปี พบได้ที่ตลาดสดเมืองยโสธร ซึ่งแทบทุกแผงจะบอกว่าเป็นเห็ดที่มาจากที่แห่งนี้ นอกจากนี้ยังมีเห็ดที่ถือว่า เป็นเห็ดที่ได้ราคาดีที่สุด คือเห็ดปลวก ที่มีราคาสูงถึงกิโลกรัมละ 250 บาท และมีปริมาณมาก สามารถเก็บได้ทั่วไปในบริเวณป่าดงมัน วันที่เห็ดออกมากอาจเก็บรวมกันได้ถึงครึ่งตัน และเห็ดที่ยังพบอีกมาก ได้แก่ เห็ดโค เห็ดระโงก เห็ดมันปู เห็ดก่อ เห็ดหน้าแหล่หน้าแดง เห็ดผึ้ง เห็ดยาง เห็ดข่า เห็ดไส้เดือน เห็ดปลวกไถ่น้อย ปลวกแดง ปลวกตาบ ปลวกจิก เห็ดขี้เหล็ก เห็ดบด ฯลฯ ซึ่งเห็ดเหล่านี้ล้วนนำมาซึ่งรายได้แก่ชุมชนโดยรอบอย่างเป็นลำเป็นสัน ทุก ๆ ปี นอกจากนี้ชุมชนในละแวกนี้ต่างมีแม่น้ำทั้งสองแห่งเป็นแหล่งอาหาร และใช้ประกอบอาชีพจับปลา กุ้ง หอย และสัตว์น้ำอื่นๆ ขายตลอดปี โดยเฉพาะปลาเนื้ออ่อน ปลากด ปลาเค็ง ปลาข้าว ปลาขบ ซึ่งเป็นปลาที่นิยมรับประทานกันมากและมีราคาสูง โดยเห็ด และปลาในพื้นที่นี้ จะนำไปขายตามฤดูกาลที่ตลาดต่างๆ เช่น ตลาดสดเมืองยโสธร , อำนาจเจริญ , มุกดาหาร , และอำเภอเสลภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ตลอดทั้งปี หมู่บ้านที่อยู่รอบป่าดงมัน ถือว่าเป็นหมู่บ้านเสี่ยงภัย

น้ำท่วมเนื่องจากเกิดน้ำท่วมทุกปีโดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในรอบ 8 ปี ต่อเนื่องที่ผ่านมา เกิดปรากฏการณ์ น้ำท่วมขังอยู่นานประมาณ 4-5 เดือนต่อเนื่องกัน คือระหว่างเดือนสิงหาคม ถึง ธันวาคม นับเป็นฝันร้ายของชาวบ้านหลายหมู่บ้านที่มีพื้นที่นาอยู่ในบริเวณดังกล่าวนับหมื่นไร่ ที่นาข้าวทั้งหมดต้องเน่าตายในผืนน้ำที่ท่วมขัง สาเหตุของน้ำท่วมขังซ้ำซากดังกล่าวไม่มีผู้ใดให้คำตอบได้ เป็นแต่เพียงข้อสงสัยของชาวบ้านว่า อาจเป็นเพราะเขื่อนต่าง ๆ ที่กั้นแม่น้ำชี หรือเป็นเพราะเขื่อนใหญ่ที่กั้นปากแม่น้ำมูล การที่น้ำท่วมขังดังกล่าว ทำให้หลายหมู่บ้านในพื้นที่รอบ ๆ ป่าดงมัน ต้องมีสภาพเป็นเกาะ ต้องใช้เรือในการเดินทางเข้าหมู่บ้านนานหลายเดือน

ทรัพยากรในพื้นที่ป่าดงมันมีหมู่บ้านที่เข้ามาใช้ประโยชน์ร่วมกันหลายหมู่บ้าน เช่น บ้านค่าน้ำสร้าง บ้านท่าเยี่ยม และบ้านแจ้งน้อย นอกจากนี้ยังมีหมู่บ้านที่อยู่ใกล้เคียงอีกจำนวน 3 หมู่บ้าน เมื่อมีผู้คนเพิ่มมากขึ้นการหักล้างถางพงเพื่อทำประโยชน์ จึงมีมากขึ้นตามลำดับ มีการทำไร่ฝ้าย ไร่แดงโม โดยใช้พื้นที่ป่าดงมันจนทำให้เป็นป่าเสื่อมโทรม เกิดความบอบช้ำแก่ทรัพยากรสัตว์ป่าที่เคยชุกชุมกลับหดหายจนแทบไม่หลงเหลืออยู่เลย และที่สำคัญ เห็ดป่า และผักป่า เช่น มัน ใบย่านาง ที่เคยเก็บได้ในปริมาณมากๆ กลับได้น้อยลงเนื่องจากมีคนเข้ามาเก็บจำนวนมากและต่างก็เก็บเพื่อขาย โดยมีพ่อค้าจากภายนอกเข้ามาจ่อครรถรับซื้อ และยังมีพ่อค้าในชุมชนเป็นพ่อค้าคนกลางรับซื้อของป่า โดยเฉพาะเห็ด ไปส่งให้กับพ่อค้าแม่ค้าจากภายนอกอีกทอดหนึ่ง

เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2543 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถพร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎรที่บ้านค่าน้ำสร้าง ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ได้มีราษฎรกราบบังคมทูลเพื่อขอรับพระราชทานความช่วยเหลือในการขุดลอกหนองอึ่ง ซึ่งเป็นแหล่งสาธารณะประโยชน์ที่อยู่พื้นที่ เนื่องจากมีสภาพตื้นเขินและขาดน้ำในฤดูแล้งเพื่อเป็นแหล่งน้ำสำหรับการเกษตรต่อไป จึงได้มีโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ เพื่อฟื้นฟูสภาพป่าและการพัฒนาอาชีพให้พอยู่พอกิน การดำเนินงานตามโครงการมีมาเป็นลำดับ ส่งผลให้ราษฎรในพื้นที่ลดการตัดไม้ทำลายป่าได้ในบางส่วน และมีการปลูกป่าเสริมป่าธรรมชาติ ทำให้เกิดความสมบูรณ์ของพื้นที่ป่ามากขึ้น และประชากรที่มีจำนวนมากขึ้น ตลอดจนมีชาวบ้านในพื้นที่อื่นเข้ามาเก็บของป่ามากขึ้น และที่สำคัญ ความต้องการในการใช้ประโยชน์มิใช่เพียงการบริโภคในครัวเรือนเท่านั้น แต่เป็นการหาเพื่อจำหน่าย ทำให้ชาวบ้านเก็บทุกอย่างที่ขายได้ เช่น ดอกเห็ดที่ แม้ยังไม่โผล่พื้นดิน ก็จะมีการขุดหา ดอกเห็ดที่บานเต็มทีปกคลุมจะไม่เก็บกัน เนื่องจากรสชาติไม่อร่อย แต่ในปัจจุบันกลับมีการเก็บเนื่องจากขายได้ ทำให้แทบไม่หลงเหลือดอกแก่ไว้ให้ขยายพันธุ์ในปีต่อไป หรือแม้กระทั่งการหา แมงแคง ชาวบ้านบางคนจะใช้วิธีตัดต้นไม้ ต้นที่แมงแคงเกาะอยู่ โดยตัดทั้งต้นเพื่อเอาแมงแคง ทำให้ต้นไม้ถูกตัดโค่นวิธีการดังกล่าวทำให้ได้จำนวนมากในแต่ละปี

จากปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของวิถีการทำกินของชุมชนดังกล่าว ทำให้ผู้นำชุมชนและเยาวชนที่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านอนุรักษ์ได้รวมหารือกันเกี่ยวกับอนาคตของป่าดงมัน ทำให้เกิดคำถามถึงความยั่งยืนของทรัพยากรในพื้นที่ว่าจะสามารถเป็นแหล่งหล่อเลี้ยงชุมชนให้สามารถดำรงความปกติในการทำมาหากินได้หรือไม่ กลุ่มผู้นำชาวบ้าน เยาวชนในพื้นที่และเจ้าหน้าที่จากโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ที่มีแนวคิดร่วมกันในการค้นหาคำตอบเกี่ยวกับแนวทางการจัดการทรัพยากรของตน จึงได้จัดทำโครงการวิจัยการศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าดงมัน โดยจะเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน การศึกษานี้จะทำให้ได้องค์ความรู้ที่จะนำมาสร้างความยั่งยืนของทรัพยากร และที่สำคัญกระบวนการในการศึกษานี้จะเป็นเครื่องมือให้เด็กเยาวชน และคนในชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้ เพื่อการรู้จักตนเอง และพัฒนาศักยภาพของตนเอง อันจะส่งผลต่อความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งถือเป็นแนวทางที่จะเป็นการสนองตามพระราชดำริอย่างแท้จริง

คำถามวิจัย

ความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านพรรณพืช พันธุ์สัตว์ ระบบนิเวศน์ต่าง ๆ เป็นอย่างไรและรูปแบบการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าดงมัน โดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชนเป็นอย่างไร

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านพรรณพืช พันธุ์สัตว์ ระบบนิเวศน์ต่าง ๆ
2. เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคน / ชุมชน คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันทั้งในอดีตและปัจจุบัน
3. เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนและชุมชนในพื้นที่ป่าดงมัน

พื้นที่วิจัย

พื้นที่ป่าดงมัน ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร และชุมชนในหมู่บ้าน 7 หมู่บ้าน รอบป่าดงมัน ได้แก่ บ้านค่าน้ำสร้าง หมู่ที่ 11 และ หมู่ที่ 15 บ้านเจ็ญน้อย บ้านท่าเยี่ยม บ้านโนนหัน บ้านหนองหัว และบ้านดอนกลอย

ระยะเวลาที่ใช้ในการวิจัย

1 ปี (เมษายน 2551 – มีนาคม 2552)

แผนงาน / วิธีการศึกษา

1. เวทีสร้างความเข้าใจชี้แจงโครงการแก่คณะทำงาน / ชุมชนและหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง
2. เก็บข้อมูลเกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพด้านพรรณพืช พันธุ์สัตว์ ระบบนิเวศน์ ต่าง ๆ คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมัน และความสัมพันธ์ระหว่างคน/ชุมชนโดยรอบกับป่าดงมัน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน
3. เวที/กระบวนการนำเสนอแลกเปลี่ยนข้อมูลและตรวจสอบข้อมูลในชุมชน ร่วมกันเพื่อสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสถานการณ์ของทรัพยากร ในเขตพื้นที่ป่าดงมัน วิเคราะห์สภาพปัญหาและความต้องการในการใช้ทรัพยากรในพื้นที่ป่าดงมัน และหาข้อสรุปเพื่อเป็นแนวทาง และข้อเสนอแนะทางออกในการจัดการเพื่อความยั่งยืน
4. การศึกษาดูงานแลกเปลี่ยนกับชุมชนที่มีประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากร
5. จัดทำแผนปฏิบัติการในการจัดการทรัพยากร
6. นำเสนอแผนปฏิบัติการต่อชุมชน อบต. หรือองค์กรหน่วยงานที่มีส่วนเกี่ยวข้องเพื่อพิจารณาหาแนวทางในการปฏิบัติการร่วมกัน
7. ปฏิบัติการตามแผนที่กำหนดไว้ ในเบื้องต้นกิจกรรมที่คาดว่าจะมีในแผน เช่น ค่ายเยาวชนคนรักภัยป่า การรณรงค์รักษาป่า การปลูกป่า ทำแนวกันไฟ การจัดทำระเบียบ กติกาการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ฯลฯ
8. เวทีสรุปบทเรียนถอดองค์ความรู้
9. จัดเวทีคืนข้อมูลสู่ชุมชน
10. สัมมนาเชิงวิชาการเพื่อเสนอผลการศึกษาและเรียนรู้ร่วมกัน
11. จัดทำรายงานฉบับสมบูรณ์ส่ง สกว. ฝ่ายวิจัยเพื่อท้องถิ่น

ผลที่คาดว่าจะได้รับ

1. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านพรรณพืช พันธุ์สัตว์ และระบบนิเวศน์ต่าง ๆ
2. ได้องค์ความรู้เกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคน/ชุมชนโดยรอบ ตลอดจนทราบคุณค่า และการใช้ประโยชน์จากป่าดงมัน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน

3. ได้รูปแบบการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าดงมัน โดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน
4. เด็กเยาวชนและชุมชนได้เรียนรู้เพื่อพัฒนาศักยภาพด้านต่าง ๆ จากกระบวนการวิจัยแบบมีส่วนร่วม นำไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็ง

รายชื่อทีมวิจัย

1. นายวิธิ	ดิษะบุตร	หัวหน้าโครงการ
2. นายสมบุญ	เศิกสิริ	ทีมวิจัย
3. นายประสิทธิ์	สิริโสม	ทีมวิจัย
4. นายสุบิน	แสนสุข	ทีมวิจัย
5. นายสงกา	กองคำ	ทีมวิจัย
6. นายบุญเพ็ง	เศษสุวรรณ	ทีมวิจัย
7. นายสมชาย	เศษสุวรรณ	ทีมวิจัย
8. นายบุญโฮม	สุขสำราญ	ทีมวิจัย
9. นายทองดี	กองศรี	ทีมวิจัย
10. นายสมเพชร	สมนึก	ทีมวิจัย
11. นาย สติต	สิริโสม	ทีมวิจัย
12. นายบัวผัน	เศษสุวรรณ	ทีมวิจัย
13. นายอาคม	นิลไชย	ทีมวิจัย

รายชื่อผู้ช่วยนักวิจัยเด็ก

1. ค.ญ. สุนันทา	สุรจันทร์
2. ค.ญ. อารีรัตน์	มหาอัม
3. ค.ญ. พรพิมล	น้อยบุตรดี
4. ค.ญ. วารุณี	โตทัย
5. ค.ญ. อุไรลักษณ์	ทรงหอม
6. ค.ญ. คาวประกาย	สายรัตน์
7. ค.ญ. ปันดดา	เศษสุวรรณ
8. ค.ญ. สุนารี	เศษสุวรรณ
9. ค.ญ. เพ็ญภา	ช้อนเพชร
10. ค.ญ. แพทริยา	คำหอม
12. ค.ญ. สุนันทา	เศษสุวรรณ
13. ค.ช. วิรัตน์	เศษสุวรรณ

14. น.ส. จามรี	เศษสุวรรณ
15. น.ส. กรณิกา	นิลไชย
16. น.ส. นกัศสร	พันทาส

รายชื่อผู้ช่วยนักวิจัยในชุมชน

1. นาย สมอง	นิลไชย
2. นาง บัวลา	อินทนันท
3. นายทองสา	กองศรี
4. นายบุญมา	ชนะพันธ์
5. นายตะวัน	จันทร์คอนแดง
6. นางไฟ	ทรงหอม
7. นางบัวไล	เศษสุวรรณ
8. นางสมัย	อินทนันท
9. นายกรี	เนาวราช
10. นางสาวหมาย	โกตวัฒน์
11. นางพา	ชนะพันธ์
12. ทองพูล	กุลไพศาล
13. นางยม	เศษสุวรรณ
14. นางคณิต	คำหอม
15. นายจันทา	คำหอม
16. นายสมศรี	เศษสุวรรณ
17. นางสาวภาพ	โพธิวรรณ
18. นายพร	สีไธคำ
19. นายสุเทพ	โกตวัฒน์

ที่ปรึกษา

1. นาย ประดิษฐ์	อุ้นตา	ผ.อ.โรงเรียนบ้านค้ำน้ำสร้าง
2. นาย มณเฑียร	วิริยะพันธุ์	หัวหน้าโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่ง
อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

บทที่ 2

เอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

เพื่อให้การวิจัย “รูปแบบการจัดการทรัพยากร โดยความร่วมมือของเด็กเยาวชน และชุมชน กรณีศึกษาป่าดงมัน จังหวัดยโสธร” เป็นไปได้โดยดีตามวัตถุประสงค์ที่วางไว้ ตลอดจนสามารถตอบคำถามโจทย์ในการวิจัยได้ว่า ความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านพรรณพืช พันธุ์สัตว์ ระบบนิเวศน์ต่างๆ เป็นอย่างไร และรูปแบบการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าดงมัน โดยความร่วมมือของเด็กเยาวชนและชุมชนเป็นอย่างไร ดังนั้นทีมวิจัยจึงได้ทำการศึกษาเอกสารซึ่งมีความเกี่ยวข้อง และน่าจะเป็นประโยชน์ต่อการวิจัยในครั้งนี้ โดยรายละเอียดของเอกสารมีเนื้อหาหลายส่วนดังนี้

1. ข้อมูลเกี่ยวกับป่าดงมัน
2. ข้อมูลพื้นฐานชุมชนรอบป่าดงมัน
3. การจัดการป่าไม้

ข้อมูลเกี่ยวกับป่าดงมัน

สภาพป่าดงมันจากอดีตถึงปัจจุบัน

ป่าดงมันในอดีต ความเป็นมาของป่าดงมันแต่อดีตถึงปัจจุบันแต่ก่อนที่ได้ชื่อว่าป่า ดงมัน ก่อนนั้นมีนายพรานคนหนึ่งได้ยิงไก่ฟ้าตัวหนึ่งบาดเจ็บมาตั้งแต่ตำบลหนอง อำเภอสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ไก่ฟ้าตัวนั้นลากไส้มาเรื่อยจนกลายเป็นห้วยไส้ไก่ในปัจจุบันส่วนตัวไก่นั้นมาตายที่ดงมัน เนื่องจากเป็นไก่ฟ้าตัวนั้นจึงมาตายที่ดงมันหลังจากนั้นพอน้ำสลายแล้วจึงมีปลวกเกิดขึ้นเป็นป่าดงมัน ในปัจจุบันความเป็นมา (เรื่องเล่าจากผู้ที่มาอยู่ก่อนในช่วงที่ชาวบ้านมาอยู่เริ่มแรก) จากอดีตปู่เล่าให้ฟังว่าเมื่อก่อนพื้นที่แห่งนี้มีมันนานาพันธุ์ เช่น มันนก มันฮีบ ซึ่งอยู่ลึกและห้วยใหญ่ มันน้ำ, กลอย ที่อยู่ ในป่าแห่งนี้มีอยู่เยอะช่วงเวลา ที่เอากลอยอร่อยที่สุดคือช่วงน้ำแก่ง (ช่วงฤดูน้ำหลาก) วิธีการเอากลอย นั้นถ้าขุดมาแล้ว เอามากินเลย นั้นจะทำให้ เบื่อเมากินไม่ได้เลยต้องเอาไปแช่น้ำที่มันไหลจนกลอยเน่า จึงเอามากินได้เหตุนั้นน้ำแก่งนั้นเวลาที่กลอยเน่านั้นน้ำที่มันไหลจะพัดเอาน้ำที่แช่กลอยนั้นไหลไปที่อื่นหากแช่ในน้ำที่นิ่งก็จะทำให้น้ำที่เบื่อนั้นอยู่กับที่ มันเล่านี้ใช้เป็นอาหารเลี้ยงชุมชนในอดีตเพราะว่า ไม่มีการทำนาปิ้งเหมือนในปัจจุบันในช่วงนาปีน้ำท่วมเป็นประจำปลูกข้าวนาปีไม่ได้ เพราะแต่ก่อนนั้นไม่มีระบบคันน้ำเช่นในปัจจุบันเหตุที่เรียกพื้นที่ดงมันนั้น ชาวบ้านต้องอาศัยมันในการกินเพื่อแทน

ข้าวและในพื้นที่แห่งนี้ยังมีลำน้ำชีและน้ำยัง ที่ไหลทอดยาวขนานข้างนั้นพอหาปลา ได้เยอะจึงได้นำ ปลาที่ได้ไปแลกกับข้าวที่บ้านอื่น ปลากระมัง นั้นตัวใหญ่มากขนาดใช้ขวานขุดเกล็ด จึงมีคำพูดที่ว่า ไปหาปลา มาหาข้าวชาวบ้านเล่าให้ฟังหลังจากได้สำรวจกลุ่มคนที่เข้าร่วมเวทีได้แบ่งผู้เข้าอบรม ตามอายุเพื่อเก็บข้อมูลป่าดงมันที่เรารู้จักแต่อดีตถึงปัจจุบันป่าไม้เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ หนาที่บหาก หลายด้วยพรรณไม้นานาชนิดป่าไม้ที่พบมากที่สุดคือไม้แดงจะพบมากที่สุดรองลงมาคือยางนา,หว้า เลือด,กระยอม,ลูกหิน จักจั่น เหมือดแอ,รกกกรก,ต้องแรง สัตว์ป่าในอดีต เช่น ลิงกัง,ชะนี,กระต่าย, ไก่ฟ้า,หมาจอก,เสือ,งู,ไก่อป้า อาชีพที่ทำในสมัยก่อน ปลูกฝ้าย, ทำคัง, ทำนา, ข้าวไร่, ปลูกปอ,ปลูก แดงโม,ประมงเพื่อมาแลกข้าว การคมนาคมในสมัยก่อนเวลาจะเข้าไปติดต่อหรือจะเข้าไปซื้อของในเมืองแม้กระทั่งจะนำผลิตที่ใดจากการทำไร่ต่างๆจะต้องนำไปลงเรือที่ลำน้ำชีตรงบ้านแจ้งน้อยในปัจจุบัน เหย็ดที่พบในอดีต เหย็ดโคนขาว, เหย็ดโคนแดง,เหย็ดโคนตาบ เหย็ดโคนน้ำฝนเหย็ดโคนจิก (เหย็ดโคนเป็นภาษาทางภาคกลางส่วนภาษาอีสานเรียกว่าเหย็ดปลวก),เหย็ดข่า,เหย็ดระโงก, เหย็ดก่อ,เหย็ด เเพาะอื่นๆ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็ก ในอดีตที่พบ กระรอก,กระแต,หนูท้องขาว, อีเห็น ,พังพอน สัตว์เลื้อยคลาน เช่น แย้, กระปอม, งูชนิดต่าง สัตว์ปีก เช่น นกขมิ้น , นกกระทา , นกคุ้ม , อีกา , อีแร้ง , เขียวแดง

ป่าดงมันในช่วงก่อนปิดป่า ป่าดงมันในช่วงนี้เป็นช่วงที่กำลังเสื่อมโทรมอย่างหนักเพราะว่าต่าง คนก็ต่างหักล้างถาง พงเพื่อใช้ประโยชน์เพื่อการทำไร่แดงโม , ไร่ถั่วปี , ไร่ปอไร่มันสำประหลังแต่ก็ไม่ ถึงกับพังไปเสียทั้งหมดเพราะว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงอาศัยการเก็บหา ของป่าเป็นสำคัญ เหย็ดโคน หรือเหย็ดปลวกออกเยอะแต่ไม่ค่อยมีราคาเท่าไรส่วนมากเก็บเพื่อการดำรงชีพ สภาพป่าไม่ค่อยข้างทึบ เหมือนแต่ก่อนต่างคนต่างใช้ประโยชน์มีสัตว์อยู่ประปราย พบเห็นได้ เช่นกระต่าย , ไก่อป้า, กระรอก กระแต,แย้ แมลงที่พบในช่วงอายุในกลุ่ม ที่สอง แมงกิ้งก่าชนิดต่างๆ, กิโปม, คักแดน,จิ้งหรีด, จิเหลียม, จิหล่อ , คักแด่ป้า, แมงแคง ผลไม้พื้นบ้านที่กินได้ เช่น หมากน้ำเต้า , หมากกรกกรกต้องแรง, หมาก เล็บแมว,หมากพับ, หมากหวดข่า, หมากหว้า, หมากกอก ซึ่งผลไม้เหล่านี้ชาวบ้านที่เข้าไปเก็บหา ของป่าใช้อาศัยกินเป็นประจำ และสามารถพบได้ทั่วไปในป่าดงมัน ประเภทผัก เช่น ผักขิก, ผักตำลึง ผักอื่นน้อยนางແນ, ผักหุ่่นໄສ, ผักกระ โคน,ผักเม็กผัก ,ผักติ้ว, เครือย่านาง, เครือหมาน้อย,ผักอีลอก, ยอดสะตัน ,ผักสั้มกบ ,ผักลิ้นปี, ผักสาบหรือชื่อที่รู้จักกันในภาคกลางคือผักกัญ

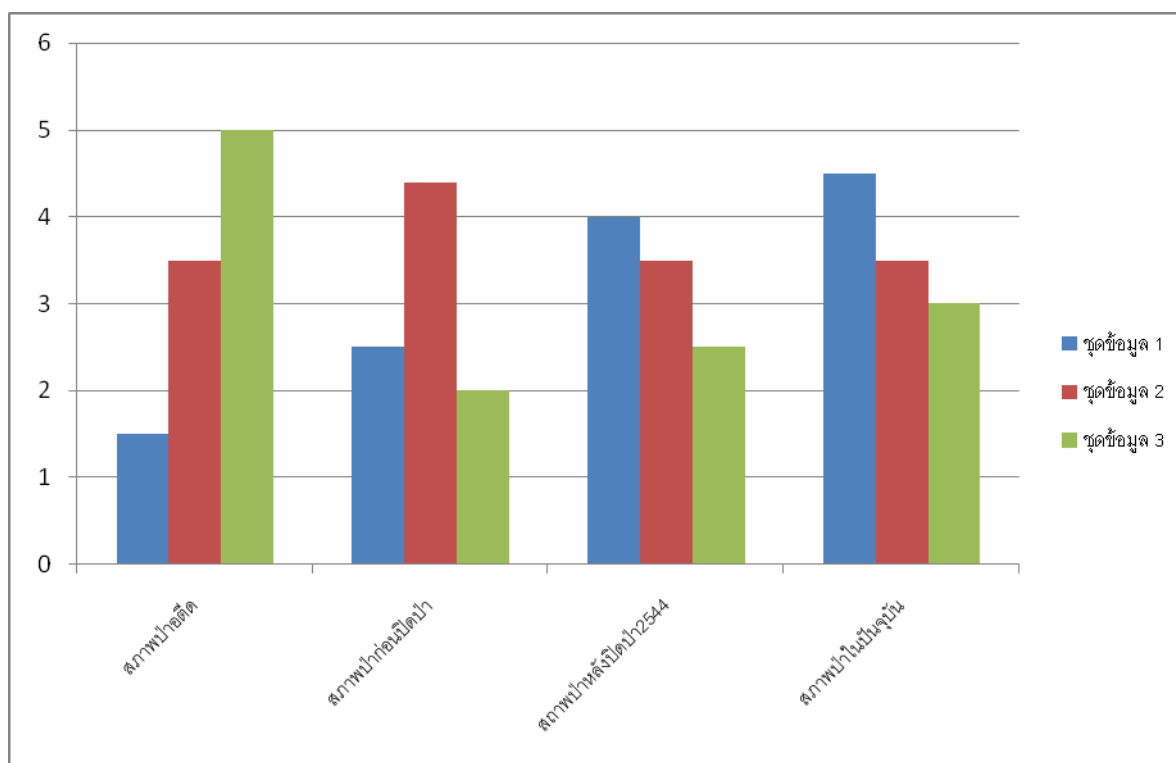
ป่าดงมันก่อนมีโครงการพระราชดำริ มีการตัดต้นไม้ทำฟืนและตัดต้นไม้ไปทำบ้าน เเผาถ่าน และเอาไปทำเรือไม้ที่นิยมเอาไปทำเรือที่สุดคือไม้พะยอมและมีการเอาขี้ยางไปทำที่จุดไฟ หรือที่ ชาวบ้านเรียกว่าจี้กระบองซึ่งร่องรอยเหล่านี้ยังคงพบเห็นได้ทั่วไป ทำให้สภาพป่าในช่วงนี้ลดหายไป มากแต่มีที่ที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์คือบริเวณดอนปู่ตาและบริเวณป่าช้า พอหลังจากที่มีโครงการ

พระราชดำริ และมีการจัดตั้งเป็นป่าชุมชนขึ้นทำให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่และได้อาศัยป่าแห่งนี้เป็นที่เก็บหาของป่าจึงได้ลดการตัดไม้ทำลายป่าลงจึงทำให้ป่าฟื้นสภาพขึ้นมาจนถึงปัจจุบันความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่กับป่า ความสัมพันธ์ในการใช้สอย เป็นแหล่งทำมาหากิน(ดงเงิน) เป็นที่เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย เก็บฝืน ปลูกลงโมในบางพื้นที่ หาเห้ กระปอม และกินุน เครือย่านาง ใช้เป็นเชือก และเอามาทำไผ่พรหมได้ความสัมพันธ์ทางด้านจิตวิญญาณ เพราะมีพื้นที่ดอนปู่ตาอยู่ในป่าดงมันถึง2แห่ง คือป่าดอนปู่ตาบ้านค่าน้ำสร้างทั้งสองหมู่ เนื้อที่ประมาณ 50 ไร่ และป่าดอนปู่ตาบ้านแจ้งน้อย เนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ ชาวบ้านที่หาเห็ดเก่งแม่ไปยามกลางคืนก็ไม่หลงป่าจำได้แม้กระทั่งต้นไม้ที่มีอยู่ในป่า และสามารถบอกได้ว่าต้นไม้ที่อยู่ที่ไหน ป่าดงมันเปรียบเสมือนชีวิตทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในป่าดงมันทั้งสิ้น อาหาร, ยา รักษาโรค, ปัจจัยสี่, รายได้จากข้อมูลดังกล่าวทำให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรที่มีในป่าดงมันนั้นเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วมากสามารถเห็นได้ชัด เพราะป่าดงมันในยุคนี้เป็นป่าดงมันที่ค่อนข้างที่จะสมบูรณ์เพราะการเข้าออกของการคมนาคมนั้นไม่ค่อยสะดวกและชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ก็เป็นการหาเพื่อการดำรงชีวิตไปไม่ได้หาเพื่อที่จะไปขาย (บ่อดิบขาย) เดินเข้าป่าไม่ไกลก็ได้ของป่าติดไม้ติดมือกลับบ้าน

ดงมันช่วงที่กำลังเสื่อมโทรมจากการเดินทางเริ่มสะดวกขึ้น เริ่มมีการหักล้างถางพงเพื่อการทำไร่และจับจองพื้นที่เพื่อเป็นของตัวเอง เพื่อทำไร่เช่นไร้แดงโม, ไร่ฝ้าย, ไร่ปอ, แต่ก็ไม่ถึงกับพังไปทั้งหมดเพราะชาวบ้านยังคงอาศัยการเก็บของป่าอยู่ และก่อนปีดป่านั้นชาวบ้านได้ตัดไม้กันอย่างหนักเพื่อไปทำเรือและทำที่อยู่อาศัยสรุปการทำกิจกรรมแม้ช่วงเวลาไม่ต่างกันมากนักแต่ยังเห็นความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดถึงการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร

ป่าดงมันในยุคหลังปีดป่าและมีโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอิงฯลฯ ต้นไม้ใหญ่ที่เคยพบเห็นในพื้นที่โล่งหายไปแต่กลับมีลูกไม้หรือไม้ ขนาดกลางและที่ยังคงพบเห็นคือการที่ต้นไม้ที่มีขนาดใหญ่จะสามารถพบเห็นได้ในบริเวณป่าดอนปู่ตา ซึ่งเป็นที่ศักดิ์สิทธิ์ และการใช้ประโยชน์ในพื้นที่ที่เคยหักล้างถางพงเพื่อการทำประโยชน์ส่วนตัวได้หายไป แต่ยังมีบางกลุ่มที่ยังคงใช้ประโยชน์ ในพื้นที่สภาพป่าค่อยฟื้นคืนขึ้นมาตามลำดับกาลเจริญเติบโตของป่า

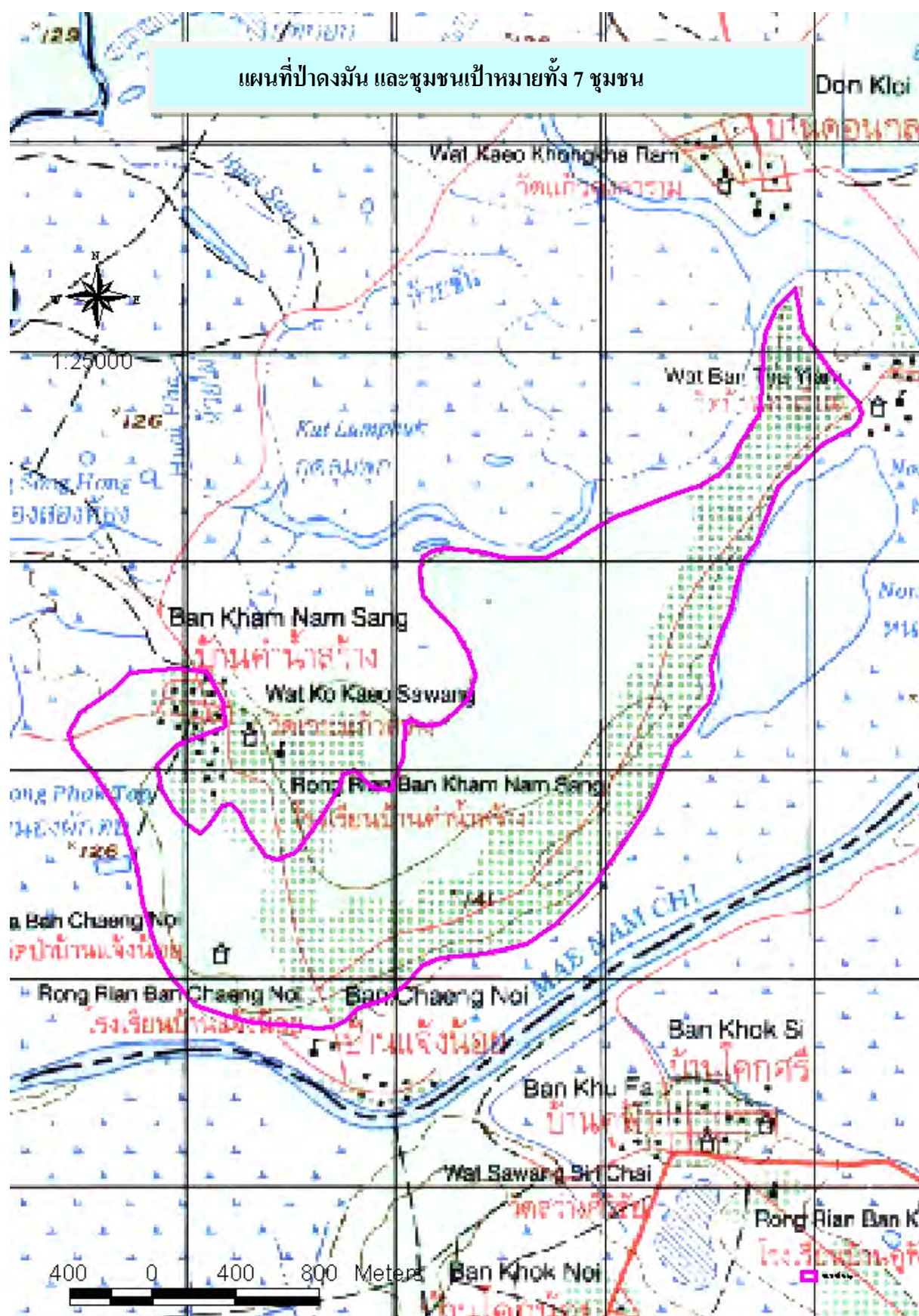
แผนภูมิแสดงการใช้ประโยชน์จากป่า/จำนวนประชากร/พื้นที่ป่า

ชุดข้อมูลที่ 1 แสดงจำนวนประชากร

ชุดข้อมูลที่ 2 แสดงการใช้ประโยชน์จากป่าดัด

ชุดข้อมูลที่ 3 แสดงพื้นที่ป่าดัด

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษา

โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอิงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ

โครงการ ตั้งอยู่ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร สังกัดสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 9 กรมอุทยานแห่งชาติสัตว์ป่าและพันธุ์พืช

1. ประวัติความเป็นมาของโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอิง

เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายน 2543 สมเด็จพระนางเจ้าฯ พระบรมราชินีนาถ พร้อมด้วยสมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จพระราชดำเนินทรงเยี่ยมราษฎร ที่บ้านค่าน้ำสร้าง ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ได้มีราษฎรกราบบังคมทูล เพื่อขอรับพระราชทานความช่วยเหลือ ในการขุดลอกหนองอิงซึ่งขณะนั้นมีสภาพตื้นเขิน และขาดน้ำในฤดูแล้ง เพื่อเป็นแหล่งน้ำ สำหรับการเกษตร และแหล่งขยายพันธุ์ปลา

ในการนี้สมเด็จพระบรมโอรสาธิราชฯ สยามมกุฎราชกุมาร ได้เสด็จพระราชดำเนินทอดพระเนตรสภาพบริเวณหนองอิง โดยมีนายปรีดิษฐ์ ลิ้มพัฒนาพันธ์ ผู้ว่าราชการจังหวัดยโสธรในขณะนั้น นายวิศาล ไผ่ศรียืนยง วิศวกรใหญ่ที่ปรึกษาวิชาชีพ ฯ ด้านควบคุมการก่อสร้างและนายปกครอง สัตยวงษ์ ผู้ช่วยเลขธิการ กปร. ได้ตามเสด็จฯ และทรงพิจารณาถึงสาเหตุที่ทำให้หนองอิงตื้นเขิน เนื่องจากการชะล้างหน้าดิน น้ำเอะอะกอนดินและทรายไหลลงไปหนองอิง เป็นเวลานาน และสภาพป่าไม้ถูกตัดทำลายลงมาก จึงมีพระราชดำริให้มีการพัฒนาและปรับปรุงพื้นที่โดยรวมดังนี้

- ปรับปรุงขุดลอกหนองอิง กรมชลประทานพิจารณาดำเนินการตามความเหมาะสม
- พัฒนาและปรับปรุงพื้นที่โดยรอบหนองอิง โดยการปลูกแฝกและต้นไม้ ป้องกันการชะล้าง

ของดิน

- ฟื้นฟูสภาพป่าโดยรอบหนองอิง

2. วัตถุประสงค์ของโครงการ

- เพื่อฟื้นฟูและพัฒนาปรับปรุงสภาพป่าไม้ที่เสื่อมโทรมให้ดีขึ้น รวมทั้งป้องกันการพังทลาย

ของดิน

- เพื่อส่งเสริมสนับสนุนราษฎรในท้องถิ่นให้ประกอบอาชีพด้านเกษตรกรรมอย่างยั่งยืน รวมทั้งอาชีพด้านป่าไม้ ตลอดจนส่งเสริมและสนับสนุนองค์กรชุมชนให้เข้ามามีส่วนร่วมในการดูแลรักษาป่า

- เพื่อเพิ่มความหลากหลายทางชีวภาพด้านพืชพรรณให้มีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น

3. พื้นที่เป้าหมาย

พื้นที่ดำเนินการของโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอิง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ จังหวัดยโสธร ตั้งอยู่บริเวณที่สาธารณประโยชน์ดงมัน ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เนื้อที่ 3,006 ไร่ มีราษฎรตั้งหมู่บ้านอยู่โดยรอบ จำนวน 7 หมู่บ้าน

4. งานที่ดำเนินงานของโครงการ

- งานฟื้นฟูสภาพป่าให้กลับคืนสู่สภาพเดิม
- รักษาและปรับความเข้าใจให้คนกับป่าอาศัยพึ่งพาผูกพัน
- งานส่งเสริมกลุ่มอาชีพด้านป่าไม้
- งานปลูกป่าเพื่อซ่อมแซมป่าเสื่อมโทรมในพื้นที่เป็นไร่แดงโม

ข้อมูลพื้นฐานชุมชนรอบป่าดงมัน

การเก็บข้อมูลบริบทของชุมชนทั้ง 7 ชุมชน รอบพื้นที่ป่าดงมัน ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ได้แก่ บ้านค่าน้ำสร้าง หมู่ที่ 11 และ หมู่ที่ 15 บ้านแจ้งน้อย บ้านท่าเยี่ยม บ้านโนนหัน บ้านหนองหัว และบ้านคอนกลอย จากการเก็บรวบรวมข้อมูล โดยวิธีสอบถามกับผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีอยู่ในชุมชนแบ่งเป็นทีมละสามคน คนหนึ่งเป็นคนถาม อีกคนเป็นคนจดบันทึก อีกคนคอยตรวจสอบประเด็นที่ตกหล่น ทางทีมเก็บข้อมูลตกลงกันว่าคนที่สอบถามจะไม่ถือหัวข้อเข้าไปถามให้จำหัวข้อในการถามให้ได้ เพราะว่าหากคนที่ให้ข้อมูลเห็นหัวข้อในการสอบถามอาจให้ข้อมูลที่ไม่วางตรงเท่าใด แม้ว่าการเก็บข้อมูลในการจำหัวข้อ ประเด็นคำถาม นั้นจะยากเกินไปสำหรับเด็กและเยาวชนแต่เด็กที่เข้าร่วมโครงการก็ ไม่ย่อท้อ เก็บเอาประเด็นคำถามไปท่องก่อนที่จะลงพื้นที่จริง แล้วซักซ้อมทำความเข้าใจในปัญหา ที่อาจจะเกิดขึ้นโดยที่ทีมเก็บข้อมูลไม่อาจแก้ปัญหาได้ เช่นประเด็นคำถามที่เสี่ยงต่อการกระทบจิตใจของผู้ให้ข้อมูล การวางตัวในการเก็บข้อมูล และชี้แจงวัตถุประสงค์ในการเก็บข้อมูลว่าในการเก็บข้อมูลบริบทชุมชนเก็บแล้วนำไปทำอะไรหลังจากที่ ซักซ้อม แล้วจึงได้ข้อมูลบริบทของชุมชนดังนี้

บ้านแจ้งน้อย หมู่ที่ 12

การตั้งถิ่นฐาน เดิมที่บ้านแจ้งน้อยตั้งอยู่ในพื้นที่ป่าดงมันซึ่งมีลักษณะเป็นพื้นที่โนนและเป็นป่า ขนาดใหญ่ แรกเริ่มเดิมทีเฒ่าปู่หมื่นมาตั้งบ้านแจ้งน้อยก่อน และต่อมาผู้ใหญ่โหว่ ไม่ทราบนามสกุล ได้แต่งตั้งผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือ ผู้ใหญ่ ลูก เมียชื่อแม่ใหญ่พิน มาตั้งบ้านครั้งแรกมีประมาณ 5 หลังคา เดิมที่บ้านแจ้งน้อยย้ายมาจากบ้านคอนกลอยใหญ่ ต.ค้อเหนือ อ.เมือง จ.ยโสธร และบ้าน หนองกงใหญ่ อ.พนมไพร จ.ร้อยเอ็ด โดยเห็นว่าพื้นที่แห่งนี้อุดมสมบูรณ์ ทั้งน้ำและพื้นที่ในการกสิกรรม เหตุที่ได้ตั้งชื่อว่าบ้านแจ้งน้อยนั้น ตรงบริเวณลำน้ำชีที่ทอดขนานบ้านแจ้งน้อยนั้นเป็นเกาะแก่ง และน้ำตรงบ้านแจ้งน้อยสามารถเดินข้ามได้ จึงเรียกว่าบ้านแก่งน้อย พอเรียกมาเรื่อยๆจึงกลายมาเป็นแจ้งน้อยในปัจจุบัน โดยมีอายุชุมชน ราวๆ 150 ปี เหตุการณ์ที่ทำให้ย้ายมาจากบริเวณป่าดงมันที่อยู่แต่ก่อนนั้นผู้เฒ่าผู้แก่เล่าให้ฟังว่า เกิดเหตุเพศภัย สัตว์ป่าดุร้าย ทำมาหากินไม่ค่อยได้ผลเนื่องจาก

สัตว์เข้ามาพังไร่นาและทำลาย (พังเหือนพังซาน) และเกิดโรคระบาด จึงทำให้ย้ายลงมาอยู่ที่ริมน้ำชีในปัจจุบัน ตรงทางลงบ้านเจ็ญน้อยชาวบ้านเค้าเรียกว่าโนนบ้านเก่า ชาวบ้านเจ็ญน้อยส่วนใหญ่มาจากเชื้อสายประเทศลาวเวียงจันทร์ สายเครือญาติ ในบ้านเจ็ญน้อย มีวงศ์ตระกูลใหญ่ๆ เช่น ตระกูลนิลไชย , แสนใจ, นาขุมเหล็ก, หันขวา, จันทรา, สุขสำราญ และอื่นๆ สาเหตุที่นามสกุลส่วนใหญ่ในละแวกนี้คล้ายกัน ก็เพราะว่าแต่ก่อนคนส่วนใหญ่ไม่มีนามสกุลทางอำเภอจึงคิดให้ในสมัยก่อน แต่ครั้งในอดีตไม่ค่อยมีพื้นที่ในการปลูกข้าวแต่มิ่ลำนน้ำชีที่เป็นแม่น้ำหลักทอดขนานกับบ้านเจ็ญน้อยจึงเป็นแหล่งทำมาหากิน ซึ่งหาปลาเป็นอาชีพหลัก พอได้ปลามากๆจึงนำปลาที่หาได้เหล่านั้นนำไปแลกข้าวในหมู่บ้านอื่นและอำเภออื่นๆ เช่นบ้านศรีสุข,บ้านเส้าเล้า,อำเภอทรายมูล, อำเภอกุฉุขุม, จังหวัดยโสธร, และอำเภอพนมไพรจังหวัดร้อยเอ็ดปัจจุบันมีประชากรทั้งหมด 450 คน แบ่งออกเป็น ชาย 247 คน หญิง 203 คน อายุ 15 ปี ขึ้นไปมี 348 คน จากนั้นต่ำกว่า 15 ปี กลุ่มอาชีพที่มีอยู่ในบ้านเจ็ญน้อย เช่น กลุ่มเลี้ยงปลาในกระชัง , กลุ่มเห็ดอัดกระป๋อง ,ทอดผ้าไหม/ทอดผ้าฝ้าย กลุ่มที่ทอดผ้าไหม และผ้าฝ้ายส่วนใหญ่จะไม่ค่อยทำเป็นอาชีพหลักเว้นเสียแต่ว่ามีงานสั่งเข้ามาจึงจะมาร่วมกันทอดผ้า ประเพณีวัฒนธรรม ที่มีอยู่ในชุมชนที่ทำเป็นประจำทุกปี เช่น บุญข้าวจี (บุญเบิกบ้าน) และประเพณีบุญพะเวด พื้นที่ในการอนุรักษ์เชิงจิตวิญญาณ / ศาสนาที่คนในชุมชนนับถือ พื้นที่อนุรักษ์ในทางจิตวิญญาณหรือคอนเจ้าปู่ เนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ อยู่ในพื้นที่ป่าดงมัน ติดกับทางลงบ้านตรงบริเวณโนนบ้านเก่า ศาสนาที่คนในชุมชนนับถือส่วนใหญ่เป็นศาสนาพุทธ มีศาสนา คริสต์ บ้างเล็กน้อย สถาบันต่างๆที่มีอยู่ในชุมชน มีวัดอยู่หนึ่งแห่ง คือ วัดป่าธรรมมานุสาร์ และ มีโรงเรียนประจำหมู่บ้าน คือ โรงเรียนบ้านเจ็ญน้อย มีจำนวนนักเรียนประมาณ 60 คน และครู 6 คน อาชีพของชุมชนส่วนใหญ่มีอาชีพทำนา หาปลาในลำน้ำชีและลำน้ำยัง การหาปลาในลำน้ำชีเป็นลักษณะการหาปลาแบบล่องตามลำน้ำขึ้นไปเรื่อย บ้างก็ดักลอบ วางตาข่าย ทอดแห อาชีพหาปลาเป็นอีกอาชีพหนึ่งที่ทำรายได้ให้กับชุมชน อย่างเป็นล่ำเป็นสัน เพราะในช่วงฤดูทำนาก็มีน้ำท่วมขังนาน และอีกอาชีพหนึ่งคือเก็บหาของป่า ในป่าดงมัน เช่น การหาแมลงกินูน หาเห็ด และ สมุนไพรในการดำรงชีพ และขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่เข้ามารับซื้อจนถึงที่ อาชีพรับจ้างรายได้แต่ละครัวเรือนไม่เกิน 20,000 บาทต่อครัวเรือน ต่ำกว่า 20,000 บาท มีอยู่ประมาณ สิบกว่าครัวเรือน

บ้านท่าเยียม หมู่ 10

การตั้งถิ่นฐานของบ้านท่าเยียม เดิมบ้านท่าเยียมมีอยู่ สามครอบครัว เป็นครอบครัวที่ได้ย้ายมาทำมาหากินที่บริเวณที่ตั้งบ้านในปัจจุบัน ในสมัยก่อนบริเวณบ้านท่าเยียมแห่งนี้เป็นป่าที่ค่อนข้างสมบูรณ์จึงมีราษฎรมาทำนาในที่แห่งนี้ แต่ก่อนมีสามครอบครัวซึ่งมีครอบครัว นายคุณ ภรรยาชื่อนางเคน ครอบครัวของ นายสินนท์ เนาวราช ครอบครัวของนางพันธุ เป็นกลุ่มคนที่มาจากบ้านดอนกลอย เหตุที่มาตั้งอยู่ที่แห่งนี้ก็เพราะว่าที่นากับบ้านอยู่ห่างไกลกันจึงจำเป็นต้องนอนอยู่ที่นา

หลังจากนั้นก็มียาตราอยู่เรื่อยจนเป็นบ้านท่าเยี่ยมในปัจจุบัน ที่มาของชื่อบ้านท่าเยี่ยมนั้นผู้เล่าได้เล่าให้ฟังว่าเมื่อครั้งในอดีตตรงบริเวณบ้านท่าเยี่ยมนั้นหากจะไปมาหาสู่กันนั้นค่อนข้างลำบากต้องใช้เรือข้ามไปมาหากันเท่านั้นหากใคร ไม่มีเรือก็จะเรียกให้คนอื่นอีกฝั่งหนึ่งไปหาที่ฝั่งน้ำชีหลง พอพบปะพูดคุยทำธุระถามไถ่สารทุกข์สุขดิบเสร็จต่างฝ่ายต่างก็กลับหลังจากนั้นจึงตั้งชื่อว่าบ้านท่าเยี่ยม ลักษณะทั่วไปของบ้านท่าเยี่ยม เป็นบ้านขนาดเล็กอยู่ทางทิศตะวันออกของป่าดงม่นมีน้ำชีและลำน้ำชีหลงโอบทั้งสองข้าง มีทางเข้าออกทางเดียว คือเส้นทางบ้านค้อเหนือท่าเยี่ยมซึ่งเป็นเส้นทางหลักในปัจจุบันสายเรือญาติที่มีในหมู่บ้านคือ สกุลคำหอม เนาวราช และสกุลแสนสุข ประชากร ที่มีในบ้านท่าเยี่ยม มีประชากรที่เป็นกลุ่มผู้ใหญ่แยกเป็น ชาย 101 คน หญิง 74 คน และกลุ่มเด็กและเยาวชนแยกเป็น ชาย 53 คน หญิง 40 คน หลังจากนั้นเป็นกลุ่มผู้สูงอายุ รวมประชากรทั้งหมด 377 คน ชาย 197 คน หญิง 180 คน เป็นหมู่บ้านที่เก่าแก่อีกบ้านหนึ่งสังเกตได้จากลักษณะของบ้านเรือนที่อยู่ติดกันตามความเชื่อในสมัยก่อน ประเพณีวัฒนธรรมในชุมชน จะมีลักษณะที่คล้ายกันกับชุมชนที่อยู่ในบริเวณแห่งนี้ เช่น ประเพณี บุญบั้งข้าวเจ้า/ บุญคุ้ม/ บุญเบิกบ้าน ซึ่งจำเป็นที่จะต้องทำทุกปี เพื่อเป็นการไล่สิ่งชั่วร้ายออกไปจากหมู่บ้าน ประเพณี บุญพะเหวด / บุญมหาชาติ อาชีพที่ชุมชนบ้านท่าเยี่ยม หมู่ 10 คือการทำนา ส่วนใหญ่ทำนาปีเช่นเดียวกับหมู่บ้านอื่นๆในละแวกนี้เพราะว่าในช่วงนาปีนั้นน้ำท่วมเหตุเพราะว่าทางทิศใต้ของหมู่บ้านท่าเยี่ยมนั้นมีลำน้ำชีขนานข้างส่วนทางด้านทิศตะวันออกและทิศเหนือมีลำน้ำชีหลง ซึ่งลำน้ำทั้งบรรจบกันบริเวณเหนือบ้านท่าเยี่ยมซึ่งในฤดูน้ำหลากน้ำเอ่อท่วมนาปีเสียหายจึงทำได้เฉพาะนาปี อาชีพประมง โดยการวางข่าย ดักลอบตามลำน้ำชีหลง การเก็บหาของป่าในบริเวณป่าดงม่น และการปลูกหม่อนเลี้ยงไหม บริเวณริมหนองอิงสาธารณะประโยชน์ และการทอผ้าไหมในครัวเรือนเพื่อไว้ใช้เอง ตามแนวพระราชดำริ ศาสนาที่นับถือ ศาสนาพุทธ ศิลปินพื้นบ้านแต่ก่อนเคยมี คนตรีอีสาน พิณ แคน หมอลำเรื่อง แต่ปัจจุบันไม่มีแล้ว ปราชญ์ผู้รู้ในสาขาต่างๆ หมอสมุนไพร 1 คนปัจจุบันมีอายุมากแล้วไม่ค่อยได้ออกไปเก็บสมุนไพรมา ทำยาเนื่องจากมีสถานีนามัย อยู่ใกล้ชาวบ้านไม่นิยมใช้ยาสมุนไพร ส่วนมากจะเก็บมาใช้เอง และยังมีอยู่มากคือผู้รู้ในการทำเครื่องมือประมง เช่น การทำลอบกุ้ง และการต่อเรือ

บ้านค้ำน้ำสร้างหมู่ 11/ 15

ประวัติความเป็นมาของบ้านค้ำน้ำสร้าง ปัจจุบันบ้านค้ำน้ำสร้าง ตั้งอยู่ในพื้นที่หมู่ 11/15 ตำบลค้อเหนือ อำเภอมือง จังหวัดยโสธร เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2440 ได้มีราษฎรกลุ่มหนึ่งมาตั้งบ้านเรือนอยู่ในพื้นที่ดงมันซึ่งอุดมสมบูรณ์ไปด้วยมัน เรียกว่าหัวมันซึ่งรับประทานเป็นอาหารได้ และมีพื้นที่เหมาะแก่การเพาะปลูก จึงเรียกสถานที่ตั้งบ้านเรือนแห่งนี้ว่า บ้านดงมัน โดยมีหลวงเดชเป็นหัวหน้าหมู่บ้าน เมื่อประมาณปี พ.ศ. 2459 ขุนวาทซึ่งเป็นนายอำเภอจาก จังหวัด อุบลราชธานีได้มาเยี่ยมเยือนหมู่บ้านดงมันนี้ได้น้ำสร้าง (หรือเรียกว่าบ่อน้ำ) มีอยู่หลายบ่อกระจายอยู่ทั่วไปใน

หมู่บ้านจึงเปลี่ยนชื่อใหม่เป็นบ้านค้ำน้ำสร้างและแต่งตั้งให้ หลวงเดช เป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก จากอดีตถึงปัจจุบันมีผู้ใหญ่บ้าน 10 คน ปัจจุบันคือนายสฤติย์ สิริโสม เป็นผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน หมู่ 11 และผู้ใหญ่บ้านค้ำน้ำสร้างหมู่ 15 คนปัจจุบันคือ นาย ประสิทธิ์ สิริโสม ที่ตั้งของบ้านค้ำน้ำสร้างทั้งสองหมู่ ทิศเหนือจรดบ้านคอนกลอย หมู่ 8 ทิศใต้จรดป่าดงมัน และบ้านแจ่งน้อย หมู่ที่ 12 ทิศตะวันออกจรดบ้านท่าเยี่ยมหมู่ที่ 10 ทิศตะวันตกจรดน้ำยัง ประชากรครัวเรือน ทั้งหมด 583 คน ชาย 289 คน หญิง 294 คน มีทั้งหมด 125 ครัวเรือน สถานบันที่อยู่ในบ้านค้ำน้ำสร้าง เช่น สถานีอนามัยบ้านค้ำน้ำสร้าง วัดเกาะแก้วสว่างอารมณ์บ้านค้ำน้ำสร้าง โรงเรียนบ้านค้ำน้ำสร้าง เป็นโรงเรียนขยายโอกาสที่เด็กที่จบประถมที่โรงเรียนในหมู่บ้านใกล้เคียงมาศึกษาต่อ เช่นเด็กโรงเรียนบ้านแจ่งน้อย โรงเรียนบ้านท่าเยี่ยม และหน่วยงานที่ตั้งใหม่คือโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอิงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ (กรมอุทยาน) ซึ่งทำงานในการให้ความรู้เกี่ยวกับ อนุรักษ์และรักษาทรัพยากรที่มีอยู่ในชุมชนพร้อมทั้งให้การสนับสนุนการจัดตั้งกลุ่ม องค์กรเพื่อให้ชุมชน สามารถอยู่ได้โดยไม่เบียดเบียนป่า และพันธุ์ สภาพป่าตามแนวพระราชดำริ กลุ่มองค์กรวัฒนธรรมที่มีอยู่ในชุมชนกลุ่มดนตรีพื้นบ้าน กลุ่มกลองยาวบ้านค้ำน้ำสร้าง กลุ่มดนตรีพื้นเมือง วงพินแคนแดนดงมัน มีหมอลำพื้นบ้านอยู่หนึ่งคนกลุ่มวัฒนธรรม ต่างที่มีในหมู่บ้านค้ำน้ำสร้างนี้ กลุ่มเรือหางยาว กลุ่มอาชีพต่าง เช่น กลุ่มเพาะเลี้ยงเห็ด ขอนขาวเห็ดนางฟ้า กลุ่มเลี้ยงวัว เวลาที่เลี้ยงวัวจะนำไปเลี้ยงในป่าและจะไปกันเป็นกลุ่มเดินเลี้ยงตามป่าไปเรื่อยตลอดทั้งวัน กลุ่มอาชีพปลูกพืชระยะสั้น กลุ่มทอ絲อก ผู้รู้ในชุมชน หมอยาสมุนไพร หมอสสูตร/หมอจ้ำ/ทำเครื่องมือประมง เช่นการต่อเรือหาปลา การทำลอบ ประเพณีวัฒนธรรมความเชื่อของชาวบ้านค้ำน้ำสร้าง เช่นประเพณีบุญพะเหวด บุญข้าวจี บุญออกพรรษา การแข่งเรือยาว การเลี้ยงปูตา ทำนายชะตาบ้านก่อนทำการเพราะปลูกในแต่ละปี พื้นที่ในการอนุรักษ์ทางจิตวิญญาณของชุมชนมีอยู่ 1 แห่งมีเนื้อที่ประมาณ 50 ไร่อยู่ติดกับโรงเรียนบ้านค้ำน้ำสร้าง ตรงพื้นที่ที่ชาวบ้านเรียกว่าคำหลวง

บ้านคอนกลอย หมู่ที่ 8

ประวัติชุมชน บ้านคอนกลอยเดิมที่บ้านคอนกลอยนั้นเป็นหมู่บ้านใหญ่เป็นบ้านเริ่มแรกของหมู่บ้านอีก 2 หมู่บ้านคือบ้านโนนหันและบ้านหนองหว้าการตั้งถิ่นฐานแรกเริ่มเดิมทีนั้นชาวบ้านคอนกลอยมีเชื้อสายของคนที่มาอาศัยอยู่ที่ฝั่งซ้ายของแม่น้ำโขงได้เคลื่อนย้ายมาเลื่อยจนมาถึงบริเวณที่ตั้งของหมู่บ้านในปัจจุบันโดยเมื่อประมาณ 200 ปีที่แล้วเหตุที่ได้เชื่อว่าบ้านคอนกลอยนั้นผู้เฒ่าได้เล่าให้ฟังว่าแต่ก่อน มาอยู่นั้นอาหารอุดมสมบูรณ์พอมาน้ำท่วมครั้งใหญ่จึงทำให้อาหารการกินอดยากข้าวที่ทำไว้ก็เก็บเกี่ยวไม่ได้ชาวบ้านจึงเข้าป่าไปหากินจึงพบว่าบริเวณป่าห้วยบ้านมีกลอยอยู่เป็นจำนวนมากจึงเรียกว่าคอนกลอย ต่อมาผู้ใหญ่บ้านคนแรกชื่อว่า หลวง อาจ กองศรี มาเป็นผู้ใหญ่บ้านพอเห็นสภาพของหมู่บ้านดังกล่าวจึงเรียกว่าบ้านคอนกลอยนับแต่นั้นเป็นต้นมา สายครือญาติของชุมชนบ้านคอน

กลอย นามสกุลที่เป็นหลัก ของชุมชนแห่งนี้ สกุลคำหอม สกุลทองศรี เนาวราช และอื่นๆ ประชากรทั้งหมดของบ้านคอนกลอยมี 725 คน มีครัวเรือนทั้งหมด 128 ครัวเรือน สถาบันและหน่วยงานที่มีอยู่ในบ้านคอนกลอย มีวัดอยู่หนึ่งแห่ง โรงเรียนขยายโอกาส ศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน และสถานีนามัยบ้านคอนกลอยประเพณีวัฒนธรรมและความเชื่อของชาวบ้านส่วนใหญ่นับถือศาสนา พุทธและดอนปู่ตา เป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ของชุมชนก่อนที่จะทำการเพาะปลูกในแต่ละปีนั้นชาวบ้านต้องทำการเสี่ยงทายซึ่งบริเวณดอนปู่ตานั่นถือว่าเป็นหลักเมืองหรือแม้แต่การบนบานสานกล่าว วิธีการเสี่ยงทายนั้น มีวิธีการดังนี้ นำผู้หญิงมาয়ผัวตายมาเสี่ยงดั่ง โดยให้ผู้หญิงมัดกระดิ่งเข้ากันแล้วให้หมอสวดมนต์บอกล่าว เทวดาให้ลงมาสถิตในกระดิ่งแล้วเสี่ยงทายว่าวันไหนฝนตกและเสี่ยงทายสิ่งที่ยกสยกันวัฒนธรรมตามประเพณี ฮิตสิบสองครองสิบสี่ พื้นที่อนุรักษ์ทางจิตวิญญาณของชาวบ้านคอนกลอย มีอยู่หนึ่งแห่งเนื้อที่ประมาณ 2 งานติดกับโรงเรียนบ้านคอนกลอย กลุ่มอาชีพต่างของชาวบ้านคอนกลอย อาชีพทำนา ทั้งนาปีและนาปีง อาชีพเก็บหาของป่า อาชีพประมง จะทำกันเป็นกลุ่มโดยวิธีวานกันไปตกกวดเปลียว ในลำชีหลงได้เท่าไรก็จะมาแบ่งกันกินบ้านไหนไม่กินก็ทำปลาไร่ไว้ขาย

บ้านโนนหัน หมู่ที่ 9

การตั้งถิ่นฐานเดิมที่บ้านโนนหันนั้นแยกออกมาจากบ้านคอนกลอย หมู่ที่ 8 สาเหตุที่ต้องแยกออกมาเพราะบ้านคอนกลอยเป็นหมู่บ้านใหญ่ยากแก่การปกครองจึงแยกออกมาจากบ้านคอนกลอยหลังจากนั้นจึงมาแยกเป็นบ้านหนองหว้าต่อไป แต่ก่อนนั้นเหตุที่ได้ตั้งชื่อว่าบ้าน โนนหันนั้นเนื่องจากว่าบริเวณ ดอนเหล่าเสือ ที่เป็นสนามกีฬาในปัจจุบัน มีหนามเป็นจำนวนมากและเป็นหนามที่พันขึ้นต้นไม้หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “หัน” ในภาษาอีสานตรงกับภาษากลางที่เรียกว่าพัน จึงเรียกบ้านที่แยกออกมาว่าบ้านหนามหันมาเรื่อยๆจึงเพี้ยนกลายมาเป็นบ้านโนนหันในปัจจุบัน และชาวบ้านที่อยู่ในบริเวณบ้านโนนหันส่วนใหญ่จะมีเชื้อสายเดียวกับบ้านคอนกลอย ตระกูลส่วนใหญ่จะเป็น ตระกูลเดียวกันกับบ้านคอนกลอยประวัติการแยกบ้านนั้นยังไม่ชัดเจนเพราะผู้เฒ่าผู้แก่ที่อาศัยอยู่ในปัจจุบันไม่สามารถจำได้ประชากรของชุมชนบ้านโนนหัน จำนวนครัวเรือน 126 ครัวเรือน แยกเป็นประชากรชาย 306 คน ประชากรหญิง 200 คน ปราชญ์ที่มีในชุมชน เช่นหมอยาสมุนไพร และ ปราชญ์ในการทำเครื่องมือประมง เช่นการทำลอบดักปลา และการ ต่อเรือ กลุ่มวัฒนธรรมที่มีในชุมชน กลุ่มกลองยาวประจำหมู่บ้านเนื่องจากชุมชนบ้านโนนหันนั้นมีพื้นที่ติดกันและแยกออกมาจากชุมชนบ้านคอนกลอยจึงมีองค์กรในชุมชนร่วมกันบริเวณพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ร่วมกันไม่ว่าจะเป็นโรงเรียน, วัด, สถานีนามัย

บ้านหนองหว้าหมู่ที่ 13

การตั้งถิ่นฐานของบ้านหนองหว้า เดิมทีเป็นพื้นที่ของบ้านคอนกลอยต่อมามาใหญ่ขึ้นแยกออกมาเป็นบ้านโนนหันก่อนจากนั้นจึงได้แยกมาเป็นบ้านหนองหว้าเมื่อประมาณปี พ.ศ. 2512 มีนายหนั่น กองคำ เป็นผู้ใหญ่บ้านในอดีตมีจำนวนครัวเรือนจำนวน 40 ครัวเรือน ปัจจุบันมีจำนวนครัวเรือนอยู่ 81 ครัวเรือน เหตุที่ได้ชื่อว่าบ้านหนองหว้านั้นพอแยกบ้านออกมานั้นไม่มีชื่อบ้านชาวบ้านได้ประชุมกันแล้วเห็นพ้องต้องกันว่าต้นไม้หว้าที่ตั้งอยู่ทางทิศตะวันออกนั้นน่าจะนำมาตั้งเป็นชื่อหมู่บ้านนับแต่นั้นเป็นต้นมาประชากรบ้านหนองหว้ามีทั้งหมด 303 คนเป็นประชากรชาย 18 คน ประชากรหญิง 194 คน สถาบันต่างที่มีในชุมชน ใช้ร่วมกันกับชุมชนบ้านคอนกลอยเพราะว่าเป็นชุมชนที่ติดกันมีถนนกลางบ้านกันไว้จึงใช้สถาบันต่างร่วมกันอาทิเช่น วัด , โรงเรียน , สถานิอนามัย , และศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน กลุ่มต่างๆที่มีในชุมชน กลุ่มหมอลำและดนตรีพื้นบ้าน กลุ่มอาชีพต่างๆ เช่น กลุ่มชวานาที่ทำนาปี มีประมาณ 50 ครัวเรือน กลุ่มที่ทำนาปีมี 30 ครัวเรือน กลุ่มทอผ้าฝ้าย 10 ครัวเรือน กลุ่มออมทรัพย์เพื่อการผลิต 30 ครัวเรือนกลุ่มทอเสื้อก 30 ครัวเรือน ประเพณีวัฒนธรรมและความเชื่อของคนบ้านหนองหว้าเช่น บุญไหว้ข้าวเดือนสาม(บุญข้าวจี) ไหว้แม่โพสพประจำปี (ก่อนเริ่มฤดูทำนา) บุญเข้าพรรษา บุญออกพรรษา บุญมหากรรม

การจัดการป่าไม้

การจัดการป่าไม้ในประเทศไทย ได้มีวิวัฒนาการมาเป็นเวลายาวนานโดยในช่วงแรกจะเป็นการจัดการป่าไม้สัก จนระยะช่วงกลางๆ จึงได้มีการจัดการป่าไม้กระยาเลย และการจัดการป่าชายเลนตามลำดับ การเรียบเรียงได้เน้นเฉพาะทางวิชาการและเหตุการณ์สำคัญที่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการจัดการป่าไม้ เพื่อสะดวกในการอ่าน การเรียบเรียงจึงได้แบ่งการจัดการป่าไม้ออกเป็น การจัดการป่าบก และการจัดการป่าชายเลน ส่วนเรื่องเศรษฐกิจป่าไม้นั้นแยกเป็นหัวข้อต่างหาก จากการศึกษาค้นคว้าจาก www.forest.go.th/Research/Knowledge/MF-MGT.html ได้ให้ข้อมูลเกี่ยวกับการจัดการป่าไม้ ซึ่งในที่นี้จะกล่าวถึงเฉพาะป่าบก ซึ่งเป็นประเภทเดียวกับป่าดงมัน ซึ่งข้อมูลทีศึกษามีดังนี้

การจัดการป่าบก

การจัดการป่าบก แบ่งเป็น 3 ตอน ได้แก่

1. เหตุการณ์ก่อนตั้งกรมป่าไม้
2. เหตุการณ์พ.ศ. 2439-2539 (100ปี)
3. ทิศทางการจัดการป่าบกในอนาคต

รายละเอียดของแต่ละตอนมีดังนี้

1. เหตุการณ์ก่อนตั้งกรมป่าไม้

การจัดการป่าไม้ของประเทศไทย ตามประวัติศาสตร์แล้วก็เป็นเรื่องที่เกิดขึ้นตั้งแต่สมัยเริ่มตั้งประเทศไทย คือ สมัยกรุงสุโขทัย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการปลูกป่า ดังในศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงหลักที่หนึ่ง บางตอนได้กล่าวไว้ว่า “ในปากประตูมี กระดิ่งอันหนึ่งแขวนไว้นั้น ไพรฟ้าหน้าปก กลางบ้านกลางเมือง มีถ้อยมีความเจ็บท้องข้องใจ มักจกกล่าวถึงเจ้าถึงขุนบ่ไร ไปลั่นกระดิ่งอันท่านแขวนไว้ พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองไฉนเรียก เมื่อถามสอบความแค้นด้วยชื่อ ไพรในเมืองสุโขทัยนี้ จึงชม สร้างป่าหมากป่าพลู ทั่วเมืองทุกแห่ง ป่าพร้าวก็หลายในเมืองนี้ ป่าลางก็หลายในเมืองนี้ หมากม่วงก็หลายในเมืองนี้ หมากขามก็หลายในเมืองนี้ ใครสร้างได้ไว้แก่นั่น”

“เบื้องตะวันออกเมืองสุโขทัยนี้ มีพิหาร มีปูครุ มีทะเลหลาย มีป่าหมากป่าพลู มีไไร่มีนา มีถิ่นมีลาน มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก มีป่าม่วงป่าขาม ดงงามดังแก้ง”

“เบื้องดินนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีตลาดปสาน มีพระอจันะ มีปราสาท มีป่าหมากพร้าว ป่าหมากกลาง มีไไร่มีนา มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก”

“เบื้องหัวนอนเมืองสุโขทัยนี้ มีภูฎิหารปูครุอยู่ มีศรีคกงศ มีป่าพร้าวป่าลาง มีป่าม่วงป่าขาม มีน้ำโลก-----”

“ 1214 ศก ปีมะโรง พ่อขุนรามคำแหง เจ้าเมืองศรีสัชนาลัยสุโขทัย ปลูกไม้ตาลนี้ ได้สืบสืบเข้า จึงให้ช่างหินชะดาร์หินตั้งหว่างกลางไม้ตาลนี้ วันเดือนดับเดือนออก วันเดือนเต็มเดือนข้างแรมวัน ฝูงปูครุเถรมหาเถรขึ้นนั่งเหนือชะดาร์นี้ สาวกธรรมแก่อุบาสก ฝูงท่วยจำศีล ฝึกวันสวดธรรม พ่อขุนรามคำแหงเจ้าเมืองศรีสัชนาลัย สุโขทัยขึ้นนั่งเหนือชะดาร์ ให้ฝูงท่วยลูกเจ้าลูกขุน ฝูงท่วยถือบ้านถือเมืองกัน -----”

ในสมัยพ่อขุนรามคำแหงนั้น พระองค์ท่านได้แขวนกระดิ่งไว้ที่ประตูวัง ใครมีทุกข์ร้อนก็มาลั่นกระดิ่งร้องทุกข์ พระองค์ท่านก็ได้สอบสวนให้ความยุติธรรม พระองค์ทรงชักนำให้ราษฎรปลูกป่า ฉะนั้น พวกชาวสุโขทัยได้มีการปลูกสวนป่าหมากสวนป่าพลู สวนป่าขุ่น สวนป่ามะม่วง ใครปลูกก็เป็นของผู้นั้น

ทางทิศตะวันออกเมืองสุโขทัยก็มี พระภิกษุ มีโบสถ์วิหาร มีทะเลหลวง มีบ้านใหญ่บ้านเล็ก มีไร่นา มีป่าพลู ป่ามะม่วง ป่ามะขาม ดงสวยงามประหนึ่งตกแต่งไว้

ทางทิศเหนือ มีตลาดร้านค้า มีพระอจันะอยู่ในปราสาท มีบ้านใหญ่ บ้านน้อย มีไไร่ มีนา มีป่ามะพร้าว ป่าขุ่น

ทางทิศใต้ก็มีเขื่อนกั้นน้ำชลประทาน มีภูฎิหารของพระภิกษุ และมีป่ามะพร้าว ป่ามะม่วง ป่ามะขาม เช่นกัน

ในปี พ.ศ. 1214 นั้น พ่อขุนรามคำแหง ได้ปลูกต้นตาลไว้ได้ มีอายุถึง 14 ปี จึงให้ช่างสกัดหินทำเป็นแท่น ต่อแท่นศิลาอาสน์ สำหรับให้พระได้นั่งเทศน์สั่งสอนประชาชนในวันศีลวันพระ (ธรรมสวนะ) ส่วนวันธรรมดา พ่อขุนรามคำแหง ก็จะได้ไปทรงนั่งเป็นประธาน ปรึกษาความบ้านความเมือง เรื่องนี้ทำให้เห็นว่า พ่อขุนรามคำแหงมีพระราชโบายที่อบรมพสกนิกรของพระองค์ให้มีนิสัยรักป่า รักสวน รักการปลูกสร้าง พร้อมทั้งการอบรมศีลธรรมไปด้วยในตัว และได้จารึกไว้เป็นหลักฐานที่อ้างอิงได้ว่า ได้มีการปลูกสร้างสวนป่าในสมัยของพระองค์ แต่ตลอดระยะตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นระยะเวลา 546 ปี ไม่มีการเปลี่ยนแปลงทางด้านการจัดการป่าไม้ เพราะสมัยก่อนยังไม่ได้เห็นความสำคัญของป่าไม้ต่อการพัฒนาประเทศ เป็นที่เชื่อกันว่า ป่าไม้เป็นแหล่งเพาะเชื้อของโรคภัยไข้เจ็บหลายอย่าง

ต้องการให้ราษฎรได้ทำความเจริญในด้านการปลูกข้าว การเกษตรแต่เพียงด้านเดียว ถือว่าป่าดงนั้นเป็นของสาธารณะ ควรจะได้บุกเบิกโค่นถาง เผา เปลี่ยนเป็นนาหรือเป็นไร่เสียให้หมด การปกครองบ้านเมืองก็อยู่ไม่ค่อยจะสงบ จึงไม่มีเวลาที่จะคิดถึงเรื่องป่าไม้ และสมัยโน้นมองไปทางไหนก็มีแต่ป่า จากเหตุผลดังกล่าวนี้ จึงไม่ได้ควบคุมเรื่องการป่าไม้แต่อย่างใด การทำไม้ และการเก็บหาของป่า จะตัดฟัน ใช้สอย หรือซื้อขายของราษฎรจึงเป็นไปอย่างเสรีในระยะหกศตวรรษที่ผ่านมา จนอังกฤษได้ครอบครองอินเดีย และพม่าบางส่วนแล้ว ได้มีการทำไม้สักเป็นสินค้าออกต่างประเทศ เมื่อทราบว่ายี่เมืองไทยยังมีไม้สักอยู่มาก พวกอังกฤษ พม่า และจีนในท้องถิ่น ก็เริ่มตัดโค่นไม้สักในเมืองไทยส่งออกไปต่างประเทศกันมากขึ้น

พ.ศ. 2372 รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 3 เห็นว่า สมควรที่จะควบคุมกิจการป่าไม้ให้เป็นกิจลักษณะโดยในระยะนั้นหรือสมัยนั้นก็มีการเก็บภาษี เรียกว่า “การเก็บภาษีไม้ขนสัก” ที่จะผ่านกรุงเทพฯ ออกไปต่างประเทศตามจดหมายเหตุฉบับที่ 1/จ.ศ. 1191 (พ.ศ. 2372) ได้มีการตั้ง ขุนจำเริญรักษา ขึ้นเป็นเจ้าภาษีไม้ขนสัก และจากจดหมายเหตุฉบับเดียวกันนี้ทำให้ทราบว่ามีการทำไม้กระยาเลยบางอย่างออกมาใช้ประโยชน์ เช่น ไม้ตะแบก ไม้ตะเคียน ไม้ยาง และไม้โอ๊ก

พ.ศ. 2385 ตามจดหมายเหตุฉบับที่ 16/จ.ศ. 1204 พระยาเชียงใหม่ และพระยาลำปาง บอกมายังกรุงเทพฯ ว่า มีชาวอังกฤษ ขวามอญ และชาวพม่าจากเมืองเมะลาลัง มาตัดไม้สักอยู่ตามชายแดนเมืองเชียงใหม่ ลำพูน และเมืองตาก แล้วก็นำเอาเงินมามอบไว้ให้ 500 เหรียญ (คงจะเป็นรูป) พระยาทั้งสองนั้นจึงยังไม่ทราบว่า จะทำอย่างไรกับเงิน 500 เหรียญนั้น ว่าควรจะได้รับหรือไม่ ไม้สักก็ถูกตัดโค่นไปแล้ว จึงแจ้งมายังกรุงเทพฯ เรื่องนี้แสดงให้เห็นว่า ชาวต่างประเทศได้เริ่มเข้ามามีบทบาทในการทำไม้ในปี พ.ศ. 2385 หรือก่อนหน้านั้นแล้ว

พ.ศ. 2389 ตามจดหมายเหตุฉบับที่ 68/จ.ศ. 1208 นั้น ทางกรุงเทพฯ ได้แจ้งให้เจ้านายทางหัวเมืองฝ่ายเหนือจัดส่งไม้สักเป็นส่วยแทนทองคำที่เคยส่งได้ จะเห็นได้ว่า การทำไม้และการค้าไม้ได้เกิดขึ้นในสองลุ่มน้ำเช่นกันคือ แม่น้ำเจ้าพระยาและแม่น้ำสาละวิน ซึ่งรวมเอาแม่เมยและแม่ปายเข้าไป

ด้วยการอนุญาตทำไม้ในครั้งนั้น ผู้ใดจะทำไม้สักทางภาคเหนือจะต้องไปขออนุญาตจากเจ้านายฝ่ายเหนือผู้เป็นเจ้าของป่า เมื่อออกอนุญาตให้ เจ้านายจึงเขียนใบอนุญาตลงบนใบลานให้ไว้แก่ผู้รับทำป่าเป็นคู่มือทุกราย และไม่มีข้อสัญญาอันหนึ่งอันใดเลย นอกจากคำอนุญาต “ให้ตัดไม้ในป่าตำบลนั้น ๆ” เท่านั้น เพราะฉะนั้น ผู้รับอนุญาต (ทำไม้) จะตัดฟันไม้เล็กหรือไม้ใหญ่ หรือทำประการใดได้หมด การเก็บค่าตอ (คล้าย ๆ ค่าภาคหลวงปัจจุบัน) แต่เงินค่าตอนั้น พวกเจ้านายฝ่ายเหนือได้รับไปในครั้งกระนั้น เมื่อถึงฤดูเจ้าของป่าก็จะส่งพนักงานของตนออกไปเก็บเงินค่าตอจากผู้ตัดฟันตามกำหนดแล้ว นำเงินมาให้เจ้าของป่า แล้วเจ้าของป่านั้นก็จะนำเอาเงินเหล่านั้นขึ้นถวายเจ้าผู้ครองนคร ๆ ก็จะแบ่งเงินนั้นออกเป็นสามส่วน ส่วนหนึ่งเป็นเจ้าของป่า ส่วนหนึ่งนั้นเป็นรางวัลให้พนักงานผู้ไปเก็บค่าตอ อีกส่วนหนึ่งเป็นของเจ้าผู้ครองนคร พนักงานผู้เก็บค่าตอจะเป็นผู้ทำบัญชีค่าตอที่เก็บได้ จำนวนไม้ และชื่อผู้ตัดฟันหรือผู้ทำไม้ ยื่นต่อเจ้าผู้เป็นเจ้าของป่า เจ้าผู้เป็นเจ้าของป่าจะต้องยื่นต่อให้ พนักงานผู้เก็บเงินของเจ้าผู้ครองนครทุกปี ในระยะเวลานี้จะเห็นได้ว่า รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งประเทศสยาม ยังไม่ได้รับประโยชน์อะไรจากการทำไม้สักในประเทศไทยเลย เพราะมอบให้เจ้าผู้ครองนครภาคเหนือเป็นผู้ดำเนินการเองทั้งสิ้น แต่เมื่อเกิดปัญหาเกี่ยวกับชาวต่างประเทศ เรื่องก็ถึงพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวหรือรัฐบาลกลาง ซึ่งจะต้องแก้ไขและตัดสินใจความอยู่เสมอ

เหตุการณ์ต่าง ๆ ในการป่าไม้ภาคเหนือ ได้ดำเนินการมาอย่างชุลลกลัดตลอดระยะเวลาจนถึง พ.ศ. 2416 พระเจ้าอินทรวชิรมุนี ได้เป็นเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ และมีเจ้าพระยารัตนธิเบศร์ เมื่อครั้งยังเป็นพระนรินทรราชเสนีขึ้นมาเป็นข้าหลวงประจำอยู่ ณ เมืองเชียงใหม่ ได้มีการปรับปรุงในวิธีการตัดไม้และเก็บค่าตอใหม่โดยได้ขอเพิ่มค่าตอเพื่อเป็นส่วนแบ่งให้รัฐบาลกลางส่วนหนึ่ง สำหรับใช้ทุนบำรุงหัวเมืองฝ่ายเหนือ โดยเฉพาะอย่างยิ่งป่าไม้สักทางเขตชายแดนฝั่งตะวันตกของเชียงใหม่ เช่น ป่าแม่ขวมเดิมค่าตอดันละ 5 รูปี สลึง เพิ่มอีก 3 สลึง เป็นส่วนของรัฐบาลกลาง ป่าแม่ปายเดิมค่าตอดันละ 3 รูปี เพิ่มอีก 2 รูปี เป็นของรัฐบาลกลาง ป่าแม่เมย, ป่าท่าต่าฝิง, ป่าท่าสองยาง และป่าแม่เมย (เข้าใจว่าเป็นป่าแม่เหย) เพิ่มค่าตอดันละ 4 รูปี ขึ้นอีก 2 รูปี เป็นส่วนของรัฐบาลกลาง

การอนุญาตตัดฟัน (ทำไม้) นั้น มีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงเพิ่มเติม คือ ผู้ตัดฟัน (หรือผู้รับสัมปทานทำไม้) จะต้องได้ใบอนุญาตซึ่งมีตราของเจ้าผู้ครองนครประทับหนึ่งดวง จึงจะเป็นใบอนุญาต (สัมปทาน)

การเก็บเงินค่าตอนั้น ยังคงเป็นไปตามเดิม นอกจากบัญชีที่ส่งเจ้าผู้ครองนคร ก็จะต้องมีสำเนาส่งให้ข้าหลวงรักษาราชการ ทุกป่า ทุกราย อีกชุดหนึ่งด้วย เงินค่าตอที่เก็บเพิ่มเป็นส่วนหนึ่งของรัฐบาล อันที่จริงก็มอบให้เจ้าผู้ครองนครเก็บรักษาไว้ในบ้านเมือง เมื่อมีราชการที่จะต้องใช้จ่ายเป็นส่วนแผ่นดินแล้ว จึงตกลงกันในระหว่างเจ้าผู้ครองนครกับข้าหลวงรักษาราชการให้ใช้จ่ายได้

พ.ศ. 2417 เนื่องจากเหตุการณ์อนุญาตให้ทำไม้ของผู้เป็นเจ้าของป่าต่าง ๆ มิได้เป็นไปโดยยุติธรรมและสมควร เนื่องจากเจ้าของป่า (ไม้สักทางเหนือ) ส่วนมากเห็นแก่จะได้ เช่น ตกลงอนุญาตแก่บุคคลหนึ่งแล้ว เมื่อมีผู้อื่นให้ค่าต่อสูงกว่า หรือให้เงินพิเศษนอกเหนือขึ้นอีก ก็อนุญาตให้แก่ผู้นั้นไป หรือป่าแห่งเดียวกันอนุญาตให้คนหนึ่งไปแล้ว กลับอนุญาตให้คนที่สองที่สามเป็นการซ้ำซ้อนกันอีก เพื่อหวังประโยชน์ทางเงินทองให้มากขึ้น ดังนั้นจึงเกิดมีกรณีพิพาทระหว่างผู้ขออนุญาต ผู้รับอนุญาต และเจ้านายเจ้าของป่าอยู่เนือง ๆ และมีคำร้องทุกข์ของบรรดาพ่อค้าไม้หรือผู้ทำไม้ ถึงรัฐบาลอยู่เสมอ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 5 จึงมีพระบรมราชโองการ 2 ฉบับ ฉบับหนึ่งว่าด้วย “การภาษี” ไม้ขนสักและไม้กระยาเลย พ.ศ. 2417 (จ.ศ.1236) ในพระบรมราชโองการอีกฉบับหนึ่ง มีความสำคัญว่า สัญญาที่ผู้รักษาเมือง หรือเจ้าผู้ครองนครจะทำกับชาวต่างประเทศนั้น ต้องได้รับสัตยาบันจากรัฐบาลจึงจะมีผลบังคับใช้ได้ การทำไม้สักทางภาคเหนือของประเทศสยามก็สงบเรียบร้อยขึ้นชั่วคราว เหตุการณ์นี้สะท้อนให้เห็นว่า เมื่อการทำไม้สักในพม่าถูกจำกัดขอบเขตตามวิธีการป่าไม้ของ Dr. Brandis ก็ทำให้พวกทำไม้หันเหความสนใจมาสู่เมืองไทย และพวกพ่อค้าไม้ต่างประเทศก็มาประสบปัญหากับเจ้านายเจ้าของป่า ถึงแม้ว่าการตัดฟันไม้อาจจะกระทำได้เหมือนในพม่า ก่อนการจัดการของ Dr. Brandis ก็ตาม

พ.ศ. 2426 รัฐบาลกลางได้พยายามเจรจากับผู้ครองนครฝ่ายเหนืออีกครั้งหนึ่งหลังจากตกลงกันแล้วเมื่อ พ.ศ. 2416 ขอมิมีส่วนควบคุมและแบ่งผลประโยชน์จากป่าไม้สักคนละครั้งได้เป็นผลสำเร็จ ซึ่งทั้งนี้อาจจะเนื่องด้วยปัญหาต่าง ๆ ซึ่งเจ้าครองนครได้รับ เช่น การไม่ได้รับเงินค่าตอบแทนเต็มเม็ดเต็มหน่วย เพราะมีการเบียดบังมาก ปัญหาการอนุญาตให้ทำไม้ การทะเลาะกันระหว่างผู้รับทำไม้กับผู้รับทำไม้ ระหว่างผู้รับทำไม้กับเจ้าของป่า ฯลฯ เจ้าผู้ครองนครฝ่ายเหนือจึงตกลงตามที่รัฐบาลกลางเสนอ ในการนี้รัฐบาลกลางได้ดำเนินการ คือ แทรกข้อความตกลงทางสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษ ห้ามมิให้เจ้านายเจ้าของป่าออกใบอนุญาตป่าแห่งใดแห่งหนึ่ง ให้บุคคลเกินกว่าหนึ่งคนขึ้นไป รัฐบาลแต่งตั้งข้าหลวงใหญ่ขึ้นไปประจำที่เชียงใหม่ เพื่อดูแลกิจการป่าไม้ ทำหน้าที่ควบคุมการทำไม้ในมณฑลพายัพ และแบ่งค่าต่อเข้าพระคลังมหาสมบัติส่วนหนึ่ง ให้เจ้านายฝ่ายเหนือส่วนหนึ่ง

พ.ศ. 2427 มีประกาศพระบรมราชโองการเรื่อง “การซื้อไม้ขนสัก” ทั้งนี้เพราะปรากฏว่าเมื่อประเทศสยามได้ทำสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศอังกฤษ คนในบังคับอังกฤษก็ได้เข้ามาลงทุนทำป่าไม้มาเรื่อยๆ ความยุ่งยากในการทำและซื้อไม้ขนสัก จึงบังเกิดขึ้นเนือง ๆ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้มอบให้พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร เสด็จขึ้นไปจัดราชการที่นครเชียงใหม่ ได้ทรงเปลี่ยนแปลงให้ข้อสัตยาบันสัญญา การตัดฟันไม้ป่าขึ้น และเพิ่มเติมค่าต่อขึ้นเป็น 2 รูปี รวดทุกป่า เว้นแต่ป่าแม่เมยซึ่งเป็นอยู่อย่างเดิม รวมค่าต่อไม้ ครั้งนั้น 8 รูปี เงินค่าต่อซึ่งเจ้าพระยารัตนธิเบศร์ กับกรมหลวงพิชิตปรีชากร ได้ขอขึ้นนั้น ได้เป็นของรัฐบาลกลางทั้งสิ้น

พ.ศ. 2429 เป็นปีซึ่งมีความสำคัญในการป่าไม้ หรือป่าไม้สักอยู่มาก โดยที่เจ้าดารารัศมี (เจ้าหญิงอึ้ง) ได้โดยเสด็จพระชนก (พระเจ้าอินทวิชยานนท์ พระเจ้านครเชียงใหม่) ลงมากรุงเทพฯ เนื่องในราชพิธีลงทรงสมเด็จพระโอรสาธิราช เจ้าฟ้ามหาวชิรุณหิศ และทรงอยู่รับราชการฝ่ายในเป็นเจ้าจอม ขณะนั้นบริษัทบอมเบย์เบอร์มา กำลังส่งคนมาหาความรู้ รัฐบาลไทยได้รับทราบความจึงรู้สึกวิตก เพราะการที่พม่าตกเป็นเมืองขึ้นของอังกฤษ ก็เพราะการทำไม้สักของบริษัทบอมเบย์ฯ เป็นต้นเหตุ จึงได้ส่งชาวอังกฤษผู้ชำนาญการป่าไม้พร้อมด้วยนักเรียนไทย 4 คน ขึ้นไปตรวจป่าไม้สักภาคเหนือ เป็นเหตุให้เจ้าผู้ครองนคร เฉพาะอย่างยิ่งนครเชียงใหม่แสดงความไม่พอใจ เข้าใจว่า รัฐบาลไทยจะสูบเอาป่าสักไปหมด ประกอบกับขุนนางชั้นพญาซึ่งอยู่ใกล้ชิดช่วยยุยงด้วย จึงคิดที่จะเอาใจออกห่างจากประเทศไทย ความทราบถึงพระกรรม พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงทรงใช้วิธีสันติ โดยทรงส่งเจ้าจอม เจ้าดารารัศมี ซึ่งเป็นญาติสนิทของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่ ขึ้นไปชี้แจงทำความเข้าใจกับเจ้าผู้ครองนครในเวลาต่อมา ผลก็คือ เจ้าผู้ครองนครได้รับทราบเจตนาของทางราชการ และพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวโดยชัดแจ้งแล้ว คือ แม้ว่า รัฐบาลจะรับเอากิจการป่าไม้ ตลอดจนเรื่องภาษีอากรมาจากเจ้าผู้ครองนคร แต่เจ้าผู้ครองนครก็ได้รับค่าทดแทนโดยควร เมื่อเจ้าผู้ครองนครได้ทราบเรื่องจึงเห็นพ้องด้วย ยินยอมตามที่รัฐบาลจะปฏิบัติทุกประการ เมื่อทางนครเชียงใหม่ยินยอมแล้ว ทางนครก็ได้รับทราบและเห็นพ้องด้วย ก่อนที่เจ้าจอมเจ้าดารารัศมีจะกลับ ยังได้ส่งถ้อยศุภนิพนธ์ของเจ้าผู้ครองนครเชียงใหม่เสีย 3-4 คน ฐานยุยงส่งเสริมเจ้าผู้ครองนครไปในทางร้าย” นับว่า เจ้าจอม”เจ้าดารารัศมี” หรือ “พระราชชายา” นั้น ได้มีส่วนทำให้สัมพันธภาพระหว่างรัฐบาลกลางของ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และเจ้าผู้ครองนครฝ่ายเหนือในด้านการป่าไม้ และการเมืองได้สงบเรียบร้อย

ในระหว่าง พ.ศ. 2430 ถึง 2432 เมื่อรัฐบาลได้สามารถควบคุมกิจการป่าไม้สักในมณฑลพายัพจนเป็นระเบียบรัดกุมดีแล้ว ก็มีชาวตะวันตกคนแรก เป็นชาวอเมริกัน ชื่อ หมอจิก หรือ (Dr. Cheek) ได้ขอร่วมลงทุนทำไม้สักกับรัฐบาล ปรากฏว่าประสบความล้มเหลว ต้องมีการฟ้องร้องเรียกเงินคืน และต้องรับไม้ที่ทำออกมาเป็นของหลวงทั้งสิ้น จากบทเรียนอันนี้ ทำให้คิดกันในวงราชการว่า ควรจัดการให้ป่าเป็นของหลวงเสียทั้งสิ้น

พ.ศ. 2432 ได้มีผู้ซึ่งมีความสนใจและมีความคิดเห็นการณ์ไกลในเรื่องการป่าไม้ที่นักการป่าไม้ไทยควรจะระลึกถึงท่านผู้นี้ คือ พระยาดำรงราชพลขันธ์ ท่านผู้นี้เป็นเอกอัครราชทูตสยามประจำกรุงเบอร์ลิน ท่านได้มีความสนใจเกี่ยวกับกิจการป่าไม้ และเห็นความสำคัญของกิจการป่าไม้ที่จะเกี่ยวกับการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศขึ้นอย่างถ่องแท้และจริงจัง จึงเสนอเรื่องผ่านกระทรวงการต่างประเทศ ให้มีการปรับปรุงเกี่ยวกับกิจการป่าไม้ในประเทศนี้เสียใหม่ กับได้เสนอร่างพระราชบัญญัติและระเบียบที่เกี่ยวข้องมายังกรุงเทพฯ เพื่อพิจารณาสนับสนุนข้อเสนอ ท่านก็ได้บันทึกเล่าถึงสภาพการณ์ป่าไม้ในประเทศเยอรมันไว้ด้วย

“ป่าและไม้ในแผ่นดินเมืองเยอรมันนี้น้อยนัก คอเวนเมนต์เยอรมันมีความปรารถนาอยากจะให้มีป่าไม้ในพระราชอาณาเขตบ้านเมืองให้มากขึ้นบ้าง จึงได้คิดตั้งเจ้าพนักงาน สำหรับจัดการส่วนป่าไม้ในบ้านเมืองให้เจริญและมากขึ้นต่อไป และถ้าเห็นว่าตำบลใด ๆ ว่างเปล่า เจ้าพนักงานก็ปลูกต้นไม้ลงให้เต็มที่เป็นป่าของ คอเวนเมนต์ และถ้าราษฎรจะขายที่ป่าให้แก่คอเวนเมนต์ คอเวนเมนต์ เห็นว่า ไม่แพงก็ซื้อไว้ ในเวลานี้ คอเวนเมนต์เยอรมันมีที่ป่าไม้ประมาณ 10 ล้านเอเคอร์”

พ.ศ. 2435 นอกจากได้มีการแสดงว่า รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวแห่งกรุงสยาม นั้น มีความสนใจที่จะหาแหล่งศึกษาวิชาการป่าไม้ให้นักศึกษาไทยอยู่ แต่ยังทราบกันไม่ค่อยชัดเจน และได้มีเหตุการณ์เกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในวิธีการของการทำไม้ในป่าเมืองไทยหลายประการ เช่น พระยาทรงสุรเดช ได้ขึ้นมาเป็นข้าหลวงใหญ่ รักษาการกรมชลประทาน ได้จัดเพิ่มเติมข้อสัญญาขึ้นอีก คือ ผู้รับเช่าตัดฟันป่าไม้ตัดไม้สักลงต้นหนึ่งต้องปลูกไม้สักแทนที่ต้นเป็นลำดับไป ถ้าผู้ใดจะรับเช่าทำป่าในตำบลใด เมื่อได้รับอนุญาตจากเจ้าผู้ครองนครแล้ว เจ้าผู้ครองนครต้องมีหนังสือแจ้งความไปยังข้าหลวงใหญ่ให้ทำสัตยาบัน เรียกเงินค่าสัตยาบันจากผู้รับเช่าทำป่าตำบลละ 1,200 รูปี และมีกำหนดในสัญญาว่า ให้ผู้รับเช่าตัดฟันได้ภายในกำหนด 6 ปี แต่เงินค่าตอนั้น ต้นละ 8 รูปี เรียกเงินเพิ่มจากผู้รับเช่าตัดฟันป่าอีกต้นละหนึ่งสลึง ยกเป็นเบี้ยเลี้ยงเจ้าพนักงานซึ่งครั้งนั้นกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ซึ่งในขณะนั้นดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย ซึ่งเป็นผู้ดูแลกล่าวหาความคิดเห็นและได้รับพระบรมราชานุญาตจากพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้สรรหาผู้ที่ได้รับการศึกษาทางด้านการป่าไม้มารับราชการ โดยมีแนวคิดที่จะจัดตั้งหน่วยงานด้านการป่าไม้ขึ้นในประเทศไทย กรมพระยาดำรงราชานุภาพได้เจรจาขอยืมตัว Mr. H. A. Slade เจ้าหน้าที่ป่าไม้ในกรมป่าไม้พม่า จากรัฐบาลอินเดีย เช่นเดียวกับที่ Sir Dietrich Brandis ได้เริ่มลงมือจัดการป่าไม้ในประเทศพม่าเมื่อ พ.ศ. 2399 ในวันที่ 1 เดือนกุมภาพันธ์ พ.ศ. 2438 Mr. H. A. Slade ก็ออกเดินทางจากกรุงเทพฯ โดยเรือกลไฟชื่อ “Oriental” พร้อมด้วยนักเรียนไทยฝึกหัดอีก 5 นาย ถึงวันที่ 2 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2438 แม่น้ำก็ขึ้นต้องเปลี่ยนลงเรือต่อหรือเรือแม่ปะ เดินทางผ่าน ชัยนาท ปากน้ำโพ ถึงอุตรดิตถ์ ในวันที่ 3 มีนาคม 2438 จากอุตรดิตถ์ก็เปลี่ยนจากการเดินทางด้วยเรือแม่ปะ เป็นเดินทางด้วยช้างไปยังจังหวัดแพร่ ลำปาง ลำพูนและเชียงใหม่ ถึงเชียงใหม่ วันที่ 2 เมษายน พ.ศ. 2439 จากเชียงใหม่ก็ล่องแพตามลำแม่น้ำปิง ผ่านจังหวัดตาก ถึงกรุงเทพฯ เมื่อวันที่ 21 มิถุนายน พ.ศ. 2439 รวมเวลาเดินทาง 4 เดือนกับ 29 วัน

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้รับรายงานจากกระทรวงมหาดไทย และได้มีพระราชหัตถเลขา ฉบับที่ 62/385 ลงวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2439 เห็นชอบด้วยกระทรวงมหาดไทย และเห็นด้วยความคิดหรือรายงานของ Mr H.A. Slade ว่าถูกต้องดีแล้วทุกประการ ได้มีความบางตอนที่สมควรจะคัดลอกจากพระราชหัตถเลขาในฉบับดังกล่าวมาไว้ ณ ที่นี้

“การที่จะถือป่าไม้เป็นของหลวงทั้งสิ้นนั้น เห็นว่าเป็นการมีตัวอย่างอยู่แต่ก่อน ป่าไม้ที่ตกเป็นมรดกแก่บุตรหลานเจ้าผู้ครองนครเมือง เจ้าของป่ามีอำนาจที่จะหาผู้รับเช่าทำเองตามลำพัง ภายหลังเกิดความด้วยเรื่องให้เช่าหลายรายชุกชุมหนักขึ้น จึงได้ตัดสินมอบที่ป่าให้เจ้าผู้ครองเมืองเป็นผู้อนุญาตแต่คนเดียว เมื่อได้คำตอบมาทำใดให้ปันจ่ายให้เจ้าของป่าเป็นส่วน ๆ การที่ปันเงินนั้นก็ไม่ใช่เรียบร้อย เพราะไปติดค้างอยู่เสียที่ผู้รับทำป่าบ้าง ที่พนักงานผู้ตรวจเก็บค่าตอบ้าง ละเลยไปในคลังบ้าง เงินแผ่นดินก็พลอยสาบสูญไปด้วย การที่คอเวอเมนตจะรับเงินค่าตอนี้ ก็เพื่อจะให้ได้เงินมากเต็มตามที่ควรจะได้ และจะแบ่งให้เจ้าผู้ครองนครเมืองและเจ้าของป่า ตามที่ควรจะได้แต่ละคนได้จะขาดประโยชน์ใดก็แต่ผลประโยชน์ซึ่งได้โดยนอกราชการ คือ เงินน้ำใจและไร่อื่น ๆ ถ้าเป็นเงินที่ได้โดยตรงได้รับเต็มบริบูรณ์แล้ว ถึงจะขาดโดยทางลับก็จะเป็นการเสียใจอันใดมาก จะเป็นอยู่แต่แรก ๆ เมื่อยังไม่ได้รับเงินการป่าไม้นั้น เป็นตกลงให้ตั้ง บ้านดาป่าไม้ทั้งปวงและด้านภาษีเมืองไซยนาทให้อยู่ในกระทรวงมหาดไทย”

กรมป่าไม้จึงได้ถูกตั้งขึ้นในวันที่ 18 กันยายน พ.ศ. 2439 เป็นต้นมา มีชื่อภาษาอังกฤษว่า “The Royal Forest Department”

2. เหตุการณ์ พ.ศ. 2439-2539 (100ปี)

เมื่อได้ตั้งกรมป่าไม้ขึ้นแล้ว ก็ยังไม่มีเจ้ากรมหรืออธิบดี ทางรัฐบาลสยามก็ได้ขอร้องไปยังรัฐบาลอินเดียของอังกฤษ หรือ British India ขอตัว Mr. H. A. Slade อยู่ทำงานในประเทศสยามเป็นการชั่วคราว จึงได้มีการทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ให้ Mr. H. A. Slade เป็นเจ้ากรมป่าไม้คนแรกเมื่อวันที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2439 ในสมัยนั้นชื่อตำแหน่งต่างๆ ก็ใช้เป็นภาษาอังกฤษหมด เพื่อความสะดวกในการปฏิบัติงานของฝรั่ง ชาวอังกฤษที่จ้างมาจากกรมป่าไม้พม่า ส่วนใหญ่แม้แต่หนังสือราชการก็ใช้ภาษาอังกฤษด้วย ในสมัยเริ่มตั้งกรมป่าไม้นั้น ตำแหน่งอธิบดีปัจจุบันเรียกว่า “Conservator of Forests” เราเรียกกันภาษาไทยว่า “เจ้ากรมป่าไม้” (เปลี่ยนเป็น “อธิบดีกรมป่าไม้” ในภาษาไทยและ Director General of the Royal Forest Department” ในภาษาอังกฤษ เมื่อ พ.ศ. 2467)

ในสมัยที่ Mr. H. A. Slade เป็นระยะเวลาของการวางระเบียบเบื้องต้นของการป่าไม้และพยายามแก้ไขสภาพการณ์ป่าไม้สักในขณะนั้นเป็นอันดับแรก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเรื่องอำนาจการครอบครองป่าไม้ การเริ่มหลักเกณฑ์ของการอนุญาตทำไม้ การดำเนินงานทางด้านวิชาการอื่น ๆ พอสรุปได้ดังนี้

ในตอนต้นวาระหว่างที่ Mr. H. A. Slade เป็นเจ้ากรมป่าไม้นั้น หนังสือราชการได้ใช้ภาษาอังกฤษเป็นหลัก ก็เพราะข้าราชการกรมป่าไม้ขณะนั้น มี 25 คน เป็นฝรั่งที่อยู่ในตำแหน่งสำคัญๆ เสีย 16 คน มีคนไทยอยู่เพียง 9 คน (พ.ศ. 2444) ข้าราชการฝรั่งเหล่านี้ก็มักจะเป็นชาวอังกฤษซึ่งมาจากพม่าเป็นส่วนใหญ่ ที่มาจากรัฐบาลหนึ่งคน Mr. H. A. Slade ได้กราบทูลในเรื่องต้องเอาป่าสักทั้งหมด

เป็นของรัฐบาลสยามทั้งหมดให้ได้ก่อนจะเริ่มแผนงานจัดการป่าไม้ ซึ่งข้อนี้จะแตกต่างจากการป่าไม้พม่า ซึ่งอังกฤษยึดเอาเลย ส่วนไทยจะต้องมีการต่อรอง และมีเหตุผลต่อเนื่องไปถึงการทำสัญญาสัมปทาน การเจรจาทางรัฐบาลสยามถือว่าเป็นความสำเร็จที่เกิดจากความสามารถของพระยามหาอำมาตยาธิบดี (เส็ง วิริยะศิริ) ครั้งมีบรรดาศักดิ์เป็น พระยาศรีสหเทพ ซึ่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยทรงเลือกและมอบให้เป็นผู้ขึ้นไปดำเนินการเจรจากับเจ้านายฝ่ายเหนือ หลังจาก Mr. H. A. Slade เป็นเจ้ากรมป่าไม้ใหม่ ๆ การเจรจาในเรื่องนี้ได้ทำเป็นผลสำเร็จในระยะเวลา 2-3 ปีต่อมา ซึ่งเป็นผลให้เจ้านายฝ่ายเหนือไม่มีส่วนเกี่ยวข้องในกิจการต่อไป คงมีสิทธิแต่ “คำต่อ” ที่รัฐบาลแบ่งให้ครึ่งหนึ่งจากที่เก็บได้เป็นรายปี กลยุทธ์หรือ Tactic อย่างหนึ่งองค์พระยามหาอำมาตยาธิบดี (เส็ง วิริยะศิริ) เท่าที่ทราบก็คือ ในขณะที่ท่าน ดำเนินการเจรจานั้น ท่านได้พยายามติดต่อบุคคลสำคัญในทางการค้าของแต่ละจังหวัด เพราะบุคคลเหล่านี้มีส่วนอิทธิพลครอบคลุมเจ้านายฝ่ายเหนือเป็นบางส่วนท่านได้เสนอขอพระราชทานบรรดาศักดิ์ราชทินนาม หรือเครื่องราชอิสริยาภรณ์ ให้บุคคลสำคัญเหล่านี้ โดยที่ได้เงินเข้า พระคลังมหาสมบัติ ตามลำดับ ความสำคัญและจำนวนเงินที่เขาเหล่านั้นถวายเงินเข้ากระทรวงพระคลังมหาสมบัติ เรื่องนี้ทำให้เป็นแรงสนับสนุนการเจรจาเรื่อง “ยกป่าสักเมืองเหนือให้รัฐบาลสยาม” อยู่ประการหนึ่ง

พ.ศ. 2450-2452 ได้มีการบำรุงป่าธรรมชาติโดยการตัดเถาวัลย์และหว่านเมล็ดพันธุ์สักลงตามที่ว่างในป่า ในท้องที่จังหวัดเชียงใหม่ ลำพูนและเป็นเวลาที่เหมาะสม เพราะหมดช่วงของระยะสัญญา 12 ปี ได้เปลี่ยนโครงการป่าสักเสียใหม่ ให้มีรอบตัดฟัน 30 ปี พอได้โดยแบ่งอนุญาตเข้าเช่าทำเป็นภาครวมสองภาค ภาคละ 15 ปี ต้องทำภาคแรกให้เสร็จก่อน ถึงจะได้เข้าทำไม้ในภาคสองต่อไป นอกจากการกำหนดเวลาแล้ว ทางรัฐบาลยังเปลี่ยนราคาค่าต่อจากตันละ 10 รูปี (ในสมัยของ Mr. WFL.Tottenham) เป็นตันละ 12 บาท กำหนดให้รัฐบาลมีสิทธิจำหน่าย “ไม้ป่า” ที่บริษัทผู้รับสัมปทานไม่ประสงค์จะชักลากออกมาทำประโยชน์เพราะไม่คุ้มค่าใช้จ่ายทางบริษัทให้กับพวกพ่อค้าไม้รายย่อย กำหนดชื่อของไม้งามที่ละไว้เป็นแม่ไม้ เป็น ไม้เชื้อ ไม้โตน และไม้สันเขา กำหนดขนาดไม้แกน สำหรับสัมปทานของบริษัท เปลี่ยนขนาดจาก 6 ฟุต 4.5 นิ้ว เป็น 6 ฟุต 6.5 นิ้วแทน แต่สำหรับไม้ของผู้รับสัมปทาน ชาวพื้นเมืองยังใช้ขนาดไม้แกน 7 ฟุตตามเดิม คิดค่ากานไม้จากบริษัทที่ทางกองกานไม้ กานให้ตันละ 1 บาทและได้มีระเบียบในการที่มีการคัดเลือกไม้เพื่อสับกาน วิธีการสับกานวิธีการนับไม้แต่ละชั้นขนาด ซึ่งวิธีการเหล่านี้เป็นวิธีการที่ลอก (Adopt) มาจากการป่าไม้พม่า ตามแบบของ Brandis' System หรือ Modified Selection System หรือ Indian Selection System นั่นเอง โดยที่ระยะเวลาสัมปทานครั้งหนึ่งเป็นเวลายาวนานถึง 30 ปี

พ.ศ. 2458 ได้มีการตั้งโรงเรียนที่จะสอนวิชาการป่าไม้ขึ้นเป็นครั้งแรกในประเทศไทย โดยตั้งขึ้นในแผนกโยธาธิการ โรงเรียนข้าราชการพลเรือน (ปัจจุบันคือ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย) ที่วังใหม่ สระปทุม ทำการสอนวิชาป่าไม้เบื้องต้น มีหลักสูตร 2 ปี แต่ตั้งมาได้เพียง 3 ปี ก็ต้องเลิกกิจการเนื่องจากขาดผู้ที่มีมาสมัครเรียนด้วยเห็นว่า งานป่าไม้ลำบาก

พ.ศ. 2461 ได้มีการตั้ง “กองกานไม้” ขึ้น กองนี้มีความสำคัญมากในแง่ของการจัดการป่าไม้ เพราะจะเป็นผู้คัดเลือกไม้และกำหนดจำนวนไม้ที่จะตัดฟันในแต่ละแปลงแต่ละปี และได้กำหนดให้มีการสงวนไม้ที่โตได้ขนาดจำกัด แต่ไม่เกิน 7 ฟุต ไว้ในรอบตัดฟันหน้าไม้ไม่เกิน 6 เปอร์เซ็นต์ของจำนวนไม้เลือกให้ตัดฟันทั้งหมด นอกจาก ไม้เชื้อ ไม้โตนและไม้สนเขาไว้ เรื่องนี้นับว่าเป็นการปรับปรุงที่เป็นธรรมเนียมในการทำไม้มากขึ้นแต่การให้สัมปทานทำไม้ยังเป็นรายต้นอยู่ตามเดิม ในปีนี้กรมป่าไม้ได้มีการทำไม้กระยาเลยเสียเอง โดยทำฟันขายให้แก่การรถไฟจากป่าหนองเต็ง-จักราช จังหวัดนครราชสีมา

พ.ศ. 2467 ในปีนี้การทำไม้ตามสัญญา 15 ปี แรกได้สิ้นสุดลงบ้างแล้ว จึงได้มีการเปลี่ยนแปลงหลักการบางประการ เพื่อให้การควบคุมการทำไม้รัดกุมขึ้น ทั้งนี้โดยกำหนดว่าในสัญญาหนึ่งแบ่งออกเป็น 3 ภาค ภาคหนึ่งๆ เปิดให้ทำไม้ 4 ถึง 6 ปี แต่เมื่อรวมทั้ง 3 ภาคแล้วต้องไม่เกิน 15 ปี เมื่อทำไม้ภาคใดแล้วให้เปิดป่าเพื่อให้ป่าได้พักฟื้น

พ.ศ. 2475 ได้มีการเปลี่ยนขนาดจำกัดจาก 6 ฟุต 8.5 นิ้ว เป็น 7 ฟุตเสียทั้งหมด และได้มีการคัดเลือกดีดราไม้กระยาเลยให้ตัดฟัน และมีการสงวนป่าได้ 74 แปลง เนื้อที่ 774,280 ไร่ แต่ก็ปรากฏว่ามีการลักลอบตัดฟันชักลากไม้ในท้องที่จังหวัดเชียงใหม่และลำพูนเป็นไปอย่างชุกชุม พ.ศ. 2478 กรมป่าไม้ได้ยุบเลิกตอน ยังกงเหลือภาค บริเวณและสาขา และได้มีการตั้งกองคั่นคว่า กองโรงเรียนป่าไม้ กองกานไม้เดิมปรับปรุงเป็นกองบำรุงและกองทำไม้ปรับปรุงเป็นกองคุ้มครอง พ.ศ. 2479 รัฐบาลได้อนุมัติให้กรมป่าไม้ จัดตั้งโรงเรียนป่าไม้ที่จังหวัดแพร่ มีนักศึกษา รวม 25 นาย

กองที่มีความสำคัญต่อการจัดการป่าไม้ ก็คือ กองบำรุง และกองโรงเรียนป่าไม้ เพราะกองบำรุง ก็คือ กองกานไม้เดิม ซึ่งเป็นกองซึ่งคัดเลือกกานไม้ เพื่อจะอนุญาตให้ทำไม้ออกในแต่ละแปลงในแต่ละสัมปทาน โดยคำนึงถึงปริมาณไม้ที่โต เกินขนาด ไม้ชั้นสองจะโตขึ้นเป็นไม้ชั้นหนึ่ง ไม้ชั้นรอง ๆ และลูกไม้ ฯลฯ เป็นหลักในการดำเนินงานอนุญาต เมื่อกองกานไม้ยกเลิกไป ภาคหรือเขตที่ทำหน้าที่แทน และกองบำรุงก็เป็นผู้ตรวจสอบโดยมีหัวหน้ากองกานไม้คนเดิมเป็นหัวหน้ากองบำรุง

กองโรงเรียนป่าไม้ คือ กองซึ่งทำหน้าที่ผลิตนักศึกษาวิชาการป่าไม้ ออกมาช่วยในการจัดการป่าไม้ให้ถูกต้องตามหลักวิชา กรมป่าไม้ในสมัยท่านเจ้าคุณพนานุจร ท่านถือ ว่าโรงเรียนป่าไม้คือหลักอันสำคัญสำหรับอนาคตของกรมป่าไม้ เพราะฉะนั้นคณะที่ปรึกษาและตัวท่านจึงได้พยายามคัดเลือกอาจารย์ซึ่งมีความเข้มแข็ง มีความรู้ ขยันขันแข็ง มีระเบียบวินัยเป็นอย่างดี ส่งไปเป็นอาจารย์โรงเรียน

ป่าไม้ เพื่อสั่งสอนและอบรมพนักงานป่าไม้ในอนาคต อาจารย์เหล่านั้นทางกรมป่าไม้ ถือ เป็นเจ้าพนักงานชั้นแนวหน้าที่เดียว

ในระหว่าง พ.ศ. 2484 ถึง พ.ศ. 2486 นั้น ประเทศไทยอยู่ในสภาวะสงครามโลกครั้งที่สอง จึงมีเหตุการณ์ที่ค่อนข้างจะยุ่งยากและสับสน ส่วนมากจะเป็นไปในรูปของการพยายามคุ้มครองรักษาป่าควบคุมการทำไม้และการเก็บเงินภาษีและค่าภาคหลวงมากกว่า การปลูกป่ามีจำนวนเล็ก ๆ น้อย ๆ

พ.ศ. 2489 รัฐบาลต้องมอบคืนสัมปทานและชดเชยส่วนที่เสียหายให้แก่บริษัทผู้รับสัมปทานทำไม้ โดยต้องคัดเลือกไม้สักชดเชยให้บริษัทนอกเหนือหลักเกณฑ์ ทำให้สภาพป่าถูกตัดโค่นลงเกินกำลังป่า แต่ไม่มีการบันทึกไว้เป็นประวัติอยู่ ณ ที่ใด

พ.ศ. 2491 Mr. G.N. Danhof ผู้เชี่ยวชาญขององค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ได้นำเสนอให้สงวนพื้นที่ป่าไว้ให้ได้ 40 % ของเนื้อที่ของประเทศ ใช้แผนที่จากภาพถ่ายทางอากาศมาใช้ในกิจการป่าไม้ พ.ศ. 2494 ในปลายของสมัยหลวงสมานวนกิจเป็นอธิบดีกรมป่าไม้ กรมป่าไม้ได้เสนอโครงการสำรวจและวางโครงการไม้กระยาเลยต่อกระทรวงเกษตรธิการ โครงการดังกล่าวได้กำหนดรอบตัดฟันไว้ 30 ปี (ถือว่าไม้ชั้นสองจะโตเป็นไม้ชั้นหนึ่งได้ต้องใช้เวลา 30 ปี) แบ่งป่าออกเป็น 30 แปลง ทำไม้แปลงละ 1 ปี ใช้ระบบวนวัฒนวิธีเลือกตัด (Selection System) ป่าโครงการดังกล่าวนี้เป็นป่าโครงการเพื่อผลิตไม้ท่อนและไม้ซุง

พ.ศ. 2495 ได้มีการวางโครงการป่าไม้เพื่อกิจการของการรถไฟ และกรมป่าไม้ ได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ พ.ศ. 2496 ผลเป็นอย่างไร ไม่มีการบันทึก แต่หลักการมีอยู่ว่า ในรัศมี 10 กม. จากทางรถไฟ จะกันที่ป่าเพื่อการรถไฟ ระยะที่กรมป่าไม้ยังไม่วางโครงการ กรมป่าไม้จะได้แบ่งแปลงตัดฟันให้หนึ่งแปลงก่อน สำหรับป่าที่จะจัดเป็นหมวดตัดฟันหนึ่ง ๆ การอนุญาตทำไม้ให้ทำในนามของการรถไฟแห่งประเทศไทย ไม้ที่ทำออกกรมป่าไม้จะเก็บแต่ค่าภาคหลวง การรถไฟจะออกค่าใช้จ่ายในการหมายเขตป่า เท่า ๆ กับค่าภาคหลวงไม้ที่หมายไว้ และไม้ประเภท ข. เป็นไม้ที่ทางรถไฟฯ จะต้องเว้นไว้ไม่ตัดฟัน

พ.ศ. 2496 กรมป่าไม้ได้ตั้งหน่วยงานเกี่ยวกับการสำรวจทรัพยากรป่าไม้ โดยอาศัยแผนที่และภาพถ่ายทางอากาศของกรมแผนที่ทหารบกและสัญญาสัมปทานงวด 15 ปี ของการให้สัมปทานแบบกำหนดรอบตัดฟัน 30 ปีก็หมดอายุลง กรมป่าไม้ได้จัดวางโครงการป่าไม้ ขึ้นใหม่ โดยจัดวางโครงการไม้สักทั้งหมดทั่วราชอาณาจักรออกเป็น 40 หน่วยโครงการ แต่ละหน่วยโครงการให้มีการทำไม้ 30 ปี โดยพื้นที่ป่าแบ่งออกเป็น 30 แปลงตัดฟัน แบ่งป่าออกเป็น 2 ภาค คือภาคเปิดและภาคปิดใช้วนวัฒนวิธี Brandis Selection System ขนาดตัดฟันไม้สัก 213 เซนติเมตร วัดที่ 1.30 เมตร สงวนไม้ไว้ 15 เปอร์เซ็นต์ ของไม้ที่สำรวจคัดเลือก ตัดราให้ตัดฟันทั้งหมดและให้มีไม้เชื้อ ไม้ท่อน ไม้สนเขา ตามความเหมาะสม

พ.ศ. 2497 สัมปทานป่าไม้สักของบริษัทต่างประเทศได้หมดอายุลง (ภาค 15 ปี) รัฐบาลไม่ให้อายุสัมปทาน แต่ให้ตั้ง “บริษัทป่าไม้ร่วมทุน” แทน

พ.ศ. 2498 จัดตั้งบริษัทป่าไม้จังหวัด ตามนโยบายรัฐบาล ทำไม้สักส่วนหนึ่ง บริษัทป่าไม้ร่วมทุนทำไม้สักส่วนหนึ่ง และให้องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ ทำป่าอีกส่วนหนึ่ง รวมเป็นสามส่วน ยกเว้นการทำไม้ที่จะต้องส่งต่อตามแม่น้ำสาละวิน ประเทศพม่า

พ.ศ. 2501 กรมป่าไม้ได้ดำเนินการให้องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ทำไม้ ซึ่งอยู่นอกสิทธิของป่าสัมปทานทั้งหมด (ไม้ 7 กรณี) ให้กรมที่ดิน กรมอื่น ๆ ร่วมกับ กรมป่าไม้จำแนกที่ดินทั่วประเทศให้ได้เนื้อที่ป่าไว้ในขั้นต้น 156 ล้านไร่ พ.ศ. 2507 กรมป่าไม้ได้ขออนุมัติหลักการจากกระทรวงเกษตรเพื่อจัดวางโครงการแบ่งป่าเป็นป่าสาธิต โดยจะดำเนินงานตามแนวทางที่ Sir Harry Champion ได้วางโครงการไว้ ซึ่งกระทรวงเกษตรได้อนุมัติให้ดำเนินการได้ เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2507 กรมป่าไม้ได้พิจารณาวางแผนการดำเนินงานร่วมกับคณะวนศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์และองค์การอุตสาหกรรมป่าไม้ และในเดือนถัดไปกรมป่าไม้ได้สั่งให้เจ้าหน้าที่จากกองโครงการออกไปดำเนินการจัดตั้งหน่วยสาธิตแบ่งป่า อำเภองาว จังหวัดลำปาง

พ.ศ. 2517 ได้มีการเปลี่ยนแปลงเปอร์เซ็นต์ไม้ไว้สงวนเป็นไม้ทุกชนิด (เว้นไม้อยาง) สงวนไว้ 30 เปอร์เซ็นต์ ไม้อยางสงวนไว้ 50 เปอร์เซ็นต์ และได้ยกเลิกการกานไม้สัก

พ.ศ. 2518 กรมป่าไม้ได้ดำเนินการหมายแนวเขตแสดงบริเวณพื้นที่ๆ เป็นต้นน้ำลำธารลงในแผนที่ป่าโครงการที่ให้สัมปทานทำไม้ ใช้หลักการหมายขอบเขตภูมิประเทศที่มีความลาดชันโดยเฉลี่ยตั้งแต่ 30 องศา ขึ้นไป บริเวณที่หมายแนวดังกล่าวห้ามมิให้ทำการสำรวจคัดเลือกที่ดินไม้โดยเด็ดขาดด้วยการหาค่าเฉลี่ยความลาดชันอย่างสังเขป โดยวิธี Relief Ratio

อนึ่งในปีนี้สถานการณ์ในท้องที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีปัญหาหาคอมมิวนิสต์รุนแรง ทางกองทัพภาคที่ 2 ได้ใช้อำนาจห้ามมิให้บุคคลเข้าไปอยู่และอาศัยในพื้นที่ ทำให้พื้นที่ป่าโครงการในภาคตะวันออกเฉียงเหนือทยอยระงับการทำไม้ลงจนเกือบหมด

พ.ศ. 2522 งาน 4 ภาค กพ. ได้ยกระดับเป็นฝ่าย และในปีนี้คณะรัฐมนตรีได้มีมติ ค.ร.ม. เมื่อวันที่ 9 มกราคม พ.ศ. 2522 ลดพื้นที่การทำไม้ลง 50 เปอร์เซ็นต์ ของพื้นที่ป่าโครงการ ทำให้ป่าโครงการ 341 โครงการเกือบครึ่งต้องถูกปิดไปโดยปริยาย

พ.ศ. 2527 เมื่อผู้รับสัมปทานทำไม้ ซึ่งถูกปิดป่าได้ร้องขอความเป็นธรรม คณะรัฐมนตรีมีมติ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2527 ผ่อนคลายให้มีการทำไม้ในอัตราร้อยละ 50 ของจำนวนไม้ที่ได้ขนาดจำกัดหรือไม้สงวนไว้ไม่น้อยกว่าร้อยละ 50 ของจำนวนต้นไม้เลือกและไม้สงวนรวมกัน จำนวน 48 ป่า

พ.ศ. 2529 ได้มีการเปลี่ยนเปอร์เซ็นต์ไม้สงวนเป็น 30 เปอร์เซ็นต์ทุกชนิด ขณะเดียวกันประเทศในกลุ่มอาเซียนได้จัดตั้งสถาบันการจัดการป่าไม้ (ASEAN Institute of Forest Management = AIFM) โดยมีรัฐบาลประเทศแคนาดา เป็นผู้ออกค่าใช้จ่าย มีวัตถุประสงค์เพื่อให้ การศึกษาอบรม ดู

งานที่ประเทศแคนาดาและประเทศอาเซียน และประเทศแคนาดาได้ส่งผู้เชี่ยวชาญมาให้คำแนะนำ โดยมีโครงการนำร่องที่ป่าสาธิต อ.งาว จ. ลำปาง และ อ. พนม จ. สุราษฎร์ธานี ระยะเวลา 5 ปี (พ.ศ. 2529-2534)

หลังจากปิดป่าแล้ว กรมป่าไม้ได้มีการปรับปรุงป่าโครงการทั่วประเทศ เพื่อทำการสำรวจหาพื้นที่ป่าที่มีได้นำไปผนวกเป็นอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าโดยทำการสำรวจทางด้านเศรษฐกิจ และสังคมประชากรที่อาศัยอยู่ในบริเวณและใกล้เคียงป่าทั้งที่มีต้นไม้ขึ้นอยู่และไม่มี เมื่อได้เนื้อที่ป่าเหลืออยู่จริง ก็ทำการปักหลักเขตและหมายเลขเขต ตลอดจนสำรวจต้นไม้และนำข้อมูลทั้งหมดมาวิเคราะห์ว่าพื้นที่ป่าแต่ละแห่งสมควรจะดำเนินการจัดการป่าไม้อย่างไร วัตถุประสงค์อะไร ปัจจุบันเมื่อการจัดการป่าไม้ในป่าโครงการได้ถูกนำไปเป็นพื้นที่ป่าอนุรักษ์เกือบทั้งหมดแล้ว งานวิชาการทางด้านนี้ได้เน้นหนักไปทางด้านวิจัยเป็นหลักในพื้นที่ป่าสาธิต อ.งาว จ. ลำปาง หน่วยจัดการป่าไม้ทั้ง 25 หน่วย ตลอดจนพื้นที่แปลงตัวอย่างในภาคต่าง ๆ และได้มีการจัดตั้งหน่วยป่าสาธิตภาคกลาง ที่ จ. กาญจนบุรี เสร็จเรียบร้อยแล้ว พร้อมนี้เตรียมหาพื้นที่จัดตั้งที่ภาคตะวันออกเฉียงเหนือและภาคใต้ต่อไป เพื่อหารูปแบบการจัดการป่าไม้ในอนาคตและสถาบันการจัดการป่าไม้ (ASEAN Institute of Forest Management: AIFM) ดำเนินมาตั้งแต่ พ.ศ. 2529 (phase 1) ระยะ 5 ปี ปัจจุบันอยู่ใน Phase 2 ซึ่งจะสิ้นสุดในวันที่ 26 กรกฎาคม พ.ศ. 2540 และ โครงการวิจัยด้านการจัดการป่าไม้ ร่วมกับนักวิจัยจากสถาบัน JICA (Japan International Cooperation Agency) ที่ปฏิบัติงานที่ป่าสาธิต อำเภองาว จังหวัดลำปางซึ่งงานทั้งหมดนี้ มีกลุ่มพัฒนาการจัดการป่าไม้และป่าสาธิตส่วนวิจัยเศรษฐกิจและพัฒนาการจัดการป่าไม้ สำนักวิชาการป่าไม้ เป็นหน่วยงานที่รับผิดชอบงานวิชาการทางด้านการจัดการป่าไม้

3. ทิศทางการจัดการป่าในอนาคต

การจัดการป่าไม้ในอนาคตเมื่อป่าธรรมชาติได้ถูกกำหนดเป็นป่าเพื่อการอนุรักษ์หมดแล้ว แต่การใช้ไม้ภายในประเทศยังต้องมีต่อไปและปัญหาการลักลอบตัดฟันไม้เพื่อความจำเป็นต้องใช้ไม้และการบุกรุกพื้นที่ป่า เพื่อเข้าทำประโยชน์ในที่ดินป่าไม้ล้วนแต่เป็นปัญหาใหญ่ในปัจจุบัน ซึ่งส่งผลกระทบต่อสังคมและสภาพแวดล้อมเป็นผลทำให้ความสมดุลทางธรรมชาติเสียไป มาตรการแก้ไขและกำหนดแนวทางการปฏิบัติด้านป่าไม้ในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ และในนโยบายป่าไม้แห่งชาติ กำหนดพื้นที่ป่าร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศหรือประมาณ 128 ล้านไร่ ซึ่งจะสมดุลกับการรักษาระดับความสัมพันธ์อันเหมาะสมของระบบนิเวศน์และสิ่งแวดล้อมตามธรรมชาติไว้ได้ แต่ขณะนี้ประเทศไทยมีพื้นที่ป่าไม้เหลืออยู่เพียงประมาณร้อยละ 26 แสดงว่าจะต้องเพิ่มพื้นที่ป่าไม้อีกร้อยละ 14 หรือคิดเป็นเนื้อที่ประมาณ 45 ล้านไร่ โดยเร่งรัดให้มีการกำหนดพื้นที่ป่าไม้ให้เป็นพื้นที่อนุรักษ์ร้อยละ 25 ของพื้นที่ประเทศหรือประมาณ 80 ล้านไร่ ซึ่งพื้นที่ป่าที่จะต้องนำมากำหนดให้เป็น

ป่าอนุรักษ์เพิ่มเติมให้ครบตามเป้าหมายได้แก่ พื้นที่ป่าสงวนแห่งชาติที่มีสภาพอุดมสมบูรณ์มีพรรณไม้ที่มีค่าและเป็นแหล่งที่อยู่อาศัยของสัตว์ป่า ตลอดจนการฟื้นฟูสภาพป่าต้นน้ำลำธาร สำหรับป่าเศรษฐกิจร้อยละ 15 ของพื้นที่ประเทศนั้นรัฐต้องรณรงค์และเร่งรัดให้มีการปลูกไม้ป่าทุกรูปแบบควบคู่กับการป้องกัน และอนุรักษ์ทรัพยากรป่าไม้ที่เหลืออยู่อย่างจริงจัง และเร่งด่วนซึ่งจะต้องปลูกป่าเพิ่มเติมอีกไม่น้อยกว่า 45 ล้านไร่ ในขณะที่รัฐโดยกรมป่าไม้สามารถปลูกป่าขึ้นมาใหม่ได้เพียงปีละประมาณ 2 แสนไร่เท่านั้น จึงจำเป็นต้องส่งเสริมให้ราษฎร และเอกชน ได้มีส่วนร่วมในการปลูกป่าจึงจะสามารถเพิ่มพื้นที่ป่าไม้ได้ครบร้อยละ 40 ของพื้นที่ประเทศตามที่กำหนดไว้ในนโยบายการป่าไม้แห่งชาติ ทิศทางของการจัดการป่าไม้เพื่อสนองความต้องการใช้ไม้ภายในประเทศจะต้องดำเนินการในลักษณะโดยการปลูกป่าเองไว้ใช้เองเป็นหลัก โดยแยกออกเป็นกลุ่มใหญ่ ๆ ได้ดังนี้

การจัดการปลูกป่าในพื้นที่หัวไร่ปลายนาหรือพื้นที่กรรมสิทธิ์รายย่อย

โดยแต่ละครอบครัวทำการปลูกป่าในพื้นที่ครอบครองของตนเองอย่างอิสระ ดันไม้ที่ปลูกเป็นสมบัติของราษฎรโดยตรงเพื่อนำไปใช้สอยในครัวเรือน เช่น ทำเป็นฟืนถ่านและไม้ก่อสร้างทั่วไป ขณะเดียวกันยังมีรายได้และอาหารจากพืชเกษตรที่ปลูกควบด้วย ถ้าหากแต่ละครอบครัวนำเอาเทคนิคด้านวนเกษตรไปใช้

การจัดการในพื้นที่สาธารณะประโยชน์และป่าชุมชน

โดยปลูกไม้ป่าตามโรงเรียน วัดหรือในพื้นที่สาธารณะประโยชน์ เป็นการดำเนินงานโดยกลุ่มราษฎรชนบทในชุมชนนั้นๆ ซึ่งมีผลประโยชน์ร่วมกัน ผลประโยชน์ที่ได้รับทั้งหมดจะเป็นของส่วนรวมในรูปของการปลูกป่าเพื่อชุมชน โดยในระยะแรก กรมป่าไม้คอยให้คำแนะนำอย่างใกล้ชิด รวมทั้งการให้บริการบางส่วนเท่าที่จำเป็น ให้กล้าไม้ ขณะเดียวกันพยายามเน้นให้ชุมชนมีส่วนร่วมด้วยให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้

การจัดการป่าเชิงพาณิชย์โดยภาคเอกชน

ในพื้นที่นี้อาจจะเป็นพื้นที่กรรมสิทธิ์ หรือพื้นที่ครอบครองโดยการเช่าพื้นที่ป่าสงวนเพื่อดำเนินการลงทุนเพื่อประกอบการทางธุรกิจของภาคเอกชน ซึ่งสามารถนำเอาเทคนิคด้านวนเกษตรไปใช้ซึ่งเป็นวิธีการปรับปรุงและรักษาความอุดมสมบูรณ์ของพื้นที่ให้มีกำลังผลิตยั่งยืนในระยะยาว ลดความเสี่ยงในกรณีที่เกิดความล้มเหลวทางด้านการเกษตร เนื่องจากประสบความแห้งแล้งหรือฝนทิ้งช่วง ยังสามารถได้รับประโยชน์จากต้นไม้เป็นผลพลอยได้อย่างคุ้มค่าด้วย เพราะต้นไม้มีขีดความสามารถและความทนทานต่อสภาวะวิกฤตของสภาพแวดล้อมได้สูงกว่าพืชเกษตรหลายสิบเท่า และแทบจะไม่ได้รับอันตรายเลยถ้าหากเลือกชนิดไม้ปลูกได้อย่างเหมาะสมกับสภาพพื้นที่

ขณะเดียวกันผลผลิตของต้นไม้ที่ได้ก็สามารถนำไปใช้ประโยชน์หรือจำหน่ายเป็นสินค้าได้ ซึ่งอาจจะจำหน่ายในรูปของวัตถุดิบเพื่อผลิตเยื่อกระดาษ หรือจะจำหน่ายในรูปของวัตถุดิบหรือไม้ใช้สอยขนาดเล็ก เช่น ทำไม้เสาเข็ม เสาเรือนขนาดเล็ก ทำไม้ปาเก้ เครื่องเรือน เครื่องใช้ และเฟอร์นิเจอร์อื่นๆ รวมทั้งการผลิตพื้นสำหรับโรงบ่มใบยาสูบ และการผลิตถ่านเพื่อการใช้สอยในครัวเรือน เป็นต้น

การจัดการในพื้นที่ดำเนินการของรัฐ

ในอนาคตหน่วยราชการอื่นและรัฐวิสาหกิจที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการใช้ประโยชน์จากไม้จะต้องดำเนินการหาวัตถุดิบเอง เช่น

กรมประมงกระทรวงเกษตร โดยการปลูกป่าเพื่อใช้สอยภายในนิคมสร้างตนเองแต่ละแห่ง ขณะเดียวกันสามารถผลิตอาหารเพื่อบริโภคของแต่ละครอบครัวที่เป็นสมาชิกอยู่ในนิคมนั้น ๆ

กรมราชทัณฑ์ เนื่องด้วยกรมราชทัณฑ์ได้มีโครงการปลูกป่าเพื่อใช้สอยในการฝึกอาชีพให้แก่ผู้ต้องขังหรือนักโทษ โดยใช้ไม้เป็นวัตถุดิบสำหรับงานแกะสลักหรือประดิษฐ์เครื่องเรือนต่าง ๆ สำหรับจำหน่ายให้แก่ประชาชนทั่ว ๆ ไป ซึ่งได้รับความนิยมเป็นอย่างมาก ระบบวนเกษตรสามารถนำไปใช้กับโครงการนี้ได้เป็นอย่างดี เพราะสามารถผลิตอาหารให้แก่ักโทษเป็นการประหยัดงบประมาณได้อีกทางหนึ่ง ขณะเดียวกันสามารถนำแรงงานสุญญเปล่าของนักโทษมาใช้ในการเกิดประโยชน์อย่างเหมาะสม และสามารถมีไม้เพื่อใช้ประโยชน์ได้ภายในระยะเวลาอันสั้นประมาณ 5-8 ปี

องค์การอุตสาหกรรมป่าไม้และบริษัทไม้อัดไทยจำกัด รัฐวิสาหกิจทั้งสองนี้ได้นำระบบวนเกษตรไปปฏิบัติในการปลูกสร้างสวนป่าอย่างได้ผลมานานแล้ว โดยที่ลักษณะการประกอบกิจการนั้นสามารถกระทำ โดยการชักนำราษฎรให้เข้ามามีส่วนในรูปของการให้ราษฎรเช่าที่ดินมาดำเนินการเอง และองค์การคอยรับซื้อไม้ทั้งหมด หรือทางองค์การเป็นผู้ดำเนินการเองเพียงแต่จ่ายเงินเป็นค่าตอบแทนให้แก่ราษฎรที่เข้ามาปลูกพืชไร่ควบภายในสวนป่าขององค์การ ซึ่งในกรณีหลังนี้ผลผลิตพืชเกษตรจะตกเป็นของชาวไร่ ส่วนต้นไม้เป็นสมบัติขององค์การโดยตรง

การจัดการปลูกป่าในเขตป่าอนุรักษ์ของรัฐและพื้นที่ต้นน้ำลำธาร

เนื่องจากราษฎรในชนบทจะมีถิ่นฐานและดำเนินชีวิตเกี่ยวข้องกับป่าไม้อยู่โดยทั่วไปทั้งในที่ราบและที่สูง โดยมีได้แยกหรือจำกัดเขต ให้อยู่อาศัยได้เฉพาะนอกเขตป่าอนุรักษ์เท่านั้น เช่นชุมชนชาวไทยภูเขาต่าง ๆ ที่อาศัยอยู่ในเขตอุทยานแห่งชาติ และเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าต่าง ๆ ด้วย แต่รัฐบาลได้กำหนดมาตรการและพยายามที่จะแยกหรืออพยพราษฎรดังกล่าวออกจากเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ออกให้หมด แต่ดูเหมือนว่าการดำเนินการดังกล่าวไม่ประสบความสำเร็จเท่าที่ควร

ดังนั้น เพื่อให้ราษฎรยังคงใช้ชีวิตหรืออยู่อาศัยในเขตป่าอนุรักษ์ได้ต่อไปโดยไม่ทำให้ทรัพยากรป่าไม้ต้องถูกทำลายจนเสื่อมโทรม ระบบวนเกษตรสามารถนำไปแก้ปัญหการอยู่ร่วมกันของคนกับป่าไม้ในพื้นที่ดังกล่าวได้อย่างเหมาะสม โดยเลือกใช้รูปแบบของวนเกษตรในเชิงอนุรักษ์สิ่งแวดล้อม เช่น รูปแบบการปลูกไม้หลายชั้นเรือนยอดโดยการปลูกเป็นแถบสลับกับพืชเกษตรตามแนวขวางทางลาดขอบเขาเพื่อการอนุรักษ์ดินและน้ำ ขณะเดียวกันราษฎรก็มีไม้สำหรับใช้สอยในครัวเรือนพร้อมทั้งมีพืชเกษตรสำหรับเป็นอาหารควบคู่กันไป

(www.forest.go.th/Research/Knowledge/MF-MGT.html)

บทที่ 3

การดำเนินการวิจัย

โครงการวิจัย “รูปแบบการจัดการทรัพยากร โดยความร่วมมือของเด็กเยาวชน และชุมชน ภูมิศึกษาป่าดงมัน จังหวัดยโสธร” จากการดำเนินงานที่ผ่านมา ทีมวิจัยได้ดำเนินการมาจนเสร็จสิ้นโครงการแล้ว และได้มองเห็นความแตกต่างกันระหว่างแผนการดำเนินงานหรือขั้นตอนการวิจัย ที่ทีมวิจัยได้วางแผนเอาไว้ตั้งแต่เริ่มเขียนโครงการเพื่อเสนอขอรับการสนับสนุนงบประมาณ ว่าแตกต่างไปจากการวางแผนไว้ เพราะมีบางกิจกรรมที่ทำโดยไม่ได้อยู่ในแผน มีบางกิจกรรมที่วางแผนเอาไว้แต่ไม่ได้ทำ บางกิจกรรมที่ปรับลำดับขั้นตอนของกิจกรรมเป็นต้น ทั้งเพราะทีมวิจัยร่วมกันพิจารณาปรับเปลี่ยนว่าควรทำกิจกรรมใดก่อนหรือหลัง หรือขึ้นอยู่กับปัจจัยหลาย ๆ อย่างเช่น ฤดูกาล ทีมวิจัยหลัก ตัวกลุ่มเป้าหมายหรือสถานการณ์ด้านการเมือง เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากกิจกรรมต่อไปนี้ที่ทางทีมวิจัยได้ดำเนินการโดยมีขั้นตอนในการดำเนินการดังต่อไปนี้

ระยะที่ 1 กระบวนการพัฒนาโครงการ และพัฒนาทีมวิจัย

1.1 การพัฒนาโครงการ

1.1.1 การค้นหาปัญหา

1.1.2 การกำหนดโจทย์เพื่อที่จะให้ครอบคลุม

1.1.3 การพัฒนาโครงการ

1.2 การพัฒนาทีมวิจัย

1.2.1 การสร้างทีมด้วยความถนัดเฉพาะทาง

1.2.2 การประชุมทีมและที่ปรึกษา

1.2.3 การประชุมชี้แจงโครงการ

1.2.4 การประชุมสรุปและถอดบทเรียน

ระยะที่ 2 กระบวนการดำเนินการศึกษาวิจัย

2.1 การศึกษาข้อมูลชุมชนรอบป่าดงมัน

2.2 การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในป่าดงมัน

2.3 การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคน / ชุมชน คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันทั้งในอดีตและปัจจุบัน

2.4 นำเสนอแลกเปลี่ยนข้อมูลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคน/ชุมชน คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ระยะที่ 3 กระบวนการศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากร

3.1 การศึกษาดูงาน

3.1.1 เตรียมการ สร้างความเข้าใจการศึกษาดูงาน

3.1.2 ศึกษาดูงานการจัดการทรัพยากร

3.1.3 สรุปบทเรียนการศึกษาดูงาน

3.2 ค่ายเด็กกรักป่า

3.2.1 เตรียมงานจัดค่ายเด็กกรักป่า

3.2.2 จัดค่ายเด็กกรักป่า

3.2.3 สรุปบทเรียน การจัดค่ายเด็กกรักป่า

3.3 วิเคราะห์แนวทางการจัดการทรัพยากรชุมชน

3.3.1 แนวทางในการจัดการทรัพยากรแบบผู้ใหญ่

3.3.2 แนวทางในการจัดการทรัพยากรแบบเด็ก

ผลการศึกษาตามประเด็นต่างๆมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

ระยะที่ 1 กระบวนการพัฒนาโครงการ และพัฒนาทีมวิจัย

1.1 การพัฒนาโครงการ

การพัฒนาโครงการและกระบวนการวิจัยประกอบด้วย การค้นหาปัญหา การกำหนดโจทย์ เพื่อที่จะให้ครอบคลุม และการพัฒนาโครงการ มีรายละเอียดดังนี้

1.1.1 การค้นหาปัญหา

การค้นหาปัญหาเริ่มต้นจากการที่เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่งได้ลงไปเก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่ากับคนที่หาของป่า และพบว่าการเก็บหาเห็ดเป็นการเปิดหน้าดินเป็นแนวยาวนั้นเป็นสัญญาณที่บ่งบอกถึง การใช้ประโยชน์ที่ไม่ยั่งยืนของเห็ดและทรัพยากรต่างที่มีอยู่ในดงมันแห่งนี้ และคนทั้ง 7 ชุมชน ได้อาศัยพื้นที่ป่าแห่งนี้เป็นดงบ้านหลังที่สองเนื่องจากในฤดูน้ำหลากนั้นชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบป่านั้นไม่สามารถที่จะทำงานอย่างอื่นได้ พื้นที่ป่าดงมันเป็นพื้นที่เลี้ยงสัตว์อีกด้วยหลังจากการพัฒนาที่รวดเร็วแบบก้าวกระโดดและความต้องการของประชาชนเริ่มเปลี่ยนทำให้เก็บหาของป่าเพื่อที่จะให้ได้ในทรัพยากรในปริมาณมากๆ ประกอบกับการเดินทางที่เข้าออกในพื้นที่ป่าดงมันสะดวกขึ้นทำให้คนต่างพื้นที่เข้ามาใช้ทรัพยากร ได้อย่างง่ายดาย จึงเป็นเหตุผลที่ทำให้เจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่งและผู้นำชุมชนเด็กและเยาวชนจึงร่วมกันหาทางออกเพื่อที่จะรักษาและอนุรักษ์ทรัพยากรให้คงอยู่ไปนานเท่านั้นจึงร่วมกันหาทางที่จะศึกษาและพัฒนาไปพร้อมกันเลยชักชวนกันเสนอโครงการไปที่ผู้ประสานงานของ สกว. ที่จังหวัดยโสธร

1.1.2 การกำหนดโจทย์เพื่อที่จะให้ครอบคลุม

การกำหนดโจทย์ในการทำการวิจัยในครั้งนี้เริ่มต้นจากการพูดคุยและหาวิธีการในการพัฒนาโจทย์เพื่อที่จะให้ครอบคลุมและตรงกับที่ทีมอยากจะทำในหลังจากที่คุยกันอยู่เป็นเวลานานและมององค์ประกอบของการศึกษา และทำปฏิทินทรัพยากร ขึ้นมาดูเพื่อ ทำให้เห็นว่าสิ่งที่เราอยากจะทำศึกษานั้นอยู่ตรงไหน จึงได้โจทย์วิจัยคือ ความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านพรรณพืช พันธุ์สัตว์ ระบบนิเวศต่างๆ เป็นอย่างไรและรูปแบบการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าดงมัน โดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชนเป็นอย่างไร

1.1.3 การพัฒนาโครงการ

การพัฒนาโครงการศึกษาวิจัย หลากท่านที่เชิญมาเป็นทีมวิจัยต่างก็สงสัยกันทั้งหมดว่าเรียกมาประชุมกันแล้วก็เขียนโครงการเพื่อที่จะเสนอ สกว. โดยที่ให้ผู้นำชุมชนที่เป็นผู้ที่มีข้อมูลและเป็นคนที่อาศัย ดงมันในการทำมาหากินและเห็นสภาพป่าทั้งหมดเริ่มเล่าความเป็นมาของป่าความอุดมสมบูรณ์ในผืนป่าแห่งนี้ และให้คนจนบันทึกในความเป็นมาของป่าดงมันหลังจากที่ได้ความเป็นมาแล้วจึงคิดวัตถุประสงค์และผลที่คาดว่าจะได้รับและกำหนดกิจกรรมที่จะทำเสร็จ หลังจากที่ยุบรวมกันคิดและพัฒนาโครงการทำเป็นเอกสารเสร็จแล้วจึงนำเอกสารไปเสนอต่อผู้ประสานงาน สกว.ที่จังหวัดยโสธร

บทเรียนจากการพัฒนาโครงการร่วมกันทำให้เห็นว่าการที่ทีมแต่ละคนที่มีอาชีพต่างกันและมีเด็กที่ร่วมคิดและร่วมวางแผนจึงเป็นสิ่งที่ท้าทาย และการทำความเข้าใจในแต่ละคนนั้นต้องปรับความเข้าใจของทีมที่มาร่วมโครงการและหาปรับทัศนคติแล้ว ย่อมทำให้งานที่ทำย่อมเป็นไปด้วยความสุขแม้ จะเหน็ดเหนื่อยเพียงใดกับการที่ได้นักคิดและวางแผนร่วมกันก็ตาม

1.2 การพัฒนาทีมวิจัย

การพัฒนาทีมในกระบวนการวิจัยประกอบด้วย การสร้างทีมด้วยความถนัดเฉพาะทาง การประชุมที่และที่ปรึกษา การประชุมชี้แจงโครงการ และการประชุมสรุปและถอดบทเรียน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

1.2.1 การสร้างทีมวิจัยด้วยความถนัดเฉพาะทาง

เริ่มจากการเข้ามาทำงานในโครงการพัฒนาพื้นที่หนองอึ่ง เป็นงานในด้านการประชาสัมพันธ์และการมีส่วนร่วมของชุมชน เด็กที่อยู่ในชุมชนเป็นอีกหนึ่งเป้าหมายในการทำงานด้านป่าไม้การค้นหาทีมที่จะมาร่วมในงานวิจัยที่ได้มา คือการที่มีความสัมพันธ์กับผู้นำชุมชนที่มีอยู่ในพื้นที่ ปราชญ์ชุมชน และผู้ที่มีความสามารถในด้านต่างๆ เหตุผลที่ให้ผู้นำชุมชนเข้ามาเป็นทีมวิจัยก็เพื่อที่จะให้การทำงานนั้นมีความสะดวกขึ้น การที่ค้นหาทีมวิจัยที่เป็นเด็ก เริ่มต้นที่การที่จัดค่ายอนุรักษ์ธรรมชาติของโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่งและเห็นแววในการทำงานของกลุ่มเด็กที่มี

พัฒนาการในการเรียนรู้ธรรมชาติ ซึ่งเป็นการต่อยอดในทางความคิดและการทำงานด้านการอนุรักษ์ธรรมชาติ การที่เข้าไปส่งเสริมและเผยแพร่ความรู้ด้านป่าไม้ในโรงเรียนที่อยู่รอบดงมันจึงได้ทีมวิจัยเด็กที่เป็นส่วนหนึ่งที่ยิ่งใหญ่ในการทำงาน

1.2.2 การประชุมทีมวิจัยและที่ปรึกษา

เป็นการประชุมเพื่อชี้แจงโครงการ ชี้แจงวัตถุประสงค์โครงการ เพื่อกำหนดการทำกิจกรรมร่วมกัน เพื่อสร้างความเข้าใจคุ้นเคยในโครงการ และวัตถุประสงค์ของโครงการ แบ่งบทบาทหน้าที่ทีมวิจัย สถานที่ประชุมที่โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่ง มีผู้เข้าร่วมกิจกรรม 17 คน

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรมสรุปผลการประชุมชี้แจงทีมวิจัย เรื่องเกี่ยวกับโครงการวิจัย รูปแบบการจัดการ ทรัพยากรแบบมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน

วาระที่ 1 หัวหน้าโครงการชี้แจงทำความเข้าใจความเป็นมาว่าทำไมเราจึงต้องนำงานวิจัยเข้ามา เพราะเหตุผลใดชี้แจงงานวิจัยแบบมีส่วนร่วมนี้เราสามารถทำได้มันไม่ได้ยากอย่างที่คิดบางคนลงได้ ยินคำว่าวิจัยแล้วคงจะคิดว่าต้องงานในรูปแบบงานทดลองมีผลของการทดลองเป็นผล แต่งานวิจัยที่ทั้ง 7 ชุมชนกำลังทำอยู่นี้เป็นงานวิจัยแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน คล้ายกับงานพัฒนาทั่วไป แต่มีกระบวนการที่เข้มข้นและมีการจดบันทึกเก็บข้อมูลทุกระยะงานวิจัยที่ประสบผลสำเร็จหลายชิ้น คิดว่างานแบบนี้ที่สามารถนำมาพัฒนาชุมชน เพื่อเสนอโครงการวิจัยดังกล่าว และได้รับการอนุมัติแล้ว จึงได้ดำเนินการตามขั้นตอน โครงการวิจัยชิ้นนี้เป็นโครงการที่ผมอยากทำมากที่สุดโครงการหนึ่ง กิจกรรมของโครงการทั้งหมดส่วนมากจะเป็นกิจกรรมเก็บข้อมูล กิจกรรมค่ายอนุรักษ์ และเป็นเวทีในการสร้างกระบวนการในการเรียนรู้ร่วมกัน

ข้อเสนอแนะ

อ. ประดิษฐ์ อุ้นตา ที่ปรึกษาโครงการ อยากให้ทีมวิจัยทุกคนคิดว่าการทำงานในครั้งนี้ เป็นการทำให้บ้านเมืองเราและเพื่อป่าดงมันของเราให้ดำรงอยู่ต่อไปยาวนานเท่านั้นแต่ก่อนป่าตรงฝั่งตรงข้ามโครงการพระราชดำรินองอึ่ง สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 9 นั้นแทบเป็นป่าที่โล่งพอมีวัดป่าเข้ามาตั้งและที่ตรงนั้นเป็นป่าช้าเก่าและไม่มีใครเข้าไปเก็บหาของป่าเพราะกลัว ป่าตรงนั้นจึงแน่นหนาขึ้นจนแทบจะเดินไม่ได้อยากให้ทุกคนตระหนักถึงความเป็นส่วนรวมให้มากเพราะหากเราทุกคนที่ใช้ประโยชน์จากป่าแห่งนี้เห็นแก่ตัวก็จะทำให้ป่าแห่งนี้หมดไป

ผลที่เกิดขึ้นกับทีมวิจัย

ทีมวิจัยได้ทำความเข้าใจบ้างในช่วงต้นที่ได้ฟังโครงการและอยากลองเรียนรู้และทางหัวหน้าโครงการได้ยกเอาหมู่บ้าน และชุมชนที่ทำงานแล้วประสบผลส่งถึงการพัฒนาได้อย่างไร มีเหตุผลอันใดทำให้เขาประสบผลสำเร็จ “อยากลองเบ่งงานวิจัยแบบนี้มันสิเป็นแนวได้มันสิยาก” เป็นความคิดเห็นของทีมวิจัย

บทเรียนจากการดำเนินกิจกรรม

หลายต่อหลายครั้งที่ทีมวิจัยได้พบปะกันทุกครั้งที่พบกัน ก็พบปะกันตามธรรมดา เนื่องจากหัวหน้าโครงการวิจัยเองเป็นเจ้าของพื้นที่โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่ง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งทีมวิจัยเป็นทั้งเจ้าหน้าที่โครงการ และเป็นผู้นำชุมชนที่อยู่ในบริเวณป่าดงมัน และเป็นพื้นที่รับผิดชอบเวลาที่จะทำงานแต่ละครั้งทีมจะทำอะไรก็จะมีเรื่องปรึกษากันอยู่บ่อยๆ พอได้ร่วมกันเขียนโครงการและได้นำเสนอปัญหาทำให้เกิดความสัมพันธ์กันมากขึ้น แต่คำว่าวิจัยนี่แหละที่ทำให้ใครหลายต่อหลายคนต่างก็ท้อใจหัวหน้าโครงการเลยให้กำลังใจทีมวิจัย “ผมเองก็ไม่เคยทำงานวิจัยแบบนี้เลยทำเป็นแต่ค่ายเด็ก ผมคิดว่าหากเราร่วมแรงร่วม แนวนึกกันแล้ว ผมคิดว่ามันคงลืบยากดอก” พอหัวหน้าโครงการพูดจบทุกคนต่างก็เห็นชอบพ้องกัน “เอาลองเบิ่งเพื่อบ้านเฮา” คำว่า “วิจัย” มันยากเกินไปหรือเปล่า สำหรับการทำงานกับท้องถิ่น ชาวบ้านบางคนยากที่จะทำความเข้าใจได้ การที่เราจะเรียนรู้ไปด้วยกันทำความเข้าใจไปพร้อมๆ กันน่าจะเป็นสิ่งที่ท้าทายสำหรับพวกเรา

1.2.3 การประชุมชี้แจงโครงการ

การประชุมนี้มีวัตถุประสงค์ เพื่อชี้แจงวัตถุประสงค์ของโครงการวิจัย ผลที่ชุมชนจะได้รับในการทำวิจัยและหาแนวร่วมในการทำงาน สถานที่ ศาลาวัดบ้าน คำน้ำสร้าง ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวนรวมทั้งสิ้น 80 คน ประกอบด้วย ผู้นำชุมชน และหัวหน้าโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่ง กรมอุทยานแห่งชาติ ลักษณะกิจกรรม ประชุมชี้แจงโครงการและทำความเข้าใจกับชุมชนบทบาทหน้าที่ของชุมชนกับการทำวิจัย

ประชุมชี้แจงโครงการวิจัยและวัตถุประสงค์ของโครงการ ได้พูดถึงความเป็นมาของโครงการว่า ทำไมเราถึงมีงานวิจัยมันเป็นงานวิจัย แบบไหน ยากป่ะ โครงการวิจัยรูปแบบการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชนหัวหน้าโครงการชี้แจงถึงโครงการวิจัย ว่า “ในการศึกษานี้จะทำให้ได้องค์ความรู้ที่จะนำมาสร้างความยั่งยืนของทรัพยากร ที่มีในป่าดงมัน และที่สำคัญกระบวนการศึกษาในครั้งนี้จะเป็นเครื่องมือให้เด็กเยาวชนและชุมชนได้เรียนรู้ เพื่อการรู้จักตัวเองและพัฒนาศักยภาพของตนเองอันจะส่งผลต่อความเป็นชุมชนเข้มแข็งในชุมชนและมีทรัพยากรคงเหลือถึงรุ่นลูกหลานต่อไปถึงแม้วันนี้เราอาจจะมองว่ามันเป็นเรื่องที่ไกลตัวแต่หากเราในที่นี้ยังไม่เริ่มอนาคตต่อไปอีก 40 ปี แล้วหากทรัพยากรหมดไปแล้วลูกหลานของเราจะอยู่อย่างไร อันนี้เป็นเรื่องที่เราน่าคิดนะครับ เพราะนั่นหากเราจะไม่รู้ความเป็นมาและทรัพยากรที่เรามีอยู่ในขณะนี้วันนี้และครับเราจะมาเรียนรู้ไปพร้อมๆ กัน”

1.2.4 การประชุมสรุปและถอดบทเรียน

วัตถุประสงค์ เพื่อถอดบทเรียนทีมวิจัย และการมองงานวิจัยให้เป็นไปแนวทางเดียวกันสถานที่โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่ง สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่9 ผู้เข้าร่วมกิจกรรมจำนวน 14 คน ประกอบด้วยทีมวิจัยและที่ปรึกษา ลักษณะกิจกรรม เป็นการ พบปะพูดคุย แสดงความคิดเห็น

ขั้นตอนในการดำเนินกิจกรรมการประชุมเพื่อถอดบทเรียนหลังจากที่ผ่านเวทีมาพอสมควรแล้วให้ทีมวิจัยแต่ละคนช่วยเล่าถึงการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับตัวเองก่อนว่ามีความรู้สึกอย่างไรส่วนใหญ่จากคำถามที่ให้ทีมวิจัยให้ความเห็นบ้างก็คล้ายกันและบ้างความคิดเห็นบ้างความคิดเห็นก็คล้ายกัน การทำเวทีเปิดแบบนี้ที่นั่นซักถามนั้นก็ทำให้ทีมบางคนไม่กล้าพูดเท่าไร โดยเฉพาะในทีมวิจัยของเรามีเด็กอยู่เลยทำให้ไม่กล้าที่แสดงความคิดเห็นเท่าใดเลยเปลี่ยนวิธีการใหม่โดยการให้เด็กที่เป็นทีมวิจัยถอดบทเรียนเขียนลงในกระดาษ a4 ตามโจทย์ และให้ผู้ใหญ่อภิปราย ทีมวิจัยเด็กเมื่อทำเสร็จแล้วค่อยให้มานำเสนอต่อที่ประชุมการถอดบทเรียนในครั้งนี้ถือว่า เป็นการซ้อมวาทีมวิจัยได้ทำความเข้าใจจริงหรือไม่จากกิจกรรมที่ผ่านมา “ผมเป็นคนที่เกิดอยู่ในบ้านค่าน้ำสร้างนี้แต่น้อยจนใหญ่เคยได้ยินแต่ว่าหมอยาสมุนไพรที่เผ่นเก่งๆคือปู่ชวยเท่านั้นแล้ว พอเลาตายกะบ่รู้ว่าลูกเผ่นสิเก่งคือกัน จนมาทอดพ่อใหญ่หนองเห็นเผ่นนำเสนอลแล้วห่วยผิไม้ลายมือนี้บ่ต่างจากพ่อเลย มื่อเวทีนั้นผมถามเราอยู่ว่าเจ้านี้ได้ไปเรียนมาอยู่บ่แต่ก่อนอยู่บ้านกับเห็นว่าเอาเขาเป็น” คำบอกเล่าของทีมวิจัยที่อยู่บ้านค่าน้ำสร้าง แต่ก่อนไม่เคยสนใจยาสมุนไพรหลังจากที่ได้ทำกิจกรรมจึงได้เริ่มตั้งข้อสงสัยหมอยาสมุนไพรเล่าให้ฟังว่า “บ่ค่อยได้เรียนเป็นกระแแล้ว แต่ว่าไปนำพ่อตลอด ยามที่เผ่นเข้าป่าไปแต่น้อยๆพ่ได้ลูกได้เมียแล้วกะเลยเขาจนแต่ว่ายามเจ็บไข้กะไปเอายาคันที่เคยไปเอาน้ำพอนั้นแล้วมาค้มกินเลยใช้มาเรื่อยๆพ่เผ่นเสีย กระเลยกลายเป็นหมอยามาเลย” ประสบการณ์ของหมอยานี้กลายเป็นองค์ความรู้หรือไม่หากเป็นองค์ความรู้แล้วการถ่ายทอดมันเป็นอย่างไร การที่ทีมวิจัยแต่ละคนได้แสดงความคิดเห็นและถอดบทเรียนที่ตัวเองได้ทำมา ไม่ว่าจะเป็นความรู้ที่มีอยู่ก่อนแล้วหรือว่าเพิ่งได้รับความรู้ใหม่จากกิจกรรม ความรู้ที่มีอยู่ก่อนแล้วความรู้ในด้านของทรัพยากรและของที่ดินในชุมชนที่อาศัยอยู่รอบๆป่าดงมันได้เก็บและได้ใช้ประโยชน์ พอเห็นหัวหน้าโครงการอยากรู้ในวิธีการหรือกระบวนการจัดการให้เป็นองค์ความรู้และสามารถถ่ายทอดได้ทีมวิจัยทุกคนต่างเริ่มครุ่นคิดอย่างหนัก ว่ากระบวนการที่จะถ่ายทอด ให้กับเด็กและเยาวชนได้อย่างไร เราจะมีวิธีในการจัดลำดับขององค์ความรู้ให้สามารถเข้าใจได้อย่างง่ายๆเหมือนกับบทเรียนหรือคล้ายกับหนังสือที่ทำให้เด็กได้อ่านได้อย่างง่ายๆและอ่านได้ทุกเมื่อ ตรงนี้แหละที่ทำไมต้องคุยกันและต้องซ้อมการจัดกระบวนการคิดแล้วเราจะได้เครื่องมือในการทำงานวิจัยหลังจากที่ได้นัดแนะและตั้งโจทย์ให้ทีมวิจัยนำกลับไปคิดแล้วค่อยมาคุยกันในเวที ใหม่อีกครั้ง แสดงให้เห็นอย่างชัดเจนเลยว่าหลายคนต่างไม่ค่อยได้จัดความคิดของตนเองเท่าไร

ผลที่ได้รับจากกิจกรรม

จากการประชุมทีมวิจัยในครั้งนี้เราต่างเห็นได้ชัดว่ากระบวนการในการจัดการความคิดนั้นเป็นเรื่องที่อยากมากหากไม่เคยผ่านการประชุมสัมมนา มาแล้วยิ่งการจัดการและการถ่ายทอดนั้นเป็นเรื่องยากดีแต่ว่า ทีมวิจัยส่วนมากเป็นผู้นำชุมชนจึงทำเรื่องแบบนี้ได้ง่ายหน่อย และทีมวิจัยที่เป็นคุณครูนั้นทำได้สบายมากแต่ว่าการถ่ายทอดในเรื่องประสบการณ์ในอดีตที่ผ่านมาให้กับเด็ก นั้นไม่ค่อยมีจังหวะเท่าไรเพราะต้องรับภาระในงานที่ต้องทำ จะเห็นได้ว่าผลที่ได้รับจากการทำกิจกรรมที่ผ่านมานั้นทีมวิจัยทุกคนต่างมีความรู้ในเรื่องของทรัพยากรอยู่เป็นทุนเดิมอยู่แล้ว จึงไม่ค่อยมีปัญหาในการดูข้อมูล ต่างเป็นที่ปรึกษาให้กับงานได้เป็นอย่างดี

บทเรียนจากการทำกิจกรรม

การประชุมทีมวิจัยเพื่อที่จะวางแผนในการที่จะทำงานร่วมกันและถอดบทเรียนนั้น หากเป็นไปได้หรือว่าต้องทำทันทีเมื่อจบจากเวทีแล้วอย่าปล่อยให้ขาดช่วงนานสมควรที่จะต้องถอดบทเรียนภายในวันนั้นทันที กันการลืมและจะเห็นจุดอ่อนจุดแข็ง และจะทำให้ทีมวิจัยสามารถปรับตัวได้ หากไม่ถอดบทเรียนกันเลยจะทำให้กระบวนการในการทำงานขาดช่วงความคิดระหว่างคนที่เป็ผู้นำกระบวนการและเป็นผู้รับช่วงกระบวนการภายในกลุ่ม ตรงที่แนวความคิดนี้สำคัญเป็นอย่างมาในการทำกิจกรรมเพราะเป็นการรับช่วงลูกส่งลูกรับทำให้การนำโจทย์หรือว่าประเด็น ไม่ขาดหลายต่อเนื่อง และการทำจัดกระบวนการนั้นควรคำนึงในเรื่องกลุ่มอายุ หากในทีมวิจัยที่มีเด็กร่วมอยู่ด้วยควรแยกต่างหากเพราะหากให้เด็กไปคิดวิเคราะห์ร่วมกับผู้ใหญ่ ที่เป็นทีมวิจัยร่วมนั้นอาจทำให้เด็กไม่กล้าแสดงความคิดเห็นได้เท่าที่ควร

ระยะที่ 2 กระบวนการดำเนินการศึกษาวิจัย

ดังที่กล่าวไว้แล้วข้างต้นว่า เมื่อเริ่มดำเนินการวิจัยตามขั้นตอนที่กำหนดไว้ในโครงการแล้ว กลับพบว่าทุก ๆ กิจกรรมได้ก่อให้เกิดการเรียนรู้ อย่างเป็นกระบวนการ ทีมวิจัยค่อยๆเปลี่ยนแวงวิธีคิดและวิธีการให้มีความสอดคล้องเหมาะสมกับเงื่อนไขต่าง ๆ มากขึ้น และมองเห็นว่าการทำกิจกรรมจริงในพื้นที่ที่มีความแตกต่างจากแผนงานที่ได้กำหนดไว้เนื่องจากการปรับเปลี่ยนให้มีความสอดคล้องกับสถานการณ์ในพื้นที่ โดยมีการดำเนินกิจกรรมต่างๆ ดังนี้

2.1 การศึกษาข้อมูลชุมชนรอบป่าดงมัน

การศึกษาข้อมูลของชุมชนที่อยู่รอบป่าดงมันเพื่อให้ได้ทราบถึงข้อมูลที่ต้องการ จึงได้คิดหาวิธีการในการทำงานดังต่อไปนี้ หาแนวทางในการศึกษาข้อมูล และสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูล

งานวิจัยที่ทั้ง 7 ชุมชนกำลังทำอยู่นี้เป็นงานวิจัยแบบการมีส่วนร่วมของชุมชน คล้ายกับงานพัฒนาทั่วไป แต่มีกระบวนการที่เข้มข้นและมีการจดบันทึกเก็บข้อมูลทุกระยะงานวิจัยที่ประสบผลสำเร็จหลายชิ้น คิดว่างานแบบนี้ที่สามารถนำมาพัฒนาชุมชน

ให้ทีมวิจัยทุกคนคิดว่าการทำงานในครั้งนี้ เป็นการทำให้บ้านเมืองเราและเพื่อป่าดงมันของเราให้ดำรงอยู่ต่อไปตาบานานเท่านั้นแต่ก่อนป่าตรงฝั่งตรงข้ามโครงการพระราชดำรินองอิ่ง สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 9 นั้นแทบเป็นป่าที่โล่งพอมีวัดป่าเข้ามาตั้งและที่ตรงนั้นเป็นป่าช้าเก่าและไม่มีใครเข้าไปเก็บหาของป่าเพราะกลัว ป่าตรงนั้นจึงแน่นหนาขึ้นจนแทบจะเดินไม่ได้อยากให้ทุกคนตระหนักถึงความเป็นส่วนรวมให้มากเพราะหากเราทุกคนที่ใช้ประโยชน์จากป่าแห่งนี้เห็นแก่ตัวก็จะทำให้ป่าแห่งนี้หมดไป

การสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูลชุมชน

หลังจากที่ทีมวิจัยได้แนวทางแล้วก็ได้พากันคิดหาหัวข้อในการเก็บข้อมูลเบื้องต้นคือข้อมูลทางกายภาพเบื้องต้นโดยใช้เครื่องมืออย่างง่าย ๆ เช่น การสอบถามผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนและได้หัวข้อในการเก็บข้อมูลของชุมชน (อดีต จนถึงปัจจุบัน) หัวข้อของข้อมูลที่จะเก็บใน 7 ชุมชนรอบป่าดงมันมี ดังนี้

ประวัติศาสตร์ชุมชน

- การตั้งถิ่นฐาน/ ชื่อบ้าน
- ใครอยู่บ้าง----- ชาติพันธุ์
- มาจากไหน----- ใครพามา
- เหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์
- สายเครือญาติ

ประชากร

- ชาย
- หญิง
- เด็ก
- ผู้ใหญ่

สถาบัน

- วัด
- ศูนย์เด็กก่อนวัยเรียน
- โรงเรียน
- อบต.
- สถานีอนามัย

กลุ่มองค์กร

- กลุ่มวัฒนธรรม
- เพลงพื้นบ้าน --- คนตรีอีสาน
- หมอลำ/การละเล่น
- กลุ่มอาชีพต่าง

ประเพณีวัฒนธรรม/คติความเชื่อ

- ประเพณีวัฒนธรรมในชุมชนมีอะไรบ้าง
- คติ/ความเชื่อ / ศาสนา
- พื้นที่ในการอนุรักษ์เชิงจิตวิญญาณ

อาชีพของชุมชนทั้ง 7 ชุมชนในพื้นที่รอบงานวิจัย

- อาชีพต่าง
- รายได้แต่ละครัวเรือน

สภาพพื้นที่(ภูมิศาสตร์)แผนที่

- แผนที่ดาวเทียม

ข้อมูลทรัพยากรในป่าดงมัน ดิน/น้ำ/ป่า/สัตว์

- ข้อมูลในการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรป่าไม้
- ยา / อาหาร / อาหารสัตว์
- พื้นที่ศักดิ์สิทธิ์
- ป่าในอดีต---- สภาพป่าในปัจจุบัน
- ตารางเทียบเคียงสภาพป่า อดีต,ปัจจุบัน
- วิธีการสำรวจพันธุ์ไม้/ สำรวจป่าเชิงวิทยาศาสตร์/วิธีการทางวิทยาศาสตร์
- แปลงสำรวจพันธุ์ไม้

กระบวนการเก็บข้อมูลชุมชน

ช่วงเวลาในการเก็บข้อมูล พ.ศ. 2551 - มิ.ย. 2551 หลังจากที่ได้หัวข้อในการเก็บข้อมูลแล้วก็ได้แบ่งบทบาทของทีมวิจัยตามความถนัด

การเก็บข้อมูลบริบทของชุมชนทั้ง 7 ชุมชน โดยวิธีสอบถามกับผู้เฒ่าผู้แก่ที่มีอยู่ในชุมชนแบ่งเป็นทีมละสามคน คนหนึ่งเป็นคนถาม อีกคนเป็นคนจดบันทึก อีกคนคอยตรวจสอบประเด็นที่ตกหล่น ทางทีมเก็บข้อมูลตกลงกันว่าคนที่สอบถามจะไม่ถือหัวข้อเข้าไปถามให้จำหัวข้อในการถามให้ได้ เพราะว่าหากคนที่ให้ข้อมูลเห็นหัวข้อในการสอบถามอาจให้ข้อมูลที่ไม่ค่อยตรงเท่าใด แม้ว่าการเก็บข้อมูลในการจำหัวข้อ ประเด็นคำถาม นั้นจะอยากเกินไปสำหรับเด็กและเยาวชนแต่เด็กที่เข้าร่วมโครงการก็ ไม่ย่อท้อ เก็บเอาประเด็นคำถามไปท่องก่อนที่จะลงพื้นที่จริง

ผลที่ได้รับจากการดำเนินการเก็บข้อมูล

ได้รู้ถึงความหลากหลายของบริบทชุมชน รู้อาชีพและเขตในการร่วมมือ แนวความคิดของกลุ่มคนที่มาจากหลายที่มาอาศัยอยู่ร่วมกันภายใต้กฎแห่งการดำเนินชีวิตแบบพึ่งพาอาศัยแต่อดทนถึงปัจจุบันหมู่บ้านที่คิดว่าจะจะเป็นบ้านที่เก็บข้อมูลยากแต่กลับกลายเป็นว่าหมู่บ้านนั้นกับให้ความร่วมมือเป็นอย่างดี บ้างบ้านเวลาที่ทีมวิจัยและเด็กที่เข้าร่วมทีมเดินผ่านไปแล้วยังเรียกให้ทีมวิจัยเข้าไปถามและเก็บข้อมูล “ปกติว่าไทบ้านเผื่อนสีให้ความร่วมมือดีปานนี้เนอะครับหัวหน้า” เป็นเสียงสะท้อนที่พอทีมวิจัยทุกคนได้ฟังแล้วต่างหายเหนื่อยโดยปริยาย นับว่าผลที่ตอบรับจากชุมชนดีมาก ตอนที่ไปเป็นเจ้าหน้าที่โครงการหนองอึ่งนั้นชาวบ้านอาจเก้งกับบทบาทและหน้าที่เด็กในชุมชนก็ไม่เคยถามว่าอดีตบรรพบุรุษของเรามาจากไหนและวัฒนธรรมของเราเป็นอย่างไร พอเด็กได้สัมผัสและได้ศึกษาข้อมูลไปพร้อมๆกับการทำความเข้าใจในบริบทของชุมชนที่ตัวเองอาศัยอยู่

2.2 การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในป่าดงมัน

กิจกรรมเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ วัตถุประสงค์เพื่อที่จะทราบถึงข้อมูลของทรัพยากรที่มีในป่าดงมัน สถานที่ บริเวณป่าดงมัน, ผู้เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 24 คน ประกอบด้วย ทีมวิจัย, เด็ก และ เยาวชน, ผู้นำชุมชน, หมอยาสมุนไพรในชุมชน ลักษณะกิจกรรม โดยวิธีแบ่งความสนใจในแต่ละเรื่องแบ่งทีมออกเก็บข้อมูล ข้อมูลทรัพยากร

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล

ข้อมูลทรัพยากรป่าไม้ ใช้แปลงสำรวจทางวิทยาศาสตร์ ใช้การทำแปลงสุ่มสำรวจพันธุ์ไม้บริเวณป่าดงมันโดยการวางแผนที่จะทำการสำรวจทำร้อยละหนึ่งของพื้นที่ทั้งหมดพื้นที่ป่าดงมันมีทั้งหมด 3,000 ไร่ ทำ 13 ไร่ ทั้งหมด 60 แปลง

วิธีการวางแผนและการวัดสำรวจพันธุ์ไม้ วางเชือกทำกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 10 คูณ 10 เมตร วัดต้นไม้ทุกต้นที่มีเส้นรอบวงระดับอก 14 ซม. และมีความสูงตั้งแต่ 1.3 เมตรขึ้นไป เป็นไม้ใหญ่หลังจากนั้นใช้เชือกวางมุมใดมุมหนึ่งขนาด 4 คูณ 4 วัดไม้หนุมที่น้อยกว่า 14 ซม. มีเส้นรอบวงที่อยู่ระดับอกว่ามีต้นอะไรบ้างหลังจากทำแปลงขนาดกลางเสร็จแล้วทำแปลงขนาดเล็กขนาด 1 คูณ 1 เมตรนับจำนวนหลอดไม้ทุกต้นที่มีความสูงน้อยกว่า 1.3 เมตร และหย้าทุกต้นวิธีการสำรวจแบ่งทีมออกเป็น 2 ทีมเช่นเดิมและให้ผู้เข้าร่วมทำการสำรวจไปตามทางที่กำหนดเพื่อเป็นการที่จะไม่ทำแปลงสำรวจซ้ำกัน โดยให้แต่ละกลุ่มทำเครื่องหมายไว้ในแต่ละแปลงหากมีพืชสมุนไพรให้บอกลักษณะมาหากยังไม่รู้ให้นำมาคุยกันบริเวณที่พักรับประทานอาหารเที่ยงจนได้ข้อมูล

ตัวอย่างตารางการเก็บข้อมูลต้นไม้ขนาดแปลง 10 คูณ 10 เมตร

ที่	ชื่อต้นไม้	เส้นรอบวงระดับอก/ชม.	ความสูง/เมตร	ลักษณะใบ
1	ยางนา	48	20	ขนนกหนึ่งชั้น
2	พะยอม	13	5	
3	ต้นเต็ง	55	7	
4	ต้นตีนนก	29	6.5	

หลังจากที่สำรวจและลงตารางเรียบร้อยแล้ว มีการจัดเวทีเสวนาผู้นำชุมชน และปราชญ์ผู้รู้ในพื้นที่ การสัมภาษณ์เพิ่มเติม จากนั้นจะนำมาเทียบกับหนังสือเพื่อให้ทราบว่าในป่าดงนั้นมีพรรณไม้กี่ชนิดมีคล้ายกับพันธุ์ไม้ที่อื่นหรือไม่ การเทียบเคียงพันธุ์ไม้เพื่อทราบข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งข้อมูลพันธุ์ไม้ที่พบในดงนั้นมีหลายชนิด

บทเรียนที่ได้จากการดำเนินกิจกรรม

ผลต่อเด็ก และเยาวชน

เด็กเยาวชนและชุมชนที่อาศัยอยู่รายรอบป่าดงมันได้เกิดการเรียนรู้ เดิมได้เห็นต้นไม้ทุกวันแต่การเห็นของเด็กที่อาศัยอยู่รอบป่านั้นจะเห็นเป็นเพียงสภาพป่าที่ไม่สามารถรู้เลยว่าป่าที่ตัวเองได้เก็บเห็ดร่วมกับพ่อแม่ ป่าตอนเย็นที่เด็กมาวิ่งตักแตน ต่างก็มีเสียงกันค่าเวลาที่ได้ตักแตนในปริมาณน้อยกว่าทุกวันป่าที่เด็กบางคนมาได้กินกับพ่อแม่หลายสิ่งที่ผ่านเข้ามาในชีวิตของเด็กแต่ละรุ่นต่างไม่มีใครที่จะเข้าใจถึงความหมายของป่าได้จนถึงกลุ่มเด็กที่เข้าร่วมงานวิจัยในครั้งนี้คุณค่าที่คนรุ่นแล้วรุ่นเล่าที่ได้อาศัยทำมาหากินในบริเวณป่าดงมันบ้างการถ่ายทอดกระบวนการเรียนรู้โดยการทำซ้ำๆจนเกิดความเคยชินนั้นก็ไม่สามารถทำให้การถ่ายทอดบางตอนนั้นขาดหายไป การไปเรียนรู้และทำความเข้าใจทำให้เด็กที่เข้าร่วมทีมวิจัย และปราชญ์ชุมชนหลายท่านมีความอยากที่จะถ่ายทอดและเรียนรู้ไปพร้อมกัน ความรู้ด้านสมุนไพร , ที่เกือบจะเลือนหายไปแล้ว “ผมอยากเสียดู๋ครับข้อมูลชุมชนสมุนไพรที่อยู่ในดงบ้านเฮานี้ครับผมข้านว่ามันเสียไปนำผม” จากการถอดประสบการณ์หมอยาสมุนไพรคนสุดท้ายในชุมชน

ผลต่อทีมวิจัย

การดำเนินกิจกรรมเก็บข้อมูลทำให้ทีมวิจัยและทีมวิจัยอาสาต่างก็หลงกับในสิ่งเรากำลังที่จะทำอยู่เครื่องมือที่เราใช้มันจะอยากเกินไปหรือเปล่าเก็บการทำแปลงสำรวจพันธุ์ไม้พอสำรวจเสร็จเราก็มายกเทียบกับหนังสือที่เรามี บางครั้งชื่อในหนังสือไม่เหมือนกัน แต่ดอก,ใบ,และผลที่ดูนั้นกับเหมือนกันทำให้เราได้เรียนรู้ถึงชื่อของต้นไม้ที่อยู่ในบ้านเราแต่ถิ่นอื่นเอาชื่อมาใส่ต้นไม้

เราหรือชื่อเรียกในแต่ละถิ่นเรียกไม่เหมือนกันการรู้จักพันธุ์ไม้แต่ละชนิดนั้นสามารถบ่งบอกได้ถึง ความอุดมสมบูรณ์ได้เช่นเห็ดปลวก ชอบขึ้นในที่ชื้นแฉะส่องได้ว่ามีอากาศอบอุ่นเอ้าพอสมควร ถึงจะ ออกเห็ดหรือแม้กระทั่งต้นยางนาเห็ดเผาะชอบขึ้นมาก เกิดความสัมพันธ์กันในกลุ่มเด็กที่ทำกิจกรรม และหมอยาสมุนไพรที่เป็นวิทยากร

2.3 การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคน / ชุมชน คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมัน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน

มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคน / ชุมชน คุณค่าและการใช้ประโยชน์ จากป่าดงมันทั้งในอดีตและปัจจุบัน โดยแบ่งเนื้อหาของการศึกษาแบ่งออกเป็นสองส่วนคือ ส่วนที่ หนึ่ง การศึกษาป่าดงมันในอดีตและปัจจุบัน ส่วนที่สองการศึกษาชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่า

ขั้นตอนการศึกษาป่าดงมันในอดีตและปัจจุบัน

แบ่งกลุ่มระดมความคิด ด้วยการคิดและเขียนลงในกระดาษพร้อมทั้งนำเสนอ ตาม โจทย์ “ป่าดงมันที่เรารู้จักเป็นอย่างไร” แบ่งตามช่วงอายุ พอผู้ที่ได้รู้ถึงกระบวนการต่างก็ปิดเรื่อง ของอายุ โดยที่ต่างก็อยากมาอยู่ที่อายุน้อย และต่างก็ แหวกกันว่ากลุ่มนั้นเกินไป กลุ่มนี้อายุน้อยเกินไปกลุ่มที่ไม่ยอมว่าตัวเองอยู่ในวัยกลางคนก็ไม่ยอมรับว่าตัวเองอยู่ในกลุ่มนี้ วิทยากรผู้นำกระบวนการ จึงคิดวิธีใหม่ “เอาอย่างนี้จะกันนะครับตามโจทย์ที่ได้ไปให้แต่ละกลุ่มที่แบ่งตามอายุไปนั้น ให้เขียน ความทรงจำของตนเองที่อยู่ในวัยเด็กออกมาทีนี้และครับเราจะไม่มีกลุ่มใดแก่หรืออ่อนกว่ากันจะได้ ไม่มีการได้เปรียบเสียเปรียบกันทั้งหมดเพราะทุกคนต่างก็เขียนความทรงจำในวัยเด็กกันทั้งนั้น” พอผู้ที่ เข้าร่วมได้ทราบตามนั้นต่างก็ปรบมือดีใจกันถ้วนหน้าเมื่อตัวเองได้ย้อนกลับสู่วัยเด็กอีกครั้งหนึ่งและ การที่เราได้แบ่งคนตามกลุ่มอายุ 3 กลุ่มดังนี้ กลุ่มที่หนึ่งอายุ 45-70 ปี กลุ่มที่ สอง อายุ 15-45 ปี กลุ่มที่ สาม อายุ 5-15 ปี โดยกลุ่มที่มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่มีผู้เข้าร่วมมากที่สุดคือกลุ่มที่สอง เป็นวัยที่กำลังเป็น แรงงานหลักที่ผลักดันการหมุนเคลื่อนไปข้างหน้าของชุมชน การที่แบ่งออกเป็นสามกลุ่มอายุอย่างนี้ เราจะสามารถเห็นถึงการปรับเปลี่ยนของป่าดงมันได้อย่างชัดเจนจากการที่ทำกิจกรรม

ผลที่ได้รับจากกิจกรรม

ชุมชนที่อยู่ในพื้นที่เป้าหมายรับรู้เกี่ยวกับโครงการวิจัยและพร้อมที่จะให้ความ ร่วมมือใน การให้ข้อมูล “ได้ยินคำว่าวิจัยเพื่อแรก ก็คิดว่ามันเสียกคันเป็นแนวนี้ใครแน่เฮ็ดแล้วกะ เพื่อบ้านเฮา” ผู้ใหญ่บ้านหมู่11 ทีมวิจัยพูดคุยกับผู้ร่วมประชุมในระหว่างพักเบรก ทีมวิจัยร่วมที่เป็น เขียนเห็ด (คือคนที่หาเห็ดได้เก่งรู้ว่าวันไหนเห็ดออก) และทีมวิจัยร่วมที่เป็นหมอยาสมุนไพรที่ได้รับ การถ่ายทอดวิชาความรู้จากพ่อที่เป็นหมอยาสมุนไพรที่เก่งมากซึ่งเสียชีวิตไปแล้ว

บทเรียนจากกิจกรรม

การทำกิจกรรมกับชุมชนที่ส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาและเก็บหาของป่านั้นบางครั้งเราต้องหาโอกาสที่เหมาะสมจริงถึงจะได้รับความร่วมมือในเวทีชี้แจงโครงการ ทางโครงการวิจัยได้รับความร่วมมือเป็นอย่างมากจากชาวบ้านที่เข้าร่วมกิจกรรมที่นำมาใช้กับกระบวนการต้องคำนึงถึงความเข้าใจแบบชาวบ้านให้มากที่สุดให้คนที่ร่วมกระบวนการนั้นได้คิดและได้แสดงออกมากที่สุดและควรรหาคนที่จดบันทึกและเขียนลงในกระดาษให้กับคนที่เข้ากระบวนการเพราะว่าชาวบ้านส่วนใหญ่นั้นค่อนข้างอายเวลาที่จะเขียน (กลัวเขียนผิด) ส่วนการนำเสนอ นั้นแต่ละกลุ่มทำได้ดีเพราะประเด็นคำถามนั้นไม่ได้ถามไกลกันชีวิตประจำวันทุกวันการดำเนินชีวิตจะอยู่ในคำถามเพียงแต่ว่าไม่มีใครถามถึงทำให้องค์ความรู้ที่มีอยู่โดยการสัมผัสและใช้ชีวิตอยู่ไม่ได้ถอดออกมาเป็นคำพูดและเป็นบทเรียนอย่างเช่นประวัติของป่าดงมันที่เป็นเรื่องเล่าตำนานไผ่ฟ้าที่ถูกนายพรานยิงลากไถ้มาตายที่ดงมันนั้นไผ่ที่ลากมานั้นเป็นห้วยไผ่ไผ่ในปัจจุบันที่อยู่ท่ามกลางธรรมชาติ จังหวัดร้อยเอ็ด เห็นได้ว่าอดีตหรือว่าตำนานต่างสอดคล้องกับวิถีชีวิตที่ผูกพันระหว่างคนที่อยู่สองฝั่งน้ำชีเมื่อตำนานเรือเล่าได้นำเสนอทำให้คนที่มาร่วมเวทีต่างก็เงียบเพื่อที่จะฟังตำนานนั้นการที่ชุมชนได้เรียนรู้ที่จะบอกเล่าประสบการณ์ชีวิตของแต่ละคนเป็นการถอดบทเรียนได้เป็นอย่างดี

ขั้นตอนการศึกษาการใช้ประโยชน์จากป่าดงมัน

เพื่อที่แลกเปลี่ยนข้อมูลที่มีในดงมัน และค้นหาล่องค์ความรู้ที่มีในแต่ละชุมชน สถานที่ ศาลาวัดบ้านคำน้ำสร้าง ผู้เข้าร่วมกิจกรรม จำนวน 50 คน ประกอบด้วย ทีมวิจัยหลัก หมอยาสมุนไพร เขียนเห็ด เขียนกินูน และคนที่หาของป่าทั้ง 7 ชุมชน ลักษณะกิจกรรม เป็นเวทีพูดคุย และลงความรู้ที่ตนมีตามช่องที่กำหนดเพื่อหาสิ่งที่มีใน ป่าดงมัน และการนำเสนอเมื่อผู้เข้าร่วมเวทีลงทะเบียนเสร็จเป็นที่เรียบร้อยแล้วต่างก็สงสัยถึงเวทีในครั้งนี้ว่าข้อมูลอะไรทำไมถึงต้องนำมาแลกเปลี่ยนกันพอพูดว่าข้อมูลของเห็ดกับแมลงกินูน “ห้วยมันบ่ถือกันบ้อหัวหน้คือเอนกันมาคุยกันไกลแท้” พอใหญ่ที่อยู่บ้านคอนกลอยถาม นี่ขนาดยังไม่เริ่มเวทียังมีความสงสัยขนาดนี้พอเริ่มเวทีก็สงสัยเยอะกว่านี้แน่นอนพอเวทีเริ่ม พูดถึงข้อมูลของทรัพยากรที่เรามีโดยมีโจทย์ให้และแบ่งกลุ่มตามความถนัด อาทิเช่นผู้ที่ถนัดในการหาเห็ดให้ไปรวมกันเป็นกลุ่ม ใครที่ถนัดเรื่องการหาแมลงให้ไปอยู่อีกกลุ่มหนึ่ง และกลุ่มที่สามรวมเอาความสามารถเฉพาะทางทั้ง 2 อย่างคือการใช้ประโยชน์จากป่าและสมุนไพรที่มีเหตุที่นำสมุนไพรและการเก็บหาของป่าไปไว้ด้วยกันก็เพราะว่ากลัวหมอยาเหงาเพราะทั้ง 7 ชุมชนมีหมอยาอยู่ไม่กี่คนหลังจากแบ่งกลุ่มตามความถนัดแล้วให้แต่ละกลุ่มกรอกข้อมูลของตัวเองรู้ลงในช่องที่กำหนดให้ยกตัวอย่างข้อความในตารางเช่นเห็ดที่พบในป่าแห่งนี้ พบตอนเดือนไหน วิธีการเก็บหาเป็นอย่างไร รายได้ต่อครัวเรือนเท่าไรต่อปี เป็นต้น หลังจากที่ได้ปรึกษากันแล้วก็ให้ลงข้อมูลตามนั้นและให้แต่ละกลุ่มออกมานำเสนอการลงตารางข้อมูลยกเว้นกลุ่มที่เป็นการใช้ประโยชน์จากป่าและหมอยาสมุนไพรที่ให้เขียนลงเป็นหัวข้อลงในกระดาษได้เลยเช่นอะไรที่เราได้

ใช้ประโยชน์จากป่ามีอะไรบ้าง , สมุนไพรที่ได้เก็บและใช้ประโยชน์มีอะไรบ้างและมีสรรพคุณอย่างไรพอเสร็จแล้วก็ให้แต่ละกลุ่มนำเสนอข้อมูลจากการที่ได้จัดเวทีวันนี้ก่อนข้างได้ข้อมูลมาก แต่ละกลุ่มต่างก็ถกเถียงกันในเรื่องข้อมูลว่าจะเสร็จในประเด็นนี้ใช้เวลาเกือบ 2 ชั่วโมงถึงได้ข้อมูล เพราะแต่ละกลุ่มนั้นมีวิธีการหาที่ต่างกัน และต่างก็เก็บข้อมูลที่ตนมีไว้ไม่บอกให้ใครรู้เพราะกลัวว่าคนอื่นอาจไปเก็บหรือหาในที่ๆตนเคยพบต้องคอยบอกเสมอว่า “ให้ไปโลดครีบว่ามีผู้ใดผู้ใดออกมารับว่า มันอยู่ใต เรื่องแนวนี้นั้นหมานไผ่หมานมันดอกครับ” พอได้ผู้ที่ทำลงไปพูดคุยทำความเข้าใจถึงยอมบอก

ผลที่ได้รับจากกิจกรรม

จากการที่ได้ทำเวทีนำเสนอแลกเปลี่ยนข้อมูลทำให้เราว่าการใช้ประโยชน์จากป่ามีความหลากหลายทางภูมิปัญญาเป็นอย่างมากหาสิ่งที่ต้องการหาวิธีที่แตกต่างกันและการใช้ประโยชน์ของคนในชุมชนมีความต้องการใช้เท่านี้จึงเข้าไปใช้ประโยชน์ ได้รู้ถึงทรัพยากรที่มีในป่าแห่งนี้และการที่ชาวบ้านมีจิตใจที่ดีในการอนุรักษ์ในทรัพยากรนั้นถึงแม้ว่าไม่ถึงกับแสดงออกทางกายมากเท่าไรแต่ในด้านจิตใจนั้นสามารถบอกได้เลยว่ามีรักในป่าแห่งนี้มาก “ไผ่ขบัดดอกไม้ หัวหน้าเก็บเห็ดขายได้เงินหลายกว่าตัดไม้ขายได้เงินเพื่อเดียวแต่หัวหน้าเก็บเห็ดกินไปจนตาย” คำบอกเล่าของเชียนเห็ด บ้านค่าน้ำสร้างหนึ่งใน 7 ชุมชนเป้าหมายที่ทำวิจัย

บทเรียนจากการทำกิจกรรม

การดำเนินกิจกรรมในการศึกษาคุณค่าและการใช้ประโยชน์สิ่งที่ได้จากการทำกิจกรรมได้เรียนรู้ถึงการรับรู้โดยเข้าใจในธรรมชาติ ผ่านประสบการณ์ที่สั่งสมมาเป็นเวลานานและสามารถที่จะทำนายถึงการออกของเห็ดในป่าดงมัน เช่นการสังเกตดอกตะบองบาน หรือการสังเกตท้องฟ้าลายเห็ดปลวก เป็นการสร้างความเคยชินและการสั่งสมประสบการณ์ที่มีอยู่ ได้เป็นแนวทางในการถ่ายทอดความรู้แก่เด็กได้

2.4 นำเสนอแลกเปลี่ยนข้อมูลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคน/ชุมชน คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ขั้นตอนการดำเนินกิจกรรม

การดำเนินกิจกรรมการนำเสนอแลกเปลี่ยนข้อมูลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันโดยวิธีการให้ทีมวิจัยที่เป็นหลักในแต่ละชุมชนให้นำข้อมูลการใช้ประโยชน์ที่มีอยู่ในชุมชนมาแลกเปลี่ยนกันและตรวจสอบความถูกต้องในข้อมูลของทรัพยากรว่าคล้ายกันหรือไม่ หรือมีสิ่งอื่นที่เป็นทรัพยากรใหม่ที่ไม่เคยรู้หรือทราบ สถานที่วัดบ้านค่าน้ำสร้าง ผู้ที่เข้าร่วมกิจกรรม 100 คนรวมทั้งหัวหน้าโครงการหนองอึ้งฯลฯ กรมอุทยาน

บทเรียนจากการทำกิจกรรม

ในวันที่ทำเวทีนำเสนอและแลกเปลี่ยนข้อมูลในครั้งนี้ทำให้เห็นได้ชัดเลยว่าภูมิปัญญาที่กำลังจะสูญหายไปนั้นหากได้รับการให้ความสำคัญและอยากรู้อยากเห็นของคนรุ่นใหม่จะทำให้ผู้ที่มีประสบการณ์หรือมีภูมิปัญญาในด้านนั้นๆ มีความกระตือรือร้นอยากจะถ่ายทอดและอยากจะนำเสนอในเรื่องที่ตนเองมีความถนัดต่อเวทีมากขึ้นสังเกตได้จาก ทีมวิจัยที่เป็นเยาวชนในชุมชน “ผมเห็นแต่พ่อผมแล้วครับเดินไปเอายามาให้วัวกินแต่ผมไม่เคยไปนำดอกครับเห็นแต่เดินไปเอามาให้วัวกินแก๊ท้ออิด กับเคยได้ยินแต่ว่าเครือยานางมันเป็นยาเพ็งฮู้เมื่อนี้ละครับว่ามันเป็นยาแก๊ไขได้” คำพูดของนายอาคม นิลไชย ที่สะท้อนให้ผู้เขียนรายงานฟัง บางครั้งการที่เราเองมองสิ่งที่อยู่ใกล้ตัวที่มีความหมายนั้นกับมองเห็นคุณค่ามันน้อยมากแต่ความเป็นจริงนั้นมีค่ามากมายยิ่งนัก ความละเอียดอ่อนของชุมชนการดำเนินชีวิตที่ประปรายในบางมุมแต่กลับเข้มแข็งดูคั่น ทำให้การทำวิจัยในครั้งนี้ยังมี สิ่งที่ทำทนายเรายังนักจากการที่ได้นั่งฟังและจัดกระบวนการไปด้วย มองด้วยความรู้สึกที่เป็นกลางทำให้ตนเอง อยากรที่จะเป็นผู้ที่เรียนรู้กระบวนการทางชุมชนบริบทของสังคมชนบทที่เราต่างก็สัมผัสมาแต่เล็ก ทำให้หลังจากจบเวทีในการนำเสนอข้อมูลในครั้งนี้ ทำให้เราได้ทีมวิจัยสมทบขึ้นอีก จากการที่ชาวบ้านมาเก็บเห็ดแล้วมาแฉะพักที่สำนักงาน โครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่ง ที่ผมประจำอยู่แต่ก่อนไม่เคยเอาเห็ดที่เก็บได้มาให้อูแต่หลังจากที่ทำเวทีนำเสนอข้อมูลแลกเปลี่ยนข้อมูลการไปเก็บเห็ดหรือว่าการเข้าไปหาของป่าหากผ่านมาที่สำนักงานต้องนำเห็ดที่เก็บมาให้อูเสมอบ้าง คนก็บอกให้เราถ่ายรูปไว้เพื่อดูเป็นแบบอย่างเช่นเห็ดถ่านผมเองได้บอกว่าอยากเห็น ให้หามาให้อู ชาวบ้านก็ไปหามาให้ “ไม่ได้ตั้งใจเก็บแต่อยากเอามาให้หัวหน้าบึง” หลังจากที่ทำเวทีนำเสนอแล้วผลที่ตามมาคือได้ข้อมูลเพิ่มขึ้นแม้การคุยกันเวลาที่เข้าไปซื้อ ของชำในบ้านชาวบ้านต่างก็เล่าให้ฟังต่าง ๆ นานา เห็ดนี้ออกหลาย ขายนั่นเก็บเห็ดได้เงินหลายเป็นเช่นนี้อยู่บ่อยๆ

ระยะที่ 3 กระบวนการการศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากร

จากการที่ได้ลงศึกษาข้อมูลการใช้ประโยชน์ของชุมชนที่อยู่ในพื้นที่ป่าดงมัน การใช้ทรัพยากรข้อมูลพรรณไม้ ข้อมูลของชุมชน เพื่อที่จะดำเนินการและหาแนวทางในการจัดการทรัพยากรโดยกระบวนการในการศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรประกอบด้วยการศึกษาดูงาน และการดำเนินกิจกรรมค่ายเด็กกรป่า และการวิเคราะห์แนวทางในการจัดการทรัพยากรชุมชน มีรายละเอียดดังต่อไปนี้

3.1 การศึกษาดูงาน

กระบวนการศึกษาดูงานที่เพื่อให้ตอบสนองกับความต้องการในการที่จะมาพัฒนากระบวนการคิด ในการศึกษาดูงานประกอบด้วยขั้นตอน เตรียมการสร้างความเข้าใจในการศึกษาดูงาน ศึกษาดูงานที่บ้านผาชัน สรุปรายงาน

3.1.1 เตรียมการ สร้างความเข้าใจในการศึกษาดูงาน

การเตรียมการในการศึกษาดูงานในเพื่อให้ตอบกับวัตถุประสงค์ของงานวิจัย ในการศึกษาดูงานในมิติที่ประชุมคิดและหาแนวทางที่จะให้ไม่กระทบต่อการทำมาหากินและภาระความรับผิดชอบของผู้ที่จะเดินทางไปศึกษาดูงาน เนื่องจากผู้ร่วมงานวิจัยส่วนใหญ่จะเป็นผู้นำชุมชนและผู้นำครอบครัว จึงตกลงกันไปกลับในวันเดียว ออกเดินทางแต่เช้ามีคเพื่อที่จะไปกินข้าวเช้าที่ศึกษาดูงานเสร็จแล้วจึงเลือกพื้นที่ศึกษาดูงานที่เราสามารถเดินทางไปกลับได้จึงตกลงกันที่บ้านผาชัน ตำบลลำโรง อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี เรื่องการจัดการทรัพยากรแร่ อ.พนิจ แนะนำว่าให้ไปดูงานที่บ้านชาด เพราะบ้านชาดที่ตำบลหนามแท่ง อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานีนั้นทำงานวิจัยเหมือนกันและเป็นการใช้ประโยชน์จากป่าอย่างยั่งยืนอาจตรงกับเนื้อหางานและเป็นประโยชน์ต่อทีมวิจัยของดงมันมากกว่าที่จะไปดูงานบ้านผาชันเพราะบ้านผาชันเป็นเรื่องของการจัดการน้ำ แต่ทางทีมได้ตกลงกันเป็นที่เรียบร้อยแล้วว่าไปบ้านผาชันจึงคิดหาวิธีการโดยการเอาวิทยากรจากบ้านชาดมาบรรยายเรื่องการจัดการป่า ที่บ้านผาชัน อย่างไรก็ดีแต่ยังก็เป็นการจัดการทรัพยากรเหมือนกันคงไม่เป็นไร

3.1.2 ศึกษาดูงานการจัดการทรัพยากร

การดูงานแลกเปลี่ยนประสบการณ์กับชุมชนที่มีประสบการณ์ กระบวนการในการศึกษาดูงานใช้การเข้าอบรมและการซักถามเพื่อที่เก็บข้อมูลและนำมาปรับใช้กับชุมชน เหตุผลที่ไปศึกษาดูงานบ้านผาชันเพราะบ้านผาชันเป็นหมู่บ้านที่มีความเข้มแข็งในการจัดการทรัพยากรน้ำ เนื่องจากชุมชนบ้านผาชันมีปัญหาในเรื่องขาดแคลนน้ำในการอุปโภคและบริโภค จึงมีการใช้กระบวนการวิจัยในการเข้ามามีการจัดการทรัพยากรคน การมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และการศึกษาการท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์

เหตุผลที่ใช้วิทยากรบ้านชาดมาเป็นร่วมในการที่ใช้รูปแบบในการจัดการป่าและการใช้ทรัพยากร การรวมกลุ่ม การรู้ถึงการจัดการเพื่อความยั่งยืนเป็นอย่างไรป่าชุมชนบ้านชาดเป็นป่าที่มีความหลากหลายในและการจัดการป่า

สถานที่ศึกษาดูงานคือที่บ้านผาชัน ตำบลลำโรง อำเภอโพธิ์ไทร จังหวัดอุบลราชธานี โดยมีวิทยากรอยู่ 2 คณะคือคณะวิทยากรบ้านผาชันนำโดย ผู้ใหญ่บ้าน นายคำพันธ์ เจริญไชย และคณะวิทยากรบ้านชาด ตำบลหนามแท่ง อำเภอศรีเมืองใหม่ จังหวัดอุบลราชธานี นำโดยนายอำพน วงศ์ละคร และนางอำไพ ศรีลาเลิศ แบ่งให้ทีมวิทยากรแต่ละทีมนำเสนอผล การปฏิบัติงานที่แต่ละทีมได้

ทำงานวิจัยมา เหตุที่ให้สองทีมวิทยากรมาบรรยายพร้อมกันนั้น สามารถแยกเหตุและผลการจัดการว่ามีความต่างกันอย่างไรระหว่างการจัดการน้ำและการจัดการป่า ซึ่งทั้งสองอย่างที่ชุมชนจัดการต่างก็เป็นทรัพยากรเหมือนกันและสามารถ นำกลับมาใช้กับป่าดงมันได้อย่างไร

3.1.3 สรุปบทเรียนการศึกษาชุมชน

ในการศึกษาชุมชนในการไปศึกษาชุมชนที่บ้านผาชัน

- แนวคิดในการดำเนินงานเป็นทีมและการจัดการแบบหัวน้ำคู้มซึ่งสามารถที่จะดูแลการจัดการในระบบหน่วยย่อยที่เล็กลงสามารถบริหารจัดการได้ง่ายและปรับความคิดที่ว่างงานอะไรก็ต้องให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นคนทำหลังจากที่ได้รับฟังการบรรยายแล้วสามารถที่จะทำได้เลยไม่จำเป็นต้องรอผู้ใหญ่บ้านหรือผู้ช่วย
- แนวคิดในการทำงานเป็นส่วนร่วมมากขึ้นการเสียดสที่จะทำงานชุมชนโดยที่ไม่เกี่ยวข้องกัน
- แนวคิดเรื่องการจัดการป่าแบบบูรณาการการแบ่งโซนแนวเขตในการอนุรักษ์สัตว์ป่าและเพื่อที่จะเพิ่มความอุดมสมบูรณ์โดยการแบ่งพื้นที่เขตให้สลับหมุนเวียนใช้พื้นที่เพื่อให้พื้นที่ป่าได้ฟื้นตัว
- แนวทางในการฟื้นฟูและสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรป่าชุมชนและเพิ่มมาตรการในการจัดปรับกับผู้ที่ใช้ประโยชน์อย่างไม่รู้คุณค่าและใช้ประโยชน์เกินความจำเป็น

3.2 ค่ายเด็กรักป่า

การดำเนินการในการทำค่ายเด็กรักป่าตามคำขวัญที่ว่า ชีวิต ผืนป่า ผูกพัน เป็นหนึ่งเดียวในการดำเนินงานที่เลือกกิจกรรมค่ายมาดำเนินงานโดยที่ กระบวนการทำงานค่ายเป็นอีกรูปแบบหนึ่งที่สามารถสร้างความตระหนักรู้ ในการรักษธรรมชาติ การสร้างความสามัคคี การเสียดส และการเข้าใจในธรรมชาติ และสร้างความผูกพัน ซึ่งเป็นสิ่งที่สำคัญในการสร้างกระบวนการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในรูปแบบเด็กและเยาวชน

3.2.1 เตรียมงานค่ายเด็กรักป่า

ขั้นตอนในการจัดเตรียมค่ายเด็กรักป่ากระบวนการในการคิดหลักสูตรค่ายเด็กรักป่าสิ่งแรกที่ต้องการจัดค่าย เด็กในครั้งนี้คือรูปแบบการจัดค่ายแบบกระบวนการเรียนรู้ผ่านการเล่นที่ต้องการให้เด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมโดยการซึมซับกระบวนการและการเข้าใจในการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันด้วยวิธีการที่ให้เด็กได้ศึกษาและสร้างความเข้าใจไปในตัวเองเนื้อหาหลักสูตรจะต้องสอดคล้องและสามารถนำไปใช้ได้จริงในชีวิต หลักสูตรในการจัดค่ายเด็กในครั้งนี้แบ่งออกเป็นหัวข้อในการศึกษาใหญ่ๆ ดังนี้

- กิจกรรมละลายพฤติกรรม
- ฐานการเรียนรู้ธรรมชาติ

- ฐานการเรียนรู้ชุมชน
- กิจกรรมฝึกการเก็บข้อมูลใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนที่เป็นตัวอย่าง
- กิจกรรมทำแผนที่ชุมชน
- กิจกรรมทำภาพตัดขวาง
- ถอดบทเรียนผู้เข้าร่วมกิจกรรม/กิจกรรมอำลา

3.2.2 จัดค่ายเด็กรักป่า

การดำเนินค่ายเด็กรักป่ากระบวนการที่ใช้คือกระบวนการเรียนรู้ผ่านการเล่น หลักที่สำคัญในการทำกิจกรรมคือทำให้เด็กมีความรู้สึกรักสนุกและมีความรู้ไปพร้อมกันตามหลักสูตรที่วางไว้ (ในช่วงเตรียมงานค่าย)การดำเนินกิจกรรมตามหลักสูตรดังนี้

กิจกรรมละลายพฤติกรรม

กิจกรรมละลายพฤติกรรมเป็นกิจกรรมเพื่อทะลายกำแพงแห่งความคิดเพื่อที่จะให้เด็กที่มาร่วมกิจกรรมมีแนวคิดหรือวิถีทางไปตามแนวเดียวกัน กลุ่มเป้าหมายเป็นเด็กที่มีอายุระหว่าง 12-13 ปี โดยหลักของกิจกรรมละลายพฤติกรรมจะใช้ในการทำความรู้จักกันและกันเป็นกิจกรรมที่ใช้ก่อนที่จะเข้าสู่เนื้อหาความรู้ในการทำกิจกรรม

เกมส์ที่เลือกในการทำกิจกรรมละลายพฤติกรรมได้แก่

เกมส์ สะหวัดดี เป็นภาษาต่าง ๆ พร้อมด้วยท่าทางประกอบเป็นการกระตุ้นให้เด็กที่ร่วมกิจกรรมได้ทำความรู้จัก

เกมส์ ลมเพลมพัด เป็นเกมส์ที่ให้เด็กรู้จักตนเองด้วยการตรวจสอบว่าตัวเองมีอะไรตามคำสั่งที่วิทยากรได้สั่งเพื่อเป็นการฝึก

เกมส์ พลิกวง เป็นเกมส์ที่ช่วยเสริมสร้างการฝึกให้คิดรูปแบบวิธีการที่ทำถึงแบ่งเด็กออกเป็น 2 กลุ่มโดยกันเป็นวงกลมหันหน้าเข้าหากัน โดยที่วิทยากรจะสั่งให้คนในกลุ่มทำอย่างใดก็ได้

การเลือกใช้เกมส์ในการละลายพฤติกรรมสำคัญสำหรับการทำกิจกรรมสำหรับเด็กและเยาวชนมากทีมจึงเห็นว่าควรใช้เกมส์ สะหวัดดีเป็นภาษาต่างพร้อมด้วยท่าทางเป็นการกระตุ้นและใช้เกมส์ลมเพลมพัดเป็นเกมส์ที่สอง เพื่อให้เด็กได้รู้จักตนเอง และใช้ เกมส์ พลิกวง เป็นเกมส์ที่ช่วยเสริมสร้างการฝึกให้คิดรูปแบบ

ฐานการเรียนรู้ธรรมชาติ

วิทยากรได้แบ่งกลุ่มเด็ก ออกเป็น 3 กลุ่ม เพื่อที่จะสำรวจความหลากหลายทางชีวภาพ ต้นไม้ และสิ่งที่พบเห็นตลอด 2 ข้างทางที่เดินไปศึกษาโดยกำหนดเส้นทางเดินจากจุดตั้งค่าย(โรงเรียนบ้านค่าน้ำสร้าง) ต่างกันโดยแบ่งออกเป็น 3 เส้นทาง

กลุ่มที่ 1 เส้นทางเดินริมป่า ข้างทางไปจนถึงโครงการหนองอึ่ง

กลุ่มที่ 2 เส้นทางจากที่ทำค่ายเดินตัดตรงไปจนถึง โครงการหนองอึ่ง

กลุ่มที่ 3 เส้นทางล่างเรียบข้างลำห้วยไปเรื่อย ๆ จนถึงโครงการหนองอึ่ง

สำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 9

สิ่งที่ค้นพบในระหว่างเดินทางทั้ง 3 กลุ่ม พันธุ์ไม้ที่พบในระหว่างการเดินทาง ได้แก่ ไม้ยาง, ไม้แดง, ไม้พอก, ไม้พะยอม, ไม้เลื้อยคนกไม้จักจั่น, ไม้กระเบา, ไม้กระโดน, ไม้ยางโดน, ต้นเหมือดแอ่, ต้นมะดุก, ต้นลำควน, ต้นเค็ง สัตว์ต่างๆ ที่พบเห็นระหว่างการเดินทาง แย้, กระปอม, นกกวก, นกกระปูด, อีกา เป็นต้น

สิ่งต่างๆ ที่พบเห็นระหว่างเดินทาง พบเห็นคนขุดหาหินปูนแดง, พบเห็นคนหาเครือไม้เพื่อทำ ไพรหญ้า, พบเห็นคนกำลังเลื่อยไม้ทำฟืน, พบเห็นร่องรอยการเผาไม้ยางนาเพื่อนำขี้ยางมาทำ ขี้ได้

หลังจากที่รับประทานอาหารร่วมกันเสร็จก็ เดินทางต่อโดยเดินไปเส้นทางเดียวกันพร้อมกับเก็บอักษรคำใบ้แล้วนำมาร่วมกันโดยใช้เส้นทางที่พระอาจารย์บุญเรือง บิณฑบาตให้เป็นเส้นทางกลับและในระหว่างทางที่เดินให้เด็กแต่ละกลุ่มสำรวจพรรณไม้เหมือนเดิมและหาสิ่งที่พบในระหว่างเดินทางเดินทางวิทยากรได้ทำจุดที่ทำเครื่องหมายให้เด็กหาอักษรต่างๆ ที่ซ่อนอยู่ในแต่ละจุดเมื่อรวมกันแล้วจะได้เป็น คำอย่างไร

แนวคิดจากการที่ทำกิจกรรมในภาคบ่ายกิจกรรมหา R.C. เพื่อมาแปลความหมายตามคำต่างๆ ที่วิทยากรได้ตั้งไว้ จากกิจกรรมทำให้เห็นว่าเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมไม่มีความรู้สึกเหน็ดเหนื่อยจากการทำกิจกรรมต่างก็ช่วยกันค้นหาความหมายของคำที่ได้จากตัวอักษรในแต่ละจุดการที่เด็กทุกคนร่วมกิจกรรมกันเป็นอย่างดี และใส่ใจกับสิ่งต่างๆ รอบตัวสร้างความตื่นตัวและอยากรู้อยากเห็นให้แก่เด็กเป็นอย่างดี และไม่มีการแบ่งแยกว่าเป็นใครมาจากบ้านไหน

กิจกรรมเข้าฐานการเรียนรู้ 3 ฐาน

1) ฐานใบมี 5 ชนิด

ใบเดี่ยว คือ ใบที่มีแผ่นเดียวและมีก้านเดียว เช่น ใบมะม่วง ใบพริก

ใบประกอบแบบขนนก คือ ใบประกอบย่อยที่เกิดจากสองข้างของก้านใบใหญ่ ใบย่อยไม่ได้เกิด จากจุดเดียวกัน

ใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ คือ ใบย่อยปลายสุดของก้านมีเพียงใบเดียว เช่น ใบประดู่

ใบประกอบแบบขนนกปลายคู่ คือ ใบประกอบย่อยปลายสุดของก้านมี 2 ใบ เช่น ใบมะขาม

ใบประกอบแบบนิ้วมือ คือ ใบประกอบที่ใบย่อยเกิดจากจุดเดียวกันตรงปลายก้านใบอาจมีก้านใบหรือไม่มีก็ได้ เช่น ใบขนาดปลาหมึก

2) ทรงพุ่มต่างๆ ของต้นไม้เพื่อการจำแนกพรรณไม้ รูปทรงต่างๆ มีดังนี้

- ทรงกลม
- ทรงไข่ตั้ง
- ทรงกระบอก
- ทรงสามเหลี่ยมสั้น
- ทรงสามเหลี่ยมยาว
- ทรงร่มก้านสั้น
- ทรงร่มก้านยาว
- ทรงฉัตร

3) รูปร่างของใบ รูปร่างของใบในต้นไม้ทุกชนิดทุกต้นส่วนแตกต่างกัน และสามารถนำมาจำแนกได้และมีชื่อเรียก รูปใบดังนี้

- รูปเข็ม	- รูปแถบ
- รูปขอบ	- รูปไข่
- รูปหอก	- รูปไข่กลม
- รูปหอกกลม	- รูปหัวใจ
- รูปรี	- รูปสี่เหลี่ยม

แนวคิดจากการทำกิจกรรมฐานการเรียนรู้ เรื่องใบ, ใบประกอบ, และทรงพุ่มของต้นไม้เป็นวิธีการศึกษา อีกอย่างหนึ่งที่จะสามารถทำให้เด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมสามารถที่จะทำความเข้าใจได้อย่างง่ายๆ จากการสังเกต และเปรียบเทียบตัวอย่างจากวิทยากรที่รู้ทั้งรูปใบและทรงพุ่มต่างๆ นั้นสามารถจำแนกแยกชนิดของต้นไม้หรือพรรณไม้นั้นได้อย่างง่าย เด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมสามารถที่จะนำความรู้เรื่องลักษณะต่างๆ ของต้นไม้สามารถนำรูปภาพไปสรุปกิจกรรมวัน

สิ่งที่ได้จากการเรียนรู้ฐานรูปร่างของ รูปทรงของต้นไม้ และรูปร่างของใบเพื่อการศึกษาและจำแนกพรรณไม้เบื้องต้นและสามารถที่จะบอกลักษณะของต้นไม้เป็น การฝึกในการสังเกต และการมองสิ่งรอบข้างอย่างมีประณีต

ฐานการเรียนรู้ชุมชน

หลังจากที่เรียนรู้เรื่องการสำรวจพรรณไม้ที่มีในชุมชนและวิทยากรได้แบ่งเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมออกเป็นสามกลุ่มและแบ่งให้แต่ละกลุ่มศึกษากิจกรรมการเรียนรู้ชุมชนที่มีใน

ชุมชน โดยแบ่งออกเป็นกิจกรรมการเรียนรู้ 3 กิจกรรม ประกอบด้วย กิจกรรมฝึกการเก็บข้อมูลใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนที่เป็นตัวอย่าง กิจกรรมทำแผนที่ชุมชน และกิจกรรมการทำภาพตัดขวาง

กิจกรรมฝึกการเก็บข้อมูลใช้ประโยชน์จากป่าของชุมชนที่เป็นตัวอย่าง

การฝึกเก็บข้อมูลในชุมชนที่ใช้เป็นตัวอย่างคือบ้านค้ำน้ำสร้าง เป็นที่ที่เด็กเข้ามาจัดกิจกรรม และเป็นชุมชนที่ใช้ประโยชน์จากป่าดงมันมากที่สุดหมู่บ้านหนึ่งเพราะใกล้เคียงป่าก่อนที่จะลงทำการเก็บข้อมูลวิทยากรทำความเข้าใจในการเก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์ว่ามีอะไรบ้าง และสิ่งที่เราอยากรู้ข้อมูลอะไรบ้างหลักการนั้นวิทยากรจึงแบ่งเด็กเป็นสามกลุ่มให้เด็กกำหนดเครื่องมือ

จากประเด็นศึกษาที่ได้รับมอบหมายเรื่องการใช้ประโยชน์จากป่า และการเก็บหาของป่าในกลุ่มที่ 1 ได้ระดมความคิดในสิ่งที่อยากรู้และหัวข้อที่จะไปสอบถามกับครุภูมิปัญญาได้หัวข้อในการเก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์ ดังนี้

- แมลง
- สัตว์
- พืชสมุนไพร
- เห็ด
- ไม้ใช้ประโยชน์ (ฟืน)
- ผลไม้
- การเลี้ยงสัตว์ (การทำปศุสัตว์)

จากการระดมความคิดที่และการตกลงกันของกลุ่มที่จะลงเก็บข้อมูล หลังจากได้สิ่งที่อยากรู้แล้วได้ตกลงกันในรูปแบบข้อการเก็บข้อมูลว่าใครจะจดบันทึกและใครจะเป็นคนสอบถามและวิทยากรที่เลี้ยงยังเสนออีกต่อไปว่าหากเรารู้หัวข้อของประโยชน์แล้วเราจะไปสอบถามข้อมูลกับใครถึงจะได้ข้อมูลที่ชัดเจนและตรงที่สุดและหลังจากนั้นจึงให้เด็กที่อยู่บ้านค้ำน้ำสร้างคิดหาคนที่มีความสามารถในด้านต่างตามโจทย์ที่ได้มารายชื่อปราชญ์ที่มีอยู่ในชุมชนตามที่เด็กคิดได้ดังนี้

- ปราชญ์ในเรื่องการใช้สมุนไพรคือ คุณพ่อสอนง นิลไชย
- ปราชญ์ในเรื่องการเก็บหาของป่า(เห็ด/แมลงกินน)และผู้ใช้ประโยชน์จาก

ป่าดงมัน

แหล่งข้อมูลมาจากปราชญ์ที่มีในชุมชนดังรายชื่อต่อไปนี้

- พ่อสอนง นิลไชย
- พ่อเสถียร ชาดิมนตรี

- แม่เปลื้อง ชาติมนตรี
- แม่ทองคำ เศษสุวรรณ
- พ่อแก้วประสิทธิ์ อินทนนท์
- แม่นาง อินทนนท์
- แม่กรุง เนาวะบุตร
- แม่จรรยา เศษสุวรรณ

กิจกรรมทำแผนที่ชุมชน

จากทำกิจกรรมการทำแผนที่ชุมชนเพื่อให้เด็กที่ทำแผนที่ของชุมชนได้รู้ถึงจุดที่มีความสำคัญที่มีอยู่ในชุมชนเช่นบ้านผู้ใหญ่บ้าน สถานีอนามัย โรงเรียน ที่ทำน้ำประปาฯ กระบวนการในการทำให้เด็กนำเสนอ สถานที่ที่คิดว่าสำคัญมาอย่างละหนึ่งอย่างแล้วให้บอกว่าสถานที่นั้นมีความสำคัญอย่างไรบ้างและมีอะไรที่อยู่ใกล้และเป็นจุดสังเกตหลังจากที่ได้ข้อมูลสถานที่อย่างคร่าวๆแล้ว จึงออกเดินสำรวจในชุมชนเพื่อทำแผนที่ชุมชนและหาสิ่งที่สำคัญที่เราไม่ได้ยกมาเป็นตัวอย่างให้บันทึกเพิ่มเติมหลังจากนั้นจึงลงไปสำรวจชุมชน หัวใจหลักของการทำแผนที่ชุมชนคือการที่เด็กได้เรียนรู้ถึงความเป็นอยู่ของชุมชนของตนเองและสามารถอธิบายถึงสภาพของหมู่บ้านชุมชนที่ตัวเองอยู่ได้

รูปภาพแผนที่ชุมชน

กิจกรรมภาพถ่ายขาว

เป็นกิจกรรมที่สามารถชี้ให้เห็นถึงการเปลี่ยนแปลงของธรรมชาติที่เกิดขึ้น
 ในระยะเวลาในการเปลี่ยนแปลงและสามารถแบ่งออกเป็นช่วงเวลาในการทำภาพถ่ายขาวคือช่วงเวลา
 20 ปีแบ่งเป็น3 ช่วงของการทำภาพถ่ายขาวก่อนที่จะลงมือในการทำให้เด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมนั้น
 กำหนดเส้นทางที่จะทำภาพถ่ายขาวและให้ทุกคนที่อยู่ในทีมทำความเข้าใจและในเวลาที่เดินทาง
 สำรวจให้จดบันทึกความเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาและให้ปราชญ์ที่อยู่ในชุมชนเดินตามและให้
 บรรยายตามช่วงเวลาเด็กที่ช่วงกิจกรรมต่างมีความตื่นตัวรู้ว่าที่ตั้งของโรงเรียนของตนในอดีตเป็นป่า
 ที่มีความอุดมสมบูรณ์และต่อมาจึงค่อยๆเปลี่ยนมาเป็นโรงเรียนในปัจจุบันจากการทำกิจกรรม
 ดังกล่าวทำให้เด็กที่ร่วมกิจกรรมได้ สัมผัสถึงการเปลี่ยนแปลงของป่าดงมันตามกาลเวลาจนถึงปัจจุ
 บันการเรียนรู้ที่เกิดขึ้นในการทำกิจกรรมแม้จะยากและเหนื่อยเหนื่อยเพียงใดแต่การที่เด็กในกลุ่มที่ทำ
 ภาพถ่ายขาวบางคนก็ถามบางคนก็เล่นแต่ก็จดสมุดบันทึกกันทุกคนเพื่อที่จะนำข้อมูลมาทำ
 ภาพถ่ายขาวและเตรียมนำเสนอ

รูปภาพแสดงภาพตัดขวาง

สรุปบทเรียนการจัดค่ายเด็กกรีกป่า

ถอดบทเรียนผู้เข้าร่วมกิจกรรม

กิจกรรมถอดบทเรียนผู้เข้าร่วมกิจกรรมในการจัดค่ายเด็กกรีกป่า จากการที่ทำการจัดค่ายเด็กกรีกป่าและได้สอบถามเพื่อที่จะถอดบทเรียนหลังจากการที่ทำการกิจกรรมแยกเป็น 3 กลุ่มหลัก คือกลุ่มวิทยากร กลุ่มที่เป็นพี่เลี้ยง กลุ่มเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรม

กลุ่มวิทยากร คือผู้ที่ทำงานในสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 9 ทำงานในด้านการจัดค่ายมีความเชี่ยวชาญในการการทำค่ายอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติได้วิเคราะห์ว่า เนื้อหาของกิจกรรมค่อนข้างที่จะยากปกติการทำค่ายในรูปแบบการทำแผนที่หรือการทำภาพตัดขวางนั้นปกติจะทำเฉพาะค่ายที่เป็นผู้ใหญ่หรือนักศึกษาแต่เด็กสามารถทำได้เกินกว่าที่คิดเอาไว้มากจนเกินความคาดการเอาไว้และสามารถที่จะนำเสนอออกมาเป็นรูปภาพได้ดี

กลุ่มที่เป็นพี่เลี้ยง เป็นกลุ่มเยาวชนที่อยู่ในชุมชนไม่เคยทำค่ายในรูปแบบที่ตนเองเป็นพี่เลี้ยงมีแต่เคยเข้าค่าย ก่อนทำการกิจกรรมจะต้องคุยกันเพื่อที่จะกำหนดบทบาทของตนเองเพื่อที่จะไม่ให้หลงลืมและสรุปกิจกรรมกันในตอนกลางคืนและสิ่งที่ทีมพี่เลี้ยงได้จากการทำการกิจกรรมมีเนื้อหาดังนี้

- ความผูกพันระหว่างคนกับป่าระหว่างบ้าน สภาพป่า ในเนื้อหาสาระที่ทำ
ได้ความรู้ดี

- ได้ความรู้เกี่ยวกับป่าและได้เห็นความสามัคคี ได้ความรู้สึกรอบอุ่นเมื่อเดินเข้าไปในป่าได้ไม่เคยเข้าไปในป่า

- ได้รู้จักประโยชน์จากต้นไม้หลายชิ้นสามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ในชีวิต

- ได้เรียนรู้จากปราชญ์ชาวบ้าน ที่เป็นผู้นำทาง แต่รู้สึกหดหู่ เมื่อมาเห็น

สภาพป่าที่เป็นเหล่าเก่า ให้ความรู้สึกลึกซึ้งที่เดินผ่าน

กลุ่มเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรม เป็นกลุ่มเด็กที่อยู่ในช่วงอายุ 12 ปี สิ่ง que เลือกเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมที่มีอายุน้อยนั้นเหตุผลหลักคือต้องการที่จะปลูกฝังให้กระบวนการอนุรักษ์และเรียนรู้ธรรมชาติตั้งแต่อายุน้อยๆ และการสื่อสารทำความเข้าใจสามารถทำได้อย่างละเอียดลึกซึ้งจากการทำกิจกรรมและเด็กได้สะท้อนความรู้สึกลึกซึ้งจากการทำกิจกรรมในครั้งนี้

- ได้ความรู้เกี่ยวกับการจำแนกพันธุ์ไม้ผ่านรูปร่างของใบและรูปทรงต่างๆ ของต้นไม้

- อยากให้มีกิจกรรมแบบนี้อีกอยากวาดรูปแผนที่บ้านตัวเองบ้าง

- อยากให้มีป่าเพิ่มขึ้น

- อยากให้ทุกคนช่วยกันรักษาป่า

- อยากให้มีกิจกรรมดีๆ แบบนี้ทุกปี

แนวคิดจากการทำกิจกรรม

เห็นได้ชัดถึงของการที่คนในกลุ่มได้คิดและได้ร่วมกันออกความคิดเห็นและมีหัวข้อและเครื่องมือในการที่เก็บข้อมูลทำให้เป็นถึงการวางแผนที่ตรงกับโจทย์อย่างมีประสิทธิภาพและเข้าใจในรูปแบบของโจทย์เหตุผลที่เด็กกล้าที่จะสอบถามกับผู้ที่มีประสบการณ์และครูภูมิปัญญาของท้องถิ่นนั้นอาจเป็นปัจจัยที่สามารถบอกได้ว่าเด็กกล้าที่จะพูดและกล้าแสดงออก

ผลที่เกิดขึ้นกับเด็ก

เด็กที่เข้าร่วมกิจกรรมเก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่า การทำแผนที่ชุมชน การทำภาพตัดขวาง ทำให้ได้เห็นการเปลี่ยนแปลงในตัวของเด็กที่เก็บข้อมูลและได้รู้ถึงทรัพยากรที่มีในป่าดงมันของเรามีมากเพียงใดแต่ที่ได้สอบถามและไม่เคยบันทึกไว้จึงทำให้ไม่รู้ว่ามีความค่าหลังจากที่ได้เก็บข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่าแล้วต่างก็มีความ กะตือรือร้นที่จะสอบถามเพื่อที่จะได้รู้ถึงความเป็มาและรู้ถึงทรัพยากรที่มีในป่าดงมันและความรู้สึกลึกซึ้งที่จะอนุรักษ์และรักษาไว้ให้คงอยู่

3.3 วิเคราะห์แนวทางการจัดการทรัพยากรชุมชน

การทำงานในรูปแบบที่ผ่านมาเช่นการจัดตั้งกลุ่มราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่าฯ เป็นการงานที่เป็นรูปแบบในการสั่งการแต่ฝ่ายเดียวเป็นการจัดตั้งไม่ค่อยมีส่วนร่วมในความ คิดผลที่ได้คือการงานไม่มีประสิทธิภาพ และหลังจากการดำเนินวิจัย แล้วนำมาวิเคราะห์เพื่อให้สอดคล้องกับ

วิถีชีวิตของชุมชนแยกออกเป็นกรคิดแนวทางในการจัดการทรัพยากร โดยแบ่งเวทีในการสรุปออกเป็น 2 เวที เป็นเวทีการหาแนวคิดในการจัดการของผู้ใหญ่และแยกเป็นเวทีของเด็กในการจัดการทรัพยากรเด็ก

3.3.1 แนวทางในการจัดการทรัพยากรในรูปแบบของผู้ใหญ่

ในแนวทางการจัดการทรัพยากรจากการจัดกระบวนการต่างการสืบค้นหาข้อมูลความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่า การนำองค์ความรู้และการที่ศึกษาดูงานนำมาวิเคราะห์เพื่อให้ได้แนวทางในการจัดการทรัพยากรดังนี้

- การดำเนินงานเป็นทีมและการจัดการแบบหัวน้ำค้ำซึ่งสามารถที่จะดูแลการจัดการในระบบหน่วยย่อยที่เล็กลงสามารถบริหารจัดการได้ง่าย
- การทำงานเป็นส่วนร่วมมากขึ้นการเสียสละที่จะทำงานชุมชนโดยที่ไม่เกี่ยวข้องกัน
- การจัดการป่าแบบบูรณาการการแบ่งโซนแนวเขตในการอนุรักษ์สัตว์ป่าและเพื่อที่จะเพิ่มความอุดมสมบูรณ์โดยการแบ่งพื้นที่เขตให้สลับหมุนเวียนใช้พื้นที่เพื่อให้พื้นที่ป่าได้ฟื้นตัว
- การฟื้นฟูและสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรป่าชุมชนและเพิ่มมาตรการในการจัดปรับกับผู้ที่ใช้ประโยชน์อย่างไม่รู้คุณค่าและใช้ประโยชน์เกินความจำเป็น
- การลาดตระเวนป่าเพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า
- การประชาสัมพันธ์เพื่อทำความเข้าใจให้กับชุมชนใกล้เคียงเพื่อที่รับทราบและปฏิบัติตามหากไม่ปฏิบัติตามกฎสามารถที่จะเทียบปรับได้

3.3.2 แนวทางในการจัดการทรัพยากรในรูปแบบของเด็ก

ผลที่ได้จากการเก็บข้อมูลการศึกษาพรรณไม้เพื่อฝึกทักษะในการเรียนรู้สิ่งที่มีคุณค่าที่อยู่รอบตัวและจัดค่ายเด็กรักป่า การถอดบทเรียนเพื่อหาแนวทางในการจัดการทรัพยากร มีแนวทางดังนี้

- การสร้างแนวร่วมที่เป็นกลุ่มวัยรุ่นให้เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ
- การส่งเสริมความรู้ให้เด็กที่เคยผ่านกิจกรรมให้เป็นกลุ่มเด็กรักป่า
- ดำเนินการปลูกต้นไม้ในพื้นที่ว่างและให้จัดทำเป็นงานประจำปีโดยอาศัยกล้าไม้จากโครงการพัฒนาพื้นที่หนองอึ่ง
- จัดทำแนวกันไฟ
- จัดทำแปลงธนาคารอาหารชุมชนเพื่อเป็นแนวกันชนและลดการใช้ประโยชน์จากป่า
- จัดทำชุดองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรจากป่า การจัดเก็บองค์ความรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้

บทที่ 4

ผลการศึกษา

การดำเนินงานตามขั้นตอน และกระบวนการวิจัย ซึ่งได้เสนอรายละเอียดต่างๆไว้ในบทที่ 3 แล้วนั้น เป็นวิธีการซึ่งทีมวิจัยเชื่อว่าจะก่อให้เกิดผลตามวัตถุประสงค์ซึ่งระบุไว้ในโครงการ คือ เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านพรรณพืช พันธุ์สัตว์ระบบนิเวศน์ต่าง ๆ เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคน / ชุมชน คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันทั้งในอดีตและปัจจุบัน และเพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนและชุมชนในพื้นที่ป่าดงมัน ซึ่งผลการศึกษาได้ทำให้เกิดองค์ความรู้ต่างๆ มีหัวข้อดังต่อไปนี้

4.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ

4.1.1 พรรณพืชที่พบได้ทั่วไปในป่าดงมัน

4.1.2 พันธุ์สัตว์ที่พบได้ทั่วไปในป่าดงมัน

4.1.3 เห็ดที่พบได้ทั่วไปในป่าดงมัน

4.1.4 ระบบนิเวศน์ในป่าดงมัน

4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับ ชุมชน

4.2.1 คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันทั้งในอดีตและปัจจุบัน

4.2.2 การใช้ทรัพยากรจากป่า

- ปฏิทินทรัพยากร
- เห็ด
- แมลง
- สมุนไพร
- การเลี้ยงสัตว์

4.3 รูปแบบการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนและชุมชนในพื้นที่ป่าดงมัน

หัวข้อดังกล่าวมีรายละเอียดดังต่อไปนี้

4.1 องค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ

ในการศึกษาความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพด้านพรรณพืช หีดที่มีในป่าดงมัน สัตว์ต่างๆ สมุนไพร แมลงและการเลี้ยงสัตว์ สามารถแบ่งแยกได้ดังนี้

4.1.1 พรรณพืชที่พบได้ทั่วไปในป่าดงมัน

พรรณพืชที่มีในป่าดงมัน เป็นป่าที่มีความหลากหลายและเป็นป่าที่มีสภาพเป็นป่าเบญจพรรณสลับกับป่าดิบแล้งที่แสงแดดสามารถส่องถึงประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์และมีสภาพรกรงรอยจากทำไร่เก่าอยู่เป็นย่อมๆ จะมีพรรณไม้ที่ขึ้นอยู่เป็นไม้รุ่นหนุ่มต้นขนาดมีขนาดเส้นรอบวงระดับอกอยู่ที่ 15-20 ซม. ส่วนพรรณไม้ที่เป็นป่าดิบแล้งจะเป็นสภาพป่าที่มีไม้ใหญ่และความหนาแน่นในการปกคลุมดินของเรือนยอดไม้ค่อนข้างทึบ ไม้ชั้นล่างเช่น ต้นเหมีอดแอ และไม้เลื้อย มีสภาพหนาแน่น อยู่ในบริเวณพื้นที่ที่เป็นป่าช้า และบริเวณที่เป็น ป่าดอนปู่ตาที่ซึ่งชาวบ้านเคารพนับถือพรรณพืชที่พบอยู่ในบริเวณป่าดงมันที่พบมากที่สุดได้แก่

- ไม้ยางนา
- ไม้แดง
- ไม้หว่า
- ไม้คูกไส
- ไม้เต็ง

ส่วนพรรณไม้ที่พบและสามารถหาเทียบเคียงได้เป็นไม้ที่พบค่อนข้างน้อยมากหากเทียบเคียงปริมาณพรรณไม้ในป่าดงมัน

ข้อมูลทรัพยากรที่มีในป่าดงมันและพันธุ์ไม้หายาก

ใช้การทำแปลงสำรวจพันธุ์ไม้บริเวณป่าดงมันโดยการวางเส้นที่จะทำการสำรวจทำร้อยละหนึ่งของพื้นที่ทั้งหมดพื้นที่ป่าดงมันมีทั้งหมด 3,000 ไร่ ทำสามสิบไร่ ทั้งหมด 60 แปลง

วิธีการวางแผนและการวัดสำรวจพันธุ์ไม้ วางเชือกทำกรอบสี่เหลี่ยมจัตุรัสขนาด 10 คูณ 10 เมตร วัดต้นไม้ทุกต้นที่มีเส้นรอบวงระดับอก 14 ซม. และมีความสูงตั้งแต่ 1.3 เมตรขึ้นไปเป็นไม้ใหญ่หลังจากนั้นใช้เชือกวางมุมใดมุมหนึ่งขนาด 4 คูณ 4 วัดไม้หนุ่มที่น้อยกว่า 14 ซม. มีเส้นรอบวงที่อยู่ระดับอกว่ามีต้นอะไรบ้างหลังจากทำแปลงขนาดกลางเสร็จแล้วทำแปลงขนาดเล็กขนาด 1 คูณ 1 เมตรนับจำนวนลูกไม้ทุกต้นที่มีความสูงน้อยกว่า 1.3 เมตร และหย้าทุกต้นวิธีการสำรวจแบ่งทีมออกเป็น 2 ทีมเช่นเดิมและให้ผู้เข้าร่วมทำการสำรวจไปตามทางที่กำหนดเพื่อเป็นการที่จะไม่ทำแปลงสำรวจซ้ำกันโดยให้แต่ละกลุ่มทำเครื่องหมายไว้ในแต่ละแปลงหากมีพืชสมุนไพรให้บอกลักษณะมาหากยังไม่รู้ให้นำมาคุยกันบริเวณที่พักรับประทานอาหารเที่ยงจนได้ข้อมูล ดังนี้

1) หมากสั้น

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

หมากสั้นเป็นไม้ที่พบได้ค่อนข้างมากในบริเวณ ป่าอนุรักษ์โรงเรียนบ้านค่าน้ำสร้าง มีลักษณะของต้นอ้วนแต่ต้นไม่สูง ใบคล้ายใบต้นสาบเสือใบของต้นหมากสั้นมีขนาดใหญ่กว่า สามารถรับประทานผลสุกได้ เป็นยาระบาย แต่ห้ามรับประทานเมล็ด (จากการสัมภาษณ์ และการจัดประชุม เสาวนผู้นำชุมชนและปราชญ์ผู้รู้ในพื้นที่)

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

หมากสั้นเป็นชื่อพื้นบ้าน ชื่ออื่นอีกคือ มะตาด หรือมะसानใหญ่ เป็นไม้ไม่ผลัดใบ มีความสูงประมาณ 25 ม. เรือนยอดแน่นลำต้นอ้วนสั้น เปลือกสีน้ำตาลอมส้มเปลือกชั้นในสีชมพู ใบ 15-35 x 6-14 ซม. รูปขอบขนาน ปลายทั้งสองข้างหรือแหลมก้านบนสีเขียวสดเป็นมัน ด้านล่างมีขนประปรายบนเส้นใบ เส้นใบและก้านใบเช่นเดียวกัน *D. parviflora* ดอก 15-20 ซม. สีขาวออกเขียว ๆ ที่ปลายกิ่งห้อยย ก้านดอก ยาว 4-8 ซม. เกสรตัวผู้ > 500 อัน เกสรตัวเมีย 14-20 หน่วย ผล 8-10 ซม. สีเขียวสดถึงเขียวเหลืองเมล็ดมีขน ทั่วโลกมีประมาณ 223 ชนิด ในภาคเหนือพบ 3 สกุล 9 ชนิด ไม้ยืนต้นไม่ผลัดใบหรือผลัดใบช่วงสั้น ๆ ใบเดี่ยวเรียงสลับแบบวนรอบ ขอบใบเรียบ ตายอดมีหูใบที่ยาวแคบหุ้มซึ่งจะหลุดร่วงไป ทั้งรอยแผลไว้บนก้านใบและลำต้น ดอกเด่นขนาดใหญ่มีกลีบชนิดเดียว วงละ 3 กลีบ เกสรตัวผู้จำนวนมากเช่นเดียวกับเกสรตัวเมียซึ่งเป็นกลุ่มตรงกลาง ผลชนิดผลกลุ่ม มีเมล็ดมากเป็นวงศ์ที่เก่าแก่วัยหนึ่งของพืชดอก

2) ยางโดน

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ยางโดน เป็นไม้ยืนต้นขนาดใหญ่สามารถพบได้ทั่วไปในป่าดงมันแต่ที่มีต้นใหญ่คือบริเวณดอนปู่ตาบ้านค่าน้ำสร้าง ลักษณะของใบจะมีลักษณะกลมมนกว่าต้นยางนา เปลือกจะเป็นร่องแตกใหญ่ เนื้อไม้แข็งปานกลาง นิยมนำมาทำบ้าน ขี้ยางสามารถนำมาทำขี้ได้ หรือใช้กระบอง คล้ายกันกับไม้ยางนา

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ยางโดน มีชื่อทางวิทยาศาสตร์ว่า *Polyalthia uiridis* ไม้ไม่ผลัดใบ สูงถึง 20 ม. เรือนยอดเป็นรูปกรวยแคบ ลำต้นยาวและตรง มักจะไม่มีกิ่งแขนงด้านล่าง เปลือกต้นสีน้ำตาลแกมเทา ก่อนข้างหนาและแตกสะเก็ดเล็กน้อย เปลือกชั้นในสีครีมเมื่อถูกตัดจะเปลี่ยนเป็นสีส้ม ใบ 20-33 x 8-12 ซม. ฐานกลมหรือรูปหัวใจ ผิวบนเขียวเป็นมัน ด้านล่างสีอ่อนกว่ามีขนกระจายบนเส้นใบ เส้นใบด้านข้างขนานกันเห็นชัดเจนจากด้านล่าง ± 15 คู่ ดอก 3-4 ซม. สีเขียวอมเหลือง ดอกเป็นกลุ่มถึง 8 ดอก รูปร่างเหมือนดาวบนกิ่งที่ไม่มีใบ ก้านดอก 1.5-2.5 ซม. มี ใบประดับขนาดเล็กที่

หลอดร่วงง่ายตรงกลาง กลีบดอก 2-3 x 0.4 ซม. กลีบแคบเรียวเกสรตัวเมียมีก้านชู ที่ปลายคล้าย
กำมะหยี่ ผล รูปขอบขนาน $\pm 3 \times 1.5$ ซม. เปลี่ยนสีจากส้มอ่อน เป็นแดงเข้มแล้วดำ ผิดเรียบ
ค่อนข้างเป็นมัน ก้านผลยาวเท่าความยาวของผล

3) ยางนา

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ยางนาเป็นขนานใหญ่มีลักษณะคล้ายคลึงกับต้นยางโดน แต่ใบของยางนาจะเล็กกว่ายาง
โดน การใช้ประโยชน์เช่นเดียวกับต้นยางโดน นิยมใช้ทำที่อยู่อาศัย และนำมาต่อเรือ เนื่องจากเป็นไม้
เนื้อแข็ง และคุณภาพดี เป็นไม้หวงห้าม พบตามธรรมชาติ พบมากในป่าดงมัน บริเวณหลังโรงเรียน
บ้านค่าน้ำสร้าง และบริเวณป่าช้าวัดป่าธรรมนุสารี

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ยางนา ชื่อวิทยาศาสตร์ *Dipterocarpus alatus* ไม้ไม่ผลัดใบหรือผลัดใบระยะสั้น สูงถึง
45 ม. คล้ายกับ *D. costatus* แต่เรือนยอดแคบกว่า เปลือกต้นสีออกเทาอ่อน เกือบจะหลุดลอก
ออกเป็นชั้นกลม ๆ ใบ 1.25 – 25 x 6-14 ซม. ใบมีขนปกคลุม ดอก ± 4 ซม. มีชมพูอ่อน ช่อละ 4-5
ดอก ดอกขนาดใหญ่เรียงตัวหลวม ๆ เป็นช่อยาวถึง 12 ซม. ก้านช่อมีขน ชั่นกลีบเลี้ยงมีสันกว้าง
เกสรตัวผู้ > 25 อัน ก้านเกสรตัวเมียอ้วน และมีร่อง ผล มีปีกขนาดใหญ่ 2 อัน 11-15 ซม.
ส่วนกลางผล 2.2 – 2.8 ซม. กลม มีสันกว้าง 5 สัน กว้างกว่า 5 มม.

หมายเหตุ พบตามธรรมชาติ พบมากในป่าดงมัน บริเวณหลังโรงเรียนบ้านค่าน้ำสร้าง
และบริเวณป่าช้าวัดป่าธรรมนุสารี

4) จั้ว จั้วแดง

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

เป็นไม้ที่ไม่ค่อยพบมากในป่าดงมัน มีลักษณะลำต้นตรงและมีหนาม เป็นไม้ที่มีเนื้อไม้
อ่อน ไม่ค่อยนิยมนำมาใช้ประโยชน์ ส่วนมากนิยมนำมาเป็นเครื่องเตือนใจ ในเรื่องการทำผิดประเพณี
ในเรื่องชู้สาว

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

จั้วแดง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Bombax ceiba* ไม้ไม่ผลัดใบ สูงถึง 35 ม. ในต้นอ่อนกิ่งข้าง
จะตรงและขนานกับพื้น ออกเป็นวง ทำให้เห็นเรือนยอดเป็นชั้น ๆ ในต้นแก่ฐานเป็นพุ่มพอง กิ่งก้าน
จะโค้งตั้งตรงขึ้นมีขนาดใหญ่เกือบจะเท่า ๆ กับลำต้น เปลือก ต้นสีเทาอ่อนหรือสีครีม ในต้นอ่อน มี
หนามแข็งทั่วไป เมื่อต้นแก่ผิวเปลือกจะเรียบเกลี้ยง ใบย่อย 8 – 15 x 4-5 ซม. มนรีแคบหรือรูปหอก
ปลายทั้ง 2 ข้างสอบเข้า ผิวเรียบเกลี้ยง ก้านใบย่อย 1.5-2 ซม. ก้านร่วม 10-19 ซม. ดอก 8-10
ซม. สีส้มแดงสด ดอกออกขณะที่ใบแก่หลุดร่วงไป กลีบเลี้ยง 1.5-2 ซม. เขียวสด รูปถ้วยปลาย

แยก 5 แฉกสั้น ๆ กลีบดอกหนาอ้วนน้ำ บานแผ่ออก เกสรตัวผู้สีส้มอ่อน > 50] อัน เรียงเป็น 2 วง เชื่อมกันเป็น 10 มัด ล้อมรอบก้านเกสรตัวเมียสีแดงเข้มที่ยาวเรียว ปลายแยกเป็น 5 แฉก 10-17 x 4-6 ซม. รูปขอบขนาน ผลตรงไม่มีสันแต่มีร่องตื้น ๆ 5 ร่อง

หมายเหตุ มักขึ้นตามริมทางที่โล่งแจ้งแต่ไม่ค่อยพบในป่า มีความทนทานต่อน้ำท่วมชั่วคราว ฝรั่งขาว มักพบบริเวณริมฝั่งน้ำ

5) จั้วขาว

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

เป็นไม้ที่ไม่ค่อยพบในป่าดงมันมากเท่าไรนัก มีลักษณะลำต้นสูงมีหนามบ้างเล็กน้อยแต่ไม่มากเหมือนจั่วแดง ชาวบ้านนิยมนำเอาน้ำของต้นจั่วขาว

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

จั่วขาว ชื่อวิทยาศาสตร์ *Bombaxnanceps* ไม้ผลัดใบ สูงถึง 30 ม. เมื่อดูต้นยังเล็กยอคล้ายกับ *B. ceiba* เมื่อโตเต็มที่ลำต้นจะยาวและตรง เรือนยอดด้านบนจะแบน เปลือกต้นอ่อนมีหนามมากมาย และจะลดลงเมื่อโตขึ้น กิ่งก้านยังคงมีหนาม ใบ 12-16 x 4-7 ซม. ก้านใบย่อย 0.5-1.8 ซม. ก้านใบรวม 10-17 ซม. ยาวเท่า ๆ กับใบย่อย ดอก 6.5-8 ซม. สีขาว กลุ่มละ 2-4 ดอก ออกกระจายทั่วเรือนยอดที่กำลังผลัดใบ กลีบเลี้ยงสีเขียวสด รูปประฆังมี 2-4 พู กลีบเลี้ยง มีขนละเอียด ด้านนอก เกสรตัวผู้สีขาว 250-300 อัน แยกเป็น 5 กลุ่ม และเชื่อมเป็นหลอด ด้านล่างห่อหุ้มก้าน เกสรตัวเมียสีชมพูอมม่วง ปลายแยกเป็น 5 แฉกซึ่งอยู่ชิดติดกัน ผล 12-15 x 5 ซม. ขอบขนาน โค้งงอเล็กน้อย มีสันตื้น ๆ 5 สัน

หมายเหตุ กระจายกว้างขวางพบทั่วไปแต่ชอบขึ้นในป่าเบญจพรรณที่มีหินปูน เป็นไม้ที่ขึ้นสูงเหนือไม้อื่นในป่าผสมป่าดิบ พบ 2 พันธุ์ในภาคเหนือ var. *cambodiense* มีขนที่ก้านเกสรตัวเมีย และด้านล่างหรือไม้ของใบ ขณะที่ var. *anceps* ไม่มีขนที่คล้ายกัน

6) มะตูม

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ต้นบักตูม เป็นไม้ยืนต้นที่มีขนาดไม่สูงนัก มีใบประกอบคู่แบบ เรียงสลับ ผลของมะตูมหรือบักตูมนั้น ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมนำผลที่สุกแล้วมารับประทานกับข้าวเหนียว หมอยาสมุนไพรจะนำผลที่ยังไม่สุกจะนำมาทำยาแก้ร้อน แก้กระหายในโดยวิธีการต้มกิน และนำมาทำลูกประคบ ใบอ่อนของต้นนี้นำมากินกับราบ

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

มะตูม ชื่อวิทยาศาสตร์ *Aegle marmelos* เป็นไม้พุ่มยืนต้นขนาดเล็ก สูงถึง 13 ม. มีกิ่งก้านเรียวเล็ก และห้อยลง เปลือก ต้นมีน้ำตาสดอ่อนหรือเทา ผิวเรียบ หรือมีร่องเล็ก ๆ ตามยาว หลุด

ดอกได้ มีหนามยาวแหลมทั่วไป ยาว 1.2-2.5 ซม. หนามเดี่ยวหรือออกเป็นคู่ มักจะมีน้ำยางเมือก ๆ ถ้าเกิดแผล ใบ ประกอบ 3 ใบ เรียงแบบสลับแต่ละใบย่อย 5-14 x 2-6 ซม. รูปไข่ ขอบใบเรียบหรือมีหยักมน ๆ ใบอ่อนสีเขียวอ่อนหรืออมชมพู มีขนละเอียด ใบแก่สีเขียวเข้ม เรียบเกลี้ยงเส้นใบข้าง 4-12 คู่ จรดกันที่ขอบใบ ฐานใบด้านบน ก้านใบย่อยที่ปลาย 0.5-3 ซม. ดอก 1.5-2 ซม. สีเขียวอ่อนหรือเหลือง กลิ่นหอม ดอกมักจะออกพร้อม ๆ กับใบอ่อน กลีบเลี้ยงแบบ 4(5) ซม. กลีบดอก 6-8 มม. เกสรตัวผู้มากมาย อับเรณูสีน้ำตาลอ่อน ก้านเกสรตัวเมียสั้น รังไข่สีเขียวสด หมอรองดอกเห็นไม่ชัดเจน ผล 5-12 ซม. กลมหรือมนรี เปลือกแข็งและหนา ไม่แตก ภายในมี 8-15 ช่อง มีเนื้อสีส้มเป็นเมือกเหนียว มีกลิ่นหอม แต่ละช่องมี 6-10 เมล็ด รูปขอบขนาน มีเส้นขนหนาแน่นปกคลุม

หมายเหตุ กระจายกระจายในที่แห้งของป่าเปิด ไม้นี้มีความสำคัญทางศาสนา ปลุกไว้เพื่อใช้ผลที่ถือว่าเป็นยาสมุนไพร ที่คล้ายกัน

7) หมากเลื่อมดง

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

เป็นไม้ที่ผลัดใบลำต้นสูงประมาณ 20 เมตร ต้นมีลักษณะเป็นสีน้ำตาลอมเทา เป็นไม้เนื้อเบา ผลใช้รับประทานได้ หรือนำมาดอง เป็นไม้ที่นำมาทำกลองยาวจะทำให้เสียงมีคุณภาพดี พบได้โดยทั่วไปในป่าดงมัน

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

หมากเลื่อมดง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Canarium aubulatum* ไม้ผลัดใบ สูงถึง 20 ม. ลำต้นตั้งตรง เรือนยอดกลม เปลือก ต้นสีน้ำตาลเทาถึงเทาแก่เปลือกชั้นในสีน้ำตาลอ่อนมีจืดเส้นขาว ๆ และให้น้ำยางใส ซึ่งจะเปลี่ยนเป็นสีออกดำ ใบ ยาว 20-45 ซม. ใบย่อย 2-5 คู่ ขนาด 6-14(21) x 3-6(12) ซม. ฐานใบเบี้ยว ขอบใบเป็นหยักซี่หยักละเอียด กิ่งอ่อนมีขนสีน้ำตาลอมส้มหนาแน่น ใบแก่เกลี้ยงหรือมีขนห่าง ๆ โดยเฉพาะด้านล่าง ก้านของใบย่อยด้านข้างยาว 1-2 ซม. ของใบย่อยบนสุดยาว 2.5-5 ซม. ของใบย่อยบนสุด ยาว 2.5-5 ซม. ก้านใบรวมมีหูใบแคบ 1 คู่ ขนาด 10-25 มม. ใบแก่สีแดงเข้ม ดอก 0.7-1.1 ซม. สีครีมเป็นกลุ่มเล็ก ๆ ในซอกใบ ช่อยาว 7-25 ซม. กลีบเลี้ยงยาว 2.5-3.5 มม. แยกเป็น 3 พู มีขนนุ่มทั้ง 2 ด้าน กลีบดอก 3 กลีบ ยาวเป็น 2-3 เท่าของกลีบเลี้ยง ติดกันที่ฐานเกสรตัวผู้ 6 อันเชื่อมกันที่ฐานที่เป็นท่อสั้น ๆ ผล 2.8-3.5 ซม. ช่อยาว 2.5-8 ซม. สีเขียวเหลือ รูปไข่ ปลายแหลม หน้าตัดตามขวางเป็นสามเหลี่ยมมียางสีส้มอ่อน ขึ้นหุ้มเมล็ดแข็งมาก ภายในมี 3(2) เมล็ด

หมายเหตุ พบเสมอในป่าถึงโล่งที่มีไฟที่คล้ายกัน

8) กระท้อน

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ไม้กิ่งผลัดใบ สูงประมาณ 25 เมตร มีลักษณะใบใหญ่ส่วนมากนิยมรับประทานผลที่สุด เนื้อไม้สามารถทำได้ทั่วไป เนื้อไม้ไม่แข็งเท่าที่ควร นิยมมากในการนำมาทำทางเสื่อเรือ พบไม่ค่อยมากในป่าดงมัน ส่วนมากจะพบมากในหมู่บ้าน

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

กระท้อน ชื่ออื่น มะคื่น ชื่อวิทยาศาสตร์ *Sandoricum koetjape* ไม้กิ่งผลัดใบ สูงถึง 25 ม. เรือนยอดทึบรูปไข่แคบ เปลือกต้นสีน้ำตาลออกชมพู ผิวเรียบ หรือล่อนออกเป็นชั้นกลมบาง เปลือกภายในสีชมพู ใบประกอบมี 3 ใบย่อย ออกใกล้ปลายกิ่ง ใบย่อย 8-18 x 3.5-9 ซม. รูปไข่ กว้าง ขอบใบเรียบ ใบอ่อนมีขนนุ่มปกคลุมใบแก่สีเขียวเข้ม ผิวมันเรียบมักมีขนนุ่มที่เส้นใบด้านล่าง ใบแก่เมื่ออายุมากเปลี่ยนเป็นสีแดงเข้ม ก้านใบย่อยที่ปลายใบยาว 2.5-5 ซม. ดอก 1-1.8 ซม. สีเหลือง หรือออกเขียวช่อดอกยาวถึง 15 ซม. เป็นกลุ่มออกในซอกใบ ก้านดอกย่อยสั้นมาก มีขนปกคลุม กลีบเลี้ยงมี 5 พูสั้น ๆ มีขนหนาด้านนอก กลีบดอกแยกกันแผ่ออก 5 กลีบ ช่อนกันที่ฐาน หลอดเกสรตัวผู้มีขนาดเล็ก ๆ มีอับเรณู 10 อัน ติดอยู่กับขอบด้านในตรงข้ามกับซี่เล็ก ๆ ก้านเกสรตัวเมียเป็นรูปทรงกระบอก ยาวเท่ากับหลอดเกสรตัวผู้ ปลายมี 5 ปุ่ม รังไข่ ± 1 ซม. มีหมอนรองดอก ซึ่งขอบเป็นระบายนรองรับ ผล 5-8 ซม. กลม สีเหลืองไม่แตกผลอ่อนผิวคล้ายกำมะหยี่ เมื่อแก่ผิวจะหนาและข่น มียางขาว มี 2-5 เมล็ด แต่ละเมล็ดมีกลุ่มขนยาวและ มีเนื้อคล้ายวุ้นห่อหุ้ม

หมายเหตุ พบทั่วไปในป่าดิบชื้น นิยมปลูกเพื่อรับประทาน

9) หมากค้อ

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

หมากค้อ เป็นไม้ยืนต้นที่มีขนาดใหญ่ ลำต้นสั้นมีเปลือกสีน้ำตาล ต้นที่มีอายุมากผิวเปลือกต้นสี เป็นสีเทาเข้ม สังกะสีจากร่องแตกจะชัดเจนพบมากในบริเวณลำหหลวง เนื้อไม้นำมาทำฟืน ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เข้าไปเลี้ยงวัว ควาย จะชอบทานผลแก่แดด และเป็นยาระบาย

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

หมากค้อ ชื่ออื่น ตะคร้อ มะโจ๊ก ชื่อวิทยาศาสตร์ *Schleichera oleosa* ไม้ผลัดใบ สูงถึง 25 ม. ลำต้นสั้นแผ่กิ่งก้านกว้าง เปลือกต้นสีครีมถึงน้ำตาล หลุดออกได้เล็กน้อย เมื่ออายุมากขึ้นผิวเปลือกสีเทาเข้ม รอยแตกจะลึกลง เปลือกชั้นในสีครีมหรือชมพูเปลี่ยนเป็นสีน้ำตาล เมื่อถูกตัด ใบ ขนาด 25-46 ซม. ใบย่อย 1-4 คู่ ใบย่อยคู่บนใหญ่กว่าคู่ล่าง ขนาด 7-30 x 4-11 ซม. รูปไข่หรือรูปไข่กลับกว้าง ฐานใบมักจะไม่เท่ากัน ใบอ่อนมีขนนุ่ม สีแดงม่วงเข้มแล้วในเปลี่ยนเป็นเขียวอ่อน อย่างรวดเร็วใบแก่ข้าง ผิวเรียบหรือมีต่อมที่มีขน (domatia) ใบซอกของเส้นดอก 0.5 ซม. สีเขียว

อ่อนหรือเขียวเหลือง ช่อดอกยาวเรียว เป็นกลุ่มออกในซอกใบ ยาวถึง 19 ซม. ก้านดอกย่อย 0.3 ซม. กลีบเลี้ยง 4-6 อัน รูปสามเหลี่ยมที่ไม่เท่ากันมีขนสีขาว ด้านนอก ไม่มีกลีบดอก เกสรตัวเป็นผู้ 5-9 อัน ยาวเป็น 3 เท่าของกลีบเลี้ยง มักจะมีขนเล็กน้อย หมอรองดอกบางและปลายเกสรตัวเมีย 3-4 พูมีทั้งดอกสมบูรณ์เพศ และดอกตัวผู้ที่มีมักจะพบแยกต้น ผล 1.5-2.5 ซม. สีเขียวสดเปลี่ยนเป็น น้ำตาล ผลกลมปลายเป็นติ่งแหลม ผิวกว้างไม่แตก บางมีเนื้อใส ๆ หรือสีเหลืองคล้ายรุ่น (sarcotesta) ห่อหุ้มเมล็ดสีน้ำตาล 1-2 เมล็ด

หมายเหตุ พบทั่วไป บางครั้งจะเป็นพรรณไม้ชนิดเด่นอันดับสองในป่าผลัดใบที่มีไฟผล รับประทานได้

10) มะม่วงป่า

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมนักวิจัย/ชุมชน

ต้นมะม่วงป่าจะมีลักษณะที่คล้ายกันกับมะม่วงธรรมดาแต่มีใบที่เล็กกว่ามะม่วงธรรมดา มาก เมล็ดจะมีลักษณะกลมมนกว่า ต้นทำเสาบ้านเรือนได้ สามารถทำเรือหาปลาได้ ผลใช้รับประทาน ได้ หากไม่ล้างยางออกเวลาทานจะทำให้คันปาก พบได้ทั่วไปในป่าดงมัน และบริเวณป่าช้าวัดป่า ธรรมนุสารี

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

มะม่วงป่า ชื่ออื่น มะม่วงกะล่อน ชื่อวิทยาศาสตร์ *Mangifera caloneu* คล้ายกับ *M. sylvatica* แต่ใบเล็กกว่า ขนาด 10-22 x 4-9 ซม. มีเส้นใบย่อยสานกันจนที่ผิวใบทั้ง 2 ด้าน ดอก 0.6 – 0.8 ซม. ก้านดอกยาวมีขนหนาแน่น กลีบเลี้ยงมีขน กลีบดอก 4-5 กลีบ สั้นกว่า 5 มม. ดอกตัวผู้มี เกสรที่ไม่เป็นหมันขนาดต่าง ๆ กัน 5 อัน หมอรองดอกมี 5 พู ผล 3-5 ซม. เมล็ดมีเนื้อในคล้ายกาก (ruminate)

หมายเหตุ พบมากในป่าขึ้นผลัดใบ ขนาดของต้นใหญ่มีเส้นผ่าศูนย์กลางถึง 200 ซม. มักจะเป็นไม้ขนาดใหญ่ที่ยังหลงเหลืออยู่ในป่าที่มีการทำไม้เนื่องจากไม้ไม่ค่อยมีค่า และมีความเชื่อ ในเรื่องโชคลางที่จะไม่ตัด

11) มะกอก

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมนักวิจัย/ชุมชน

ต้นมะกอกที่พบในป่าดงมันมีลำต้นที่สูง มีใบที่เล็กเรียวสลับ ใบประกอบแบบขนนก ปลายคี่ เป็นยาแก้ท้องอืด ท้องเฟ้อ ผลสามารถนำมารับประทานได้ เป็นเครื่องในการดำสั้วดำ ต้น มะกอกที่มีรสชาติที่สุดในป่าดงมัน คือบริเวณดอนปู่ตา มีอยู่ประปราย

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

มะกอก บักกอก ชื่อวิทยาศาสตร์ *Spondias pinnata* ไม้ผลัดใบ สูงถึง 20 ม. เรือนยอดโปร่ง กิ่งก้านยาวเรียวมักจะห้อยลง เปลือกต้นหนาสีเทาอ่อน ผิวเรียบหรือมีปุ่มกลม ๆ เปลือกชั้นในสีชมพู มีน้ำยาง ใบเรียงแบบสลับ ใบประกอบแบบขนนกปลายคี่ ใบย่อย 3-6 คู่ เรียงแบบตรงกันข้ามหรือเกือบตรงกันข้ามขนาด 7-16 x 3-6 ซม. ฐานมักจะไม่สมมาตรขอบใบ ผิวใบเรียบเกลี้ยง เส้นใบข้าง (10)15-20 คู่ เชื่อมกันที่ขอบใบเป็นเส้นตามขอบใบชัดเจน ก้านใบย้อมด้านข้าง 0.3-0.8 ซม. ก้านใบรวม 12-16 กิ่งก้านอ่อนต้นมีรอยแผลของใบที่หลุดไป ใบอ่อนสีชมพู ใบแก่สีเหลืองทองแดง ดอก 0.5 ซม. สีขาวเหนือกريمةอมเหลือง กลุ่มช่อดอกยาว 20-30 ซม. ออกในซอกใบบน ๆ แต่ละก้านดอกย่อยสั้นไม่มีขน กลีบเลี้ยงรูปถ้วยปลายแยก 5(4) กลีบ รูปสามเหลี่ยม กลีบดอก 4(5) กลีบ รูปไข่แคบปลายโค้งยาว 2.5-3 มม. กลีบดอกไม้ซ้อนกันในดอกตูม เกสรตัวผู้ 8-10 อัน หมอรองดอกเป็นพู่สั้น ๆ 10 พู รังไข่ 5(4) หน่วย อัดแน่นแต่ไม่เชื่อมรวมกัน แต่ละหน่วยมีก้านชูโค้งและสั้น ดอกสมบูรณ์เพศ และดอกแยกเพศอยู่บนต้นเดียวกัน ผล 3-4.5 ซม. สีเขียวแล้วเปลี่ยนเป็นสีเหลืองเทา ผลรูปไข่มีเนื้อและชั้นหุ้มเมล็ดแข็งตรงกลาง ซึ่งภายในมีแกนเป็นรูปดาว มีเส้นใยหนาแน่น ระหว่างแกนมีเมล็ดมากถึง 5 เมล็ด

หมายเหตุ พบทั่วไป โดยมักพบในป่าไผ่ ผลและใบจะกลื่นคล้ายมะม่วง ที่คล้ายกัน *Lanea coromandelice* ใบและผลมีกลิ่นหอมคล้ายกันแต่ไม่มีเส้น ใบตามยาวที่ขอบใบ ผลแดงขนาดเล็ก *Spondias lakhonensis* มีใบย่อย 9-12 คู่ไม่มีเส้นใบตามยาวที่ขอบใบ พบบริเวณดอนปู่ตาบ้านค่าน้ำสร้าง

12) มะกล่ำต้น ต้นอีล่า

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมนักวิจัย/ชุมชน

มะกล่ำต้นหรือ ผักอีหล่ำ เป็นไม้ยืนต้นที่ไม่ค่อยสูงมากนัก รูปทรงของต้นคล้ายร่ม ใบประกอบแบบขนนกสองชั้น ผลเป็นฝักบิดเกลียว มีเมล็ดสีแดงสด ยอดอ่อนของต้นตะล่ำนำมานึ่งกินกับปลาได้ สามารถลวกกินกับน้ำพริกได้ ในป่าดงมันเหลือน้อยมาก ส่วนมากจะนำมาปลูกในบริเวณบ้านเพื่อกินยอดอ่อน

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ต้นอีล่า ชื่ออื่น มะกล่ำต้น มะโหกแดง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Adenanthera microsperma* ไม้ผลัดใบระยะสั้น สูงถึง 20 ม. กิ่งก้านใหญ่แผ่กว้าง เปลือกต้นสีน้ำตาลแก่หรือออกเทาเปลือกชั้นในนุ่มสีครีมอ่อน ใบประกอบแบบขนนกสองชั้น ก้านใบชั้นที่หนึ่ง 3-6 คู่ แต่ละก้านมีใบย่อย 5-8 (12) คู่ เรียงสลับกัน ใบย่อยขนาด 1.5-3.5 x 1-2 ซม. ฐานไม่สมมาตรด้านบนสีเขียวอมเทา ด้านล่างสีอ่อนกว่า มีนวลเล็กน้อย ก้านใบไม่มีต่อม หูใบเล็กมาก หลุดร่วงไว ดอก 0.3 ซม. สีเหลืองอมครีม ดอกแก่

เปลี่ยนเป็นส้ม ช่อดอกแคบยาว ออกในซอกใบบน ๆ หรือแตกแขนงที่ปลายกิ่ง ช่อยาว 7.5-20 ซม. ดอกมีกลิ่นหอมในตอนเย็นคล้ายกลิ่นดอกส้ม ก้านดอกยาว 1.5-3 มม. มีขนคล้ายไหม กลีบดอก 5 กลีบ 2.5-3 มม. เชื่อมกันที่ฐาน กลีบแคบ ปลายแหลม เกสรตัวผู้ 10 อัน อับเรณูมีต่อมที่ปลาย ผลเป็นฝักยาว 15-30 x 0.8-1.2 ซม. บิดเป็นเกลียวแน่น แตกได้เป็น 2 เส้น เมล็ด 5-8 มม. เกลี้ยงและเป็นมัน สีแดงสด ติดอยู่ในฝักเป็นเวลานาน

หมายเหตุ พบทั่วไป มักจะขึ้นในช่องว่างระหว่างชายป่า บางครั้งเป็นไม้ปลูกสังเกตได้ง่ายจากใบย่อยที่เรียบแบบสลับและเมล็ดสีแดงเป็นมัน

13) ต้นแดง

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ต้นแดงเป็นไม้ที่พบมากที่สุดในป่าดงมันแห่งนี้ เป็นไม้ที่มีเนื้อแข็ง ลักษณะของผลจะเป็นฝัก เมื่อฝักแก่เต็มที่ จะแตกเพื่อจะว่านเมล็ด ส่วนมากจะฝักจะแก่ในช่วง เดือนกุมภาพันธ์ถึงเดือน มีนาคม เนื้อไม้ส่วนมากจะนำมาเสาะหรือนำมาทำเฟอร์นิเจอร์ ฝักที่แห้งสามารถนำมาทำฟืน

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ต้นแดง ชื่ออื่น ไม้มี ชื่อวิทยาศาสตร์ *Xylocarpus kerrii* ไม้ผลัดใบ สูงถึง 30 ม. ลำต้นเรียบตรง กิ่งก้านลู่ลง เปลือกต้นบางสีครีมอมน้ำตาลหรือน้ำตาลอมแดง เปลือกชั้นในสีชมพู ใบแบบขนนก 2 ชั้น มีก้านใบชั้นที่หนึ่งเพียง 1 คู่ ยาว 10-30 ซม. แต่ละเส้นมีใบย่อย 3-7 คู่ เรียงตรงกันข้าม ใบบนใหญ่ที่สุด ขนาด 4-15 x 2.5-6 ซม. ยอดอ่อนมีขนสีเหลืองปกคลุม ใบแก่ด้านบนเกลี้ยง ด้านล่างมีขนสีน้ำตาลเล็ก ๆ ก้านใบรวม 3-8 ซม. แต่ละข้อต่อจะมีต่อมกลม ๆ ผลิใบอ่อนระหว่างเดือนมีนาคม-เมษายน ภายหลังจากออกดอก ดอกสีเหลืองอ่อนเป็นช่อกลม ขนาด 1.5-2 ซม. ดอกเดี่ยว ๆ หรือเป็นช่อสั้น ๆ ไม่แตกแขนง ก้านช่อยาว 3.5-5 ซม. ดอกย่อยไม่มีก้าน กลีบดอก 3.5-4.5 มม. เกสรตัวผู้ 10-12 อัน 5-12 มม. อับเรณูไม่มีต่อมผล 10-15 x 5-6 เป็นฝักหนา แข็ง โกงเล็กน้อย ฐานแตกได้เป็น 2 ส่วน ซึ่งจะโค้งไปด้านหลัง เมล็ดแบน 2 x 1.2 ซม. 6-10 เมล็ด

หมายเหตุ เดิมเป็นองค์ประกอบส่วนใหญ่ของป่าเบญจพรรณ ปัจจุบันจำนวนลดลงเพราะถูกโค่นลงเนื่องจากไม้สีน้ำตาลอมแดงมีคุณภาพดี เป็นพรรณไม้ที่ฟื้นตัวได้เร็วถึงแม้จะมีไฟป่าบ้าง ที่คล้ายกัน *ua.xylocarpa* ใบเกลี้ยง อับเรณูมีต่อม ไม่ใช่ไม้ท้องถิ่นของภาคเหนือ แต่บางครั้งปลูก *Albizia lucidior* และอีกหลายชนิดในสกุล *Archidendron sp* ต่างมีใบประกอบแบบขนนก 2 ชั้นที่มีก้าน ใบที่หนึ่งเพียง 1 คู่ แต่ใบย่อยไม่มีขน กลุ่มช่อดอกแตกแขนง และฝักบางมาก

14) มะค่าแต้

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

มะค่าแต้ เป็นไม้ผลัดใบที่สูงประมาณ 15 ม. ลำต้นอ้วนสั้น มีใบแผ่กิ่งก้านสาขากว้างเป็นไม้ที่มีเนื้อแข็ง ผลตอนอ่อนจะเป็นสีเขียวเมื่อแก่จัดจะมีเป็นดำ จะมีหนามบริเวณผล ไม่สามารถที่จะรับประทานได้

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

มะค่าแต้ ชื่ออื่น มะค่าหนาม ชื่อวิทยาศาสตร์ *Sindora siamensis* ไม้ผลัดใบหรือกึ่งผลัดใบ สูงถึง 15 ม. (น้อยที่จะถึง 25 ม.) ลำต้นอ้วนและสั้น กิ่งก้านใหญ่แผ่กว้างเรื้อนยอดกลม เปลือกต้นสีน้ำตาลแก่ มีรอยแตกเล็กน้อยและหลุดออกมาเมื่อต้นแก่ เปลือกชั้นในสีชมพู เป็นเยื่อใย ใบ 15-25 ซม. ใบประกอบแบบขนนก ใบย่อย 3-4 คู่ เหนียว ผิวด้านบนมีขนหยาบเล็ก ๆ ด้านล่างมีขนอ่อนนุ่ม เส้นใบข้างตรง จรดขอบใบ คู่ล่างสุดมีค่อมเล็ก ๆ ใกล้ฐานใบมีหูใบโค้งหลุดร่วงง่าย ดอก 0.5-0.7 ซม. สีเหลืองเขียว เป็นช่อที่ปลายกิ่งและซอกใบบน ๆ ยาว 10-20 ซม. กลีบเลี้ยงหนา 4 กลีบ มีขนสีน้ำตาลทองหนาแน่น และมีหนามอ่อนสั้น ๆ ประปรายที่ผิวด้านนอก กลีบสีเขียวออกเหลือง หรือชมพูช่อนอยู่ในส่วนของกลีบเลี้ยงกลีบล่างสุดที่โค้งงอ เกสรตัวผู้ 9 อัน อีก 1 อันเป็นหมัน ที่ไม่เป็นหมันจะมีรอยต่อที่ฐาน มี 2 อันที่ยาวกว่าอันอื่น ๆ ยาว 1.8-2.3 ซม. เกสรตัวเมียโค้งงอจริงไขมีขนและมีหนามอ่อนนุ่มปกคลุม ผล 4.5-8 ซม. สีเขียวแก่ รูปรางกลมและแบน ปลายโค้งงอ ผิวผลมีหนามที่จับแล้วเหนียว หนามยาว 3-5 มม. เมล็ดมีขนาด 1.5-2 ซม.

หมายเหตุ พบไม่ค่อยมากที่ป่าดงมันมีอยู่ไม่กี่ชนิด ที่คล้ายกัน *Azelia xylocarpa* (มะค่าโมง) มีใบบางกว่า ปลายใบแหลมกว่า ดอกใหญ่กว่า มีกลีบดอกเด่นสีเขียวหรือออกแดง ผลแห้งใหญ่กว่า ไม่มีหนาม

15) เสี้ยวใหญ่

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ต้นเสี้ยวใหญ่ หรือต้นส้มเสี้ยว เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็กเป็นยา แก้ท้องอืด รากใช้เป็นยาแก้ปวดฟัน โยวีร้อมรากของมัน หรือฝนรากใส่บาดแผล ผลรับประทานได้ ผลมีลักษณะยาวคล้ายผลสะตอ

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

เสี้ยวใหญ่ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Bauhinia malabarica* คล้ายกับ *B. racemosa* แต่ใบด้านล่างมักจะมีนวลสีเขียวออกเทา ดอกแยกเพศเป็นช่อสั้น < 5 ซม. ดอกตูมเป็นรูปกระบองไม่งอดอกตัวผู้มีเกสร 10 อัน ดอกตัวเมียมีเกสรตัวผู้สั้น ๆ ที่เป็นหมัน 10 อัน ปลายยอดเกสรตัวผู้เมียเป็นปุ่ม ผล 20-30 x 0.8-2.5 ซม. สีน้ำตาล ออกแดงเข้ม เป็นฝักยาว ลายเส้นสานกันนูนชัดเจน ฝักไม่แตก ไม่ค่อยพบอีก 2

ชนิดที่คล้ายกัน มีดอกแยกเพศ ที่ไม่มีหรือมีเกสรตัวผู้ 10 อัน *B. brachycarpa* เลี้ยวเชิงดาว เป็นไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้น ขนาดเล็ก สูงถึง 6 ม. ใบมีต่อมที่มีขนสีน้ำตาลดอกสีขาว ช่อดอกสั้น ออกตรงกันข้ามกับใบ ฝักยาว 3-5 ซม. แดกได้ หายากมีรายงานพบที่คอยเชิงดาว *B. saccocalyx* เลี้ยวป่าไม้ยืนต้นขนาดเล็ก กิ่งก้านระเกะระกะ สูงถึง 10 ม. ใบแคบแหลมมีขนประปรายและมีต่อมสีน้ำตาลที่ผิวด้านล่างของใบ ดอกสีขาวหรือชมพู ออกเป็นช่อแน่น ฝักยาว 7-14 ซม. ปลายบนกว้าง ชางและงอคล้ายตะขอพบที่ จ.ตาก

16) จีเหล็กป่า

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

จีเหล็กป่าเป็นไม้ยืนต้นมีความสูงประมาณ 10 เมตร มีดอกสีเหลือง ใบประกอบแบบขนนก ขอดอ่อนนำมาต้มกิน ดอกสามารถกินได้พบมากบริเวณป่าดงมันบริเวณหนองผักตบ ลำต้นนำมาทำเสา และเผ่าถ่าน

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

จีเหล็กป่า ชื่ออื่น แสมสาร ชื่อวิทยาศาสตร์ *Cassia garrettiana* ไม้ยืนต้น สูงถึง 10 ม. ใบย่อย 6-9 คู่ ขนาด 5-9 ซม. รูปปลายใบยาวไม่มีต่อม ใบแก่เกลี้ยงหรือเกือบเกลี้ยง หูใบหลุดร่วงไว ดอก สีเหลืองสด ช่อดอกแคบออกที่ปลายกิ่งยาว 9-20 ซม. กลีบดอก 1.5-1.8 ซม. เกสรตัวผู้ 2 อันยาวกว่าที่เหลือผล 15-22 x 2-4 ซม. ฝักแบนและมักบิดเป็นเกลียว ก้านผล 3 ซม.

17) อะรางป่า

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

อะรางเป็นไม้ยืนต้น ลำต้นสีเทาอ่อน ใบประกอบแบบขนนกสองชั้น มีดอกสีเหลืองคล้ายดอกจีเหล็ก เป็นไม้เนื้อแข็ง นิยมนำมาทำเสาบ้าน เผ่าถ่าน มีอยู่สองชนิด สามารถสังเกตได้ หากเป็นอะรางบ้านนั้น ช่อดอกจะไม่มีขน หากเป็นอะรางป่านั้นจะมีขน

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

อะรางป่า ชื่ออื่น คางสูง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Peltophorum dasyrrhachi* ไม้ผลัดใบ สูงถึง 30 ม. เรือนยอดโปร่ง แตกกิ่งก้านไม่สม่ำเสมอ ใบ 15-40 ซม. ใบประกอบแบบขนนก 2 ชั้น ก้านใบชั้นที่ 1 มี 4-9 คู่ แต่ละก้านมีใบย่อย 8-16 คู่ 1-2.5 x 0.5-1 ซม. ใบขอบขนานที่ไม่สมมาตรปลายใบมีติ่งเล็กน้อย ใบอ่อนมีขนสีน้ำตาลแดงหนาแน่นปกคลุม ใบแก่สีเขียวเข้มเป็นมันด้านล่างมีขนสีน้ำตาล มีหูใบคล้ายเขากวาง ขนาด 2 ซม. ดอก 1.5-4 ซม. สีเหลืองสด เป็นช่อห้อยลงจากซอกใบ กลีบเลี้ยง 5 กลีบ ด้านนอกมีขนสีน้ำตาล กลีบดอก 5 กลีบ บอบบาง เกสรตัวผู้ 10 อัน ยาวเท่ากันกลีบดอกก้านเกสรตัวเมียมียอดกลม รังไข่มีขน ผล 10-15 x 2-3.5 ซม. สีน้ำตาลหม่นปลายทั้งสองสอบแหลมเป็นปีกแคบ กว้าง 0.4-0.5 ซม. ห้อยลงเป็นกลุ่ม ไม่แตก เมล็ดแบน 4-8 เมล็ด เรียงเป็นแถวตามขวาง

หมายเหตุ เป็นไม้ท้องถิ่นของภาคเหนือ แต่ไม่ค่อยพบในป่า มักจะปลูกตามริมถนนซึ่งจะให้ดอกเกือบทั้งปี

18) ต้นจาม

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ต้นเป็นไม้ผลัดใบ ที่พบได้ทั่วไปในเขตภาคอีสาน หมากอ่อนสามารถชุปกินได้ ลักษณะใบใหญ่กลม ใช้สำหรับห่อสิ่งของ ลำต้นสีดำ เมื่อตัดจะมียางสีแดง สามารถพบได้บริเวณ ทุ่งนา ดอกจะเป็นสีแดงสด เป็นเครื่องมือในการทำนายฝนหากปีใดดอกจามออกน้อยฝนก็จะน้อยตาม ลำต้นใช้เป็นยา หากปลาเกิดโรคตัดต้นจามลงในสระเพราะยางของต้นจามนั้นเป็นสมุนไพร รักษาปลาให้นายจากโรคได้

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ต้นจาม ชื่ออื่น ทองกวาว , ก้าว ชื่อวิทยาศาสตร์ *Butea monosperma* ไม้ผลัดใบ สูงถึง 15 ม. เรือนยอดไม่สมมาตรลำต้นคดงอ เปลือกต้นสีน้ำตาลอ่อนเรียบหรือหลุดเป็นชิ้น ๆ เมื่อตัดจะมีน้ำยางสีแดง ใบประกอบมีใบย่อย 3 ใบ ใบกลางใหญ่กว่าเล็กน้อย 10-17 ซม. รูปไข่กลับกว้างปลายทู่หรือกลม ฐานใบสอบเข้า ใบย่อยด้านข้างแคบกว่า รูปไข่ ปลายทั้งสองป้าน ใบอ่อนมีขนคล้ายไหม ใบแก่เหนียว ด้านบนเรียบด้านล่างขนเล็กน้อยเส้นใบใหญ่ 1 เส้น มีเส้นข้างห่าง ๆ เท่า ๆ กัน ก้านใบรวม 7.5-15 ซม. ก้านใบย่อยด้านข้าง ± 1 ซม. ดอก 5-6 ซม. สีแดงเป็นช่อแน่นออกบนตะปุ่มที่โคน ๆ ตามกิ่ง ดอกออกหลังจากใบแก่ร่วงแล้ว ก้านดอก 1.5-3.5 ซม. ยาวเป็น 2 เท่าของกลีบเลี้ยงโค้งเป็นรูปเรือช่อนส่วนของเกสร เกสรตัวผู้ 10 อัน แยกออก 1 อัน อีก 9 อันติดกันเป็นท่อ ก้านเกสรตัวเมียโค้ง ผล 15-20 x 4-6 ซม. ผลเป็นฝักแบนมักจะโค้งเล็กน้อยก่อนข้างหนาและแข็ง มีขนคล้ายเส้นไหมปกคลุมหนาแน่น ฐานผลมีกลีบเลี้ยงรองรับก้านผล 1.2-2.5 ซม.

หมายเหตุ ไม่ค่อยพบในป่า มักจะปลูกเพื่อให้ดอก ซึ่งมีสีส้มแดง พบมากบริเวณศาลหลวงป่าดงมัน

19) มะพอก หมากพอก

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

มะพอกหรือหมากพอก เป็นไม้ผลัดใบ มีเปลือกที่ลำต้นสีน้ำตาล มีรอยแตกเล็กใบเลียบมีขนละเอียดด้านล่าง ส่วนมากนำมาทำเสา ผลสามารถรับประทานได้แต่ไม่เกิน 2 ลูกเพราะจะทำให้เบื่อเมา ผลเป็นอาหารของสัตว์ ส่วนมากจะนำมาทำไม้กระดานปูพื้น ไม่ค่อยนำมาทำไม้ฝาเพราะว่าไม้ทนแดดทนฝน

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

หมากพอก ชื่ออื่น มะพอก , มะมือ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Parinari anamensis* ไม้ไม่ผลัดใบ สูงถึง 30 ม. เปลือก ค่อนข้างน้ำตาลเทา มีรอยแตกเล็ก ๆ ลอกหลุดได้ ใบ ขนาด 6-15 x 4-9 ซม. รูปไข่ฐานกลม ขอบใบเรียบเส้นใบข้างตรงและขนานกัน 12 – 15 คู่ เส้นใบขนานด้านบน มีขนละเอียดด้านล่าง ก้านใบ 0.7 – 1 ซม. มักจะมีต่อมเล็ก ๆ 2 ต่อม ดอกสีขาวเป็นช่อที่ปลายกิ่งยาว 20 ซม. ก้านช่อมีขนสีน้ำตาลลอมสัณฐานแน่น ช่อกลิบลี้น 0.3-0.4 ซม. มี 5 กลีบไม่เท่ากัน กลีบดอก 5 กลีบ ยาวเท่ากับกลีบเลี้ยง เกสรตัวผู้ไม่เท่ากัน 5-12 อัน รังไข่มีขนหนาแน่น เชื่อมกับช่อกลิบลี้นด้านหนึ่ง ก้านเกสรตัวเมียติดที่ฐานของรังไข่ยาวเท่า ๆ กับเกสรตัวผู้ ผล 3-4 ซม. สีน้ำตาลมีเกล็ดสีเทาปกคลุมเนื้อผลบาง ชั้นในมีขนหนาแน่น มี 1-2 เมล็ด

หมายเหตุ พบทั่วไปในป่าดิบและป่าผลัดใบมักเป็นไม้ปลูก

20) หูกวาง

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ต้นหูกวางเป็นไม้ปลูกที่มีมากทั่วไปในพื้นที่ป่าดงมันไม้ผลัดใบ สูงถึง 20 ม. กิ่งก้านเรียงในระนาบ ต้นโตเต็มที่เรือนยอดมักจะเปลี่ยนเป็นรูปไข่

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

หูกวาง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Terminalia catappa* ไม้ผลัดใบ สูงถึง 20 ม. กิ่งก้านเรียงในระนาบ ต้นโตเต็มที่เรือนยอดมักจะเปลี่ยนเป็นรูปไข่ ใบ 12-25 x 8-15 ซม. รูปไข่กลับกว้าง ฐานใบกลมหรือค่อนข้างเป็นรูปหัวใจผิวใบเรียบเป็นมัน ก้านใบ 0.5 - 1.2 ซม. มีต่อมเล็ก ๆ ต่อที่ส่วนบนใบที่จะร่วงสีแดงสด ดอกเป็นช่อยาวไม่แตกแขนง ช่วยาวปลายเป็นดอกตัวผู้ ช่วล่างเป็นดอกสมบูรณ์เพศ ผล 3-5 ซม. สีเขียวสด เรียบเป็นมันมีสันแคบ 2 สันชัดเจน

หมายเหตุ เป็นไม้ในท้องถิ่นของภาคใต้ ตามแนวชายฝั่ง มักจะนำมาปลูก เนื่องจากเรือนยอดเป็นชั้น ๆ สะดุดตา

21) สะแกนา ต้นแก

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ต้นแกเป็นไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ลำต้นสีขาวเรียบ ใบรูปมนรี ส่วนมากจะพบได้บริเวณทุ่งนา ส่วนมากนำมาเผาถ่าน ผลเป็นยา ขอดกินเป็นยาโดยวิธีกลั่นใจกิน แก้โรคเจ็บบิดท้อง

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ต้นแก ชื่ออื่น สะแกนา , แพง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Combretum quadrangulare* ไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้นขนาดเล็ก สูงถึง 9(12) ม. ไม้ผลัดใบหรือผลัดใบช่วงสั้น ๆ เปลือกสีน้ำตาล เรียบหรือมีร่องเล็กน้อยขณะที่ต้นยังเล็กกิ่งล่าง ๆ มักจะมีหนาม ใบ 5-19 x 3-8 ซม. หนามรูปไข่กลับหรือมนรี ใบอ่อน

มีเกล็ดสีเงินเล็ก ๆ และเป็นจุด ก้านใบ 0.4-0.6 ซม. ไม่มีต่อมกึ่งก้านเป็นเส้นสีเหลี่ยมมีสันแคบ 4 สัน ดอก 0.3 – 0.4 ซม. สีขาวหรือเหลืองอ่อนเป็นช่อแน่นยาว ช่อกลิบลีดยังเป็นรูปกรวยกว้างปลายแยก 4 พู เป็นรูปสามเหลี่ยม กลีบดอก 4 กลีบ 1-2 มม. รูปไข่กลับ ขอบบางหลุดร่วงง่าย เกสรตัวผู้ 8 อันยาว 3-4 มม. ผล 2-4 ซม. สีเขียวอ่อน เปลี่ยนเป็นเหลืองออกครีมีมีเกล็ดสีเงิน ผลรูปไข่ มีปีก กลม 4 ปีก ปีกกว้างเท่ากัน

หมายเหตุ ปลุกไ้วริมถนน ไม่มีไม้ยืนต้นในภาคเหนือชนิดใดที่มีมีเกล็ดสีเงินและกึ่งก้านเป็นเหลี่ยม *Combretum* ชนิดอื่น ๆ เป็นไม้พุ่มรอเลื้อยหรือไม้เถาวัลย์ พบในบริเวณรอยต่อของป่าลงป่าหาทุ่งนา

22) ต้นก้านเหลือง

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ต้นก้านเหลืองไม้ผลัดใบระยะสั้น สูงถึง 30 ม. ต้นอ่อนมีลำต้นตรงยาว กิ่งด้านข้าง ออกเป็นกลุ่มที่ปลายยอดและขนานกับพื้นดิน ต้นโตเต็มที่เรือนยอดเป็นรูปไข่ กิ่งก้านคู่ลง เปลือกใช้สำหรับนำมาข้อมผ้า กาบของลำต้นใช้ไปเป็นส่วนประกอบของยาอื่น สามารถพบเห็นได้บริเวณลำหลวง

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ต้นก้านเหลือง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Anthocephalus chinensis* ไม้ผลัดใบระยะสั้น สูงถึง 30 ม. ต้นอ่อนมีลำต้นตรงยาว กิ่งด้านข้างออกเป็นกลุ่มที่ปลายยอดและขนานกับพื้นดิน ต้นโตเต็มที่เรือนยอดเป็นรูปไข่ กิ่งก้านคู่ลง เปลือกต้นสีน้ำตาลเทาอ่อน ผิวเรียบ ต้นแก่ผิวหยาบและหลุดลอกเป็นแผ่น เปลือกชั้นในสีเหลืองอ่อน ใบ 10-30 x 5-14 ซม. รูปขอบขนานหรือรูปไข่ ฐานใบไม่สมมาตรใบอ่อนสีเขียวอ่อน มีขนอ่อนนุ่ม ใบแก่เขียวส้ม ด้านบนเป็นมัน ด้านล่างเกลี้ยงหรือมีขนเล็กน้อยเส้นใบข้างตรง 8-14 คู่ ขนานกัน จะโค้งและจรดกันที่ขอบใบ ก้านใบ 2-4 ซม. หูใบหลุดง่ายใบแก่จะทิ้งรอยแผลไว้ ตุ่มตาใบรูปกรวย แคบ มียางเหนียว ๆ ดอกสีขาวเปลี่ยนเป็นสีส้มอ่อน ช่อดอกกลมแน่นกว้าง 3.5-5 ซม. ช่อดอกเดี่ยว ๆ หรือออกเป็นคู่ ที่ปลายกิ่งก้าน ก้านช่อ 2.5-6 ซม. มีข้อต่อตรงกลางและใบที่ลดรูป 1 คู่ หลอดกลีบเลี้ยงปลายแยก 5 พู หลอดกลีบดอกยาว เรียว มีกลีบแคบ ๆ 5 กลีบ เกสรตัวผู้ 5 อัน มีก้านชูสั้นมาก ก้านเกสรตัวเมียยาวพันกลีบ ผลเป็นกลุ่มกลม 3.5-5 ซม. เริ่มเขียวเปลี่ยนเป็นน้ำตาล มีเนื้อ แต่ละผลรูปกรวยอยู่ชิด ๆ กันแตกออกได้เป็น 4 เลี้ยว มีเมล็ดเล็ก ๆ มากมายเมล็ดไม่มีปีก

หมายเหตุ พบทั่วไปในที่โล่งใกล้ ๆ ริมธารน้ำ บริเวณที่ราบลุ่มดอนปู่ตาบ้านคำน้ำสร้าง

23) ยอป่า

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ต้นยอป่าไม้ผลัดใบเป็นพุ่มหรือไม้ขนาดเล็ก สูงถึง 8 ม. ทรงพุ่มมีกิ่งก้านไม่เป็นระเบียบ ลำต้นสั้นคดงอ เนื้อไม้ยอป่านำมาทำฝืน หรือกลอง ส่วนใบของต้นยอป่า นั้น นำมาประกอบใน พิธีกรรมต่างๆ เช่น การนำข้าวขึ้นเล่า

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ยอป่า ชื่อวิทยาศาสตร์ *Morinda tomentosa* ไม้ผลัดใบเป็นพุ่มหรือไม้ขนาดเล็ก สูงถึง 8 ซม. ทรงพุ่มมีกิ่งก้านไม่เป็นระเบียบ ลำต้นสั้นคดงอ เปลือกต้นสีน้ำตาลมีร่องแตกตามยาวใบ 10-21 x 5-9 ซม. รูปไข่ ใบแก่บางมีขนนุ่มทั้ง 2 ด้าน ด้านล่างสีอ่อนกว่ามีต่อมจุดดำ ๆ กระจายบนผิวด้าน เส้นใบข้าง 8-10 คู่ เส้นใบหย่อนसानเป็นร่างแหเห็นชัดเจน ก้านใบ 0.6-2 ซม. หูใบ 3-5 มม. รูปสามเหลี่ยม ปลายมักเป็นแฉกและเชื่อมกันเป็นแผ่น ร่วงหลุดง่าย ดอก ± 2 ซม. สีขาวบริสุทธิ์ ช่อดอก กลมหลวม ๆ อยู่ตรงกันข้ามกับใบ 1 ใบหรือหลาย ๆ ช่อที่ปลายกิ่ง หลอดกลีบเลี้ยงด้านบนแบน เชื่อมติดกับกลีบดอกข้างเคียงที่ฐาน หลอดกลีบดอกรูปกรวย ปลายแยก 5 (6) พู ยาว $\pm$ ครึ่งหนึ่งของหลอดกลีบ มีขนอ่อนนุ่มทั้ง 2 ด้าน เกสรตัวผู้สั้น 5-6 อัน ติดที่ปากหลอดไม่โผล่ออกมา ก้านเกสรตัวเมียยาวกว่าหลอดกลีบ ปลายแยก 2 แฉก รังไข่มีหมอนรองดอกชัดเจน ผลเชื่อมติดกันเป็นกลุ่มพืชรูขระ ขนาด 1.5-3 ซม. สีเขียวเปลี่ยนเป็นขาวมีเนื้อชุ่มน้ำ แต่ละผลย่อยมีเมล็ดแข็ง 1 เมล็ด (pyrene) ก้านผล ยาวถึง 4 ซม.

24) บักเกลียดง

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

บักเกลียดงไม้ผลัดใบหรือไม้ผลัดใบ สูงถึง 30 ม. ใบ 4-11 x 1.5-4 ซม. ใบอ่อนมีขนสีเงิน ใบแก่หนา ผลดิบสามารถทำเป็นยาถ่ายพยาธิ ลำต้นสามารถใช้เป็นอุปกรณ์ต่างๆ เช่น ค้ำขวาน ค้ำเสียม

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

บักเกลียดง ชื่ออื่น มะเกลือ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Diospyros mollis* ไม้ผลัดใบหรือไม้ผลัดใบ สูงถึง 30 ม. ใบ 4-11 x 1.5-4 ซม. ใบอ่อนมีขนสีเงิน ใบแก่หนา เมื่อแห้งสีออกดำ เส้นใบข้าง 10-15 คู่ ก้านใบ 0.5-1 ซม. ดอกตัวผู้ ชันกลีบเลี้ยงแยกเล็ก 1/3 ของชั้นเป็น 4 พู โคงไปข้างหลังหลอดกลีบดอกกลม 6-8 มม. แยกเล็กทั้ง 2 ด้าน 1/2 ของหลอดกลีบ เกสรตัวผู้ ผล 1.4-2.2 ซม. กลมหรือรูปไข่ สีดำ ไม่มีเนื้อ ชันกลีบเลี้ยง ± 5 มม. โคงไปด้านหลัง

หมายเหตุ พบทั่วไปในที่กึ่งโล่งแจ้ง ในป่าผลัดใบและป่าดิบ ที่คล้ายกันอีก 2 ชนิดในสกุลนี้ มีใบเล็กเช่นกัน แต่เส้นใบข้างโค้ง 3-7 คู่ ช่อกลิบลี้นที่รองผลแยกถึงฐานปลายเป็นพู่แคบแหลม

25) พญาสัตบรรณ

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ดินเปิดไม้ผลัดใบระยะสั้น สูงถึง 20(40) ม. เรือนยอดเป็นชั้น ๆ ลำต้นยาวและตรง บางครั้งที่ฐานจะเป็นร่อง เปลือกต้นสีน้ำตาลอมครีมเกลี้ยง เปลือกชั้นในมีน้ำยางสีขาว ใบ 5-32 x 1.5-8 ซม. ออกเป็นวง ๆ ละ 4-8 ใบ คล้ายนิ้วมือ ใบแก่เรียบเกลี้ยง น้ำยาเป็นยารักษาแผลสดพบได้ทั่วไปในริมถนนตั้งแต่สถานีอนามัย ถึงบ้านท่าเยี่ยม

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

พญาสัตบรรณ ชื่ออื่น ดินเปิด ชื่อวิทยาศาสตร์ *Alstonia scholaris* ไม้ผลัดใบระยะสั้น สูงถึง 20(40) ม. เรือนยอดเป็นชั้น ๆ ลำต้นยาวและตรง บางครั้งที่ฐานจะเป็นร่อง เปลือกต้นสีน้ำตาลอมครีมเกลี้ยง เปลือกชั้นในมีน้ำยางสีขาว ใบ 5-32 x 1.5-8 ซม. ออกเป็นวง ๆ ละ 4-8 ใบ คล้ายนิ้วมือ ใบแก่เรียบเกลี้ยง ด้านล่างสีซีดกว่าเส้นใบข้างตรงและขนานกัน 20-40 คู่ เส้นย่อยเห็นชัดจากด้านบน ก้านใบ 0.7-1.8 ซม. มักจะเป็นรอยแผลของหูใบชัดเจนระหว่างคู่ใบ ดอกสีขาวหรือเขียวอมเหลือง ช่อดอกแตกแขนงออกที่ปลายกิ่งก้าน ช่อยาว 3-13 ซม. ก้านช่อมีขนละเอียด ก้านดอก ± 1 มม. กลีบเลี้ยง 1-2 มม. หลอดกลีบดอก 5-10 มม. พูกลีบ 1.7-1.5 มม. ช่อดอกไปทางซ้ายในดอกตูม เกสรตัวผู้ติดกับส่วนบนของหลอดกลีบไม่โผล่พ้นออกมาอับเรณูปลายแหลม 1-2 มม. ก้านเกสรตัวเมีย 3-5 มม. รังไข่มีขน หมอรองดอกเล็กมากหรือไม่มี ผล 21-56 x 0.2-0.3 มม. ออกเป็นคู่ เกี้ยง แดก ออกได้เป็น 2 ส่วน เมล็ดรูปขอบขนาน ขนาด 4-7.5 มม. มีขน ปลายทั้ง 2 ด้านป้านหรือกลม

หมายเหตุ พบทั่วไปในป่าผลัดใบ ป่าดิบ และตามแนวชายป่ามักจะเป็นไม้ปลูก ที่คล้ายกันอีก 3 ชนิด ที่ใบเรียงเป็นวง ๆ ละ 3-4 ใบปลายใบทั้ง 2 ข้างสอบ

26) แดขาว

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

แดขาวไม้ผลัดใบ สูงถึง 25 ม. เรือนยอดแคบทรงกระบอก กิ่งก้านเรียวเล็ก เปลือกต้นสีน้ำตาลอ่อน เรียบหรือล่อนหลุดเล็กน้อย ใบประกอบแบบขนนกชั้นเดียว ดอกมีสีขาวสามารถรับประทานได้มีรสชาติดม เป็นยาแก้ไข้ ลำต้นทำเสาเสาถ่าน ถ้าเป็นต้นใหญ่จะมี ฝัสดินอยู่ พบได้ทั่วไปในป่าดงมัน

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

แคขาว ชื่อ วิทยาศาสตร์ *Dolichandrone serrulata* ไม้ผลัดใบ สูงถึง 25 ม. เรือนยอดแคบทรงกระบอก กิ่งก้านเรียวเล็ก เปลือกต้นสีน้ำตาลอ่อน เรียบหรือล่อนหลุดเล็กน้อย ใบประกอบแบบขนนกชั้นเดียว ยาวถึง 43 ซม. ใบย่อย 3-5 คู่ 5-14 x 3-6 ซม. มนรี ปลายสอบฐานใบไม่สมมาตร ขอบใบหยักเป็นซี่ประปราย ใบอ่อนจับแล้วรู้สึกเหนียว ใบแก่มีแผลขนระหว่างเส้นใบและต่อมใหญ่ๆ บนเส้นกลางใบ ก้านใบย่อย 0.5-1.3 ซม. ดอก 12-21 ซม. สีขาวบริสุทธิ์บานตอนกลางคืนช่อดอกสั้นไม่แตกแขนง ช่อละ 3-5 ซม. ก้านดอกยาว 1.8-3.8 ซม. หลอดกลีบเลี้ยงสีเขียวอ่อน มีต่อมหลายต่อม ด้านหนึ่งแยกกลีบลงไปคล้ายกับการรองดอก หลอดกลีบดอกเป็นหลอดแคบ ปลายบนผายเป็นรูปกรวย(ส่วนล่างยาว±ส่วนบน) พูกลีบบานแผ่ออกหยักเป็นคลื่นเกสรตัวผู้อยู่ภายในหลอด ผลยาวถึง 85 x 1.8 ซม. ปลายแหลม บิดเป็นเกลียว เมล็ด 2.2-2.8 x 0.5-0.8 ซม. รูปสี่เหลี่ยมมีปีกใส

หมายเหตุ ขึ้นประปรายในป่าเปิด ส่วนมากจะเห็นตามหัวทุ่งปลายนา ที่ยังคงเหลืออยู่ เพราะดอกรับประทานได้

27) เพกา หมากลิ้นฟ้า

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

เพกาหรือหมากลิ้นฟ้าในภาคอีสาน ไม้กึ่งผลัดใบหรือไม่ผลัดใบ สูงถึง 10 ม. ต้นที่อายุน้อยมีกิ่งใหญ่ตรงกลาง คล้ายกับต้นปาล์ม ภายหลังจากออกดอกลำต้นจะแยกเป็นกิ่งกระเถิบๆ เปลือกสีน้ำตาลครีมอ่อน หรือเทาอ่อน มีรอยแตกละเอียด ใบประกอบ แบบขนนก 3 ถึง 4 ชั้น ผลสีน้ำตาลเข้ม แบน โคนเล็กน้อยที่ฐานมีสันเล็ก ๆ ที่ด้านข้าง ผลแข็งแตกออกได้ ผลอ่อนสามารถนำมากินได้โดยวิธีการเผาไฟก่อน กินกับป่นปลา ขอดอ่อนกินได้ เปลือกเป็นยาแก้ไข้สูทกัไอ

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

เพกา ชื่ออื่น หมากลิ้นฟ้า ชื่อวิทยาศาสตร์ *Oroxylum indicum* ไม้กึ่งผลัดใบหรือไม่ผลัดใบ สูงถึง 10 ม. ต้นที่อายุน้อยมีกิ่งใหญ่ตรงกลาง คล้ายกับต้นปาล์ม ภายหลังจากออกดอกลำต้นจะแยกเป็นกิ่งกระเถิบๆ เปลือกสีน้ำตาลครีมอ่อน หรือเทาอ่อน มีรอยแตกละเอียด และแผลของใบยาวถึง 150 ซม. ใบประกอบ แบบขนนก 3 ถึง 4 ชั้น ก้านใบบนสุดแยกออก 1 ครั้งก้านใบกลางกลางแยก 2 ครั้ง และก้านใบล่างแยก 3 ครั้ง ทำให้เห็นใบทั้งหมด เป็นรูปไข่กลับหรือรูปไข่กว้าง ปลายยาว ขอบใบเรียบใบเกลี้ยงหรือมีขนสีขาวสั้น ๆ ด้านล่าง ก้านใบย่อย 5-8 มม. ก้านใบข้างและก้านใบร่วมโคงค์พองออกที่ฐานและที่ข้อ ดอก 8-12 ซม. สีน้ำตาลแดงหรือม่วงด้านนอก ด้านในสีขาวออกเทาหรือสีครีม ช่อดอกตั้งขึ้น ยาว 60-180 ซม. มักจะมีดอกและผลในกิ่งเดียวกัน หลอดกลีบดอก 2-4 ซม. ไม่มีพุนหรือพูไม่เท่ากัน หลอดกลีบดอกรูปแตร หนาและย่นมีต่อมกระจายอยู่ด้านนอก ด้าน

ในมิชนหนาแน่น เกสรตัวผู้ 5 อัน ผล 30-120 ซม. สีนํ้าตาลเข้ม แบน โคงเล็กน้ยที่ฐานมีสันเล็ก ๆ ที่ด้านข้าง ผลแข็งแตกออกได้เป็น 2 ซีกตามยาว เมล็ด 4-8 ซม. แบน โคงเล็กน้ยที่ฐานมีสันเล็ก ๆ ที่ด้านข้าง ผลแข็งแตกออกได้เป็น 2 ซีกตามยาว เมล็ด 4-8 ซม. แบนมีปีกกว้างเกือบใส

หมายเหตุ ขึ้นในที่โล่งแจ้งและในป่าชั้นที่สอง มักจะปลูกเพื่อรับประทานผลอ่อนดอกบานออกตอนกลางคืน มีกลิ่นค่อนข้างสาบจน มักจะพบดอกร่วงบนพื้นดินตอนเช้า กลีบมีรอยขีดข่วนเกิดจากค้างคาวที่มากินนํ้าหวานจากดอกในตอนกลางคืน

28) ป๊อป กาชะลอง ต้นคับของ

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ต้นป๊อปหรือ ต้นคับของภาษาอีสาน ต้นกาชะลอง ภาษาเหนือ ไม้ผลัดใบ สูงถึง 15 ม. เปลือก ต้นสีเทามีรอยลึก ๆ ไม่สม่ำเสมอ เปลือกหนามีเนื้อเบา เปลือกชั้นในสีครีมออกนํ้าตาลอ่อน ใบ มักเป็นใบประกอบแบบขนนก 2 ชั้น บางครั้ง 1 ชั้น หรือ 3 ชั้น ใบย่อย 3-5 คู่ เรียงแบบตรงข้าม ส่วนมากนิยมนำมาทำเรือ ดอกเก็บมาร้อยมาลัยบูชา จะมีกลิ่นหอมในตอนกลางคืน ส่วนมากกระลอกจะมาอยู่เพราะมีกลิ่นหอม

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ป๊อป ชื่อกลาง กาชะลอง ชื่อถิ่นเหนือ ต้นคับของชื่อที่เรียกแถบดงมัน ชื่อวิทยาศาสตร์ *Millingtonia hortensis* ไม้ผลัดใบ สูงถึง 15 ม. เปลือก ต้นสีเทามีรอยลึก ๆ ไม่สม่ำเสมอ เปลือกหนามีเนื้อเบา เปลือกชั้นในสีครีมออกนํ้าตาลอ่อน ใบ 20-60(100) ซม. มักเป็นใบประกอบแบบขนนก 2 ชั้น บางครั้ง 1 ชั้น หรือ 3 ชั้น ใบย่อย 3-5 คู่ เรียงแบบตรงข้ามกับอีก 1 ใบที่ปลาย ใบ 2-3 คู่ล่างมักจะแบ่งย่อยต่อไปอีก 1 หรือ 2 คู่ ใบย่อย 2-4(7) ซม. รูปไข่แคบหรือสามเหลี่ยมปลายสอบ ขอบใบมักมีซี่เกิลที่ปลาย ด้านล่างสีเขียวอ่อน มีต่อมสีเขียวเข้มกระจายใกล้ฐานใบ และมีแผงขนระหว่างซอกของเส้นใบ ก้านใบ 0.2-1 ซม. ก้านใบรวมพองออกเล็กน้อยที่ฐานและที่ข้อด้านบนเป็นร่อง ดอก 9-11 ซม. สีขาวบริสุทธิ์มีไข่เคลือบเล็กน้อย ช่อดอกแตกกิ่งก้านแผ่ออกที่ปลายกิ่งยาว (10)20-40 ซม. หลอดกลีบเลี้ยง 2-4 มม. มี 5 พู ป้านและสันหลอดกลีบดอกเป็นหลอดแคบ ปลายแยก 5 กลีบแหลมและสั้น กลีบบน 2 กลีบ หลอดติดกันตรงกลาง อีก 3 กลีบ บานแผ่ออก ผล 30-40 ซม. ตรงและแบน แตกออกตามแนวยาวเป็นผนังบาง ๆ 2 ชั้น เมล็ด 1.5-3.5 ซม. บาง มีปีกกว้างใส

หมายเหตุ ขึ้นระปรายในที่โล่งแจ้งของป่าเบญจพรรณ ชอบเกิดที่เป็นโชดหินแต่แปลกเกิดขึ้นที่ป่าดงมันที่มีสภาพเป็นทราย มักจะเป็นไม้ปลูก ดอกมีกลิ่นหอม บานตอนหัวค่ำในแต่ละสัปดาห์จะมีดอกบาน 2-3 ดอกพร้อมกัน

29) ต้นเลื้อยคนก

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ต้นเลื้อยคนกไม้ต้น สูงถึง 20 เมตร เรือนยอดแคบและแน่น เปลือกต้นสีน้ำตาลอมเทา หลุดออกเป็นแผ่น ๆ เปลือกชั้นในมีน้ำยางสีแดงมาก รูปขอบขนานแคบ หรือขอบขนานคถึงรูปหอก ปลายแหลม แก่นของต้นเลื้อยคนกเป็นด้วยาแก้ไข้ ออกคุ่ม พบได้ทั่วไป

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ต้นเลื้อยคนก ชื่อวิทยาศาสตร์ *Knema erratica* ไม้ต้น สูงถึง 20 เมตร เรือนยอดแคบ และแน่น เปลือกต้นสีน้ำตาลอมเทา หลุดออกเป็นแผ่น ๆ เปลือกชั้นในมีน้ำยางสีแดงมาก ใบ 16-30 x 3-7 ซม. รูปขอบขนานแคบ หรือขอบขนานคถึงรูปหอกปลายแหลม ฐานแหลมเล็กน้ยหรือกลม ยอดอ่อนมีขนสีน้ำตาลอ่อนรูปดาว ใบแก่เหนียว ด้านบนสีเขียวเข้มและเกลี้ยง ด้านล่างสีเขียวอมเทา เกลี้ยงหรือมีขนห้ง ๆ โดยเฉพาะบนเส้นใบ เส้นใบข้าง 20-30 คู่ ฐานขึ้นข้างบนก้านใบ 1-1.5 ซม. กิ่ง ก้านมีร่องชัดเจนใกล้ปลายดอก ตัวผู้ ± 0.5 ซม. ช่อละ 1-4 ดอก ก้านใบ ± 0.7 ซม. เกสรตัวผู้ 10-13 อัน เป็นกลุ่มรูปสามเหลี่ยมก้านสั้น ๆ ดอกตัวเมียปลายเกสร 2-4 พู $\pm 2.5 \times 2$ ซม. ออกเดี่ยว ๆ หรือเป็น คู่ รูปวงรีเมื่ออ่อนอยู่มีขน

หมายเหตุ ขึ้นกระจัดกระจายในป่าดิบเขาที่มีการรบกวนน้อย

30) เม่าไข่ปลา บักเม่าป่า

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็กใบรูปไข่ ปลายป้านหรือมีดิ่งที่ปลายทั้งสองด้าน ใบอ่อนสีชมพูมี ขนใบแก่สีเขียว ไม่มีขนหรือมีขนห้ง ผลจะเป็นพวงรับประทานได้ กิ่งของต้นบักเม่าป่านำมาแขนคอ ให้ ริว ควาย เวลาที่ริว ควาย เจ็บขาค่อยไว้แล้วก็จะหาย โบราณนับถือมาก

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

บักเม่าป่า ชื่ออื่น เม่าไข่ปลา ชื่อวิทยาศาสตร์ *Antidesma ghaesembilla* ใบ 4-10 x 2-5 ซม. รูปไข่ ปลายป้านหรือมีดิ่งที่ปลายทั้งสองด้าน ใบอ่อนสีชมพูมีขนใบแก่สีเขียว ไม่มีขนหรือมีขน ห้ง ๆ ด้านล่างและบนเส้นใบด้านบน เส้นใบข้างโค้ง 6-7 คู่ ก้านใบ 0.2-1.2 ซม. มีขนสีแดงขณะยัง อ่อน ดอกตัวผู้ ± 1.5 มม. สีเขียวออกเหลือง มีกลิ่นเล็กน้อย เรียงห้ง ๆ บนก้านชูที่ตั้งตรง มี 2-8 ช่อ ช่อยาว 3-10 ซม. ดอกย่อยไม่มีก้าน ชั่นกลีบเลี้ยงมี 4-5 พู ± 0.8 มม. หมอรองดอกมีต่อม 4-5 ต่อม เกสรตัวผู้ 4-5 อัน รังไข่เป็นหมัน ดอกตัวเมีย 2-3 มม. ก้านดอก 0.5 มม. กลีบเลี้ยง 0.9 มม. ปลายเกสร ตัวเมีย 3-4 แฉก หมอรองดอกรูปถ้วยมีขนยาว ผล 0.3-0.5 ซม. กลมหรือแบนเล็กน้อย มีขนปกคลุม ด้านบนมีดิ่งเล็ก ๆ หมายเหตุ พบทั่วไปในป่ากึ่งโล่งแจ้งและตามชายป่าดิบ

31) มะขามป้อม

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

มะขามป้อมไม้ผลัดใบขนาดเล็ก สูงถึง (20) ม. เรือนยอดโปร่งลำต้นคดงอ เปลือกต้นสีน้ำตาลเทาหรือแด้มสีส้มออกครีม ผิวบางเรียบหลุดออกเป็นแผ่นกว้าง ๆ เปลือกชั้นในสีชมพู ใบ ใบเดี่ยวในแนวระนาบ ลักษณะคล้ายใบแบบขนนกใบอ่อนมีขนละเอียดมักจะมีแด้มสีแดง ผลกลมมีสีเขียวอ่อน มีรสผาเวลาแตะถึงลิ้นจากนั้นจะเป็นรสหวาน และเป็นยาระบาย

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

มะขามป้อม ชื่อวิทยาศาสตร์ *Phyllanthus emblica* ไม้ผลัดใบขนาดเล็ก สูงถึง (20) ม. เรือนยอดโปร่งลำต้นคดงอ เปลือกต้นสีน้ำตาลเทาหรือแด้มสีส้มออกครีม ผิวบางเรียบหลุดออกเป็นแผ่นกว้าง ๆ เปลือกชั้นในสีชมพู ใบ 0.9-2 x 0.2-0.4 ซม. ใบเดี่ยวในแนวระนาบ ลักษณะคล้ายใบแบบขนนกใบอ่อนมีขนละเอียดมักจะมีแด้มสีแดง ใบแก่ไม่มีขน ก้านใบ < 1 มม. มีหูใบเล็ก ดอกเล็ก สีเขียวอ่อนหรือเหลืองออกครีม $\pm$ แด้ม สีชมพู ออกเป็นช่อแน่น แต่ละช่อมีดอกตัวเมียน้อยดอก และดอกตัวผู้หลายดอกก้านดอกตัวผู้ ± 2.5 มม. เรียงซ้อนกัน 2 วง ไม่มีกลีบดอก เกสรตัวผู้ 3(5) อัน เชื่อมกันเป็นแกนสั้น ๆ ก้านดอกตัวเมีย < 0.5 มม. กลีบเลี้ยงเล็กกว่าของดอกตัวผู้ เชื่อมกันที่ฐาน ก้านข้างเกสรตัวเมียเชื่อมกัน ปลายแยกออก รังไข่ฝังตัวครึ่งหนึ่งในหมอนรองดอกที่มีระยะยาว ผลกลม 1.3-2 ซม. ไม่มีก้าน สีเขียวอ่อนจะใสมีเส้นสีอ่อน ผลสุกสีเหลือง ไม่แตกเนื้อฉ่ำน้ำรับประทานได้ ก่อนข้างเปรี้ยว ขึ้นหุ้มเมล็ดแข็ง 3 หน่วยแต่ละหน่วยหุ้ม (1)2 เมล็ด

หมายเหตุ พบทั่วไปในที่แห้งกว่า ที่กิ่งโลงแจ้งทนทานต่อไฟฟ้า ที่คล้ายกันอีก 3 ชนิด มีใบใหญ่กว่าดอกตัวเมีย และผลมีก้านเรียวยาว > 5 มม.

32) ไทรย้อยใบคู่

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ไทรย้อยใบคู่ไม้ไม่ผลัดใบขนาดใหญ่สูงถึง 25 ม. รัศพันไม้อื่น ต้นหนึ่งมักจะแยกหลายลำต้น กิ่งก้านข้างใหญ่และแผ่กว้าง มีรากอากาศมากมาย ใบเป็นรูปวงรีเล็ก ผลเป็นอาหารของสัตว์ เช่น กระรอก และนกชนิดต่าง เป็นที่อาศัยอยู่ของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ จึงไม่มีใครกล้าตัด และมีชื่อเรียกอีกชื่อว่า นกบุญแห่งป่า นกฆ่าแห่งพงไพร

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ไทรย้อยใบคู่ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Ficus microcarpa* ไม้ไม่ผลัดใบขนาดใหญ่สูงถึง 25 ม. รัศพันไม้อื่น ต้นหนึ่งมักจะแยกหลายลำต้น กิ่งก้านข้างใหญ่และแผ่กว้าง มีรากอากาศมากมาย ใบ 5-13 x 2-5 ซม. ปลายมักจะป้านหรือสอบแหลมเล็กน้อย ขอบใบเรียบ ใบแก่เหนียว สีเขียวเข้มและเป็นมัน ด้านบน เส้นใบข้าง 6-11(15) คู่ จรดกันห่างจากขอบใบเส้นใบที่ฐาน ยาวถึง $\frac{1}{2}$ ของใบ ก้านใบ 0.8-

1.8 ซม. หูใบ 1-2 ซม. แคมและแหลมเมื่อรวมทั้งรอยแผลเป็นวงนูน ผลแบบมะเดื่อ 0.6-0.8 ซม. ออกเดี่ยวหรือเป็นคู่สีเขียวออกมีจุดนูนสีขาว เมื่อสุกเปลี่ยนเป็นสีชมพูหรือม่วงแล้วดำในที่สุด (ไม่ใช่สีส้ม) ผลกลมหรือรูปไข่คว่ำ ฐานสอบเข้า ไม่มีก้านผล มีกาน ± 1.5 มม. 3 กานที่ฐาน

หมายเหตุ กรายกวางขวาง พบทั่วไปโดยเฉพาะใกล้ธารน้ำ มักจะนำมาปลูก forma *microcarpa* ไม่มีขน forma *pubescens* มีขนละเอียดบนกิ่งก้าน หู ใบและผล ที่คล้ายกัน var. *eubracta* ใบรูปไข่กว้าง กาบรองดอก 4-5 มม. ไม้หายาก *F. benjamina* มีรูอากาศน้อยกว่า ใบแหลม มีเส้นใบข้างมากมายผลสีส้มหรือแดง

33) ต้นโพธิ์

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ต้นโพธิ์เป็นไม้ผลัดใบระยะสั้น รับพันไม้อื่น สูงถึง 20 ม. ลำต้นใหญ่และสั้นกิ่งแผ่ขยาย มีรากอากาศไม่มาก รูปไข่กว้างหรือสามเหลี่ยม ปลายแคบและยาว พบในบริเวณวัดป่า เป็นต้นที่ชาวบ้านนับถือกันมาก เป็นที่ตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า เป็นที่อาศัยของรุกเทวดา เปลือกต้นเป็นยารักษาโรคนุสาวาด โดยฝนผสมกับตะไคร้คุ่มน้ำ ใบนำมาประกอบพิธีด้านศาสนา

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ต้นโพธิ์ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Ficus religiosa* Bodhi tree ไม้ผลัดใบ ขอบใบเรียบแต่ มักจะเป็นคลื่นใบอ่อนสีชมพู ใบแก่เกลี้ยงเป็นมันสีเขียวอมเหลือง ด้านล่างไม่เป็นจุด เส้นใบที่ฐาน 3-7 เส้น เส้นใบข้างโค้ง ± 8 คู่ จรดกันใกล้ขอบใบ ก้านใบ 5-12 ซม. เรียวเล็ก พองออกและมีข้อด้านบน หูใบใหญ่ปลายแหลม ผลแบบมะเดื่อ 1.2-1.5 ซม. มักออกเป็นคู่กลม ยอดผลบวม สีเขียวอมเหลือง สุกเป็นสีม่วงดำไม่มีก้าน กาบผล 4-5 กาบ 1/2 ของผล

หมายเหตุ ไม้ท้องถิ่นของประเทศอินเดีย แต่ปลูกกันทั่วไป โดยเฉพาะในวัด

34) ทรงบาดาล

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ทรงบาดาลหรือชื่อเข็กอเมริกาบ้านไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้นขนาดเล็ก สูงถึง 7 ม. ด้านล่างมีขนประปราย มีต่อมรูปกระบอง บนก้านใบระหว่างคู่ล่างสุดของใบย่อย หูใบเป็นสัน ดอกสีเหลืองสด ออกเป็นช่อไม่แตกแขนงตั้งตรงที่ซอกใบบน มักปลูกเป็นไม้มงคลอีกประเภทหนึ่ง

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ทรงบาดาล ชื่อวิทยาศาสตร์ *Cassia (Senna) surattensis*. ไม้พุ่มหรือไม้ยืนต้นขนาดเล็ก สูงถึง 7 ม. ใบย่อย 4-9 คู่ 2.5-4 x 1-1.7 ซม. ด้านล่างมีขนประปราย มีต่อมรูปกระบอง บนก้านใบระหว่างคู่ล่างสุดของใบย่อย หูใบเป็นสัน 5-10 มม. ดอกสีเหลืองสด ออกเป็นช่อไม่แตกแขนงตั้งตรงที่ซอกใบบน ๆ ก้านดอก 1-2 ซม. กลีบดอก 1.5-2 ซม. เกสรตัวผู้ 1 อันยาวกว่าอีก 9 อันที่เหลือ ผล 7-10

x1-1.5 ซม. ฝักแบนเกลี้ยงและบาง แตกได้ มีใบที่ด้านล่างของใบมีผลนวลสีขาว หมายถึง นำเข้ามาจากศูนย์สูตรของทวีปอเมริกา ปลุกกันแพร่หลายแต่ไม่พบว่าขึ้นเองตามธรรมชาติ

35) กลอย

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

กลอยเป็นไม้เถา เลื้อยพันไปบนต้นอื่นส่วนของลำต้นที่อยู่เหนือดินมีขนและหนาม ใบประกอบเรียง สลับ ก้านใบประกอบยาว หวีรับประทันแทนข้าว หรือประกอบอาหารคาวหวาน แต่ก่อนนำมาว่ารับประทานจะต้องผ่านกระบวนการกำจัดพิษโดยฝานบาง ๆ แช่กับน้ำเกลือ เปลี่ยนน้ำทุกวันจนกระทั่งน้ำใส จึงถือว่าหมดพิษ ถ้ากำจัดพิษโดยการแช่น้ำไหลให้สังเกตว่าถ้ามีปูเข้าไปอยู่ในตะกร้ากลอยแสดงว่าหมดพิษ

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อสามัญ กลอย ชื่ออื่น ๆ มันกลอย กลอยข้าวเหนียว กลอยหัวเหนียว กลอยนก กลอย ชื่อวิทยาศาสตร์ *Dioscorea hispida* Dennst. var. *hispida* ลักษณะ เป็นไม้เถา เลื้อยพันไปบนต้นไม้อื่น ส่วนของลำต้นที่อยู่เหนือดินมีขนและหนาม ใบประกอบเรียง สลับ ก้านใบประกอบยาว 25 ซม. มีหนาม มีใบย่อย 3 ใบ ปลายแหลม โคนสอบแคบ แผ่นใบกว้าง ดอกเพศเมียเรียงสลับกันอยู่ห่าง ๆ บนช่อดอก ไม่มีก้านดอก เช่นกัน ผลยาว 5 ซม. มี 3 ครีบ เมล็ดมีปีกเฉพาะที่โคน หัวค่อนข้างกลม ส่วนบนและส่วนบนและส่วนล่างแบน ไม่ฝังลึกลงในดิน ส่วนที่อยู่เหนือพื้นดินมักเป็นลอนคลื่น ๆ หัวมีขนาดต่าง ๆ กัน ผิวสีฟางหรือเทา เนื้อในสีขาวถึงขาวนวล

ประโยชน์ แป้งที่อยู่ในหัวใช้รับประทานแทนข้าว หรือประกอบอาหารคาวหวาน แต่ก่อนนำมาว่ารับประทานจะต้องผ่านกระบวนการกำจัดพิษโดยฝานบาง ๆ แช่กับน้ำเกลือ เปลี่ยนน้ำทุกวันจนกระทั่งน้ำใส จึงถือว่าหมดพิษ ถ้ากำจัดพิษโดยการแช่น้ำไหลให้สังเกตว่าถ้ามีปูเข้าไปอยู่ในตะกร้ากลอยแสดงว่าหมดพิษแล้วนอกจากใช้รับประทานแล้วยังใช้ในการรักษาสิว และกัดผ้าได้อีกด้วย เนื่องจากในหัวกลอยมีสารไดออกสคอลลิน ซึ่งเป็นพิษระบบหายใจ ถ้ากำจัดพิษไม่หมดแล้วรับประทานเข้าไปให้แก้พิษโดยนำรากต้นเปลาใหญ่มาแช่น้ำดื่มแก้เบื่อกลอย (จากสัมภาษณ์ และการจัดประชุมเสวนาผู้นำชุมชน และปราชญ์ผู้รู้ในพื้นที่)

36) เข็มขาว

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

เข็มขาวลักษณะ เป็นไม้ล้มลุก สูง 2-5 ซม. เรือนยอดเป็นพุ่มทรงสูงถึงค่อนข้างกลม เปลือกสีน้ำตาลเทา เรียบถึง แตกร่องและเป็นแผ่นสะเก็ด ต้นเป็นยาแก้ปวดขา ดอกใช้ให้หัวพระ

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อสามัญ เข็มพวงขาว ชื่ออื่นๆเข็มใหญ่ชื่อวิทยาศาสตร์ *Ixora finlaysoniana* Wall. ex G.Don ลักษณะ เป็นไม้ล้มลุก สูง 2-5 ซม. เรือนยอดเป็นพุ่มทรงสูงถึงค่อนข้างกลม เปลือกสีน้ำตาลเทา เรียบถึง แตกร่องและเป็นแผ่นสะเก็ด มีช่องหายใจเป็นคุ่มขนาดเล็กทั่วไป เปลือกชั้นในหาสีชมพูถึงน้ำตาลแกมแดง แผ่นใบ รูปขอบขนานแกมรูปวงรี รูปขอบขนานแกมรูปไข่ ถึงรูปขอบขนานแกมรูปหอก กว้าง 4-18 ซม. ยาว 10-35 ซม. ผิวใบเกลี้ยง ปลายใบมนถึงแหลม โคนใบสอบ บางครั้งมนหรือเว้าเล็กน้อยเส้นแขนงใบ 10-15 คู่ ก้านใบยาว 0.5-3.5 ซม. ใบรูปสามเหลี่ยมฐานกว้าง ยาว 5-10 มม. ดอกสีขาวถึงชมพูอ่อน เส้นผ่าศูนย์กลาง 1 ซม. ออกเป็นช่อแยกแขนงตามปลายกิ่ง ผลค่อนข้างกลม เส้นผ่าศูนย์กลาง 10-12 มม. แก่สุกสีแดงคล้ำถึงดำมี 2 เมล็ด

37) เข็มแดง

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

เข็มป่าเป็นไม้ยืนต้นที่มีขนาดเล็กถึงกลาง ใบขอบขนานค่อนข้างยาวปลายแหลม โคนใบสอบติดกึ่ง ช่อยาวเป็นกระจุกสีขาว กลีบดอกมีขนาดเล็กแหลมเรียว กินผล ดูสวยงาม

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อสามัญเข็มป่า ชื่ออื่นๆ เข็ม เข็มป่า ชื่อวิทยาศาสตร์ *Pavella wallichiana* Steud. ลักษณะ เข็มป่าเป็นไม้ยืนต้นที่มีขนาดเล็กถึงกลาง ใบขอบขนานค่อนข้างยาวปลายแหลม โคนใบสอบติดกึ่ง ช่อยาวเป็นกระจุกสีขาว กลีบดอกมีขนาดเล็กแหลมเรียว เมื่อบานจะโค้งงอลงข้างล่าง ประโยชน์ ราก แก้เสมหะในท้อง แก้ไข้ในท้อง แก้เสมหะในทรวงอก แก้ไอเจ็บคอ แก้วัณโรค เปลือกฆ่าแมลงคาเรื่องเข้าหู ใบ ขับพยาธิ แก่ลักปิดลักเปิด ดอก แก้โรคตาถูก แก่ริดสีดวงจมูก

38) คอม ลอมคอม คอนส้ม บักคอม

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

บักคอมลักษณะ เป็นไม้ยืนต้น สูงได้ถึง 15 ม. ใบเดี่ยวเรียงสลับ รูปวงรี ผิวใบมีขนรูปดาวหรือเกลี้ยง ดอกออกเป็นกระจุกที่ซอกใบ ดอกย่อยจำนวนมาก กลีบดอกสีเหลือง ผลสีเหลืองผลเป็นผลสดมีเมล็ดเดี่ยว ผลดิบเป็นของเล่นเด็กที่เรียกว่าบัง โฝะ ทำเป็นลูกกระสุนยิงจากกระบอกไม้ไผ่ ผลสุกรับประทานได้

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อสามัญ พลับพลา ชื่ออื่นๆ กะปกะป ก่อม พลาลาย สากกะเบือดง สากกะเบือละว้า หมายหอม ก้อมส้ม คอมส้ม คอมเกลี้ยง พลองส้ม มลาย จี่เต้า จื่อมือแคง น้ำลายควาย พลาขาว พลาลาย ชื่อวิทยาศาสตร์ *Microcos tomentosa* Sm. ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้น สูงได้ถึง 15 ม.

ใบเดี่ยวเรียงสลับ รูปวงรี ผิวใบมีขนรูปดาวหรือเกลี้ยง ดอกออกเป็นกระจุกที่ซอกใบ ดอกย่อยจำนวนมาก กลีบดอกสีเหลือง ผลสีเหลืองผลเป็นผลสดมีเมล็ดเดี่ยว

ประโยชน์ ผลดิบเป็นของเล่นเด็กที่เรียกว่าบั้งไฟะ ทำเป็นลูกกระสุนยิงจากกระบอกไม้ไผ่ ผลสุกรับประทานได้ รสเปรี้ยวอมหวาน หมอยาพื้นบ้านใช้เข้ายาแก้หืด

39) คันทอง

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

คันทองลักษณะ ไม้ต้น สูงถึง 12 ม. ไม้ผลัดใบ เปลือกสีเทาปนน้ำตาล ใบเดี่ยว เรียงสลับใบรูปไข่หรือรูปไข่แกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบางมีขนนุ่ม ดอกสีเหลืองอ่อน ดอกแยกเพศต่างต้นกัน ผลสดแบบมีเนื้อหลายเมล็ดทรงกลม ผลอ่อนมีขนนุ่มผลแก่เกลี้ยงมีนวลสีขาว รับประทานได้ ผลกินได้ ลำต้นเป็นยาแก้เริ่ยวขัด (จากการสัมภาษณ์ และการจัดประชุมเสวนาผู้นำชุมชนและปราชญ์ผู้รู้ในพื้นที่)

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อสามัญลำบิดคงชื่ออื่น ๆ จังนัง ลำบิดคงชื่อวิทยาศาสตร์ *Diospyros filipendula* Pierre ex Lecomte ลักษณะ ไม้ต้น สูงถึง 12 ม. ไม้ผลัดใบ เปลือกสีเทาปนน้ำตาล ใบเดี่ยว เรียงสลับใบรูปไข่หรือรูปไข่แกมรูปขอบขนาน แผ่นใบบางมีขนนุ่ม ดอกสีเหลืองอ่อน ดอกแยกเพศต่างต้นกัน ผลสดแบบมีเนื้อหลายเมล็ดทรงกลม ผลอ่อนมีขนนุ่มผลแก่เกลี้ยงมีนวลสีขาว รับประทานได้ ประโยชน์ ผลรับประทานได้ เป็นไม้เบิกนำ ใบอ่อนรับประทานเป็นผลสด

40) เถิง เถิง

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ต้นเถิง ไม้ยืนต้นมีความสูงตั้งแต่ 15-30 ม. ใบเป็นใบประกอบขนนก ปลายคี่ ออกเวียนสลับ ใบย่อยเรียงสลับกันบนก้านช่อใบ แผ่นใบย่อย รูปไข่ถึงรูปวงรี ผลกินได้ เปลือกใช้ย้อมแห ผลใช้ต้มรับประทานแก้ ร้อนใน

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อสามัญ เถลิง ชื่ออื่น ๆ กาหยิ นางคำ ยี่ หยี ชื่อวิทยาศาสตร์ *Dialium cochinchinense* Pierre ลักษณะ ไม้ยืนต้นมีความสูงตั้งแต่ 15-30 ม. ใบเป็นใบประกอบขนนก ปลายคี่ ออกเวียนสลับ ใบย่อยเรียงสลับกันบนก้านช่อใบ แผ่นใบย่อย รูปไข่ถึงรูปวงรี กว้าง 1.5-4.5 ซม. ยาว 4-7 ซม. ปลายทุ้มถึงแหลม โคนมนถึงค่อนข้างสอบ ขอบเรียบ ผิวใบเกลี้ยงหรือมีขนเล็กน้อย ดอกเล็ก สีขาว ออกเป็นช่อขนาดใหญ่ตามปลายกิ่ง ผลกลมรี เมื่อสุกมีสีดำ กว้าง 8-10 มม. ยาว 15 มม. ประโยชน์ ใช้ผลต้มรับประทานแก้ไข้ ร้อนใน ผลสุกรับประทานได้ ประุงเป็นขนมหวานผลอ่อนนำมาต้ม

รับประทานได้ ยอดอ่อนให้รสเปรี้ยวใช้ประกอบอาหาร เนื้อไม้ใช้ในการก่อสร้าง เปลือกและแก่น
ย้อมสีให้สีน้ำตาลอมแดง

41) ไม้ไผ่ คัน หรือ ไม้ไผ่ คัน

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ไม้ไผ่ คัน เป็นไม้เลื้อย ยอดอ่อนสามารถรับประทานได้ ไม้ไผ่ คันที่แห้งสามารถทำรอกได้
รักษาฝีหนอง พบได้ทั่วไปในป่าดงมัน

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อสามัญ ไม้ไผ่ คันชื่ออื่น ๆ ไม้ไผ่ คัน เตื่อเครือ เตื่อดิน เตื่อเถา เตื่อไม้ เตื่อขดิน
เตื่อขดิบ ตะขือบล่า โก๊ะ พืช มะเตื่อดิน มะเตื่อเถา ย่านเตื่อขดิบ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Aganosma*
marginata (Roxb.) G.Don ลักษณะ ไม้เถา ทุกส่วนมีน้ำยางขาว เหนียว สูง 1-3 ม. ใบเดี่ยว เรียงตรง
ข้าม รูปขอบขนาน ปลายใบแหลม โคนใบสอบ ขอบใบเป็นคลื่น กว้าง 1.5-2.5 ซม. ยาว 4-8 ซม. ดอก
ช่อ ออกที่ปลายกิ่ง กลีบเลี้ยงมี 5 กลีบ โคนเชื่อมติดกันเป็นรูปกรวย ปลายแยกและบิดเวียน สีขาวอม
เหลือง เกสรเพศผู้มี 5 อัน ผลเป็นฝักคู่ (ผลกลุ่ม) เรียวยาว ผลแก่แห้งและแตก เมล็ดสีน้ำตาล มีขนสี
ขาว ประโยชน์ ยอดอ่อนรับประทานเป็นผักสด ต้มใช้ทำหลอดด้าย เป็นสมุนไพรรักษาโรค ประดง
ผีต่าง ๆ

42) ขาเขน ไซเขน

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ไซเขน เป็นไม้ต้นขนาดเล็ก สูง 5-15 ม. ลำต้นเปลา เปลือกเรียบ ใบเดี่ยว เรียงสลับ รูปใบ
หอกแกม ผลใช้รับประทานได้ เป็นยาแก้เฝือกขัด แก่นไม้ทำยาชา

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อสามัญ กระเจียน ชื่ออื่น ๆ คำสามชิก แคะหาง จันทน์ดง ทราขเด่น กระเจียน
พญารากดำ ไม้ดอง สะบันงาป่า เสาโพลล่า ชื่อวิทยาศาสตร์ *Polyalthia cerasoides* (Roxb.)
Benth. Ex Bedd ลักษณะ ไม้ต้นขนาดเล็กถึงขนาดกลาง สูง 5-15 ม. ลำต้นเปลา เปลือกเรียบ ใบเดี่ยว
เรียงสลับ รูปใบหอกแกมรูปขอบขนานและเบี้ยว ใบอ่อนมีขนนุ่มทั่วไป ดอกออกเดี่ยว ๆ หรือเป็น
กลุ่มไม่รับประทานดอก 3 ดอก ตามง่ามใบและเหนือรอยแผลใบตามกิ่ง กลีบเลี้ยง 3 กลีบ กลีบดอกสี
เขียวอ่อน เรียงสลับกัน 2 ชั้น ชั้นละ 3 กลีบ เกสรเพศผู้มีจำนวนมาก อยู่ชิดกันแน่นเป็นพุ่มกลม ผล
เป็นผลกลุ่ม อยู่บนแกนดัดกลม แต่ละผลป้อม ปลายเป็นติ่ง ผลอ่อนสีเขียว แก่จัดเป็นสีแดง ก้าน
ผลเรียวเล็ก โคนก้านติดรวมอยู่บนปลายก้านข้อที่โตเป็นดุมประโยชน์ แก่นไม้ทำยาชา ผล
รับประทานได้

43) ดอกใส กระตุกใส

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ดอกใสเป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก 5-10 ม. บางครั้งสูงถึง 15 ม. ใบเดี่ยวออกสลับในแนวระนาบเดียวกัน แผ่นใบรูปรีแกมขอบขนาน ปลายใบหู่ถึงแหลม โคนใบสอบแคบ ขอบใบเรียบผิวใบเกลี้ยง เป็นยาระบาย แก่ท้องอืดท้องเฟ้อ ผลกินได้

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อสามัญ ชันทองพยับบาทชื่ออื่น ๆ ข่ายปลูก ขนุนแดง ขอบนางนึ่ง ชันทศกร ช้องรำพัน สลอด น้ำขันทอง มะดูก หมายดุก ข้าวแดง ขุนทอง คุณทอง ดอกไทร ดอกไม เหมือดโรด ดอกหิน ดอกไหล ทุเรียนป่าไฟ ป่าช้าหมอง ขางปลอก มะดูกดง ฮ่อสะพาน ควาย มะดูกเลี่ยม ชื่อวิทยาศาสตร์ *Suregada multiflorum* (A.Juss) Baill. ลักษณะ เป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก มีความสูง 5-10 ม. บางครั้งสูงถึง 15 ม. ใบเดี่ยวออกสลับในแนวระนาบเดียวกัน แผ่นใบรูปรีแกมขอบขนานแกมรูปหอก กว้าง 3-6 ซม. ยาว 8-15 ซม. ปลายใบหู่ถึงแหลม โคนใบสอบแคบ ขอบใบเรียบผิวใบเกลี้ยง ดอกเล็กสีเขิวยอ่อน ออกเป็นกระจุกตามซอกใบ มีการแยกเพศดอก ดอกเพศผู้และเพศเมียจะอยู่ต่างต้นกัน ผลอ่อนค่อนข้างกลม มีสามพู เมื่อสุกมีสีเหลือง แตกออกเป็น 3 ซีก เส้นผ่าศูนย์กลาง 2 ซม.ประโยชน์ เป็นยาระบาย แก่ท้องอืดท้องเฟ้อ เป็นยาแก้ประดง

44) โมก

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ต้นโมกเป็นไม้ยืนต้น ไม้ดัด ใบเดี่ยว เรียงตรงกันข้าม รูปรี ปลายใบเรียวแหลม กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายแยกเป็น 5 แฉก นิยมปลูกเป็นไม้ประดับ ดอกมีกลิ่น

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อสามัญ โมกแดง ชื่ออื่น ๆ โมกใหญ่ โมกป่า ชื่อวิทยาศาสตร์ *Wrightia dubia* (Sims) Spreng. ลักษณะ ไม้ดัด ใบเดี่ยว เรียงตรงกันข้าม รูปรี ปลายใบเรียวแหลม กลีบดอกเชื่อมติดกันเป็นรูปถ้วย ปลายแยกเป็น 5 แฉก สีส้มแดงอมชมพู ผลเป็นฝักคู่ทรงกระบอกเรียวยาว การขยายพันธุ์ เพาะ เมล็ด ตอนกิ่ง แยกหน่อประโยชน์ นิยมนำมาปลูกเป็นไม้ประดับดอกสวยงามมีกลิ่นหอม

45) ลำควน

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ลำควนเป็นไม้ยืนต้น ขนาดเล็กถึงกลาง กลาง มีความสูง 3-8 ม. เปลือกเรียบสีน้ำตาล ใบเป็นใบเดี่ยว ปลายและโคนแหลม ขอบใบเรียบ ผิวใบมัน ดอกออกที่ซอกใบ กลีบดอกหนา มี 6 กลีบ เรียงเป็น 2 ชั้น ๆ ละ 3 กลีบ สีเหลืองนวล มีกลิ่นหอม ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด เป็นยาแก้ไฟหนอง ดอกนิยมนำมาบูชา

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อสามัญ ลำควน ชื่ออื่น ๆ หอมหลวง ชื่อวิทยาศาสตร์ *Melodorum fruticosum* Lour. ลักษณะ ลำควนเป็นไม้ยืนต้น ขนาดเล็กถึงขนาดกลาง มีความสูง 3-8 ม. เปลือกเรียบสีน้ำตาล ใบเป็นใบเดี่ยว ปลายและโคนแหลม ขอบใบเรียบ ผิวใบมัน ดอกออกที่ซอกใบ กลีบดอกหนา มี 6 กลีบ เรียงเป็น 2 ชั้น ๆ ละ 3 กลีบ สีเหลืองนวล มีกลิ่นหอม ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด

ประโยชน์ ผลรับประทานได้ ลำต้นใช้ทำฟืน ดอกนิยมนำมาปรุงเป็นยาบำรุงกำลัง แก้ลมวิงเวียน

46) หวดข่า มะหาด ห่นข่า

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

หวดข่าเป็นไม้ยืนต้น เปลือกค่อนข้างเรียบ สีน้ำตาลถึงสีเทา ใบประกอบแบบขนนก ผลรับประทานได้ แก้โรคบิดท้อง

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อสามัญ มะหาด ชื่ออื่น ๆ กะข่ำ กำข่า กำจำ ชันรู มะหาดบาท มะหาดลิง ข่านำข่า มะจำ มะหาดป่า หวดคา สีฮอกน้อย หวดลาว หวดม่า ชื่อวิทยาศาสตร์ *Lepisanthes rubiginosa* (Roxb.) Leenh. ลักษณะ เป็นไม้ต้น สูงถึง 16 ม. เปลือกค่อนข้างเรียบ สีน้ำตาลถึงสีเทา ใบประกอบแบบขนนก เรียงสลับ มีใบย่อย 3-6 คู่ เรียงตรงข้ามหรือเยื้องกัน บางครั้งสลับ แผ่นใบย่อยรูปไข่ถึงรูปใบหอกแกมรูปไข่กลับ ปลายป้านถึงเรียวแหลม โคนมนถึงรูปลิ้นกว้าง ผิวใบมีขนยาวประปรายทั้ง 2 ด้าน ดอกเล็ก สีขาวถึงเหลือง กลิ่นหอมหวาน ออกเป็นช่อตามปลายกิ่งและตามง่ามใบใกล้ยอด ช่อดอกยาวถึง 50 ซม. ผลกลม ฉ่ำน้ำ เมื่อสุกสีม่วงแดงถึงเกือบดำ

ประโยชน์ ผลรับประทานได้ เป็นยาแก้ท้องร่วง

47) หว้า หว้าก้นโกน หว้าใหญ่

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

หว้าเป็นไม้ยืนต้นขนาดเล็ก ใบเป็นใบเดี่ยว ออกตรงข้ามรูปไข่หรือรูปรี เส้นขอบใบปิด ดอกสีขาวหรือสีเหลืองอ่อน ออกเป็นช่อที่ ผลสุกรับประทานได้หวานอมเปรี้ยว เปลือกแก่ฝูพองเป็นหนอง ผลสุกเป็นอาหาร ของสัตว์นานชนิด เช่นนก กระรอกกระแต

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อสามัญ หว้า ชื่ออื่นๆ ห้างี้พะจะ ชื่อวิทยาศาสตร์ *Syzygium cumini* (L.) Skeels
ลักษณะ หว้าเป็น ไม้ต้นขนาดเล็ก มีความสูง 10-35 ม. ใบเป็นใบเดี่ยว ออกตรงข้ามรูปไข่หรือรูปรี เส้นขอบใบปิด ดอกสีขาวหรือสีเหลืองอ่อน ออกเป็นช่อที่ช่อใบหรือปลายยอด แกนช่อยาว 4.5-10 ซม. ฐานรองดอกรูปกรวย กลีบดอกและกลีบเลี้ยงอย่างละ 4 กลีบ รูปกลมมน เกสรตัวผู้จำนวนมาก ผลเป็นผลสดรูปรีแกมรูปไข่ ถ้าน้ำ สีม่วงดำ ผิวมันขนาด 1 ซม.

ประโยชน์ ผลสุกรับประทานได้หวานอมเปรี้ยว ใช้หมักทำไวน์ ในผลสุกมีมากจึงใช้ผล ในการผลิตเป็นอุตสาหกรรม ผลดิบใช้ผลิตน้ำส้ม เปลือกคั้นเป็นยาฝาดสมานแก้บิด ทำยาล้างปาก กลั้วคอ รักษาแผลอักเสบในปาก ผลสุกเป็นยาขับปัสสาวะและรักษาเบาหวาน เมล็ดรักษาท้องเสีย และบิด เนื้อไม้ใช้สร้างบ้านเรือน และเครื่องมือเกษตร

48) เหมือดแอ่ เหมียดแอ่

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

เหมือดแอ่เป็นไม้พุ่ม มีความสูง 2-3 ม. เปลือกสีน้ำตาลถึงดำ แตกเป็นร่องตามยาว ใบ รูปไข่กว้าง ปลายและโคนใบมนเล็กน้อยหรือแหลม ขอบใบผิวใบเรียบ สีเขียวเป็นมัน กรอบ ออก ดอกตามซอกใบหรือตามกิ่ง ดอกขนาดเล็กสีน้ำเงินม่วงถึงสีม่วง ผลกลมสีเขียว ขนาดเล็ก มีขนาด เส้นผ่าศูนย์กลาง 5 มม. เมื่อแก่จัดจะมีสีดำ ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด ขอดอ่อนสามารถรับประทานได้ ใบ แก่นนำไปคลุกกับพริกแล้วตากแห้งทำให้พริกมีสีส้มสวยงาม พบได้ทั่วไปในป่าดงมัน

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อสามัญ พลองเหมือด ชื่ออื่น ๆ พลองดำ เหมียด ชื่อวิทยาศาสตร์ *Memecylon edule* Roxb. ลักษณะ เหมือดแอ่เป็นไม้พุ่ม มีความสูง 2-3 ม. เปลือกสีน้ำตาลถึงดำ แตกเป็นร่อง ตามยาว ใบรูปไข่กว้าง 2.5-4 ซม. ยาว 4-5 ซม. ปลายและโคนใบมนเล็กน้อยหรือแหลม ขอบใบผิวใบ เรียบ สีเขียวเป็นมัน กรอบ ออกดอกตามซอกใบหรือตามกิ่ง ดอกขนาดเล็กสีน้ำเงินม่วงถึงสีม่วง ผล กลมสีเขียว ขนาดเล็ก มีขนาดเส้นผ่าศูนย์กลาง 5 มม. เมื่อแก่จัดจะมีสีดำ ขยายพันธุ์ด้วยเมล็ด

ประโยชน์ ใบอ่อน ขอดอ่อนรับประทานเป็นผักสดกับแจ่วหรือน้ำพริก ใบแก่นำไป คลุกรวมกับพริก แล้วนำไปตากแห้งทำให้พริกสีสด และไม่มีแมลง ส่วนกิ่งก้านนำไปเผาทำน้ำค้าง ใช้

ในการข้อมคราม ผ่าพื้นเมือง กิ่งขนาดนี้มมือให้ตัดมา 1 กีบ เอาไปฝนตรงกลางจะได้น้ำยางออกมา ใช้ทาพื้นทำให้พื้นทนไม่ผุง่าย

4.1.2 พันธุ์สัตว์ที่พบได้ทั่วไปในป่าดงมัน

สัตว์ที่พบในป่าดงมันส่วนมากจะเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็กที่อาศัยอยู่ตามรูไม้เช่น กระรอก, กระแต และบางสัตว์ปีกจะไม่ค่อยพบมากเช่น ไก่ป่า, และนกบางชนิดที่อาศัยอยู่ในป่าดงมัน เช่น อีกา, นกแซงแซวหางบ่วงเล็ก, นกแซงแซวหางปลา, นกกระปูดตาแดง, นกเค้าแมว, นกกวาง, นกขอด, นกปรอดสวน, นกปรอดหัวจุก มีการศึกษาข้อมูลจากทีมวิจัยและการศึกษาเอกสารข้อมูล ดังนี้

4.1.2.1 สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนม

1) กระรอก กระแต

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

กระรอกเป็นสัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็ก มีหลายสี ส่วนมาที่พบอยู่ในบริเวณวัดป่าธรรมนุสารี ซึ่งเป็นเขตอุทยาน และพบได้ทั่วไปตามต้นหว้าที่มีลูกสุก

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Callusciurus finlaysoni* ชื่อสามัญกระรอกหลากสี Variable squirrel ลักษณะ กระรอกชนิดนี้มีความหลากหลายของสีขนโดยมีตั้งแต่ขนสีขาวไปจนถึงสีดำหรือสีแดงตลอดทั้งตัว กระรอกหลากสีบางตัวอาจมีหลากสีในตัวเดียวกันขนาดความยาวลำตัวและหัว 21-22 ซม. ความยาวหาง 22.5-24 ซม. กระรอก หลากสีออกหากินตามลำพังในตอนเช้าเป็นสัตว์กินผลไม้ ใบไม้และเมล็ดพืชบางชนิดเป็นอาหาร บางครั้งอาจกินแมลงที่อาศัยอยู่ตามเปลือกผลไม้เป็นอาหาร

ประโยชน์ เป็นอาหาร โดยเฉพาะการนำมาอ่อม ผัดเผ็ด ลาบ ในบางพื้นที่นำมาหมก

2) กระจ๊วน กระแต

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

กระจ๊วนหรือกระแต มีลักษณะคล้ายกระรอกทั่วไป ลำตัวมีแถบลายสีดำ 2 แถบ สลับกันแถบลายสีน้ำตาลเหลืองขนหางของกระจ๊วนค่อนข้างตัวมีสีน้ำตาลแกมดำแกมเขียวตลอดตั้งแต่หัวถึงหาง แต่ก่อนพบมากแต่ในปัจจุบันเหลือน้อยมาก อยู่ประปรายกับกระรอกที่ วัดป่าธรรมนุสารี

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Menetes berdmorei* ชื่อวงศ์ Sciuridae ชื่อสามัญ กระจ๊วน Indochinese ground squirrel ชื่ออื่น กระแต ลักษณะ กระจ๊วน ในบางพื้นที่เรียกว่ากระแต มีลักษณะคล้ายกระรอกทั่วไป ขนตามลำตัวข้างลำตัวมีแถบลายสีดำ 2 แถบ สลับกันแถบลายสีน้ำตาลเหลืองขนหาง

ของกระซิ่นก่อนข้างตัวมีสีน้ำตาลแกมดำแกมเขียวตลอดตั้งแต่หัวถึงหาง ขนกลางหลังมีสีน้ำตาลแดง ในบาสนั้น ไม่เป็นพวงใหญ่เหมือนพวกกระรอก กระซิ่นตัวเมียมีเต้านม 3 คู่

ประโยชน์ เป็นอาหาร โดยเฉพาะการนำมาอ่อม ผัดเผ็ด ในบางพื้นที่นำมาหมก

3) จอนฟอน

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

จอนฟอนตัวโตกว่ากระรอกเล็กน้อย ตัวผู้มีขนาดใหญ่กว่าตัวเมียมาก ขนสีน้ำตาลแดง ปลายจมูกแหลม หูสั้นกว่าตัว ส่วนมากจะไม่ค่อยพบ จะพบได้บริเวณที่เรียกว่านาหม่อง (จากการสอบถามข้อมูล) นิยมนำมาอ่อมหรือผัดเผ็ด

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Herpestes javan* ชื่อวงศ์ Herpestidae ชื่อสามัญ พังพอนธรรมดา Javan mongoose ชื่ออื่น ๆ จอน ลักษณะ ตัวโตกว่ากระรอกเล็กน้อย ตัวผู้มีขนาดใหญ่กว่าตัวเมียมาก ขนสีน้ำตาลแดงปลายจมูกแหลม หูสั้นกว่าตัว เมื่อตกใจจะต่อสู้ ขนตามลำตัวตั้งชันขึ้นมาได้ การกระจายมีถิ่นอาศัยอยู่ใน อินโดจีน อินโดจีน ไทย มาเลเซีย และชวา อาหาร ชอบกินเนื้อสัตว์เล็กต่าง ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง งู และหนู รวมทั้ง กบ เขียด ปู เป็ด ไก่ นก แมลง และผลไม้ พฤติกรรม เป็นสัตว์หากินทั้งกลางวันและกลางคืน นอนในโพรงดิน ไม่ชอบไต่ขึ้นต้นไม้ ชอบป่าหญ้าหรือตามป่าโปร่งมากกว่าป่าดิบ เป็นสัตว์ที่ว่องไวมาก การสืบพันธุ์ พังพอนเริ่มผสมพันธุ์ได้เมื่อมีอายุ 2 ปี ระยะตั้งท้องนาน 6 สัปดาห์ ออกลูกครั้งละ 2-4 ตัว มีอายุยืน 12 ปี สถานภาพปัจจุบัน เป็นสัตว์ป่าคุ้มครองตามพระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พุทธศักราช 2535

ประโยชน์ เป็นอาหาร คนอำนาจเจริญนำจอนฟอนมาเป็นอาหารโดยการหมกใส่หยวก (หยวกกล้วย) และอ่อม

4) หนูท้องขาว

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

เป็นหนูที่มีขนาดปานกลาง ชอบอยู่ตามบ้านเรือน หนูที่อยู่ตามบ้านเรือนส่วนมากจะไม่นิยมนำมาทำอาหาร ส่วนหนูท้องขาวที่อยู่ในป่าส่วนมากจะนำมาทำอาหารเพราะจะไม่ทำให้กลัว

ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

ชื่อวิทยาศาสตร์ *Rattus rattus* ชื่อวงศ์ Muridae วงศ์ย่อย Murinae ชื่อสามัญ หนูท้องขาว Roof rat ลักษณะ บางครั้งเรียก หนู หลังคา (Roof rat) เป็นหนูตระกูล Rattus ที่มีขนาดใหญ่ปานกลางรูปร่างเพรียว มีน้ำหนักตัว 90-250 กรัม บางตัวอาจมีน้ำหนัก 360 กรัม ขนาดลำตัวและหัวยาวประมาณ 182 มม. หางยาวประมาณ 88 มม. ดินหลังยาวประมาณ 33 มม. ความยาวใบหูประมาณ 23 มม. มีเต้านมรวม 5-6 คู่ อยู่ที่อก 2 คู่ที่ท้อง 3 คู่ ขนด้านหลังมีสีน้ำตาล (ฐานขนสีเทาปลายสี

น้ำตาล) ไม่มีขนคล้ายหนาม (Spine) ขนส่วนท้องมีสีขาวปนเทาหรือเหลืองครีม จมูกแหลม ตาโปน มีขนาดใหญ่ หางมีสีดำและมีเกล็ดละเอียดตลอดทาง ความยาวของหางมากกว่าความยาวของลำตัว ประโยชน์ ชาวบ้านในที่อยู่รอบป่าดงมันนิยมนำหนูกึ่งขาวมาเป็นอาหารโดยการ ย่าง ปิ้ง อ่อม หมก และผัดเผ็ด

4.1.2.2 ข้อมูลสัตว์ปีกที่มีในป่าดงมัน

จากการที่ลงเก็บข้อมูลในความหลากหลายทางชีวภาพด้านพรรณพืชและสัตว์ไม่ว่าจะเป็นสัตว์ที่เลี้ยงลูกด้วยนมและสัตว์ปีกและจากการที่ทีมวิจัยได้ศึกษาและสำรวจนกที่มีในป่าดงมัน พบว่านกบางชนิดที่หายากในป่าพื้นราบกับพบเห็นได้แบบง่ายและจากการค้นคว้าเอกสารที่มีอยู่เพิ่มเติม(นกเมืองไทย หมอบุญส่ง เลขะกุล) พบว่านกที่อาศัยอยู่ในความสูงตั้งแต่ 1,000-1,500 เมตรจากระดับน้ำทะเล ยังสามารถพบเห็นได้ในป่าดงมันและนกยังเป็นเครื่องบ่งชี้ถึงความอุดมสมบูรณ์ได้เป็นอย่างดี และนกแต่ละชนิดที่พบเห็นตามที่ได้เสนอดังนี้

1) ไก่ป่า

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

มีรูปร่างเหมือนไก่บ้านตัวผู้มีหนอนสีแดงลักษณะสร้อยคอจะมีลักษณะสีแดงสร้อยหลัง กี่สีแดงคล้ายคอ ตัวเมียขนาดเล็กกว่าหางสั้น ขนลำตัวสีน้ำตาลหนังหน้าสีชมพูแก้มแดง ไก่ป่าที่พบเห็นในป่าดงมันเป็น ไก่ป่าคุ่มหูขาวส่วนมากจะพบในบริเวณดอนปู่ตาและวัดป่าธรรมมานุสารี

2) นกคุ้มอีตีดใหญ่

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

มีลักษณะคล้ายนกคุ้มอีตีดเล็ก แต่ขนาดใหญ่กว่า ขาเหลือง ขณะบินปีกสีน้ำตาลอ่อนตัดกับขนปีกบินสีดำชัดเจนกว่าชนิดอื่นตัวผู้หัวและลำตัวสีดำ แถบข้างหัวสีน้ำตาลเข้ม อกสีน้ำตาลแกมส้ม ข้างอกและสีข้างตอนบนมีจุดสีดำเล็ก ถิ่นอาศัย พบตามที่โล่งตามลำน้ำเคยเป็นสวน

3) นกโพระดกหนวดแดง

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

มีลักษณะหัว อก และท้องสีน้ำตาลแกมเหลือง มีลายขีดสีน้ำตาลเข้ม ปากสีเหลืองส้ม หน้รอบตาสีเหลืองเสียงร้องโฮ-โป๊ก โฮ-โป๊ก จะมีเสียงร้องที่ก้องและดังมาก ถิ่นอาศัยป่าโปร่ง ป่าเต็งรัง และบริเวณป่าดอนปู่ตาบ้านค่าน้ำสร้าง

4) นกกระตั้นอกขาว

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

หัว หลัง ไหล่สีน้ำตาลเข้ม คอและอกสีขาวปากแดงสดปากล่างอาจแกมน้ำตาลเหลือง และหางสีฟ้าเข้มหลังตอนล่างสีฟ้าขาว แข็งและตีนสีแดง ถิ่นอาศัยทุ่งนา แหล่งน้ำในที่โล่งถึงระดับความสูงพอประมาณจากระดับน้ำทะเล สามารถพบในพื้นที่แห้งแล้งกว่าชนิดอื่น นกประจำถิ่น พบได้ทั่วไป

5) นกกาเหว่า

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ปากหนาสีออกเขียว หางยาว ตัวผู้ขนลำตัวสีเกือบเข้ม ตาแดงเข้ม ตัวเมีย ขนลำตัวสีน้ำตาลถึงสีน้ำตาลดำมีลายจุดและลายขวางสีขาวและน้ำตาลอ่อน ถิ่นอาศัย ป่าโปร่ง สวนผลไม้ เป็นนกประจำถิ่นบางส่วนเป็นนกอพยพ

6) นกกระปูดตาแดง

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

มีขนาดใหญ่พบมากในป่าดงมัน หัว คอ ลำตัวด้านล่าง และหางดำเหลืองม่วง หลังและปีกสีน้ำตาลแดงเป็นนกประจำถิ่นพบบ่อยมาก ส่วนมากผู้ใหญ่หรือปราชญ์ในชุมชนจะสังเกตจากเสียงร้องเพื่อคำนวณเกี่ยวกับฝน

7) นกแสด ภาษาถิ่นเรียก นกบักเห่ว

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

วงหน้ารูปหัวใจสีขาวขอบน้ำตาลแดง ตาน้ำตาลแดงคล้ำลำตัวด้านบนน้ำตาลแกมเหลืองแซมด้วยสีเทา เสียงร้องแหลมโหย หวน ส่วนมากเป็นความเชื่อในส่วนบุคคลหากนกแสดจับที่หลังคาบ้านของผู้ใด ผู้ที่อาศัยอยู่ในบ้านหลังนั้นก็จะประสบเคราะห์ร้าย นกประจำถิ่น พบไม่บ่อย

8) นกเค้าโมง,นกเค้าแมวลายน้อย

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ตาเหลืองคล้ายนกเค้ากระด แต่ขนาดใหญ่กว่าหัวและลำตัวด้านบนมีลายขวางสีน้ำตาลอ่อนชัดเจนกว่าไม่มีลายคล้ายตาปลอมที่ท้ายทอยอกและสีข้างมีลายน้ำตาลแดงคล้ำ ท้องขาว ถิ่นอาศัย ป่าดิบค่อนข้างโปร่ง ป่าโปร่ง นกประจำถิ่น พบมากในป่าดงมันส่วนมากจะเป็นที่คนไม่รบกวนหากินในตอนกลางคืน

9) นกเขาใหญ่

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

มีลักษณะที่สามารถเห็นได้ชัดเจนคือ หัวเทา คอและลำตัวด้านล่างสีน้ำตาลแกมม่วง ปีกและหลังสีเข้มกว่าท้อง สามารถที่จะพบได้บ่อยเป็นประจำถิ่นอาศัยอยู่ทั่วไปในบริเวณป่าดงมัน

10) เหยี่ยวขาว

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

หัวและลำตัวด้านล่างขาวตาแดง แสบตาดำ ลำตัวด้านบนเทาอ่อนเห็นแถบปีกสีดำจากไหล่ชัดเจน แข็งและตีนสีเหลือง ขณะบินปีกขาวปลายแหลม ส่วนมากจะเห็นบินวนอยู่เป็นระยะ ส่วนมากจะบินวนใกล้กับป่าข้างวัดเนื่องจากพื้นที่มีไก่อปาเยอะมีลูกไก่อปาพบไม่ค่อยบ่อยส่วนมากเป็นนกอพยพ

11) เหยี่ยวนกเขาชิครา หรือภาษาถิ่นเรียก แหลวนกเขา

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

มีลักษณะตัวผู้ ตาแดง หัวและลำตัวด้านบนเทาแกมฟ้า คอขาวมีเส้นกลางคอสีเข้ม ลำตัวด้านล่างสีขาว ออกและท้องมีลายขวางสีส้มแกมน้ำตาลแดง หางเทา มีลายขวางสีเข้มไม่ชัดเจน ถิ่นอาศัยป่าโปร่งมักพบตามทุ่งนาและที่สวนเป็นประจำถิ่นและเป็นนกอพยพระยะสั้น ที่ดงมันไม่ค่อยพบเห็นได้บ่อย

12) นกอีแพรด/นกกระดิกกระดก

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

มีลักษณะลำตัวดำแกมเทาทั้งหมด หัวสีเข้มกว่าส่วนอื่น คิ้วสีขาวบางสั้น คอขาวชัดเจน ปลายขนหางขาว ถิ่นอาศัยมักพบบ่อยในป่าเต็งรังที่สมบูรณ์ ป่าเบญจพรรณ หายากและพบค่อนข้างบ่อยในพื้นที่ดงมันพบได้ทั่วไปในป่าบริเวณดอนปู่ตาที่มีสภาพรกทึบ

13) นกแขวแขวหางปลา

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

ขนลำตัวสีดำเหลือบน้ำเงินเล็กน้อย ลักษณะหางแฉกเล็ก ถิ่นอาศัย ทุ่งนา พื้นที่เปิดโล่ง เป็นนกปะถิ่นและนกอพยพ ส่วนใหญ่ในบริเวณป่าดงมันจะพบบ่อยในฤดูหนาว และในช่วงที่ผลไม้ป่าสุก

14) นกแขวแขวหางบ่วงเล็ก

ข้อมูลจากการศึกษาของทีมวิจัย/ชุมชน

มีลักษณะ หน้าผามีหงอนสั้น ขนลำตัวดำเหลือบน้ำเงินเป็นมัน ปีกและหางเหลือบเขียว ปลายหางตัด ก้านหางคู่ยาวมากอาจยาวออกมาถึง 40 เซนติเมตรปลายแผ่ออกสองข้างเป็นรูปวงรียาว เสียงร้องเป็นท่วงทำนอง และเลียนเสียงคล้ายเสียงนกอื่นๆ ได้หลายแบบ ถิ่นอาศัยมักหากินรวมฝูงกับ

นกชนิดอื่น ในป่าดิบ แต่สามารถพบนกชนิดนี้ได้ ในป่าดงมันที่มีความสูงจากระดับน้ำทะเลไม่มาก ส่วนมากจะพบนกชนิดนี้ในช่วงฤดูหนาวในป่าดงมันสามารถพบได้ทั่วไป

4.1.3 เห็ดที่พบในป่าดงมัน

เห็ดปลวกที่พบในป่าดงมัน เป็นเห็ดที่มีราคาแพง หากเป็นเห็ดปลวกธรรมดาจะมีหมวกดอก มีสีหมวกดอกที่ยังไม่บาน มีสีอมน้ำตาล เมื่อบานจะมีสีจางลง หากเป็นเห็ดปลวกแดงจะมีสีที่หมวกดอกเป็นสีแดง จะมีขนาดขาที่ยาวกว่าเห็ดปลวกที่พบในดงอื่น ชาวบ้านเรียกต่างกันไป เห็ดที่พบในป่าแห่งนี้เฉพาะเห็ดปลวกมีสามถึงสี่ชนิด เช่น เห็ดปลวกธรรมดา, เห็ดปลวกแดง, เห็ดปลวกตาบ, เห็ดปลวกน้ำฝน ข้อมูลจากการศึกษาเอกสารเพิ่มเติม

1) เห็ดปลวกดึก (อีสาน) หรือเห็ดจุน *Termitomyces clypeatus* R.Heim (1951)

เห็ดชนิดนี้พบมากในป่าดงมันบริเวณป่าดอนปู่ตา, ลำห้วย, หลังโรงเรียนบ้านคำน้ำสร้าง, และพื้นที่หลังสำนักงานโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่ง ในช่วงเดือนพฤษภาคม – ตุลาคม โดยมีรายละเอียดลักษณะทั่วไปของดอกดังนี้ คือ หมวกดอก (pileus) กว้าง 2.5-10 ซม. ดอกอ่อนลักษณะคล้ายกรวยปลายแหลม เมื่อบานจะเป็นรูปโค้ง เนื้อแน่น ขอดหมวก (perforatorium) แหลมสีเข้มผิวหมวกอมน้ำตาล เมื่อบานสีหมวกจะจางลง ครีบอก (gill) สีขาว แยกเป็นอิสระไม่ติดกับก้านดอก วงแหวน (lamella) ไม่ติดก้าน สีขาว – สีชมพูอมแดง กว้าง 2-8 มม. ก้านดอก (stipe) ยาว 2-12 x 0.5-1.0 ซม. กลม แข็ง ผิวสีขาวหรือสีเนื้อ มีลักษณะเป็นกระเปาะที่ส่วนกลาง รากเทียม (pseudorhiza) ยาว 3-18 ซม. ส่วนที่เป็นแบบยาว 2-4 มม. บริเวณฐาน ลักษณะที่สังเกตง่าย คือ ส่วนที่เป็นขอดแหลมบนหมวก มีสีดำหรือสีเข้ม เนื่องจากมีสารลิกนิน (lignin) ดังนั้นเมื่อสารเหล่านี้สลายตัวไปสีของดอกเห็ดจึงจางลง ในขณะที่ดอกเห็ดยังอ่อนอยู่ หรืออยู่ในระยะที่ดอกเห็ดแทรกพื้นดินขึ้นมาแต่หากเห็ดเจริญเต็มที่แล้ว ก้านดอกจะยื่นออกเป็นรูปทรงกระบอก

2) เห็ดปลวกตาบ (อีสาน) หรือเห็ดโคนขาไก่ *Termitomyces fuliginosus* R. Heim

(1977) จัดเป็นเห็ดโคนชนิดดอกใหญ่ สีเทาดำ พบมากในตลาดเมืองยโสธร

หมวกดอก (pileus) เส้นผ่าศูนย์กลาง 10-15 ซม. ดอกอ่อน บานเหมือนรูปประฆัง เมื่อบานเต็มที่จะตรง มีสีขาวหรือขาว ขอดแหลมสีเหลือง สว่างมีลายเส้นละเอียดกระจายเกือบครึ่งของหมวกดอก ดอกเห็ด เมื่อบานเต็มที่จะมีเส้นผ่าศูนย์กลาง 5-20 ซม.

ก้านดอก (stipe) มีเส้นผ่าศูนย์กลาง 1-2 ซม. ยาว 3-20 ซม. อาจถึง 50 ซม. ขึ้นอยู่กับความลึกของผิวดินจนถึงรังปลวก ก้านดอกที่ระดับผิวดินจะมีลักษณะโป่งเป็นกระเปาะเล็กน้อย จากนั้นจะยาวเรียวเล็กลงไปเรื่อย ๆ จนถึงรังปลวก ไม่มีวงแหวน (annulus) ครีบอก (gill) สีขาว รากเทียม (pseudorhiza) ยาวประมาณ 7-9 ซม. ฐานของดอก (receptacle) ยาวประมาณ 2-4 ซม. สปอร์ (spore) สีเหลืองนวลถึงชมพู

4.1.4 ระบบนิเวศน์ในป่าดงมัน

ป่าดงมันเป็นระบบนิเวศน์ของป่าที่เป็นป่าเบญจพรรณ สลับกับป่าดิบแล้งที่มีความอุดมสมบูรณ์บางส่วนเฉพาะที่ แต่ส่งผลให้กับสภาพป่าทั้งหมดเป็นระบบของความหลากหลายที่มีอยู่ไม่ว่าจะเป็นการแบ่งชั้นของต้นไม้เพื่อความอยู่รอดของต้นไม้ การเกื้อกูลและอิงอาศัย การแบ่งลักษณะตามความสูงของพรรณไม้การจัดการในระบบของต้นไม้ และยังคงมีระบบที่แยกย่อยออกไปอีก เช่น ระบบนิเวศน์ของสัตว์ สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมส่วนใหญ่ที่อาศัยอยู่ในป่าแห่งนี้จะเป็นจำพวกกระรอกกระต่ายเป็นส่วนใหญ่ที่สามารถพบเห็น จากคำบอกเล่าที่ผ่านมาของป่าแห่งนี้เป็นที่อยู่ของสัตว์มากมายนานาชนิด แต่ปัจจุบันเหลืออยู่ในที่เฉพาะในที่อนุรักษ์ไว้เพราะไม่มีระบบการจัดการทำให้ระบบนิเวศน์ในห่วงโซ่อาหารถูกตัดจากระบบเดิมแต่กลับกลายเป็นห่วงโซ่แบบกระชับวงในการดำเนินชีวิตแบบลง

ระบบนิเวศน์ของนกส่วนใหญ่เป็นนกอพยพและนกประจำถิ่นย้ายมาหากินเป็นบางช่วงฤดู นกบางชนิดหรือนกขนาดเล็กที่อยู่ประจำ เช่น นกปรอด ไปนกกกระชับทั่วไป นกกระปูดแดง นกอพยพที่พบเห็น เช่น นกเหยี่ยวขาว นกแซงแซวหางบ่วงเล็ก จะพบเห็นเป็นบางช่วงฤดู ทำให้เห็นว่าการที่นกอพยพย้ายถิ่นฐานแสดงให้เห็นว่าสภาพป่ามีความอุดมสมบูรณ์ในระดับเท่าที่ควร

ระบบนิเวศน์ของเห็ด ที่อยู่ในป่าดงมันจะออกก่อนข้างเยาะเพราะปลวกมีก่อนข้างเยาะ การที่เห็ดโคนที่ดงมันมีสภาพเป็นเห็ดที่มีขายาวมากก็เพราะว่าพื้นที่มีลักษณะเป็นดินทราย เห็ดสามารถที่จะแทงช่อดอกขึ้นมาได้จึงมีลักษณะขาที่ยาวและมีรสชาติหวานกว่าเห็ดที่มีโดยทั่วไป

4.2 ความสัมพันธ์ระหว่างคนกับ ชุมชน

ผลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนกับชุมชน คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันทั้งในอดีตและปัจจุบัน การใช้ทรัพยากรจากป่า

4.2.1 คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมัน ทั้งในอดีตและปัจจุบัน

แบ่งคนตามกลุ่มอายุ 3 กลุ่มดังนี้ กลุ่มที่หนึ่งอายุ 45-70 ปี กลุ่มที่สอง อายุ 15-45 ปี กลุ่มที่สาม อายุ 5-15 ปี โดยกลุ่มที่มีผู้เข้าร่วมกิจกรรมที่มีผู้เข้าร่วมมากที่สุดคือกลุ่มที่สอง เป็นวัยที่กำลังเป็นแรงงานหลักที่ผลักดันการหมุนเคลื่อนไปข้างหน้าของชุมชน การที่แบ่งออกเป็นสามกลุ่มอายุอย่างนี้ เราจะสามารถเห็นถึงการปรับเปลี่ยนของป่าดงมัน ได้อย่างชัดเจนจากการที่ทำกิจกรรม

กลุ่มอายุ 45-70 ปี

เล่าความเป็นมาของป่าดงมันแต่อดีตถึงปัจจุบันแต่ก่อนที่ได้ชื่อว่าป่าดงมันนั้นชาวบ้าน ที่มาร่วมโครงการที่ได้เล่าให้ก่อนนั้นมีนายพรานคนหนึ่งได้ยิงไก่ฟ้าตัวหนึ่งบาดเจ็บมาตั้งแต่ด่าบลหนองอำเภอสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ไก่ฟ้าตัวนั้นลากใส่มาเรื่อยจนกลายเป็นห้วยใส่ไก่ในปัจจุบันส่วนตัว

ไก่อ้นมาตายที่ดงมันเนื่องจากเป็นไก่อไฟตัวนั้นจึงมาตายที่ดงมันหลังจากนั้นพอเน่าสลายแล้วจึงมีปลวกเกิดขึ้นเป็นป่าดงมัน ในปัจจุบันความเป็นมา (เรื่องเล่าจากผู้ที่มาอยู่ก่อนในช่วงที่ชาวบ้านมาอยู่เริ่มแรก) จากอดีตปู่เล่าให้ฟังว่าเมื่อก่อนพื้นที่แห่งนี้มีมันนานาพันธุ์ เช่น มันนก มันฮิบ ซึ่งอยู่ลึกและหัวใหญ่ มันน้ำ, กลอย ที่อยู่ในป่าแห่งนี้มีอยู่เยอะช่วงเวลา ที่เอากลอยอร่อยที่สุดคือช่วงน้ำแก่ง (ช่วงฤดูน้ำหลาก) วิธีการเอากลอยนั้นถ้าขุดมาแล้ว เอามากินเลย นั้นจะทำให้ เบื่อเอามากิน ไม่ได้เลยต้องเอาไปแช่น้ำที่มันไหลจนกลอยเน่าจึงเอามากินได้เหตุที่แช่น้ำแก่งนั้นเวลาที่กลอยเน่านั้นน้ำที่มันไหลจะพัดเอาน้ำที่แช่กลอยนั้นไหลไปที่อื่นหากแช่ในน้ำที่นิ่งก็จะทำให้น้ำที่เบื่อนั้นอยู่กับที่ มันเหล่านี้ใช้เป็นอาหารเลี้ยงชุมชนในอดีตเพราะว่าไม่มีนาปลูกเหมือนในปัจจุบันในช่วงนาปีน้ำท่วมเป็นประจำปลูกข้าวนาปีไม่ได้เพราะแต่ก่อนนั้นไม่มีระบบคันน้ำเช่นในปัจจุบันเหตุที่เรียกพื้นที่ดงมันนั้น ชาวบ้านต้องอาศัยมันในการกินเพื่อแทนข้าวและในพื้นที่แห่งนี้ยังมีลำน้ำชีและน้ำยัง ที่ไหลทอดยาวขนานข้างนั้นพอหาปลา ได้เยอะจึงได้นำปลาที่ได้ไปแลกกับข้าวที่บ้านอื่น ปลากระมัน นั้นตัวใหญ่มากขนาดใช้ขวานขุดเกล็ด จึงมีคำพูดที่ว่าไปหาปลา มาหาบข้าวชาวบ้านเล่าให้ฟังหลังจากได้สำรวจกลุ่มคนที่เข้าร่วมเวทีได้แบ่งผู้เข้าอบรมตามอายุเพื่อเก็บข้อมูลป่าดงมันที่เรารู้จักแต่อดีตถึงปัจจุบันป่าไม้เป็นป่าอุดมสมบูรณ์ หนาที่บหากหลายด้วยพรรณไม้นานาชนิดป่าไม้ที่พบมากที่สุดคือไม้แดงจะพบมากที่สุดรองลงมาคือยางนา, หว้า, เลือด, กระยอม, ลูกหิน จักจั่น เหมือดแอ, รกครก, ต้องแรง สัตว์ป่าในอดีตป่าดงมันที่คนร่วมเวทีได้พบเห็น เช่น ลิงกัง, ชะนี, กระต่าย, ไก่ฟ้า, หมาจอก, เสือ, งู, ไก่ป่า อาชีพที่ทำในสมัยก่อน ปลูกฝ้าย, ทำคัง, ทำนา, ข้าวไร่, ปลูกปอ, ปลูกแดงโม, ประมงเพื่อมาแลกข้าว การคมนาคมในสมัยก่อนเวลาจะเข้าไปติดต่อกับหรือจะเข้าไปซื้อของในเมืองแม้กระทั่งจะนำผลิตที่ได้จากการทำไร่ต่างๆจะต้องนำไปลงเรือที่ลำน้ำชีตรงบ้านแจ้งน้อยในปัจจุบัน เหตุที่พบในอดีต เห็ดโคนขาว, เห็ดโคนแดง, เห็ดโคนตาบ เห็ดโคนน้ำฝนเห็ดโคนจิก (เห็ดโคนเป็นภาษาทางภาคกลางส่วนภาษาอีสานเรียกว่าเห็ดปลวก), เห็ดข่า, เห็ดกระโงก, เห็ดก่อ, เห็ดเผาะอื่นๆ แมลงที่ใช้เป็นอาหาร เช่น กิณูนแดง, กิณูนหวาย, กิณูนทอง, กิณูนหม่น, กิณูนช้างหรือเรียกอีกชื่อหนึ่งว่ากิณูนกอก, ไข่มดแดง, กิโปรม สัตว์เลี้ยงลูกด้วยนมขนาดเล็ก ในอดีตที่พบ กระรอก, กระแต, หนูท้องขาว, อีเห็น, พังพอน สัตว์เลื้อยคลานเช่น แย้, กระปอม, งูชนิดต่างสัตว์ปีก เช่นนกขมิ้น, นกกระทา, นกคุ้ม, อีกา, อีแร้ง, เขียวแดง

กลุ่มอายุตั้งแต่ 15-45 ปี

ป่าดงมันในช่วงนี้เป็นช่วงที่กำลังเสื่อมโทรมอย่างหนักเพราะว่าต่างคนก็ต่างหักล้างถางเพื่อใช้ประโยชน์เพื่อการทำไร่แดงโม, ไร่ถั่วปี, ไร่ปอ, ไร่มันสำปะหลังแต่ก็ไม่ถึงกับพังไปเสียทั้งหมดเพราะว่าชาวบ้านส่วนใหญ่ยังคงอาศัยการเก็บหา ของป่าเป็นสำคัญ เห็ดโคน หรือเห็ดปลวก ออกเยอะแต่ไม่ค่อยมีราคาเท่าไรส่วนมากเก็บเพื่อการดำรงชีพสภาพป่าไม่ค่อยข้างที่บเหมือนแต่ก่อนต่างคนต่างใช้ประโยชน์มีสัตว์อยู่ประปราย พบเห็นได้ เช่นกระต่าย, ไก่ป่า, กระลอก, กระแต, แย้

แมลงที่พบในช่วงอายุในกลุ่มที่สอง แมงกิ้งกูดชนิดต่างๆ, กิโปรม, ตั๊กแตน, จิ้งหรีด, จิเหลียม, จิหล่อ, ดักแด้ป่า, แมงแคง ผลไม้พื้นบ้านที่กินได้ เช่น หมากน้ำเต้า, หมากกรรกรกต้องแรง, หมากเล็บแมว, หมากพับ, หมากหวดข่า, หมากหว่า, หมากกอก, ซึ่งผลไม้เหล่านี้ชาวบ้านที่เข้าไปเก็บหาของป่าใช้อาศัยกินเป็นประจำ และสามารถพบได้ทั่วไปในป่าดงมัน ประเภทผัก เช่น ผักจิก, ผักคำลึง, ผักอี้อยาง, แหน, ผักหุนโฮ, ผักกระโดน, ผักเม็กผัก, ผักตั่ว, เครือย่านาง, เครือหมาน้อย, ผักอีลอก, ยอดสะตัน, ผักส้มกบ, ผักลิ้นปี่, ผักสาบหรือชื่อที่รู้จักกันในภาคกลางคือผักกינו

กลุ่มเด็กอายุตั้งแต่ 10-15 ปี

ป่าดงมันก่อนมีโครงการพระราชดำริ มีการตัดต้นไม้ทำฟืนและตัดต้นไม้ไปทำบ้าน เผาถ่าน และเอาไปทำเรือไม้ที่นิยมเอาไปทำเรือที่สุดคือไม้พะยอมและมีการเอาขี้ยางไปทำที่จุดไฟ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่าขี้กระบองซึ่งร่องรอยเหล่านี้ยังคงพบเห็นได้ทั่วไป ทำให้สภาพป่าในช่วงนี้ลดหายไปมากแต่มีที่ที่ยังคงความอุดมสมบูรณ์คือบริเวณคอนปู่ตาและบริเวณป่าช้า พอหลังจากที่มีโครงการพระราชดำริ และมีการจัดตั้งเป็นป่าชุมชนขึ้นทำให้ชาวบ้านที่อาศัยอยู่และได้อาศัยป่าแห่งนี้เป็นที่เก็บหาของป่าจึงได้ลดการตัดไม้ทำลายป่าลงจึงทำให้ป่าฟื้นสภาพขึ้นมาจนถึงปัจจุบันความสัมพันธ์ของคนในพื้นที่กับป่า ความสัมพันธ์ในการใช้สอย เป็นแหล่งทำมาหากิน(ดงเงิน) เป็นที่เลี้ยงวัวเลี้ยงควาย, เก็บฟืน, ปลูกแดงโมในบางพื้นที่, หาเห็ด, กระปอม, และกינוน เครือย่านาง ใช้เป็นเชือก และเอามาทำโปรหญาได้ความสัมพันธ์ทางด้านจิตวิญญาณ เพราะมีพื้นที่คอนปู่ตาอยู่ในป่าดงมันถึง2แห่ง คือป่าคอนปู่ตาบ้านค่าน้ำสร้างทั้งสองหมู่ เนื้อที่ประมาณ 50 ไร่ และป่าคอนปู่ตาบ้านเจ็ญน้อย เนื้อที่ประมาณ 20 ไร่ ชาวบ้านที่หาเห็ดเก่งแม่ไปยามกลางคืนก็ไม่หลงป่าจำได้แม้กระเด็นไม้ เกือบทุกต้นสรุปความสัมพันธ์ ป่าดงมันเปรียบเสมือนชีวิตทุกสิ่งทุกอย่างอยู่ในป่าดงมันทั้งสิ้น อาหาร, ยา, รักษาโรค, ปัจจัยสี่, รายได้จากข้อมูลดังกล่าวทำให้เห็นว่าการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากรที่มีในป่าดงมันนั้นเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็วเราสามารถเห็นได้ชัดมาที่สุดคือการนำเสนอของกลุ่มที่อายุ 45-70 ปี เพราะป่าดงมันในยุคนี้เป็นป่าดงมันที่ค่อนข้างที่จะสมบูรณ์เพราะการเข้าออกของการคมนาคมมันไม่ค่อยสะดวกและชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่แห่งนี้ก็เป็นการหาเพื่อการดำรงชีวิตไปไม่ได้หาเพื่อที่จะไปขาย(บ่อดิบขาย) เดินเข้าป่าไม่ไกลก็ได้ของป่าติดไม้ติดมือกลับบ้านแล้วกลุ่มอายุ 15-45 ปี ช่วงนี้ป่าดงมันเป็นช่วงที่กำลังเสื่อมโทรมจัดการเดินทางเริ่มสะดวกขึ้น เริ่มมีการหักล้างถางพงเพื่อการทำไร่และก็จับจองพื้นที่เพื่อเป็นของตัวเอง เพื่อทำไร่เช่น ไร่แดงโม, ไร่ฝ้าย, ไร่ปอ, แต่ก็ไม่ได้ถึงกลับพังไปทั้งหมดเพราะชาวบ้านยังคงอาศัยการเก็บของป่าอยู่ และก่อนปิดป่านั้นชาวบ้านได้ตัดไม้กันอย่างหนักเพื่อไปทำเรือและทำที่อยู่อาศัยสรุปการทำกิจกรรมแม้ช่วงเวลาไม่ต่างกันมากนักแต่ยังเห็นความแตกต่างอย่างเห็นได้ชัดถึงการเปลี่ยนแปลงของทรัพยากร ยกตัวอย่างขึ้นมาเปรียบเทียบกับระหว่างที่เรายังคงอยู่นี้หากเราที่อยู่ที่นี่คิดว่ามันเป็นเรื่องที่ไกลตัวอยู่ละก็ผมคิดว่าเราต้องคิดใหม่แล้วละ

ครับ การมองแต่อดีตจนถึงปัจจุบันนั้นเป็นเรื่องที่ไม่ยากเพราะเรามีอดีตที่มีชีวิต และเรามีปัจจุบัน หากเรารู้ถึงอดีตและปัจจุบันเราสามารถวางอนาคตของเราได้หลังจากนั้นก็แยกย้ายกันกลับบ้าน

4.2.2 การใช้ทรัพยากรจากป่า

รายละเอียดในการใช้ทรัพยากรจากป่ามีรายละเอียดในการใช้ดังนี้สามารถแยกได้ตามคุณค่า และความหมายต่างที่มีอยู่ในป่าดงมันไม่ว่าจะเป็นเห็ด แมลง ผักและสมุนไพรต่าง ดังรายละเอียดที่ปรากฏดังนี้

ปฏิทินทรัพยากร

ตารางแสดงปฏิทินทรัพยากร

เดือน ชนิด	ม.ค.	ก.พ.	มี.ค.	เม.ย.	พ.ค.	มิ.ย.	ก.ค.	ส.ค.	ก.ย.	ต.ค.	พ.ย.	ธ.ค.
เห็ดโคน				←							→	
เห็ดพะยะ				↔								
เห็ดละโงก							↔					
แมลง												
กินูน		←		→								
กินูนแดง			←									→
สัตว์												
แย้			←	→								
กิ้งก่า			←	→								
ผลไม้												
น้ำเต้า		←			→							
หวดข่า		←			→							

เห็ด

เห็ดต่างๆในดงม้ามมีชนิดต่างมากมายแต่ละชนิดราคาไม่เท่ากันเห็ดที่มีราคามากที่สุดคือ เห็ดปลวกหรือเห็ดโคนชนิดต่างช่วงที่ราคาเห็ดโคนแพงที่สุดอยู่ที่ กิโลกรัมละ 200-250 บาท ชาวบ้านที่อาศัยป่าธรรมชาติในแต่ละปีสามารถเก็บเห็ดขายอยู่ที่ครัวเรือนละ 20,000- 30,000บาทต่อปี ช่วงเวลาในการหาเห็ดปลวกอยู่ที่ ช่วงเดือน พฤษภาคมจะเป็นช่วงที่เห็ดโคนออกมากที่สุดช่วงเดือนที่ไม่พบเลยคือเดือนมกราคม ของทุกปี เห็ดที่มีราคารองลงมาคือเห็ดระโงก และเห็ดผึ้งชม รายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือน ต่อปีอยู่ที่ 5,000 บาท และยังมีเห็ดอีกเช่น เห็ดก่อ, เห็ดยูคา เห็ดหน้าแหล่, เห็ดมันปู, เห็ดข้า,เห็ดไคร, เห็ดหน้าวัว, เห็ดถ่านเกลือ ,เห็ดดินดำ, เห็ดเผาะ,เห็ดเกลือ,

ความรู้สึกในครั้งแรกก่อนที่เห็ดจะออกเป็น ภูมิปัญญาที่ชาวบ้านที่อาศัยอยู่รอบป่าดงม้ามได้ใช้เป็นเครื่องสังเกต ครั้งแรกก่อนเก็บเห็ดในแต่ละปี

- พอมีฝนตกประมาณ 3-4วัน
- มีอากาศร้อนอบอ้าวพื้นดินจะหอมกลิ่นเห็ด
- ดอกหนามตะบองออกหรือบาน ในพื้นที่ป่าดงม้ามแห่งนี้จะสามารถพบเห็นต้นตะบองเฟ็ด อยู่เป็นจำนวนมากและพอดอกตะบองเฟ็ดบาน ก็จะรับรู้โดยทันทีว่านี่ละใกล้ถึงฤดูกาลแห่งการเก็บเห็ดปลวกแรกแห่งปีกำลังจะเริ่มขึ้นดอกตะบองเฟ็ด นี้ส่วนมากจะใช้ในการทายเห็ดปลวก ,ดอกมะลิบาน
- สังเกตคูท้องฟ้าลาย กระจายอยู่ทั่วไป หรือที่ชาวเรียกว่าฟ้าลายเห็ดปลวก สังเกต 4 ข้อ เป็นประการสำคัญ และจากการนำเสนอและแลกเปลี่ยนข้อมูลพอที่จะสรุปการใช้ทรัพยากรเห็ดได้ดังนี้

ตารางการใช้ทรัพยากร (เห็ด)

ลำดับ ที่	ชนิดของ เห็ด	ช่วงที่ พบมาก ที่สุด เดือน	ช่วงที่ไม่ พบ/ เดือน	วิธีการ เก็บหา	อุปกรณ์ สำหรับ หา	พบได้ บริเวณ	ลักษณะ เด่น	รายได้ เฉลี่ยต่อปี
1	เห็ดปลวก	พ.ค.	ม.ค.	คิดว่า มันจะ ออก เพราะ	มีเสียม/ ตะกร้า	ได้พุ่ม ไม้ ทั่วไป	จุดที่มัน เคยขึ้น ดอก ปลาย	20,000 บาทต่อปี
2	เห็ดปลวก แดง	มิ.ย.	ส.ค.	เห็นเห็ด บานคำ หาตาม โพน	มีเสียม/ ตะกร้ามี	โพน	แหลม ปลาย ดอกสี แดง	10,000 บาท/ ครัวเรือน/ ต่อปี
3	เห็ดระโงก	พ.ค.	ต.ค.	หาได้ ทั่วไป	เสียม/ ตะกร้า	ทั่วไป	ดอกสี ขาว,สี ส้ม,สี เหลือง	5,000 บาท/ต่อ ครัวเรือน/ ต่อปี
4	เห็ดผึ้งขม	พ.ค.	ธ.ค.	หาได้ ทั่วไป	มีเสียม/ ตะกร้า	พุ่มไม้	หามัน เป็นลาย ตาข่าย	5,000 บาทต่อ ครัวเรือน/ ต่อปี

แมลง

แมลงที่มีอยู่ในป่าดงมันตามตารางแมลงในที่นี้เป็นแมลงที่ทำรายได้ให้กับชาวบ้านที่เข้าร่วม
เวทีนาเสนอแลกเปลี่ยน ข้อมูล แมลงที่เป็นพระเอกที่ทำเงินมาที่สุดคือ กิณูนนาฯชนิด วิธีการเก็บหาคือ
การใช้ไม้สอยในตอนกลางคืนหาตามต้นไม้ที่แตกใบอ่อน ในช่วงเดือน เมษายน ถึงเดือน พฤษภาคม
ราคาในการขายคือ 100 ตัวต่อ 30 บาท หากหาในตอนกลางวันจะใช้เสียบชุด

ความรู้สึีก่อนแมลงออก อากาศร้อนอบอ้าว, แดดจัด, หลังฝนตกหากเป็นแมลงกินใบบ้าง ชนิด เช่นแมลงกินุน ส่วนมากจะออกในช่วงใบไม้ผลิแมงกินุนหม่น ,กินุนหวาย , กินุนแดง กินุนกอก ,จิโป่ม, ไข่แมคแดง,แมงแคง,ด้กแต่น,ด้กแด้ป่า,แมงคาม,จักจั่น และจากการนำเสนอและแลกเปลี่ยน ข้อมูลพอที่จะสรุปการใช้ทรัพยากรประเภทแมลงได้ ดังนี้

ตารางการใช้ทรัพยากร (แมลง)

ลำดับ ที่	ชนิดของ แมลง	ช่วงที่พบ มากที่สุด/ เดือน	ช่วงที่ ไม่พบ/ เดือน	วิธีการ เก็บหา	อุปกรณ์ สำหรับ หา	พบได้ บริเวณ	ลักษณะ เด่น	รายได้ เฉลี่ยต่อปี
1	แมงกินุน หม่น	เม.ย.- พฤษภาคม	มิ.ย.- ธ.ค	ขุด/ และ ใช้ไม้ สอยใน ตอน กลางคืน	เสียม- ไม้สอย	คันไม้ที่ แตกใบ อ่อน	สีที่ ลำตัว เป็นสี หม่น	3,000 บาทต่อ ครัวเรือน/ ต่อปี
2	แมงกินุน หวาย	พ.ค.- มิ.ย	ก.ค.- ธ.ค.	ขุด/ และ ใช้ไม้ สอยใน ตอน กลางคืน	เสียม- ไม้สอย	คันไม้ที่ แตกใบ อ่อน	สีที่ ลำตัว เป็นสี ทอง	2,000 บาทต่อ ครัวเรือน/ ต่อปี
3	แมงกินุน แดง	มิ.ย.-ส.ค.	-----	ขุด/ และ ใช้ไม้ สอยใน ตอน กลางคืน	เสียม- ไม้สอย	คันไม้ที่ แตกใบ อ่อน	สีที่ ลำตัว เป็นสี แดง	4,000 บาทต่อ ครัวเรือน/ ต่อปี

ลำดับ ที่	ชนิดของ แมลง	ช่วงที่ พบมาก ที่สุด/ เดือน	ช่วงที่ไม่ พบ/ เดือน	วิธีการ เก็บหา	อุปกรณ์ สำหรับ หา	พบได้ บริเวณ	ลักษณะ เด่น	รายได้ เฉลี่ยต่อปี
4	แมงกิโนน ช้างหรือกิ นูนกอก	มิ.ย.- ส.ค.	-----	ขุด/ และ ใช้ไม้ สอยใน ตอน กลางคืน	เสียม- ไม้สอย	ต้นไม้ที่ แตกใบ อ่อน	ลำตัว เป็นสี หม่น แดงตัว ใหญ่	3,000 บาทต่อ ครัวเรือน/ ต่อปี
5	กิโป้ม	พ.ย.-- ธ.ค.	-----	ขุด	เสียม	ในป่า	ลำตัว เป็นสี น้ำตาล เข้มทำรู อยู่ใน ดิน	3,000 บาทต่อ ครัวเรือน/ ต่อปี
6	ไข่มดแดง	เม.ย.- ก.ค.	-----	ใช้ไม้ สอย	ไม้ที่ผูก สะวิงที่ ปลายไม้	ตาม ต้นไม้ ทั่วไป ในป่า	เป็นวงรี ขนาด เล็ก	5,000 บาทต่อ ครัวเรือน/ ต่อปี
7	แมงแกง	เม.ย.— ก.ค.	-----	มือจับ	ใช้ไม้ สอยให้ ร่วงเก็บ ที่พื้น	ตาม ต้นไม้ ทั่วไป ในป่า	ลำตัว คล้าย ใบไม้สี แดง, สี ส้ม	กินใน ครัวเรือน
8	ตะกแตน	ส.ค.— ก.ย.	-----	ใช้สะวิง วัง	สะวิง	ตามทุ่ง ที่โล่งใน ป่า	ลำตัวสี น้ำตาล/ สีแดง	กินใน ครัวเรือน

จากการสอบถามผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่าอัตรานเฉลี่ยรายได้จากการเก็บหาของป่าจากแหล่งข้อมูลในชุมชนตัวอย่างเป็น ค่าเฉลี่ยเป็นเงิน

1. แะ	ขายได้เงินประมาณ	250 บาท
2. เห็ด	ขายได้เงินประมาณ	6,000-10,000 บาท
3. กิโปม	ขายได้เงินประมาณ	300-600 บาท
4. กิโนน	ขายได้เงินประมาณ	1,000-2,500 บาท

แหล่งข้อมูลมาจาก

- พ่อสนอง นิลไชย
- พ่อเสถียร ชาติมนตรี
- แม่เปลี่ยง ชาติมนตรี
- แม่ทองคำ เศษสุวรรณ
- พ่อแก้วประสิทธิ์ อินทนนท์
- แม่นาง อินทนนท์
- แม่กรุง เนาวะบุตร
- แม่จรรยา เศษสุวรรณ

สมุนไพร

การใช้ประโยชน์จากป่าดงมันแห่งนี้มีมากส่วนที่จำเป็นที่สุดและพบบ่อยที่สุดคือการที่คนในชุมชนจะพากันหาไม้ฟืนในป่าโดยวิธีชวนกันไปเป็นกลุ่มและหาช่วยกันจนเต็มรถเข็นที่ต่างคนก็ต่างเอาไปหากไปกันสามหรือสี่ครัวเรือนก็จะเอารถเข็นไปตามครัวเรือนที่เข้าหา การเก็บฟืนนั้นมีวิธีการเก็บคือใช้ไม้สอยกิ่งไม้ที่แห้งหรือที่หักแต่ยังไม่ตกถึงพื้นให้ลงมา การเก็บฟืนของคนที่อยู่รอบป่าดงมันนั้นจะไม่มี การตัดต้นไม้หรือแม้กระทั่งการทำให้ไม้ตายแล้วค่อยกลับมาเอา ชาวบ้านที่มาเก็บไม้ฟืนต่างเคารพในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ที่มีอยู่ในป่าแห่งนี้ และอีกสิ่งที่ชาวบ้านเข้ามาหาอยู่บ่อยๆคือเครือย่านาง (เถาว์ย่านาง) ที่มีอยู่อย่างมากในดงมันแต่ตอนนี้ถึงเหลือไม่มากแต่ยังพอหาได้ส่วนมากจะนำไปทำอุปกรณ์สำหรับรดไฟหรือตามเถียงนา ส่วนมากที่ชาวบ้านมาเก็บมาที่สุดคือช่วงที่เก็บเกี่ยวข้าวนาปรังจะนำเครือย่านางไปมัดปากกระสอบข้าวจะไม่ใช้เชือกฟางที่ขายตามร้านค้าเลย

สมุนไพรที่พบได้ในป่าดงมันในสมัยก่อนที่ชาวบ้านได้ใช้ประโยชน์จากป่าถึงแม้ว่า

สมัยนี้วิทยาการการแพทย์สมัยนี้ก้าวหน้าไกล และสามารถรักษาคันได้อย่างทั่วถึงแล้วแต่ทว่ายังมีคนในชุมชนยังคงใช้สมุนไพรเหล่านี้รักษาคันในชุมชนอยู่ และเป็นทางเลือกสุดท้ายที่คงหลงเหลืออยู่สมุนไพรที่มีในป่าดงมัน ดังนี้

ชื่อ	สรรพคุณ
● ป่าชาดเครือ	แก้เจ็บคอ
● ป่าชาดต้น	แก้ท้องอืด
● ย่านาง	แก้ไข้
● เครือหมาน้อย	แก้ร้อนใน
● ตระกวดต้น	แก้ปวดขา
● ต้นขาลือด	แก้เลือดแก้ลม
● ต้นลำควน,นกกด	แก้ฝีหนอง
● เพชรสังฆาต	แก้ริดสีดวง
● ต้นกระเบา	แก้ปวดหัว
● ต้นถ่มโคก	แก้มะเร็งในกระดูก
● ต้นสะมัด	แก้ปวดคนปวดตัวของสัตว์
● หนามแท่ง	เป็นยาขับเลือดในหญิง
● ต้นนมสาว	แก้ปวดหัว
● ต้นประดงเหลือ	แก้ประดง
● โสม	แก้ปวดเมื่อยตามร่างกาย
● ไทรเดนมันจ้อง	แก้ขับ ปัสสาวะ
● ตาตันไฟหญ้าคา	แก้ร้อน
● ต้นจำปา	แก้ฝีหนอง
● น้ำเต้า	ช่วยเพิ่มน้ำนมหญิงคลอดบุตร
● ทะนงแดง	แก้ถ่ายไม่ออก

รูปแบบการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน โดยการใช้มีส่วนร่วมของเด็ก เยาวชนและชุมชนในพื้นที่ป่าดงมัน

การศึกษาสภาพป่าดงมันจากอดีตถึงปัจจุบัน ทำให้เห็นการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น จากสภาพป่าดงมันที่อุดมสมบูรณ์ ถูกผู้คนในชุมชนบุกรุกแผ้วถาง ใช้ประโยชน์จนเสื่อมโทรมสุดขีด จนกระทั่งได้รับการอนุรักษ์ดูแลจากส่วนราชการในลักษณะของโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอิง อันเนื่องมาจากพระราชดำริ ซึ่งข้อมูลจากแผนภูมิแสดงการใช้ประโยชน์จากป่าสัมพันธ์กับจำนวนประชากรและพื้นที่ป่า โดยศึกษาในช่วงเวลาต่าง ๆ กัน ตั้งแต่สภาพป่าในอดีต สภาพป่าก่อนปิดป่า สภาพป่าหลังปิดป่าปี 2544 และสภาพป่าในปัจจุบัน ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าป่าแห่งนี้ได้รับการดูแลรักษาและฟื้นฟูขึ้นเรื่อยๆ

อย่างไรก็ตามโดยธรรมชาติระหว่างความสัมพันธ์ของคนกับป่า ชุมชนรอบป่ากับสังคมเมือง มีการเปลี่ยนแปลงตลอดเวลา และต่างยังคงพึ่งพาอาศัยกัน ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงของวิถีการทำกินของชุมชนดังที่ได้กล่าวมาเบื้องต้น ซึ่งจะกระทบต่อการใช้ประโยชน์จากป่า ผู้นำชุมชนและเยาวชนที่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านอนุรักษ์ได้ร่วมหารือกันเกี่ยวกับอนาคตของป่าดงมัน และเกิดคำถามถึงความยั่งยืนของทรัพยากรในพื้นที่ว่า “จะสามารถเป็นแหล่งหล่อเลี้ยงชุมชนให้สามารถดำรงความปกติในการทำมาหากินได้หรือไม่”

โครงการวิจัยการศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าดงมัน โดยจะเน้นกระบวนการการมีส่วนร่วมของเด็ก เยาวชนและชุมชน การศึกษานี้จะทำให้ได้องค์ความรู้ที่จะนำมาสร้างความยั่งยืนของทรัพยากร และที่สำคัญกระบวนการในการศึกษานี้จะเป็นเครื่องมือให้เด็กเยาวชนและคนในชุมชนได้มีโอกาสเรียนรู้ เพื่อการรู้จักตนเอง และพัฒนาศักยภาพของตนเอง อันจะส่งผลต่อความเป็นชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งถือเป็นแนวทางที่จะเป็นการสนองตามพระราชดำริอย่างแท้จริง

เมื่อสิ้นสุดกระบวนการวิจัยแล้ว ทำให้ทีมได้มีข้อค้นพบ ข้อสังเกต ข้อแตกต่าง และข้อสรุปบางประการเกี่ยวกับแนวทางการจัดการทรัพยากรในทั้งสองรูปแบบ คือรูปแบบโครงการพัฒนาพื้นที่อันเนื่องมาจากพระราชดำริ และรูปแบบในกระบวนการวิจัยซึ่งให้ความสำคัญกับกระบวนการมีส่วนร่วมของเด็ก เยาวชน และชุมชน ซึ่งผลการศึกษามีรายละเอียดดังนี้

การจัดการทรัพยากรโดยรูปแบบโครงการพัฒนาพื้นที่อันเนื่องมาจากพระราชดำริ

จากการศึกษาข้อมูลโครงการพัฒนาพื้นที่หนองอิงอันเนื่องมาจากพระราชดำริ พบว่าโครงการเป็นหน่วยงานของรัฐ มีการจัดโครงสร้างการบริหารงาน โครงสร้างบุคคลากร โครงสร้างอำนาจหน้าที่ งบประมาณ วัตถุประสงค์ ตลอดจนแผนการดำเนินงานในการจัดการทรัพยากรชัดเจนในระดับนโยบาย

ลักษณะแนวนงานของโครงการที่ผ่านมามุ่งพัฒนาฟื้นฟูโครงสร้างพื้นที่ขนาดใหญ่ เช่น ปรับปรุงชุดลอกหนองอิง กรมชลประทานพิจารณาดำเนินการตามความเหมาะสม พัฒนาและปรับปรุงพื้นที่โดยรอบหนองอิง โดยการปลูกแฝกและต้นไม้ ป้องกันการชะล้างของดิน และฟื้นฟูสภาพป่าโดยรอบหนองอิง ซึ่งแนวทางการทำงานลักษณะเช่นนี้ชุมชนไม่สามารถมีส่วนร่วมได้

ส่วนในระดับวัตถุประสงค์ของโครงการ ได้มีการดำเนินการตามแผนงานคือ งานฟื้นฟูสภาพป่าให้กลับคืนสู่สภาพเดิม รักษาและปรับความเข้าใจให้คนกับป่าอาศัยพึ่งพาผูกพัน งานส่งเสริมกลุ่มอาชีพด้านป่าไม้ และงานปลูกป่าเพื่อซ่อมแซมป่าเสื่อมโทรมในพื้นที่เป็นไร่แดงโมอย่างใดก็ตามในระดับปฏิบัติการตามแผนงานก็พบว่า การดำเนินงานอยู่ในรูปแบบการสั่งการ ตามโครงสร้างบทบาทหน้าที่ กลุ่มเป็นการจัดตั้งของรัฐ ชุมชนไม่ค่อยมีส่วนร่วมในความคิดเห็น เป็นผลให้ประสิทธิภาพงานไม่เกิดขึ้นเต็มที่

การจัดการทรัพยากรโดยรูปแบบในกระบวนการวิจัย (รูปแบบการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของเด็ก เยาวชนและชุมชนในพื้นที่ป่าดงมัน)

การดำเนินงานตามโครงการวิจัย รูปแบบการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของเด็ก เยาวชนและชุมชนในพื้นที่ป่าดงมัน เป็นความพยายามอย่างหนึ่งที่จะหาคำตอบเรื่อง การจัดการทรัพยากรให้มีความยั่งยืน โดยมีขั้นตอนในการดำเนินงานหลายขั้นตอน

ระยะที่ 1 กระบวนการพัฒนาโครงการ และพัฒนาทีมวิจัย

ประกอบด้วย การค้นหาปัญหา การกำหนดโจทย์เพื่อที่จะให้ครอบคลุม การพัฒนาโครงการ

1.2 การพัฒนาทีมวิจัย

- การสร้างทีมด้วยความถนัดเฉพาะทาง
- การประชุมทีมและที่ปรึกษา
- การประชุมชี้แจงโครงการ
- การประชุมสรุปและถอดบทเรียน

ระยะที่ 2 กระบวนการดำเนินการศึกษาวิจัย

2.1 การศึกษาข้อมูลชุมชนรอบป่าดงมัน

2.2 การศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพในป่าดงมัน

2.3 การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคน / ชุมชน คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันทั้งในอดีตและปัจจุบัน

2.4 นำเสนอแลกเปลี่ยนข้อมูลการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคน/ชุมชน คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันทั้งในอดีตและปัจจุบัน

ระยะที่ 3 กระบวนการศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากร

3.1 การศึกษาดูงาน

- เตรียมการ สร้างความเข้าใจการศึกษาดูงาน
- ศึกษาดูงานการจัดการทรัพยากร
- สรุปบทเรียนการศึกษาดูงาน

3.2 ค่าใช้จ่ายกรักป่า

- เตรียมงานจัดค่ายเด็กกรักป่า
- จัดค่ายเด็กกรักป่า
- สรุปบทเรียน การจัดค่ายเด็กกรักป่า

3.3 วิเคราะห์แนวทางการจัดการทรัพยากรชุมชน

- แนวทางในการจัดการทรัพยากรแบบผู้ใหญ่
- แนวทางในการจัดการทรัพยากรแบบเด็ก

หลังสิ้นสุดกระบวนการวิจัย ทีมมีข้อค้นพบ ข้อสังเกต และข้อสรุปบางประการว่า กระบวนการนี้ให้ความสำคัญกับการสร้างทีม การศึกษาข้อมูล การมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติและสรุปบทเรียน รายละเอียดของข้อค้นพบดังกล่าวเป็นดังต่อไปนี้

การสร้างทีม

ในหลักการและเหตุผลในการจัดทำโครงการ พบว่าจากสภาพปัญหาที่ป่าดงมันกำลังเผชิญอยู่ และจากแนวทางการดำเนินงานตามโครงการพัฒนาพื้นที่ฯ กลุ่มผู้นำชาวบ้าน ชาวชนในพื้นที่และเจ้าหน้าที่จากโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่งฯ ที่มีแนวคิดร่วมกันในการค้นหาคำตอบเกี่ยวกับแนวทางการจัดการทรัพยากร “อนาคตของป่าดงมัน กับความยั่งยืนของทรัพยากร”

การสร้างทีมวิจัย จึงเกิดขึ้นตั้งแต่การค้นหาทีมที่มีความสัมพันธ์คุ้นเคยกัน จากฐานการทำงานเดิม มีความถนัดเฉพาะทาง ต่างกันพื้นที่ ร่วมศึกษา และเข้าใจสภาพปัญหา ด้วยกัน ร่วมค้นหาโจทย์ ร่วมออกแบบแนวทางการวิจัย นอกจากนั้นในกระบวนการวิจัยเองก็ยังพบว่าได้ให้ความสำคัญกับการพัฒนาทีม โดยมีกระบวนการต่างๆ เช่น การประชุมทีมและที่ปรึกษา การประชุมชี้แจงโครงการ การประชุมสรุปและถอดบทเรียน ซึ่งกิจกรรม และกระบวนการเหล่านี้เป็นผลต่อการสร้างทีม และพัฒนาคนโดยตรง

ให้ความสำคัญกับการศึกษาข้อมูล

การศึกษาข้อมูลเป็นเรื่องพื้นฐานในการทำงานวิจัย โครงการนี้มีการศึกษาข้อมูลอย่างรอบด้าน ทั้งข้อมูลพื้นฐานชุมชนรอบป่าดงมัน ข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านพรรณพืช พันธุ์สัตว์ระบบนิเวศน์ต่าง ๆ ข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างคน / ชุมชน คุณค่า และการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันทั้งในอดีตและปัจจุบัน

นอกเหนือจากการให้ความสำคัญกับการศึกษาข้อมูลที่มีเนื้อหาหลากหลาย ครอบคลุมทั้งพื้นที่ และบุคคลแล้ว ในกระบวนการศึกษาข้อมูลยังให้ความสำคัญกับเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บข้อมูล การจดบันทึก การประมวลสรุป การตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล และการคืนข้อมูลให้กับชุมชนอีกด้วย

เน้นการมีส่วนร่วม

การวิจัยเป็นการทำงานอย่างต่อเนื่องร่วมกันของทีมงาน กระบวนการวิจัยที่ผ่านมาพบว่า ทีมต้องให้ความสำคัญกับทุกคนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับเนื้อหา และเรื่องราวในโครงการนี้ การมีส่วนร่วมจะเริ่มตั้งแต่การศึกษาจนเข้าใจสภาพปัญหาร่วมกัน การกำหนดโจทย์การวิจัย การออกแบบกิจกรรมในโครงการ ซึ่งก็คือการมีส่วนร่วมในการวางแผนนั่นเอง ในระหว่างการปฏิบัติการก็มีการทำงานแบบมีส่วนร่วมเช่นเดียวกัน นับตั้งแต่การร่วมกันสร้างเครื่องมือในการเก็บข้อมูล การวางแผนการดำเนินงานแต่ละกิจกรรม การเข้าร่วมในการดำเนินกิจกรรม งานเก็บข้อมูล งานค่าย เป็นต้น ขั้นตอนสุดท้ายก็คือการมีส่วนร่วมในการสรุป วิเคราะห์ ประเมินผล และวางแผนแนวทางการทำงานในอนาคตต่อไป

การดำเนินงานวิจัยในโครงการมีขั้นตอน และกระบวนการดังกล่าวเกิดขึ้นตลอดโครงการ หากแต่ระดับการมีส่วนร่วมของทีมวิจัยแต่ละคนจะมีจำนวนปริมาณที่ไม่เท่ากันด้วยเหตุผลในบริบทการดำรงชีพ

เรียนรู้จากการปฏิบัติและสรุปบทเรียน

งานวิจัยที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาคนผ่านการสร้างทีม เพื่อให้ทีมทำหน้าที่ในการศึกษาข้อมูลตามเนื้อหา เรื่องราว ที่ถูกระบุไว้ตามหลักการและเหตุผล และถูกตั้งเป็นคำถาม ข้อสงสัยตามโจทย์การวิจัย ตลอดจนถูกสร้างเป้าหมายของการศึกษาไว้ชัดเจนมากขึ้นด้วยการกำหนดไว้ในวัตถุประสงค์เช่นเดียวกัน ขั้นตอนเหล่านี้เกิดจากการวางแผนอย่างมีส่วนร่วม ในขั้นตอนของการปฏิบัติเองก็ต้องใช้การวางแผนแบบมีส่วนร่วมในรายละเอียด กระทั่งลงมือปฏิบัติร่วมกันเช่นเดียวกัน

ผลการปฏิบัติการดังกล่าวซึ่งเริ่มต้นจากการวางแผนและปฏิบัติการตามแผนแล้ว สุดท้ายของการดำเนินกิจกรรมทุกกิจกรรมก็คือ การสรุปบทเรียนดังกล่าว เพื่อให้ทราบว่า การปฏิบัติการดังกล่าวเป็นไปตามวัตถุประสงค์หรือไม่ เพราะเหตุใด มีเหตุปัจจัยอะไรเกี่ยวข้อง จะต้อง

แก้ไข และวางแผนอย่างไร ซึ่งขั้นตอนนี้จะสามารถสร้างประสบการณ์ และการเรียนรู้ที่ดีให้กับทีมวิจัย นับเป็นขั้นตอนสำคัญ

แนวทางรูปแบบการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน

การศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนและชุมชนในพื้นที่ป่าดงมันนั้น เป็นกระบวนการดำเนินการวิจัยในระยะที่สาม ทีมวิจัยได้ใช้กระบวนการ การศึกษาดูงาน การจัดค่ายเด็กกรักป่า และวิเคราะห์แนวทางการจัดการทรัพยากรชุมชน เป็นกิจกรรม และกระบวนการหลัก เพื่อให้ได้คำตอบตามวัตถุประสงค์ ซึ่งรายละเอียดได้กล่าวไว้แล้วในบทที่สาม

เมื่อทีมวิจัยได้ดำเนินการครบถ้วนตามเนื้อหาและ ขั้นตอนแล้ว ผลจากการศึกษาดูงาน และจัดกิจกรรมค่ายเด็ก ก็ได้รับข้อเสนอแนะในเรื่อง” แนวทางการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนและชุมชนในพื้นที่ป่าดงมัน” จากกลุ่มเป้าหมายที่เข้าร่วมกระบวนการวิจัยดังกล่าว ซึ่งถือว่าการเริ่มต้นมีส่วนร่วมของชุมชน ในระดับการวางแผนในการจัดการทรัพยากรในอนาคตข้างหน้า โดยข้อเสนอแนะดังกล่าวเกิดจากกลุ่มเป้าหมายสองกลุ่ม คือ กลุ่มเป้าหมายที่เป็นผู้ใหญ่ และกลุ่มเป้าหมายที่เป็นเด็ก โดยข้อเสนอดังกล่าวมีรายละเอียดดังนี้

แนวทางในการจัดการทรัพยากรในรูปแบบของผู้ใหญ่

กลุ่มเป้าหมายแรกในแนวทางการจัดการทรัพยากรในรูปแบบที่เป็นเวทีของกระบวนการที่มีผู้นำชุมชนซึ่งในหน้าที่ และตำแหน่งเป็นผู้นำชุมชนอยู่แล้วและผ่านกระบวนการในการฝึกอบรมและเวทีการสร้างกระบวนการเรียนรู้ในรูปแบบการมีส่วนร่วม และเป็นทีมวิจัยหลัก กลุ่มที่สองเป็นกลุ่มที่ใช้ประโยชน์จากป่า เป็นกลุ่มที่มีภูมิความรู้ที่สั่งสมมาแต่อดีตและปัจจุบัน จากการทำงานและร่วมกันคิดและสังเคราะห์กระบวนการที่ทำเพื่อให้รูปแบบการจัดการทรัพยากร ที่เป็นรูปแบบที่สามารถนำไปใช้ได้จริง และไม่ขัดกับจารีตประเพณีในท้องถิ่นจึงได้รูปแบบของการจัดการทรัพยากรดังนี้

- การดำเนินงานเป็นทีมและการจัดการแบบหัวหน้าคุ้มซึ่งสามารถที่จะดูแลการจัดการในระบบหน่วยย่อยที่เล็กลงสามารถบริหารจัดการได้ง่าย

- การทำงานเป็นส่วนร่วมมากขึ้นการเสียสละที่จะทำงานชุมชนโดยที่ไม่เกี่ยวข้องกัน

- การจัดการป่าแบบบูรณาการการแบ่งโซนแนวเขตในการอนุรักษ์สัตว์ป่าและเพื่อที่จะเพิ่มความอุดมสมบูรณ์โดยการแบ่งพื้นที่เขตให้สลับหมุนเวียนใช้พื้นที่เพื่อให้พื้นที่ป่าได้ฟื้นตัว

- การฟื้นฟูและสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรป่าชุมชนและเพิ่มการในการจัด
ปรับกับผู้ที่ใช้ประโยชน์อย่างไม่รู้คุณค่าและใช้ประโยชน์เกินความจำเป็น
- การลาดตะเวนป่าเพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำป่า
- การประชาสัมพันธ์เพื่อทำความเข้าใจให้กับชุมชนใกล้เคียงเพื่อที่รับทราบและ
ปฏิบัติตามหากไม่ปฏิบัติตามกฎสามารถที่จะเทียบปรับได้

แนวทางในการจัดการทรัพยากรในรูปแบบของเด็ก

เด็กที่ร่วมในกระบวนการวิจัยการ ค้นหาเด็กที่ร่วมในการทำการศึกษาวิจัยในครั้งนี้
เริ่มต้นจากการที่ตัวเจ้าหน้าที่โครงการหนองอึ่งฯได้เข้าไปให้ความรู้ในการอนุรักษ์
ทรัพยากรธรรมชาติในโรงเรียนและเห็นถึงความอยากรู้ในทรัพยากรที่ตนมีอยู่ แต่ไม่สามารถที่จะรู้
ได้จึงคิดหาแนวทางที่จะนำเด็กที่สนใจมาร่วมใน การศึกษาวิจัยในครั้งนี้เริ่มต้นที่การทำความเข้าใจใน
รูปแบบของงานวิจัย การเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพด้านพรรณพืชและสัตว์ การเก็บข้อมูล
ชุมชน การดำเนินกิจกรรมการสร้างความรู้ผ่านการจัดค่ายเด็กรักป่า ตามคำขวัญของค่ายที่ว่า
“ชีวิต ผืนป่า ผูกพัน เป็นหนึ่งเดียว” จากกิจกรรมดังกล่าวทำให้ได้รูปแบบในการจัดการทรัพยากรดังนี้

- การสร้างแนวร่วมที่เป็นกลุ่มวัยรุ่นให้เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรแบ่ง
บทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ
- การส่งเสริมความรู้ให้เด็กที่เคยผ่านกิจกรรมให้เป็นกลุ่มเด็กรักป่า
- ดำเนินการปลูกต้นไม้ในพื้นที่ว่างและให้จัดทำเป็นงานประจำปีโดยอาศัยกล้าไม้
จากโครงการพัฒนาพื้นที่หนองอึ่ง
- จัดทำแนวกันไฟ
- จัดทำแปลงธนาคารอาหารชุมชนเพื่อเป็นแนวกันชนและลดการใช้ประโยชน์จากป่า
- จัดทำชุดองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรจากป่า การจัดเก็บองค์ความรู้
และถ่ายทอดองค์ความรู้

บทที่ 5

สรุปผลการดำเนินงาน

โครงการวิจัยรูปแบบการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของเด็ก เยาวชน และชุมชนในพื้นที่ป่าดงมัน ซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในบทที่ 1 ทำให้ทราบถึงความเป็นมาของโครงการ ทราบวัตถุประสงค์ วัตถุประสงค์ โจทย์การวิจัย คำถามหลัก คำถามรอง พื้นที่ในการศึกษา ระยะเวลา แผนงาน วิธีการ ผลที่คาดว่าจะได้รับ และทีมวิจัย ซึ่งโครงการที่กำหนดไว้จะใช้เป็นแนวทางหลัก ในการ ออกแบบกระบวนการ และดำเนินงานในขั้นตอนอื่นๆต่อไป

การศึกษาเอกสาร และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับโครงการ ในบทที่ 2 ทั้งในเรื่องข้อมูลเกี่ยวกับป่า ดงมัน สภาพป่าดงมันจากอดีตถึงปัจจุบัน หน่วยงานที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ศึกษาข้อมูลพื้นฐานชุมชน รอบป่าดงมัน ความหมายของป่าชุมชน แนวคิดป่าชุมชน พัฒนาการป่าชุมชนในประเทศไทย แนวคิด เรื่องการบริหารจัดการทรัพยากรและสิ่งแวดล้อมเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน การมีส่วนร่วมของเด็ก และ เยาวชนในการจัดการทรัพยากร ช่วยให้ทีมวิจัยมีข้อมูลพื้นฐาน และเห็นภาพการจัดการป่าชุมชน เพิ่มเติม พร้อมทั้งมีข้อสรุปว่างานศึกษาที่ว่าด้วยการจัดการทรัพยากรแบบมีส่วนร่วมของเด็ก เยาวชน และชุมชนนั้น ไม่ค่อยมีผู้ทำการศึกษา ในบทที่ 3 เป็นการออกแบบกระบวนการศึกษา เพื่อให้บรรลุ วัตถุประสงค์ ภายใต้ขอบเขต เนื้อหา พื้นที่ และดำเนินการโดยทีมวิจัยที่ได้ถูกระบุไว้ในโครงการ ส่วนในบทที่ 4 เป็นผลที่เกิดจากการดำเนินการศึกษาในบทที่สาม เพื่อตอบคำถามตามวัตถุประสงค์ที่ ได้วางไว้แล้ว ในบทที่ 5 นี้ จะเป็นการสรุปผลการดำเนินงานทั้งหมด

สรุปผลตามวัตถุประสงค์

คำถามหลักของการวิจัยในโครงการนี้ก็คือ ความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านพรรณพืช พันธุ์ สัตว์ ระบบนิเวศน์ต่าง ๆ เป็นอย่างไร และรูปแบบการจัดการทรัพยากรในพื้นที่ป่าดงมัน โดยการมี ส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชนเป็นอย่างไร จากคำถามหลักของการวิจัยดังกล่าวได้แปรมาเป็น วัตถุประสงค์ของการวิจัย โดยใช้กระบวนการดังในรายละเอียดบทที่สาม ข้อมูลที่ได้จากการศึกษานั้น ได้แสดงไว้ในบทที่สี่ ส่วนผลตามวัตถุประสงค์โดยรวมแสดงได้ดังต่อไปนี้

วัตถุประสงค์ที่ 1 เพื่อศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านพรรณพืชและพันธุ์สัตว์และระบบนิเวศน์

เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านพรรณพืชและพันธุ์สัตว์และระบบนิเวศน์ มีสองอย่าง คือ แปลงสุ่มสำรวจพรรณไม้และ การเดินสำรวจพืชสมุนไพรที่มีในป่าดงมัน ซึ่งทำให้ทราบว่า พรรณไม้ที่มีในป่าดงมันนั้นมีความอุดมสมบูรณ์ และมีต้นไม้ใหญ่ที่ เก่าแก่ บริเวณป่าดอนปู่ตาบ้านค้ำน้ำสร้าง และป่าดอนปู่ตาบ้านแจ้งน้อย มีลักษณะเป็นป่าค่อนข้างหนาทึบ และมีสภาพค่อนข้างชื้นและแสงแดดส่องลงถึงพื้น ประมาณ 80 เปอร์เซ็นต์ สภาพป่าเป็นป่าเบญจพรรณ และป่าดิบแล้ง มีสัตว์ป่าอาศัยอยู่ไม่ค่อนมาก

การศึกษาในการจำแนกชนิด ของพรรณพืชยืนต้นได้อย่างชัดเจนคือการดูที่ลักษณะของ รูปทรง ,ดอก ,ใบ , และลักษณะราก เช่น ลักษณะของใบเป็นใบประกอบแบบ ขนนกหนึ่งชั้น ขนนกสองชั้น หรือมีลักษณะใบประกอบเดี่ยวซึ่งการจำแนกแบบนี้สามารถบ่งบอกได้อย่างชัดเจน ว่าต้นไม้ต้นนี้เป็นชนิดอะไร และการมองรูปทรงเช่น ทรงกลม ,ทรงวงรี, และการดูรากเช่นรากอากาศและรากที่อยู่ในดินพืชที่มีรากอากาศเช่น ต้นไทร,และพืชจำพวก กล้วยไม้ป่า การศึกษาที่ผ่านมาทำให้ผู้ที่ร่วมกิจกรรมมีความรู้ในด้านป่าไม้ และยังส่งผลไปถึงการใช้ประโยชน์อย่างคุ้มค่าในการนำไปใช้ใน ชีวิตประจำวันต่อไป

วัตถุประสงค์ที่ 2 เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ ระหว่างคน/ชุมชน คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมัน

ในอดีตและปัจจุบัน ในการศึกษาความสัมพันธ์คนชุมชนและการใช้ประโยชน์จากป่า นั้น วิธีการศึกษาความสัมพันธ์แต่อดีตและปัจจุบันใช้วิธีการสอบถามจากผู้เฒ่าหรือผู้ที่ใช้ประโยชน์จากป่าที่อยู่ในชุมชน ที่เป็นเป้าหมายในการทำงานวิจัย มาวิเคราะห์ในแต่ละชุมชนว่าการใช้ประโยชน์จากป่านั้นคล้ายกันหรือไม่ สิ่งที่พบในการเก็บข้อมูลความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้น มีดังนี้

ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นจากจิตวิญญาณ ความเคารพและความศรัทธาในชุมชน

ผ่านคำบอกกล่าว เล่าเรื่อง ที่มีมาอย่างยาวนาน และมีกระบวนการในการดัดเตือนให้เกิดความกลัวตั้งแต่เด็ก เช่นในป่าเป็นสิ่งที่น่ากลัวมาก มีสัตว์ป่าที่ดุร้ายหรือมีภูตผีที่คอยหลอกคนที่ผ่านไปผ่านมา หากใครที่ผ่านดอนปู่ตาแล้วพูดจาถลนจะเกิดสิ่งที่ไม่ดีกับคนที่พูดต้องขอขมาลาโทษก่อนจึงจะทำให้อยู่เย็นเป็นสุข ในคำสั่งสอนจากผู้เฒ่าในอดีตทำให้คนที่อยู่ในปัจจุบัน ต้องทำตามแบบอย่างเช่นพิธีเลี้ยงปู่ตาโดยที่คนในชุมชนจะนำเหล้า ไก่ตัวมาเลี้ยงปู่ตา และทำการทำนายนก่อนที่จะลงมือทำนาหรือประกอบกิจการต่าง ในแต่ละครั้งของปี เพื่อให้พ่อปู่ช่วยคุ้มครองปกป้องไม่ให้เกิดอาเพศ และให้ช่วยในเรื่องของผลผลิต ให้ได้ผลผลิตเต็มเม็ดเต็มหน่วย

ความสัมพันธ์ที่เกิดจากการเก็บหาของป่า สิ่งที่น่าสนใจมากในหมู่บ้านละแวกนี้อีกอาชีพหนึ่ง หลังจากทำนาเสร็จในระหว่างที่รอการเก็บผลผลิตจากท้องทุ่งนั้น จะเข้าป่าเพื่อหาเห็ดในป่า หากหาได้มากก็จะขาย หากวันใดหาไม่ได้เลยหรือหาได้น้อยก็จะเก็บไว้กินเอง หรือแม้กระทั่ง การเก็บผักหัก ฟืน การหาเครื่องยาสมุนไพร

ความสัมพันธ์ในการเพาะเลี้ยงปลาคาร์พ วัว, ควาย, ในพื้นที่ที่อยู่รอบป่าดงมัน หมู่บ้านที่เป็นเป้าหมาย ของงานวิจัย ในฤดูน้ำหลากหรือที่ชาวบ้านเรียกว่า “น้ำแก่ง” นั้นลำน้ำชีและลำน้ำยังเอ่อล้นท่วมที่นาที่เป็นที่เลี้ยงวัว,ควาย ของชาวบ้าน จึงนำสัตว์ที่มีอยู่ขึ้นมาเลี้ยงบนป่า พอหลังน้ำลดลงแล้วก็ไปเลี้ยงในที่นาเหมือนเดิม จะสังเกตเห็นได้ว่าคนที่อยู่ในป่าแห่งนี้ต่างมีความสัมพันธ์ กับป่าแห่งนี้เป็นอย่างมากสามารถที่จะบอกได้เลยว่าป่าแห่งนี้เปรียบเสมือนชุมชนเปอรมาเก็ท ทางธรรมชาติเพราะเราอยากได้อะไรก็เดินเข้าไปหาได้ในป่าได้ทั้งการออกกำลังกายและได้ทั้งอาหาร ดิฉันได้ติดมือออกมาด้วย ในปัจจุบันชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เข้าป่าหาเห็ดนั้นส่วนมากจะเป็น วัยกลางคนและผู้เฒ่าผู้แก่ จากการลงศึกษาความสัมพันธ์ได้สอบถาม ยายที่แก่เข้าป่าหาเห็ดว่าไม่มีลูกหรือทำไมต้องเข้ามาเก็บเห็ดเอง คำตอบที่ได้ “บ่เข้ามาเองบ่ได้ดอกหัวหน้า ครั้นฮู้ว่าเห็ดออกมันบ่เป็นดาอยู่ ลูกกะบอกให้เขาเข้าป่าอยู่ แต่วามันเขาบ่ได้สิไปจนว่าไปบ่ได้ จึงสิเขาไป” ความสัมพันธ์จากอดีตจนถึงปัจจุบันนั้นกาลเวลาไม่อาจพรากความทรงจำจากการที่ใครหลายคนหลงใหลได้ ดังเช่นคำพูดของ คุณยายท่านนี้ที่ได้สะท้อนให้ทีมวิจัยฟัง

วัตถุประสงค์ที่ 3 เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนและชุมชนในพื้นที่ป่าดงมัน

การศึกษาแนวทางการจัดการทรัพยากร เป็นกระบวนการดำเนินการวิจัยในระยะที่สาม หลังการพัฒนาทีมวิจัย และผ่านกระบวนการศึกษาข้อมูล วิเคราะห์ข้อมูลร่วมกันในระดับหนึ่ง โดยกระบวนการดำเนินงานมีหลักการปฏิบัติสำคัญคือ การพัฒนาทีม การศึกษาข้อมูล การมีส่วนร่วม และการเรียนรู้ผ่านการลงมือปฏิบัติ และสรุปบทเรียน ส่วนในขั้นของการหาแนวทางการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชนและชุมชนในพื้นที่ป่าดงมันนั้น ทีมได้ใช้กระบวนการ การศึกษาดูงาน จัดค่ายเด็กรักป่า และวิเคราะห์แนวทางการจัดการทรัพยากรชุมชน โดยใช้หลักการสำคัญทำงานเช่นเดียวกับที่ผ่านมา

จากการศึกษาดูงานในพื้นที่ที่มีประสบการณ์ในการทำงานด้านการอนุรักษ์และการจัดการทรัพยากรเพื่อการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืนของชุมชน และหลังจากการศึกษาดูงาน และการจัดค่ายเด็กรักป่าเพื่อที่จะหาแนวทางเพื่อการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชนเป็นรูปแบบในการจัดการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิตความเชื่อ และความศรัทธา ที่มีอยู่ในชุมชนและแนวคิดที่

เกิดขึ้นใหม่หลังจากที่ผ่านกระบวนการทำงานวิจัยกระบวนการกลุ่มการคิดวิเคราะห์ และเรียนรู้ภูมิปัญญาองค์ความรู้ที่มีอยู่แต่ก่อนทำให้ในการทำงานในระยะที่3 ตรงกับวัตถุประสงค์ที่ตั้งไว้สรุปได้ดังนี้

รูปแบบในการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน

- การดำเนินงานเป็นทีมและการจัดการแบบหัวหน้าคุ้มซึ่งสามารถที่จะดูแลการจัดการในระบบหน่วยย่อยที่เล็กลงสามารถบริหารจัดการได้ง่าย

- การทำงานเป็นส่วนร่วมมากขึ้นการเสาะหาที่จะทำงานชุมชนโดยที่ไม่เกี่ยงกัน

- การจัดการป่าแบบบูรณาการการแบ่งโซนแนวเขตในการอนุรักษ์สัตว์ป่าและเพื่อที่จะเพิ่มความอุดมสมบูรณ์โดยการแบ่งพื้นที่เขตให้สลับหมุนเวียนใช้พื้นที่เพื่อให้พื้นที่ป่าได้ฟื้นตัว

- การฟื้นฟูและสร้างความเข้มแข็งให้กับองค์กรป่าชุมชนและเพิ่มมาตรการในการจัดปรับกับผู้ใช้ประโยชน์อย่างไม่รู้คุณค่าและใช้ประโยชน์เกินความจำเป็น

- การลาดตระเวนป่าเพื่อป้องกันการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า

- การประชาสัมพันธ์เพื่อทำความเข้าใจให้กับชุมชนใกล้เคียงเพื่อที่รับทราบและปฏิบัติตามหากไม่ปฏิบัติตามกฎสามารถที่จะเทียบปรับได้

- การสร้างแนวร่วมที่เป็นกลุ่มเยาวชนให้เข้ามามีบทบาทในการจัดการทรัพยากรแบ่งบทบาทหน้าที่ความรับผิดชอบ

- การส่งเสริมความรู้ให้เด็กที่เคยผ่านกิจกรรมให้เป็นกลุ่มเด็กรักป่า

- ดำเนินการปลูกต้นไม้ในพื้นที่ว่างและให้จัดทำเป็นงานประจำปีโดยอาศัยกล้าไม้จากโครงการพัฒนาพื้นที่หนองอึ่ง

- จัดทำแนวกันไฟ

- จัดทำแปลงธนาคารอาหารชุมชนเพื่อเป็นแนวกันชนและลดการใช้ประโยชน์จากป่า

- จัดทำชุดองค์ความรู้ภูมิปัญญาในการใช้ทรัพยากรจากป่า การจัดเก็บองค์ความรู้และถ่ายทอดองค์ความรู้

- สร้างองค์กรเครือข่ายกลุ่มเด็กรักป่าดงมัน ให้ครอบคลุมทั้ง 7 ชุมชน

- ดำเนินกิจกรรมที่วางไว้กิจกรรมที่คิดต่อขยายได้ ทำการศึกษาและสำรวจต้นไม้ในพื้นที่ที่แบ่งโซนในการเก็บหาผลประโยชน์ ว่าในการหยุดเก็บหาและการสงวนพื้นที่ไว้ทำให้ป่าสามารถที่จะฟื้นตัวและส่งผลอย่างไรต่อทรัพยากร (ใช้การสำรวจแบบกระบวนการการศึกษาพันธุ์ไม้)

- ดำเนินการ ประชาสัมพันธ์ในโรงเรียนเพื่อทำความเข้าใจและหาภาคีเพิ่ม

จากรูปแบบการจัดการทรัพยากรที่เด็กและเยาวชนมีส่วนร่วมในการจัดการการสรางภาติ
 เครือขายการเป็นเยียวขาวในการป้องกันเมื่อมีการตัดไม้ให้แจ้งข่าวไปยังคณะกรรมการป่าชุมชนและ
 แจ้งเจ้าหน้าที่โดยตรงจากการดำเนินกิจกรรมที่ผ่านมาเด็กที่ผ่านกระบวนการสามารถลดบทบาท
 กำแพงทางความคิดลงได้

สรุปผลที่เกิดด้านเนื้อหาการวิจัย

กิจกรรมเก็บข้อมูลความหลากหลายทางชีวภาพ ค่ายพรรณพืชและพรรณสัตว์ที่มีในป่าดง
 มั่น ข้อมูลที่ได้เป็นข้อมูลพรรณไม้ที่มีในป่าดงมั่น ซึ่งมีลักษณะเป็นป่าเบญจพรรณ มีลักษณะเป็นไม้
 ยืนต้นที่มีขนาดใหญ่ ไม้ส่วนมากที่พบ จะเป็นไม้ยางและไม้แดง, ไม้พะยอม และไม้อื่นๆ พรรณไม้ที่
 เป็นไม้สมุนไพร เช่น ไม้ลำควน แก้วหินอง, ต้นไซเดน แก้วปัสสาวะไม่ออก ทำให้ส่งผลต่อ การ
 เปลี่ยนแปลง ต่อความคิดของทีมวิจัยเด็ก ซึ่งแต่ก่อนนั้นเห็นว่าเป็นป่าอันตรายแต่หลังจากที่ได้ร่วมเก็บ
 ข้อมูลและได้เทียบเคียงพรรณไม้ในหนังสืออ้างอิงแล้ว ทำให้เด็กรู้สึกว่ในป่าไม่เป็สิ่งที่น่ากลัวกับ
 มองว่าในการศึกษาพรรณไม้นั้นการศึกษาและการจำแนกพรรณ ไม้นั้นสนุก เป็นสิ่งที่น่าค้นหา

กิจกรรมสำรวจความหลากหลายของชุมชนพื้นที่เป้าหมาย และ ความสัมพันธ์ระหว่างคน
 ในชุมชนแต่อดีตจนปัจจุบัน จากการจัดกระบวนการเก็บข้อมูลและเวทีตรวจสอบข้อมูล ทำให้เห็นว่า
 ชุมชนที่อาศัยอยู่ในรอบป่าดงมั่นนั้นมีความสัมพันธ์ระหว่างคนกับป่าอย่างแนบแน่น ไม่ว่าจะเป็น
 ความสัมพันธ์ทางจิตวิญญาณความเชื่อ และความศรัทธา และความสัมพันธ์ในการใช้ชีวิตประจำวัน
 เช่นการเก็บหาของป่าและการใช้ป่าเป็นที่เลี้ยงสัตว์ในยามฤดูน้ำหลาก ทำให้ส่งผลต่อ การทำงานกับ
 ชุมชนมากขึ้นและเข้าใจในบริบทของชุมชนที่มีต่อ ทรัพยากรที่มีอยู่และในความทับซ้อนของวิถี
 ชุมชนและจังหวะในการทำงาน ในปฏิทินของชุมชนเราจะรู้ได้ทันทีเลยว่าชุมชนที่เราทำงานอยู่นั้น
 ช่วงใดว่างและช่วงใดที่ชุมชนไม่ว่างอาจเป็นช่วงที่ฤดูเก็บเกี่ยวหรือว่าเป็นช่วงที่เห็ดออกมาก แล้ว
 ชาวบ้านส่วนใหญ่ที่เข้าร่วมทีมวิจัยนั้นส่วนมากจะเข้าป่าหาเห็ดหากเราจัดเวทีหรือ เรียกประชุมก็จะ
 ทำได้ยาก ในกิจกรรมที่ผ่านมากิจกรรมแรกที่ทำนั้นตัวหัวหน้าโครงการวิจัยเองนั้น ไม่เคยรู้ถึงปฏิทิน
 หรือว่าสัญลักษณ์ของชุมชนหลังจากที่ทำกิจกรรม เก็บข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างคนกับชุมชนและ
 การใช้ประโยชน์จากป่าแล้วทำให้ได้รู้ถึง ปฏิทินของชุมชน ทำให้เข้าใจในบริบทของสังคมมากขึ้น
 และการที่เข้าใจในบริบทของชุมชนแล้วนั้นเวลาที่เรำทำกิจกรรม ก็จะได้รับความร่วมมือ จากชุมชน
 ได้เป็นอย่างดี จากการที่เรารู้เพียงแต่ว่ามีหมอยาสมุนไพรอยู่ในบ้านนี้ พอทำความรู้จักและชักชวนให้
 มาทำงานด้วยแล้ว หลังจากนั้นผ่านมานี้ ได้รับความร่วมมือเป็นอย่างมากกับการที่จะไปสำรวจค้น ไม้
 ส่งผลต่อข้อมูลในเรื่องพรรณไม้ได้เป็นอย่างดี

กิจกรรมประชุมทีมวิจัยและที่ปรึกษาข้อมูลที่ได้จากการทำกิจกรรมที่ผ่านมาการพบกันในเวทีที่เป็นทางการในแต่ละครั้งที่ผ่านมามิว่าจะเป็นกำหนด ประเด็นในการเก็บข้อมูลและการแลกเปลี่ยน และการถอดบทเรียนในแต่ละครั้งที่ทำกิจกรรม จากกระบวนการทำให้เห็นว่าการทำงานและความเข้าใจในการทำงานมากขึ้นกล้าที่จะแลกเปลี่ยนข้อมูล และพูดคุยกันมากขึ้นกว่าที่เป็นอยู่ ทีมวิจัยได้จากการได้ผ่านกระบวนการและได้ฝึกในกระบวนการคิด ทำให้ทีมวิจัยเด็กที่มาร่วมงานในครั้งนี้เริ่มที่จะมีข้อสงสัยมากขึ้นจากที่เป็นคนเงียบกล้าที่จะซักถามในสิ่งที่ตนเองสงสัย บางคนในเวลาเก็บข้อมูลก็จะเสนอตัวเองที่จะเป็นคนถามคำถามเองและมีความ เป็นผู้นำมากขึ้น และถ่ายทอดความรู้ผ่านการเล่าเรื่องที่ตนเองมีประสบการณ์จากการที่ไปเก็บหาของป่ากับผู้ปกครองให้กับเพื่อนๆ ที่ไปเก็บข้อมูลทั้งเป็นการใช้เวลาว่างในขณะที่หยุดพักเหนื่อย บางกลุ่มบางคนก็จะร้องเพลงให้กันฟังเวลาที่เดินทางกลับจากป่า

สรุปผลที่เกิดกับทีมวิจัย

จากการทำกิจกรรมที่ผ่านมา ทำให้เห็นว่าทีมวิจัยที่เข้าร่วมกระบวนการมีการจัดการระบบที่ดี เมื่อได้ร่วมคิดไปพร้อมกับผู้ที่เข้าร่วมทำกิจกรรมต่าง การจัดกระบวนการนั้นทำให้ทีมวิจัยที่ไม่ค่อยพูดนั้นสามารถพูดได้เก่งขึ้น และบางคนกล้าที่จะเป็นผู้นำกลุ่มในเวลาที่ทำกิจกรรมในแต่ละเวที ก่อนที่เข้าร่วมกับทีมวิจัยนั้นไม่เคยทำกระบวนการการมีส่วนร่วมในรูปแบบที่ทำกิจกรรม เลยไม่ค่อยที่จะเข้าใจในการทำงานแบบมีส่วนร่วมมากนัก ทำให้ผู้ที่เป็วิทยากรค่อนข้างเหนื่อย และใช้ความคิดเป็นอย่างมากพอหลังจากที่ได้เข้าใจแล้วทำให้เข้าใจในรูปแบบการมีส่วนร่วม และทีมวิจัยส่วนมากเป็นผู้นำชุมชนและครูที่อยู่ในพื้นที่จึงง่ายที่จะทำความเข้าใจ ในปรากฏการณ์ที่กำลังทำอยู่ สามารถแบ่งลำดับได้ตามความเข้าใจของทีมวิจัยได้ดังนี้

- กลุ่มที่เข้าใจในกระบวนการการทำงานการวิเคราะห์และแสดงความคิดเห็นมากที่สุดคือกลุ่มที่เป็นทีมวิจัยหลักและโดยเฉพาะกลุ่มเด็ก/เยาวชน เพราะว่าได้ร่วมกันคิด ร่วมกันเรียนรู้และร่วมกันวางแผนกันมาตั้งแต่เริ่มต้น ความคุ้นเคยกันเป็นอย่างดีกับหัวหน้าโครงการวิจัยจึงสามารถที่ทำงานต่อยอดความคิดกันได้ทันที

- กลุ่มที่เข้าใจในกระบวนการปานกลางคือกลุ่มที่แสดงความคิดเห็นเฉพาะในที่ที่ไม่เป็นเวทีหรือเวลาพักเบรก จะแสดงความคิดเห็นคือกลุ่มเด็กที่เป็นทีมวิจัยสมทบ กลุ่มนี้จะเป็นกลุ่มที่ให้ความสนใจและไปไหนไปกันแต่เวลาให้แสดงความคิดเห็นกับไม่กล้าพูดกล้าแสดงความคิดเห็นเท่าที่ควร หลังจากที่ผ่านมาการทำกิจกรรมแล้วทำให้เวลาที่เจอกันยามที่ไม่เป็นทางการจะทำการพักท่ายซึ่งแตกต่างกันเป็นอย่างมากกับที่ผ่านมา ซึ่งแต่ก่อนเด็กจะกลัวไม่กล้าพูดด้วย เหตุผลที่ทำให้เด็กกล้าพูดเพราะว่าหัวหน้าทีมวิจัยเป็นกันเองกับทีมวิจัยทำให้เด็กกล้าแสดงความคิดเห็น ทำการทำการงานหรือเก็บข้อมูลสะดวกและรวดเร็วขึ้น “การทำงานในทีมวิจัย ได้รู้เกี่ยวกับการทำงานของชุมชนบ้าน

เขา กับการมีส่วนร่วมของชุมชนแล้วจะได้รู้จักถึงพรรณไม้ที่อยู่ในป่าจากวิทยากรที่มาให้ความรู้ และได้เห็นการทำงานเป็นกลุ่มของ 7 ชุมชนแล้ว ผู้ศึกษาขอความผูกพันระหว่างคนกับป่าเช่นประวัตินมู่บ้านของเขา คอนปู้ตา หม่องศักดิ์สิทธิ์ ก็ได้รู้ว่ามีไผ่เฮดหยัง เป็นหยังเพนคือพาปฏิบัติมาจน สอดซุมื่อ” จากการถอดบทเรียน ของทีมวิจัยเด็กที่เข้าร่วมกิจกรรม

- กลุ่มที่เข้าใจเพียงเล็กน้อยคือกลุ่มที่แสดงความคิดเห็นในสิ่งที่รู้มาเป็นบางเรื่องและการนำเสนอกลุ่มนี้จะค่อนข้างจืดชืดไม่กล้าพูดเนื่องจากไม่ค่อยกล้าแสดงนำเสนอเพราะกลัวนำเสนอผิด แต่หัวหน้าโครงการได้ทำความเข้าใจทำให้กลุ่มนี้เสนอผลงานหรือแสดงความคิดเห็นมากขึ้นเรื่อยๆ ทำให้การจัดกิจกรรมเป็นไปอย่างสนุกสนานและเป็นกันเองมากขึ้น

สรุปผลที่เกิดกับชุมชน

จากการที่ลงเก็บข้อมูลในชุมชนที่เป็นเป้าหมายในการวิจัย ทั้ง 7 ชุมชนทำให้เห็นได้ว่าชุมชนได้อาศัยและทำมาหากินในป่าแห่งนี้มาอย่างยาวนานและจากการจัดกิจกรรมที่ผ่านมาทำให้เห็นอย่างชัดเจนว่าในบริบทของชุมชนการดำเนินชีวิต ที่ผ่านมามีข้อมูลของทรัพยากรอยู่แล้วแต่ขาดการจัดเก็บข้อมูลที่มีการจัดกิจกรรมหรือกระบวนการนั้นสังเกตเห็นได้ว่าคนที่เข้าร่วม กระบวนการนั้นต่างมีความกระตือรือร้นที่จะแสดงความคิดเห็นของตนเองให้คนที่อยู่ในกลุ่มฟัง และการที่ได้คิดและเขียนและมองข้อมูลของตนเองนำเสนอต่างก็มีความรู้สึกที่ภาคภูมิใจหากคนที่นำเสนอลิ้มในประเด็นใด คนที่นั่งฟังอยู่ก็จะช่วยบอกให้กับมานำเสนอในประเด็นที่ได้เข้าไป หลังจากที่ได้จบในแต่ละครั้งผลที่ตามมาคือเวลาที่พบเจอกันกับทีมวิจัยต่างก็พูดในสิ่งที่ตนเองไปพบเจอมาบ้างครั้งเห็นที่ตัวทีมวิจัยไม่รู้จักรหัสชาวบ้านเก็บได้ ก็จะเอามาให้ดูว่ามันมีลักษณะอย่างไรทำไมถึงเรียกอย่างนั้น ได้รับการตอบรับจากชุมชนด้านความรู้สึกสามารถสัมผัสได้จากรอยยิ้มและคำทักทาย และมีรูปภาพที่ได้รับชุมชนเกิดความรักและหวงแหนในทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่หากใครตัดไม้ หรือแม้กระทั่งคนที่เก็บหาเห็ดนั้นจะบอกกันเอง แต่ก่อนมีงานวิจัยเข้ามาต่างคนก็ต่างเก็บหาเพื่อให้ได้มาที่สุดเยอะที่สุด ด้วยวิธีการขุดหาจากหน้าดินไม่รอให้เห็ดพ้นดินถึงเก็บสังเกตเห็นจากสภาพป่า หรือแม้กระทั่งดอกเห็ดที่ยังเล็กๆก็จะขุดเอาไปขาย เมื่อชาวบ้านที่ผ่านเวทีและผ่านกระบวนการแล้วจะมีวิธีในทางความคิดและทางปฏิบัติที่เปลี่ยนไป “เห็ดดอกใดที่มันบ่งพันพื้นดินนะบ่เอาดอกมันบ่ได้น้ำหนักต้องให้มัน โผล่พื้นดินแล้วมันจึงได้น้ำหนักดี” คำพูดของนักวิจัยสมทบที่เป็นเขียนในการหาเห็ดในบ้านค่าน้ำสร้าง

บทที่ 6

สรุปผลการวิจัย อภิปรายผล และข้อเสนอแนะ

คุณภาพการที่มีต่อสังคม และชุมชนโดยรวม ยาวนานจากอดีตถึงปัจจุบันของป่าดงมัน นับเป็นเหตุผลหลัก ที่ทำให้ผู้คนที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับป่าแห่งนี้ ทั้งผู้นำชุมชน เด็ก เยาวชน ผู้คนทั้งในชุมชน นอกชุมชนทั่วไป และโดยเฉพาะเจ้าหน้าที่ป่าไม้ในโครงการพัฒนาพื้นที่หนองอึ่ง ในพระราชดำริฯ ได้ตระหนักถึงการจัดการทรัพยากรที่ยั่งยืน เพื่อให้ผืนป่าแห่งนี้คงเป็นประโยชน์ยาวนานแก่ผู้คน งานวิจัยโครงการนี้จึงเกิดขึ้นภายใต้เหตุผลดังกล่าว และมุ่งใช้หลักการจัดการทรัพยากรอย่างมีส่วนร่วม โดยได้ให้ความสำคัญกับเด็ก เยาวชน และชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการจัดการดังกล่าว

วัตถุประสงค์และขอบเขตการวิจัย

งานวิจัยครั้งนี้ได้รับการสนับสนุนจากสำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.) ฝายวิจัย เพื่อท้องถิ่น โดยศูนย์ประสานงานเด็กและเยาวชน จังหวัดยโสธร เป็นผู้ติดตามสนับสนุนช่วยเหลือตลอดการดำเนินโครงการ โดยขอบเขตการศึกษาคือ พื้นที่ป่าดงมัน ซึ่งมีเนื้อที่ทั้งหมด 3,006 ไร่ และการศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนในชุมชนและการใช้ประโยชน์ความสัมพันธ์ แต่อดีตไปจนถึงปัจจุบันใช้พื้นที่การศึกษาดำเนินงานอยู่ที่ 7 ชุมชนที่อาศัยอยู่รอบป่าดงมัน ได้แก่ บ้านค่าน้ำสร้าง หมู่ที่ 11 และหมู่ที่ 15 บ้านดอนกลอย บ้านท่าเยี่ยม บ้านหนองหว้า บ้านโนนหัน บ้านแจ้งน้อย

วัตถุประสงค์การศึกษา ได้กำหนดไว้ 3 ประการ ได้แก่ เพื่อศึกษาองค์ความรู้เกี่ยวกับความหลากหลายทางชีวภาพ ด้านพรรณพืช และพรรณสัตว์ ระบบนิเวศน์ต่าง เพื่อศึกษาความหลากหลายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคน/ชุมชน คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันทั้งอดีตและปัจจุบัน เพื่อศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน โดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชนในพื้นที่ป่าดงมัน

สรุปบทเรียนจากการวิจัย

ในขั้นตอนการสรุปบทเรียน ทีมวิจัยเลือกสรุปถึงบทเรียนที่มีความสำคัญ และคิดว่าเป็นประโยชน์ต่อการเรียนรู้ เนื่องจากรายละเอียดอื่นๆของการวิจัยถูกกล่าวถึงในบทต่างๆ มากมาย บทสรุปดังกล่าวนี้ ได้แก่ สรุปบทเรียนการพัฒนาทีม/พัฒนาคน สรุปบทเรียนที่สำคัญตามวัตถุประสงค์ อภิปรายผลการวิจัย ปัญหา อุปสรรค จากการวิจัยข้อเสนอแนะทั้งในเชิงวิจัย และข้อเสนอแนะในเชิงพัฒนา ดังรายละเอียดต่อไปนี้

สรุปบทเรียนการพัฒนาทีม/พัฒนาคน

1. กิจกรรมในการเตรียมนักวิจัยชุมชนและทีมวิจัยเด็กประกอบด้วย การสืบหานักวิจัยที่เป็นปราชญ์พื้นบ้าน จัดเวทีชี้แจงโครงการ สัมภาษณ์ไม้ที่มีในป่าดงมัน เก็บข้อมูลความสัมพันธ์ระหว่างคนชุมชนคุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมัน

2. กิจกรรมในการเตรียมการพัฒนาศักยภาพของทีมวิจัยและผู้นำในชุมชนเด็กและเยาวชน วิธีการในการดำเนินกิจกรรมมีกระบวนการดังนี้ การประชุมเรื่องการทำงานวิจัยเพื่อท้องถิ่น การถอดบทเรียนทีมวิจัยและผู้ร่วมกิจกรรมในชุมชน การศึกษาดูงานกันชุมชนที่มีประสบการณ์ในการจัดการทรัพยากร การจัดค่ายเด็กกรักป่า

สรุปผลการดำเนินกิจกรรม จากการดำเนินกิจกรรมที่ได้ตั้งไว้ในช่วงของการพัฒนาศักยภาพของทีมวิจัยและชุมชนเห็นได้ชัดว่ากระบวนการที่ใช้ในการระดมความคิด (โสตหล่) และการคิดวิเคราะห์ถึงและการใช้องค์ความรู้ที่มีอยู่ในความสามารถเฉพาะตัวมาเป็นตัวขับเคลื่อนเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้ที่มีตัวชี้วัดเป็นการยอมรับในองค์ความรู้ที่มีมาจากการสืบทอดโดยการเรียนรู้ผ่านกาลเวลา จนเกิดเป็นความชำนาญที่สามารถบอกได้แม้กระทั่งยามที่เห็ดจะออกมาก ออกน้อยหรือแม้กระทั่งการบอกได้ถึงก่อนที่ฤดูกาลของการเก็บเห็ดจะเริ่มต้นโดยสังเกตจากการผลิใบของดอกตะบองเพชร หรือการอบอ้าวของอากาศ และการสังเกตดอกเห็ดบานค้ำบานหาดอกบ้านค้ำที่ได้ออกมากที่ตรงนั้นเห็ดโคนก็จะออกมากตามไปด้วย

สรุปบทเรียนที่สำคัญตามวัตถุประสงค์

บทเรียนจากการที่ลงศึกษาความหลากหลายทางชีวภาพด้านพรรณพืช พันธุ์สัตว์ และระบบนิเวศน์ การลงศึกษาพบว่าความหลากหลายด้านพรรณพืชส่วนมากเป็นไม้ยืนต้นที่มีขนาดกลางอายุประมาณ 80 ปีลงมาที่เป็นไม้ใหญ่ และเป็นไม้หนุ่มที่มีขนาดเล็ก การปรับเปลี่ยนทัศนคติของกลุ่มเด็กที่ลงทำการเก็บข้อมูลพรรณไม้เพื่อสร้างความสัมพันธ์ และความรักที่มีต่อต้นไม้ การศึกษาเรียนรู้พรรณไม้แต่ละชนิดเหมือนกับการเรียนรู้เพื่อนใหม่ การฝึกความเอาใจใส่โดยวิธีการวัดและการจำแนกพรรณไม้ผ่านรูปร่างใบ ทรงพุ่มต่างๆ

บทเรียนจากการที่ศึกษาความความหลากหลายเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างคน/ชุมชน คุณค่าและการใช้ประโยชน์จากป่าดงมันทั้งอดีตและปัจจุบัน จากการลงศึกษาด้วยวิธีการลงเก็บข้อมูลชุมชนและการจัดเวทีพบว่าสิ่งที่ทั้ง 7 ชุมชนที่อาศัยอยู่รอบดงมันเปรียบเสมือนกับว่าดงมันเป็นบ้านหลังที่สองความสัมพันธ์ที่มีมาแต่ครั้งอดีตจนถึงปัจจุบันในบางครั้งก็ยังเห็นอยู่เช่นการเลี้ยงปศุสัตว์ การเก็บหาของป่า การหาไม้ฟืน การใช้พื้นที่ดงมันเป็นที่พักพิงเลี้ยงสัตว์ สิ่งที่ได้จากการเก็บข้อมูลและการจัดเวทีในการนำเสนอข้อมูลและการตรวจสอบข้อมูล ผลที่ได้จากการทำกิจกรรมคือความผูกพันของทีมที่เก็บข้อมูลและผู้ที่ทำให้ข้อมูลสังเกตจากรอยยิ้มในการลงเก็บข้อมูลผู้ให้ข้อมูลตอบรับและยินดีให้ถามและอธิบายถึงลักษณะพิเศษเทคนิคในการเก็บหา ทีมที่ลงเก็บข้อมูลต่างก็ทั้งบันทึกและยกถ้อยกันอย่างเป็นกันเอง

บทเรียนจากการที่ศึกษารูปแบบการจัดการทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน และชุมชนมีรูปแบบอย่างไร รูปแบบการจัดการทรัพยากร โดยการมีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน แนวคิดในการจัดการเกิดจากการจัดกิจกรรม คือการศึกษาดูงาน หลังจากการศึกษาดูงานสิ่งที่เกิดขึ้นหลังจากเดินทางกลับสิ่งแรกที่ทีมวิจัยได้ปรึกษากันคือว่า “เราต้องมาวางแผนการจัดการกันใหม่ ระเบียบป่าชุมชนที่มีอยู่ต้องมารื้อใหม่เพื่อให้ทันกับสถานการณ์” คำพูดของทีมวิจัยบ้านท่าเยี่ยม รูปแบบการจัดการที่ได้ไปศึกษาดูงานสามารถที่จะทำให้ทีมที่ไปศึกษาดูงาน เกิดแนวคิดและมีความอยากที่จะทำงานเพื่อส่วนรวมมากขึ้น การจัดค่ายเด็กกรักป่า สิ่งที่เกิดขึ้นจากการที่จัดค่าย ตามคำขวัญของค่าย “ชีวิต ผืนป่า ผูกพัน เป็นหนึ่งเดียว” สิ่งที่เกิดขึ้นในการทำกิจกรรมเด็กที่เข้าค่ายได้รับความรู้ในการเรียนรู้ ดอก ผล และการรู้ในทรัพยากรที่มีในชุมชน งานในครั้งนี้วัตถุประสงค์หลักในการจัดกิจกรรมให้เด็กที่อยู่ในชุมชนสามารถที่เข้าใจและเรียนรู้ปรากฏการณ์การเปลี่ยนแปลงตามกาลเวลาการรักษา และอนุรักษ์สิ่งที่มีอยู่ผลจากสิ่งที่ได้ “ผมมาเข้าค่ายในครั้งนี้ชอบมาชอบการทำแผนที่ชุมชนกลับบ้านไปผมจะไปเขียนแผนที่บ้านผมคือกัน” เข้าค่ายแล้วอยากปลูกต้นไม้เพื่อที่จะให้เห็ดออกหลายๆแม่หนูจึงลิ้มหาเห็ดได้เงินหลายๆ” จากการถอดบทเรียนของทีมที่ไปศึกษาดูงานและค่ายเด็กกรักป่าต่างมีแนวคิดที่จะดำเนินการจัดการรูปแบบการจัดการทรัพยากรที่มีส่วนร่วมของเด็กและเยาวชน และชุมชน

อภิปรายผลการวิจัย

งานวิจัยโครงการรูปแบบการจัดการทรัพยากรโดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชน และชุมชน ภูมิศึกษาป่าดงมัน การศึกษาดำเนินการเกี่ยวเนื่องกับสถานการณ์ของชุมชนท้องถิ่น และสังคม การดำเนินการวิจัย ในรูปแบบกระบวนการการมีส่วนร่วมสร้างความตื่นตัวในการใช้ทรัพยากรอย่างที่ไม่มีการจัดการใช้แบบ สิ้นเปลือง ทำให้จากการที่หาเห็ดที่ได้มีจำนวนน้อยลงกว่าเดิม ชุมชนจึงร่วมกัน คิดหาวิธีโดยการที่เก็บหาเห็ดโคนเฉพาะดอกที่พื้นดินเท่านั้น สถานการณ์ของสังคมที่มุ่งเน้นการ พัฒนาโดยไม่คำนึงถึงองค์ความรู้ที่มี ความพอเพียง ทำให้ชุมชนหันกลับมาใช้ประโยชน์จากป่าใน แนวใหม่

ข้อค้นพบในการดำเนินการวิจัยองค์ความรู้ใหม่ที่เกิดองค์ความรู้ในด้านการใช้สมุนไพรที่มี อยู่ในชุมชนการ แบ่งโซนการใช้ประโยชน์จากป่า องค์ความรู้ในการเริ่มฤดูกาลก่อนที่จะออก การ สร้างปฏิทินฤดูกาล

ข้อมูลที่ได้มีผลสอดคล้องต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนกับการใช้ประโยชน์ที่มีอยู่ในดงมัน ข้อมูลพรรณไม้มีผลต่อการเจริญเติบโตของชุมชน การสร้างผลผลิตจากป่าในปริมาณที่เท่าเดิมแต่มี การใช้ประโยชน์มากขึ้นทำให้บริบทของชุมชนเปลี่ยนไป การที่ข้อมูลการที่ได้จากการศึกษาวิจัย ข้อมูล ในการใช้ทรัพยากรข้อมูลความสัมพันธ์และการใช้ประโยชน์จากป่า และกระบวนการในการ ระดมความคิด และหาแนวทางแก้ไขปัญหากำลังจะถึงทางที่ไม่สามารถแก้ไขการคิดในรูปแบบการ จัดการจัดการที่เกิดขึ้นสอดคล้องกับปัญหาที่มีอยู่ในสังคมและเป็นผลต่อสังคมที่กำลังลิ้มลองความรู้ ในอดีต

งานวิจัยสามารถสร้างกระบวนการเรียนรู้ให้กับทีมวิจัย

- การสร้างความยอมรับในระบบความคิดของคนอื่นและการที่ได้เสนอแนวคิด ที่ ตนมีอยู่ต่อคนอื่น “เคยคิดว่าการที่ผมว่าแล้วบ่เคยมีไฟเชื่อแต่หลังจากที่ได้มา ทำงานวิจัยแล้วรู้สึกว่ามีคนฟัง” คำพูดของพ่อทองดี
- การ ได้แนวคิดใหม่ที่มีการมีส่วนร่วมของชุมชน ไม่ใช่การคิดแต่เพียงผู้นำชุมชน
- เด็กที่เข้าร่วมทีมวิจัยมีความรักในชุมชนมากขึ้น โดยกระบวนการการสอบถาม เก็บข้อมูลและการมีความสำนึกรักในทรัพยากรมากขึ้น โดยที่มีตัวชี้วัดได้คือการ ที่เด็กที่เห็นการตัดไม้ก็จะโทรศัพท์มาบอกหรือไม่ก็มาบอกเอง
- การมีความสัมพันธ์ในบทบาทเจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาพื้นที่หนองอึ่งฯฯกรม อุทยานแห่งชาติ หลังจากที่ได้ร่วมทำงานวิจัย ชาวบ้านที่เคยเกรงค่อยหายไปกับ ทักทายกันมากขึ้นจากการที่ไม่เคยเดินมาทักทายหลังจากที่หาเห็ดได้ก็เดินมา ทักทาย “ปมียังดอกหัวหน้าเวะเอาเห็ดมาให้เบิ่งซื่อๆ” คำพูดของชาวบ้านที่เวะ ไปเวียนมาเพื่อที่จะบอกเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในชุมชน

- งานวิจัยที่ใช้กระบวนการในการเรียนรู้ร่วมกันนำองค์ความรู้ที่มีอยู่แต่ก่อนนำมาประยุกต์ใช้ให้ทันยุคสมัยการเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วเพื่อการเป็นการสร้างชุมชนเข้มแข็ง และสร้างความคิดในการจัดการทรัพยากรเพื่อความยั่งยืน

ปัญหาและอุปสรรค จากการวิจัย

- ระดับบุคคล ในระดับบุคคลไม่ค่อยมีปัญหาเท่าไรหากการประชุมในเวลากลางคืน หากแต่ว่าประชุมในตอนกลางวันนั้นจะมีปัญหามาก เพราะเงื่อนไขในกาเวลา การทำหาเลี้ยงชีพในแต่ละท้องถิ่นนั้นๆหากการทำวิจัยต้องคำนึงถึงเงื่อนไขเวลาและการดำรงชีพเป็นหลัก
- ระดับชุมชนท้องถิ่นและสังคม การใช้กระบวนการ หากทำติดกันอยู่บ่อยๆ ทำให้ขาดความร่วมมือ เนื่องจาก การประชุมบ่อยเกินไปนั้นกระทบต่อการที่ทีมวิจัยส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาปีและนาปรัง เงื่อนไขที่มีไม่ค่อนว่าง และการประชุมหรือจัดเวทีแต่ละครั้ง ชุมชนชนติดอยู่กับการคิดแบบผู้ตามปล่อยให้การคิดการตัดสินใจส่วนมากอยู่ที่ผู้นำชุมชนปล่อยให้ผู้นำชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจปกครองแบบการตัดสินใจฝ่ายเดียว
- ระดับนโยบาย การปกครองส่วนท้องถิ่น ไม่มีปัญหาเนื่องจากองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นเป็นส่วนหนึ่งในการบริหารป่าและเป็นเจ้าของพื้นที่และได้นำผลจากการทำวิจัยเข้าสู่แผนนโยบาย เพื่อที่จะผลักดันให้เกิดความเข้มแข็งขององค์กรป่าชุมชน

ข้อเสนอแนะ

ข้อเสนอแนะในเชิงวิจัย

1. ควรมีการศึกษาความหลากหลายในป่าดงมันเพิ่ม การเก็บข้อมูลการเจริญเติบโตของพรรณไม้ในแต่ละปี และทำแปลงสาธิตในการ เก็บตัวอย่างพรรณไม้ เพื่อให้ทราบถึงการเติบโตของพรรณไม้เพื่อเป็นการเก็บข้อมูลอย่างละเอียดและเพื่อเป็นการทราบถึงความเกี่ยวข้องกับระบบนิเวศน์ไม้พื้นล่าง และระบบต่างๆ ที่สัมพันธ์กัน ที่เกิดขึ้นในแปลงสาธิต สามารถเชื่อมโยงไปถึงการเปลี่ยนแปลงไปยังระบบนิเวศน์ที่อยู่นอกแปลงได้หรือไม่และการเปลี่ยนแปลงในแต่ละปีนั้นมีผลในการขับเคลื่อนชุมชนหรือไม่เพราะเหตุใด อะไรคือผลในการขับเคลื่อน
2. จัดทำแผนที่แสดงทรัพยากรป่าดงมัน และรังวัดแนวเขตกำหนดพื้นที่เพื่อที่กำหนดแผนในการบูรณาการในการทำงานในครั้งต่อไป

3. จัดตั้งพื้นที่ในการอนุรักษ์โดยเด็ดขาด พื้นที่แนวกันชน และพื้นที่ในการใช้ประโยชน์ ของพื้นที่ป่า และควรสลับสับเปลี่ยนการใช้ประโยชน์ในพื้นที่เพื่อขยายและเพิ่มจำนวนทรัพยากรในการใช้ประโยชน์

ข้อเสนอในเชิงพัฒนา

1. การเชื่อมโยงกับผู้มีส่วนได้ส่วนเสียหรือผู้ที่เกี่ยวข้องในพื้นที่ป่าดงมันประกอบด้วย 2 ส่วน ส่วนแรกคือหน่วยราชการต่างๆ ประกอบด้วย กรมที่ดินกรมป่าไม้ กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช กรมชลประทาน องค์การบริหารส่วนตำบลค้อเหนือ โดยที่กรมป่าไม้และ องค์การบริหารส่วนตำบลค้อเหนือ มีหน้าที่ในการจัดการที่ดิน กรมป่าไม้ มีบทบาทในการเข้ามามีการจัดการในการจัดตั้งป่าชุมชน กรมชลประทาน มีบทบาทในการขุดลอกหนองอึ่ง และระบบชลประทาน กรมอุทยานฯลฯ มีหน้าที่ในการดูแลและหากล่าไม้มาปลูกในพื้นที่ว่างที่เป็นที่ไร่เดิม และจัดสร้างส่งเสริมอาชีพด้านป่าไม้ ส่วนที่สองคือ ชุมชนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่รอบป่าดงมันทั้ง 7 ชุมชน และชุมชนที่อาศัยอยู่ใกล้เคียง และชุมชนจากฝั่งซ้ายของแม่น้ำชี ในเขตจังหวัดร้อยเอ็ด และชุมชนอื่นที่อยู่ในตำบลค้อเหนือ ที่เข้ามาใช้ประโยชน์ ทรัพยากรในป่าดงมันซึ่งในขณะนี้กลายเป็นสมบัติส่วนรวม ทุกคนเข้าไปหาประโยชน์ได้ ดังนั้นการที่จะดำเนินกิจกรรมใดๆในป่าดงมันจะต้องมีการประสานงาน ชี้แจงผู้เกี่ยวข้องทุกคนให้เข้ามามีส่วนร่วม จึงจะเกิดผลในการปฏิบัติอย่างแท้จริง

2. การกำหนดยุทธศาสตร์การจัดการป่าดงมันโดยการมีส่วนร่วมของเด็กเยาวชนและชุมชน ซึ่งในแผนขององค์การบริหารส่วนตำบลค้อเหนือได้บรรจุแผนการจัดการทรัพยากรในแผนปีงบประมาณ 2553 เพื่อสนับสนุนการทำงานของกลุ่มเด็กเยาวชน และกลุ่ม ร.ส.ท.ป.ราษฎรอาสาสมัครพิทักษ์ป่า เพื่อให้การทำงานดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง

3. การกำหนดในเชิงแผนงานการส่งเสริมด้านป่าไม้ ได้เสนอแผนการปฏิบัติงาน ให้กับหัวหน้าโครงการพัฒนาพื้นที่บริเวณหนองอึ่งฯ กรมอุทยานแห่งชาติ แผนงานการทำงานต่อเนื่องกลุ่มเด็กรักป่า กิจกรรมการปลูกป่า และขอรับกล้าไม้ในการปลูกป่า การดำเนินกิจกรรมในรูปแบบของการประชาสัมพันธ์แบบมีส่วนร่วม แผนงานห้องเรียนธรรมชาติ การรวบรวมองค์ความรู้เพื่อกำหนดงานให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน

4. การกำหนดเชิงนโยบาย ผลักดันให้ป่าดงมันและขบวนการในการจัดการป่าดงมันให้เป็นการจัดการต้นแบบที่สามารถจัดการด้านความหลากหลาย เช่น คน ดิน น้ำ ป่า ได้อย่างยั่งยืนและเป็นรูปธรรม และเป็นที่ศึกษาพรรณไม้ และการใช้องค์ความรู้ในการจัดการป่า การใช้แบ่งโซนในการใช้พื้นที่เคารพทางจิตวิญญาณ

บรรณานุกรม

www.forest.go.th/Research/Knowledge/MF-MGT.html

ภาคผนวก

เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

แบบสัมภาษณ์เพื่อเก็บข้อมูลชุมชน

1.ความเป็นมาของชุมชน (ปีพ.ศ.ที่ก่อตั้งชุมชนหากจำได้)

[illegible]

2.ประวัติศาสตร์ชุมชน/เหตุการณ์สำคัญในประวัติศาสตร์

This image shows a full page of white paper with ten evenly spaced horizontal dashed lines, typical of primary school handwriting practice paper. The lines extend across the entire width of the page, leaving margins at the top and bottom. There are no other markings, text, or illustrations present.

3. ประชากรที่มีอยู่ในปัจจุบัน

.....

.....

.....

.....

.....

4. สถาบันที่มีอยู่ในชุมชน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

5. กลุ่มองค์กรที่มีในชุมชนกลุ่มวัฒนธรรม

.....

.....

.....

.....

.....

.....

6. เพลงพื้นบ้าน/ดนตรีอีสาน/หมอลำ/การละเล่น

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

7. กลุ่มอาชีพต่างๆที่มีอยู่ในชุมชน

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

8. ประเพณีวัฒนธรรม/คติความเชื่อ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

9. พื้นที่อนุรักษ์ในทางจิตวิญญาณ

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

แบบสำรวจข้อมูลในทรัพยากรในป่าดงมัน

ตารางเทียบเคียงสภาพป่าในอดีตและปัจจุบัน

ป่าดงมันในอดีตมีลักษณะเป็นอย่างไร	ป่าดงมันในปัจจุบันมีสภาพอย่างไร

จากข้อมูลที่ได้รู้ถึงความแตกต่างอย่างไรจงอธิบาย

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

ตารางการใช้ทรัพยากร(เห็ด/แมลง)

ลำดับ ที่	ชนิดของ เห็ด/แมลง	ช่วงที่ พบมาก ที่สุด/ เดือน	ช่วงที่ไม่ พบ/ เดือน	วิธีการ เก็บหา	อุปกรณ์ สำหรับ หา	พบได้ บริเวณ	ลักษณะ เด่น	รายได้ เฉลี่ยต่อ ปี

แปลงสำรวจพรรณไม้ขนาด สิบเมตรคูณสิบเมตร

ที่	ชื่อพรรณไม้	ความยาวเส้น รอบวงระดับอก	ความสูง ของ ต้นไม้	ลักษณะใบ

อัตราเฉลี่ยรายได้จากการเก็บหาของป่าจากแหล่งข้อมูลในชุมชนตัวอย่าง

1. แะยี่	อัตราการขายประมาณ	250 บาท
2. เหี้ยด	อัตราการขายประมาณ	6,000-10,000 บาท
3. กิโป้ม	อัตราการขายประมาณ	300-600 บาท
4. กิโนน	อัตราการขายประมาณ	1,000-2,500 บาท

ภาพกิจกรรม

เตรียมงานชักชวนทำความเข้าใจทีมวิจัยเด็ก

กิจกรรมละลายพฤติกรรม

ทีมวิจัยร่วมละลายพฤติกรรมกับเด็ก

ปรึกษาเส้นทางเดินร่วมกับปราชญ์ร่วมกัน

เก็บข้อมูลพรรณไม้ในระหว่างเดินทาง

เก็บข้อมูลพรรณไม้ระหว่างการเดินทาง

ประชุมสรุปทีมวิจัยเด็กที่เป็นพี่เลี้ยง

สรุปกิจกรรมที่ทำ

สรุปกิจกรรมแบบสบายๆ

รายงานผลการทำกิจกรรมที่ทำมา

คิดค้น โจทย์ในการเก็บข้อมูล

เก็บข้อมูลกับปราชญ์ชุมชน

ทำความเข้าใจในการทำภาพตัดขวาง

บอกวัตถุประสงค์ในการทำแผนที่ชุมชน

สำรวจชุมชนเพื่อทำภาพตัดขวาง

สำรวจชุมชนเพื่อทำแผนที่ชุมชน

ระดมความคิดลงข้อมูลที่เก็บมา

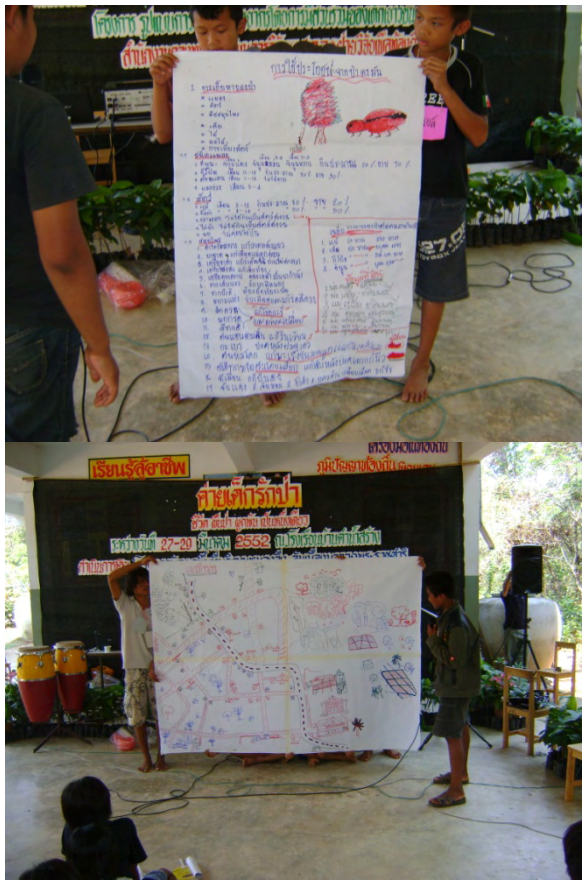
ช่วยกันระดมความคิดตามข้อมูลที่เก็บมาได้

ช่วยกันวาดแผนที่ชุมชน

กิจกรรมละลายพฤติกรรมเพื่อผ่อนคลาย

นำเสนอข้อมูลการใช้ประโยชน์จากป่า

นำเสนอภาพแผนที่ชุมชนที่เก็บ

นำเสนอรูปภาพตัดขวางสิ่งที่ได้จากภาพตัดขวาง วิเคราะห์ข้อมูลการเปลี่ยนแปลงจากภาพตัดขวาง

ภาพหลัตุกิจกรรมรอบกองไฟ

กิจกรรมอำลาบายศรีสู่ขวัญ

กิจกรรมบวชศรีสู่ขวัญ

ถ่ายรูปร่วมกันเสร็จค่ายเด็กกรรป่า

ประวัติทีมวิจัย

1. นาย วิถี ดิยะบุตร ที่อยู่ 71 หมู่ 17 ต.กุดชุม อ.กุดชุม จ.ยโสธร 35140 เกิดวันที่ 23 พฤศจิกายน 2524 ประวัติการศึกษา กำลังศึกษาในชั้นปริญญาตรี ในมหาวิทยาลัยการจัดการเทคโนโลยีอีสเทิร์น คณะนิติศาสตร์ การทำงาน เป็นเจ้าหน้าที่โครงการพัฒนาพื้นที่หนองอึ่ง ปัจจุบัน ย้ายประจำอยู่ที่ โครงการทับทิมสยาม 07 สังกัดสำนักบริหารพื้นที่อนุรักษ์ที่ 9 กรมอุทยานแห่งชาติ สัตว์ป่า และพันธุ์พืช
2. นายสมชาย เศษสุวรรณ ที่อยู่ 88 หมู่ 11 ตำบลค้อเหนือ อำเภอมือ จังหวัดยโสธร เกิดวันที่ 8 มกราคม 2503 จบการศึกษา ม.6 ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดยโสธร การทำงาน อาชีพรับจ้างทั่วไป เป็นครูภูมิปัญญาในชุมชน เรื่องการใช้ทรัพยากร
3. นายประสิทธิ์ ศิริโสม ที่อยู่ 2 หมู่ 15 ตำบลค้อเหนือ อำเภอมือ จังหวัดยโสธร เกิดวันที่ 1 มิถุนายน 2500 จบการศึกษา ม.6 ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดยโสธร การทำงาน เป็นผู้ใหญ่บ้าน คำนว้สร้างหมู่ที่ 15 ตำบลค้อเหนือ อำเภอมือ จังหวัดยโสธร
4. นายสถิตย์ ศิริโสม ที่อยู่ 39 หมู่ 11 ตำบลค้อเหนือ อำเภอมือ จังหวัดยโสธร เกิดวันที่ 10 เมษายน 2503 การศึกษา ม. 3 ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดยโสธร การทำงาน อดีตเป็นผู้ใหญ่บ้าน คำนว้สร้างหมู่ที่ 11 ปัจจุบันมีอาชีพในการทำเกษตรกรรม แบบผสมผสาน
5. นาย อาคม นิลไชย ที่อยู่ 93 หมู่ 15 ตำบลค้อเหนือ อำเภอมือ จังหวัดยโสธร เกิดวันที่ 13 พฤศจิกายน 2533 การศึกษา จบชั้นการศึกษาในระดับประกาศนียบัตรวิชาชีพ กำลังศึกษาอยู่ในระดับปวส.ที่ วิทยาลัยเทคนิคยโสธร เป็นหัวหน้ากลุ่มเยาวชนที่ทำกิจกรรมร่วมกับโครงการพัฒนาพื้นที่หนองอึ่ง
6. นาย บุญเพ็ง เศษสุวรรณ ที่อยู่ 81 หมู่ที่ 11 ตำบลค้อเหนือ อำเภอมือ จังหวัดยโสธร เกิดวันที่ 5 มกราคม 2501 อาชีพรับราชการครู ที่โรงเรียนบ้านค่าน้ำสร้าง ตำบลค้อเหนือ อำเภอมือ จังหวัดยโสธรและยังเป็นครูภูมิปัญญาในด้านการศึกษารูปแบบการเรียนรู้ทรัพยากรในแบบบูรณาการ
7. นาย บัวผัน เศษสุวรรณ ที่อยู่ 4 หมู่ที่ 15 ตำบลค้อเหนือ อำเภอมือ จังหวัดยโสธร เกิดวันที่ 30 สิงหาคม 2501 การศึกษา ม. 3 ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดยโสธร อาชีพ ที่ดำรงอยู่ ตำแหน่ง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านค่าน้ำสร้าง หมู่ที่ 15 และอาชีพทำเกษตรกรรม

8. นายสุบิน แสนสุข ที่อยู่ 44 หมู่ที่ 10 ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เกิดวันที่ 5 เมษายน 2499 อาชีพดำรงตำแหน่ง ผู้ใหญ่บ้านบ้านท่าเยี่ยมหมู่ที่ 10 ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร ประวัติการศึกษา มัธยมศึกษา ปีที่ 3 ศูนย์การศึกษานอกโรงเรียนจังหวัดยโสธร
9. นาย บุญโฮม สุขสำราญ ที่อยู่ 11 หมู่ที่ 12 ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เกิดวันที่ 29 พฤศจิกายน 2499 การศึกษาจบ ป.4 โรงเรียนบ้านคำน้ำสร้าง การทำงาน รับจ้างทั่วไป ปราชชุมชนด้านการหาของป่า และมีความสามารถในการทำงานด้านศิลป์
10. นาย สงกา กองคำ ที่อยู่ 5 หมู่ 13 ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เกิดวันที่ – สิงหาคม 2495 การศึกษาจบ ป.4 โรงเรียนบ้านดอนกลอย การทำงาน ปัจจุบัน ดำรงตำแหน่งเป็น ผู้ใหญ่บ้านบ้านหนองหัวหมู่ที่ 13 ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร
11. นายทองดี กองศรี ที่อยู่ 52 หมู่ที่ 8 ตำบลค้อเหนือ อำเภอเมือง จังหวัดยโสธร เกิดวันที่ 25 เมษายน 2497 การศึกษา ม.6 ศึกษาจบโรงเรียน ประวัติการทำงาน ผู้ทรงคุณวุฒิประจำหมู่บ้านดอนกลอย ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำบ้านแจ่มน้อย ประธานกลุ่มผู้ใช้น้ำบ้านดอนกลอย ประธานกลุ่มอสม. หมอдинอาสา ประธานกลุ่มผู้ผลิตน้ำปลาจากปลาสร้อย คุรุบัญชีประจำชุมชน

